

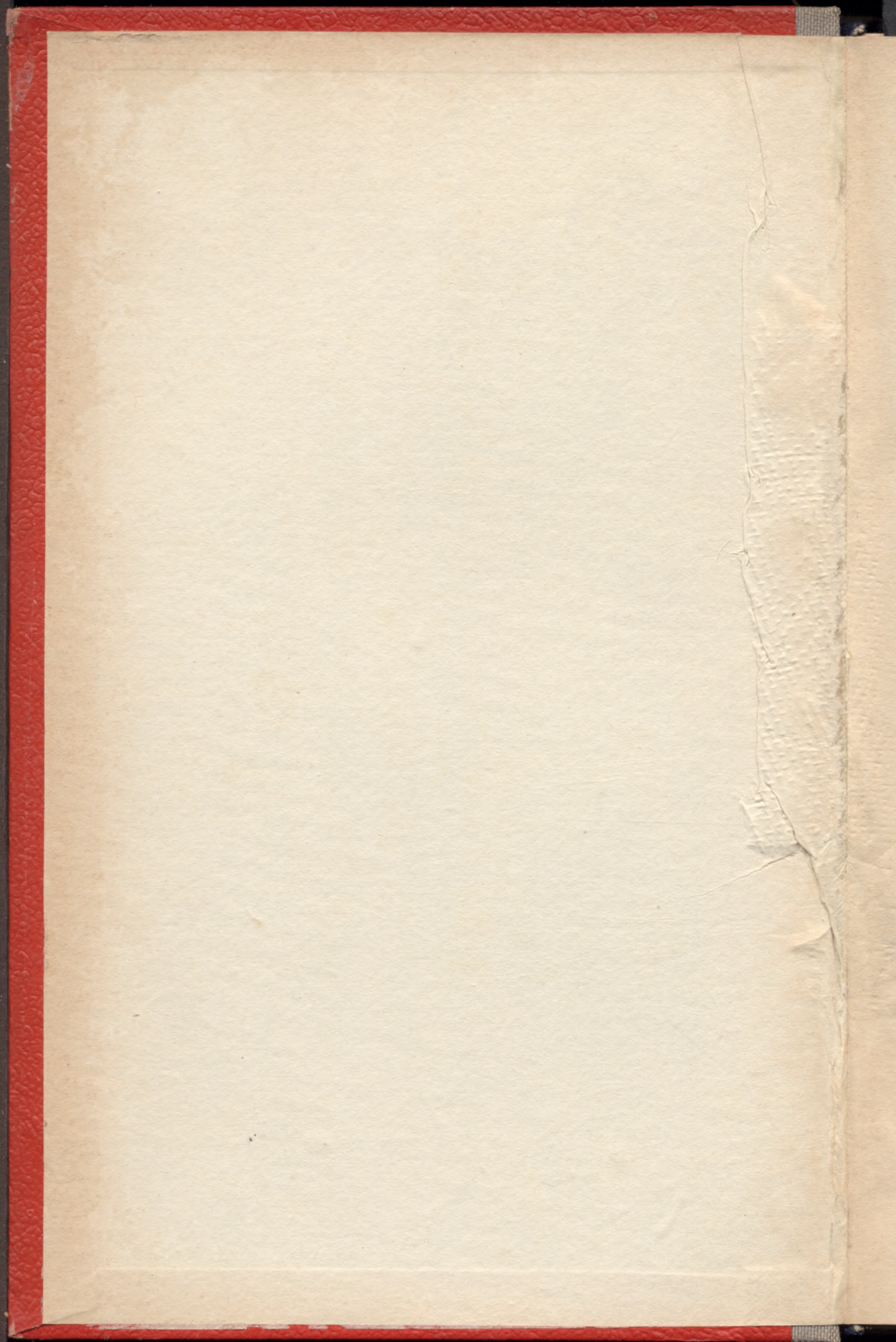

A.

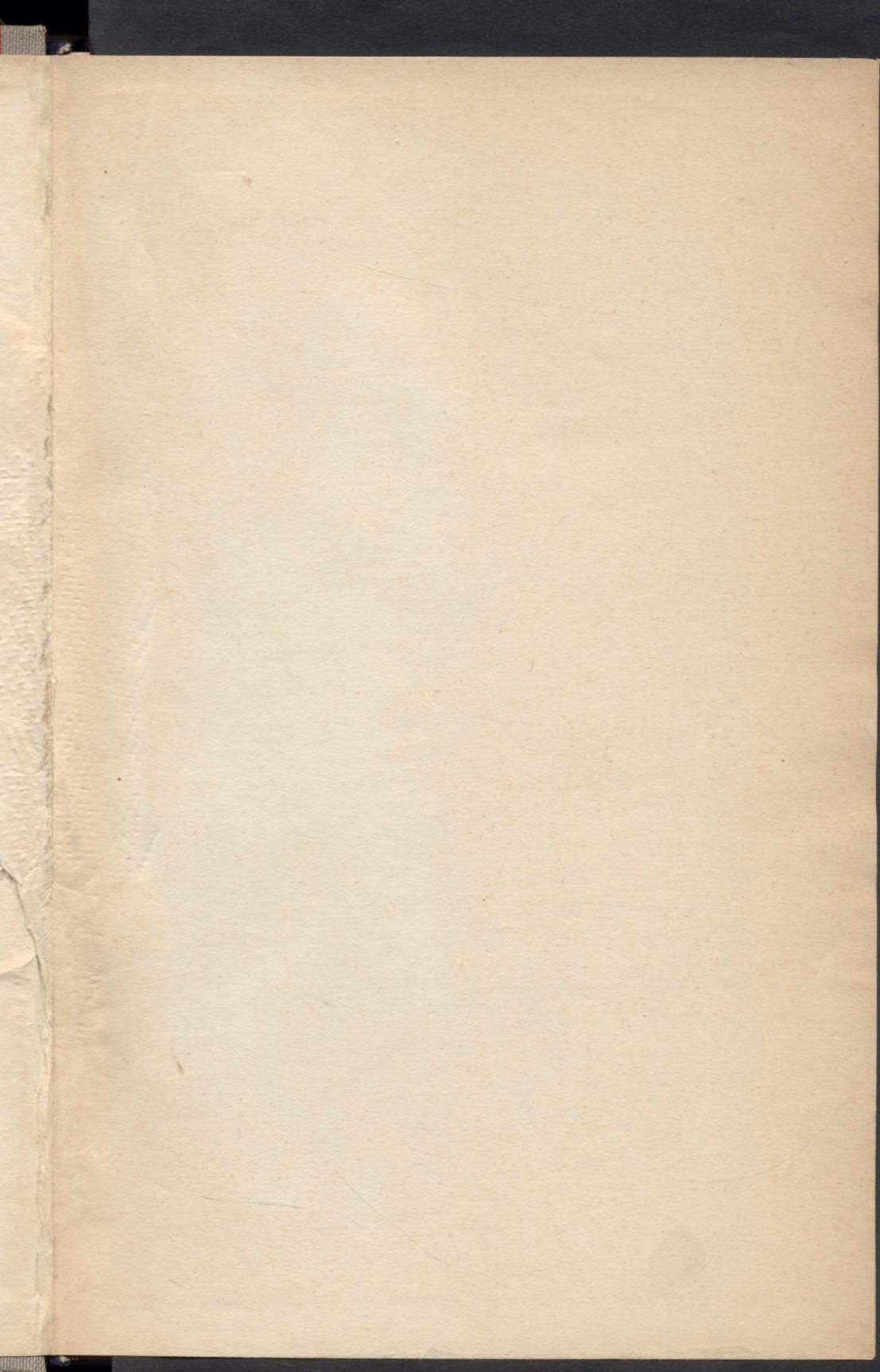
vi
ic

OSZK

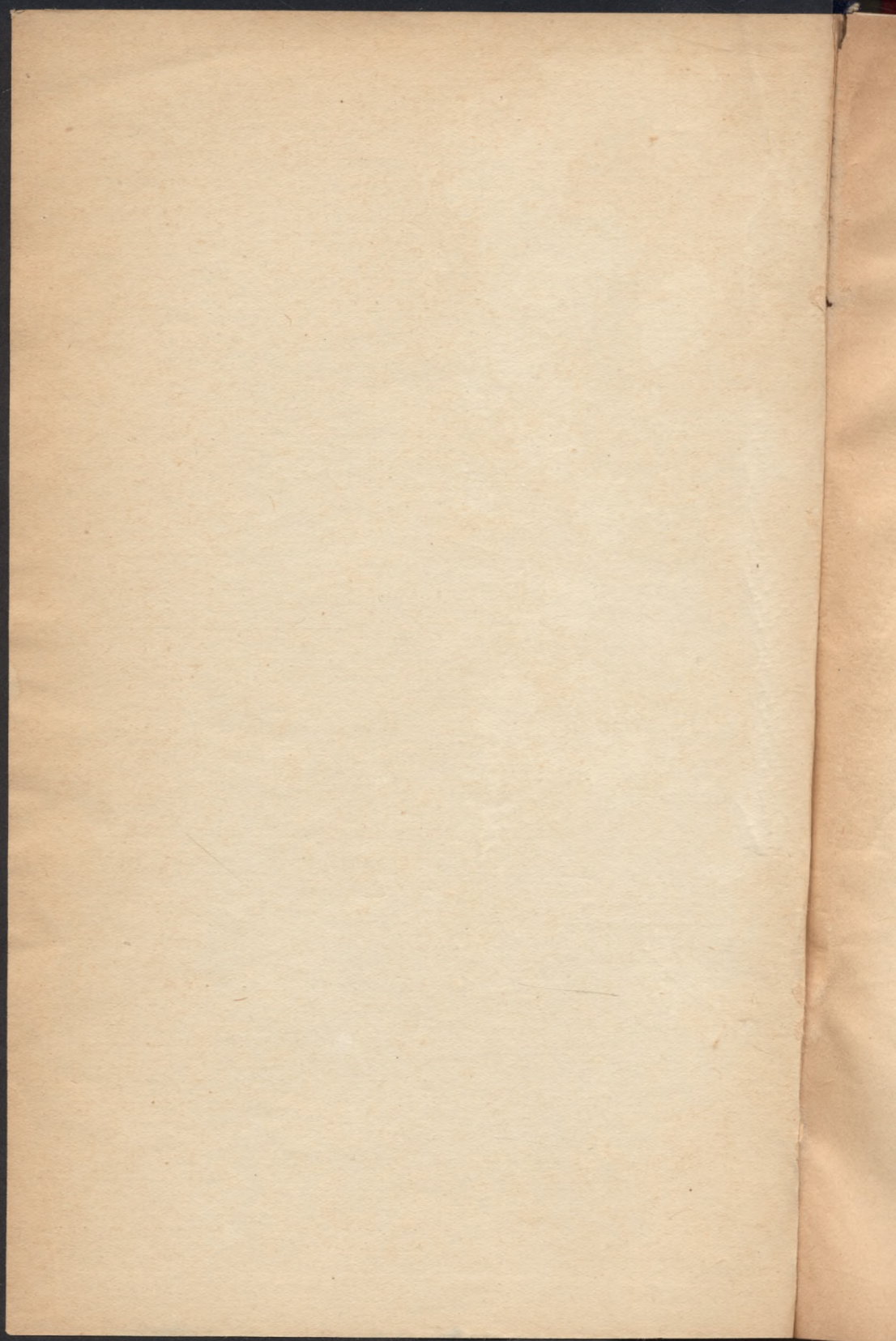

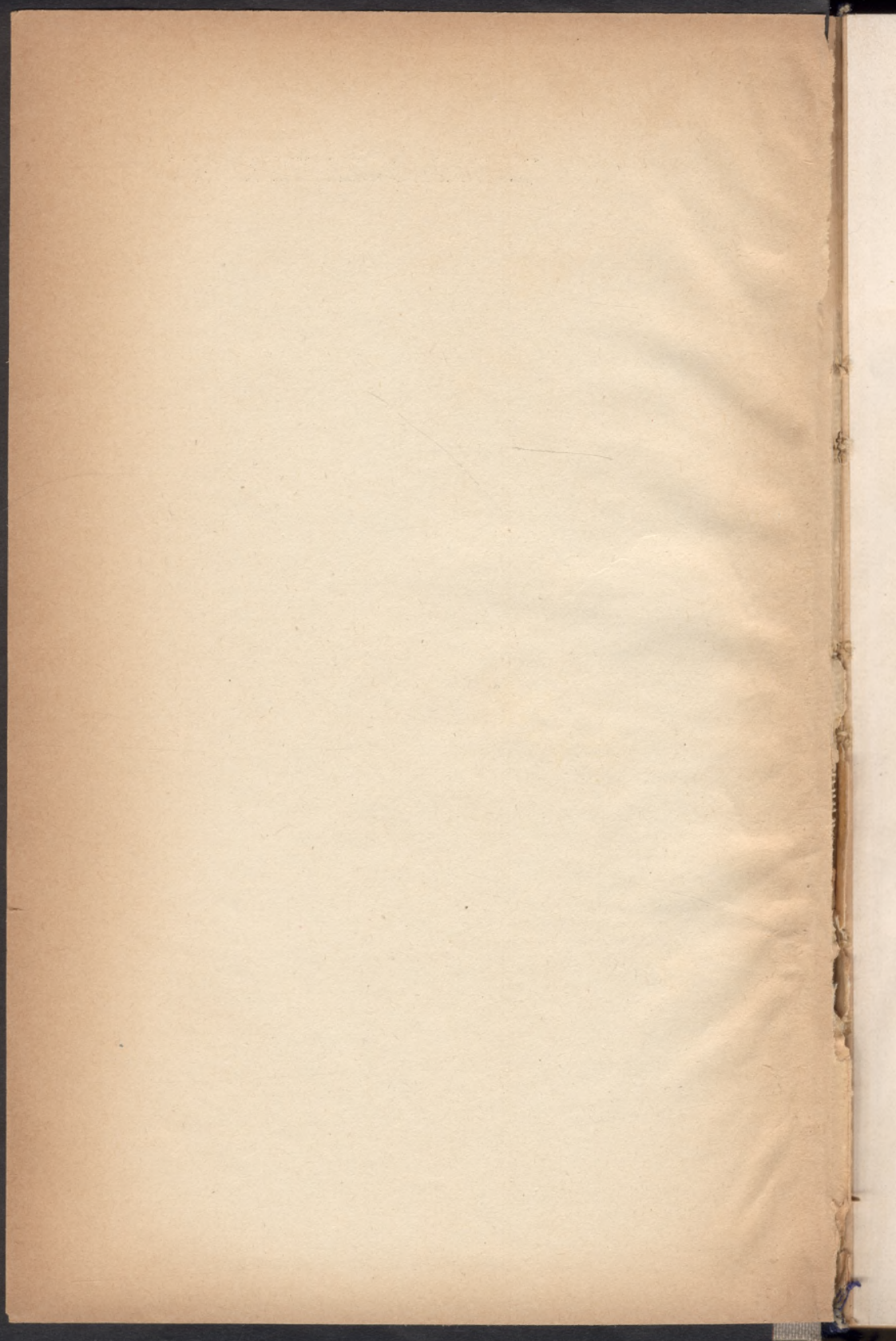

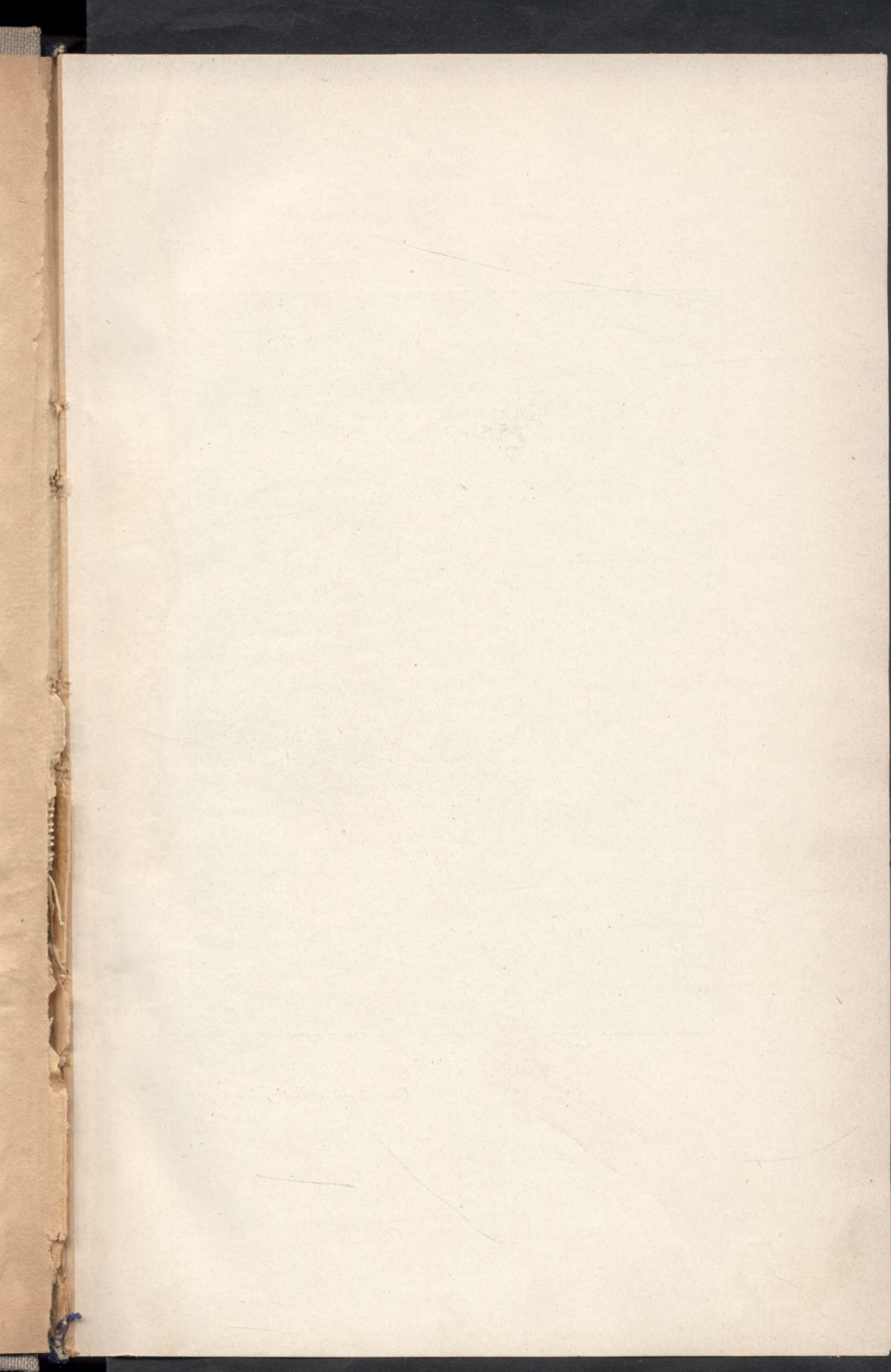

II. RÁKÓCZI FERENC

II. Rákóczi Ferenc
(Mányoki Ádám festménye)

BALLA ANTAL

II. RÁKÓCZI FERENC

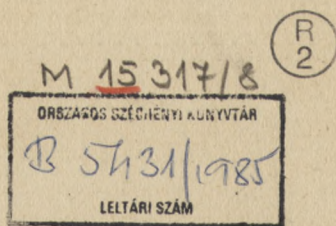

C SERÉPFALVI

A fedőlapot Gábor Pál tervezte

Copyright by Cserépfalvi

FELELŐS KIADÓ : CSORBA TIBOR

434951. — ATHENAEUM, BUDAPEST. FELELŐS : KÁRPÁTI ANTAL IGAZGATÓ

ELŐSZÓ

Ezt a munkámat ugyanabban a szellemben, ugyanazzal a módszerrel írtam meg, mint a múlt évben megjelent Magyarország története címűt, melyet az olvasó közönség nagy szeretettel fogadott. Nincs benne sem túlzás, sem szépítés, igyekeztem Rákócziáról, kortársairól, a korról tárgyilagos, elfogulatlan képet rajzolni. Nem utánóztam napjainknak azokat az íróit, akik irodalmi hatást keresve költenek jeleneteket, kiszíneznék helyzeteket, eseményeket. Céлом az, hogy egy lehetőleg teljes összefoglalásban az olvasó elé velítsem Rákóczi tetteit és nemzeti történetünknek egyik legválságosabb korszakát. A dolgok felfogásában, s értékelésében minden felesleges eredetiskedést kerültem. Az egykorú források és a nagy Rákóczi-irodalom alapján a szigorú történeti valóságot nyújtom, felhasználva egy gyűjteményes munkában évekkel ezelőtt megjelent tanulmányomat. Hála köszönetet mondok Lukinich Imre professzornak, a kor kiváló ismerőjének és kutatójának értékes és baráti támogatásáért.

Budapest, 1943 szeptember hó.

BALLA ANTAL.

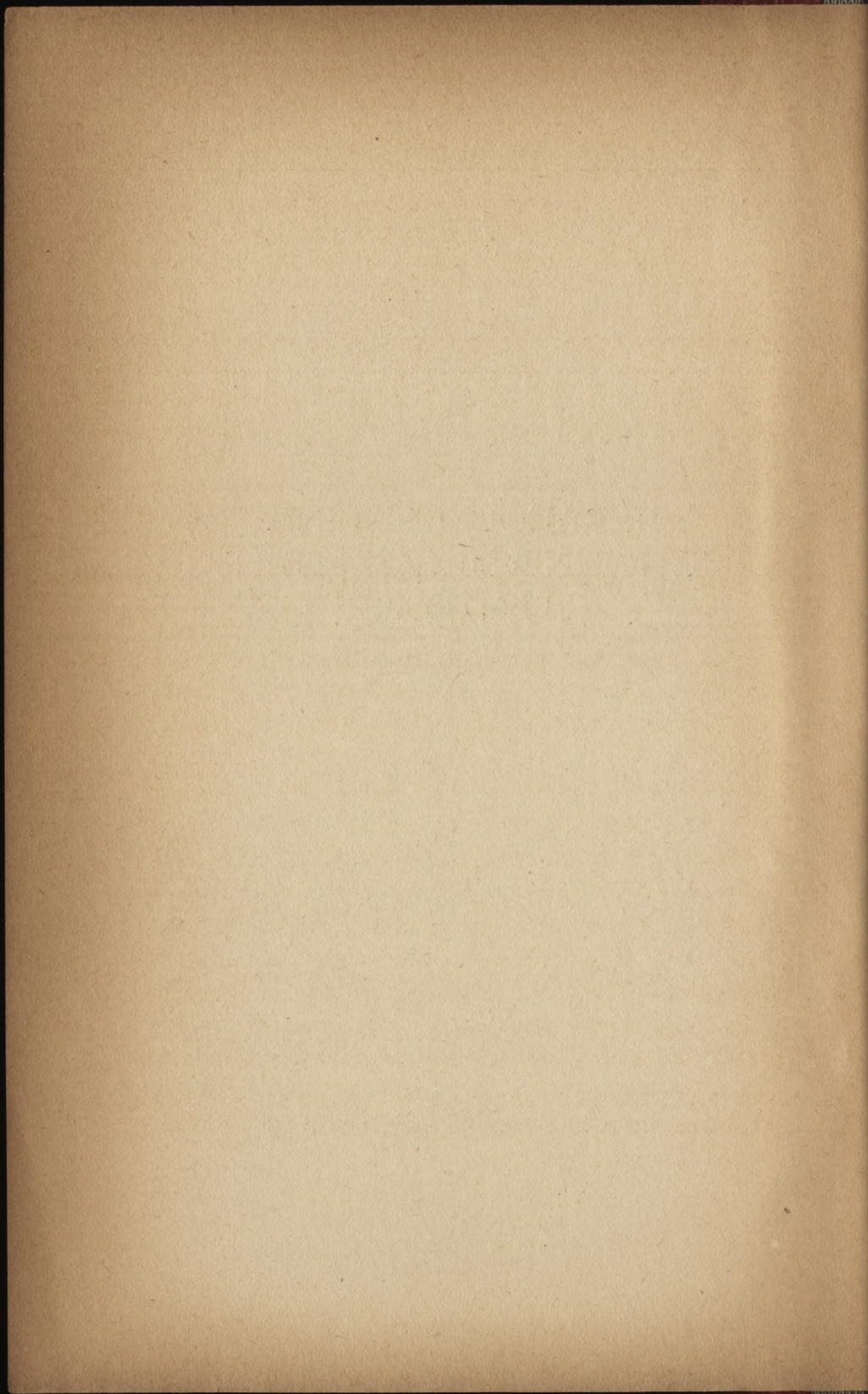

II. RÁKÓCZI FERENC
TÖRTÉNELMI SZEREPE ÉS
JELENTŐSÉGE

Több mint kétszáz esztendeje, hogy a Márvány-tenger partjain bezárult II. Rákóczi Ferenc életregénye. Ennek a két századnak történelmi távlatában tisztán láthatjuk élete művét: a romantikus ködtől megtisztulva tűnik elénk nagystílú, európai méretű egyénisége; túlzásoktól és leki-csinyítéstől egyaránt mentesen értékelhetjük a nevéhez kapcsolódó szabadságharc eredményeit és jelentőségét.

Csodálatos, nagy élet az övé; minden szépítés, színezés nélkül regény, melyhez hasonlót alig teremtetett regényíró fantáziája. Nehéz volna megmondani egyetlen szóval, mi volt Rákóczi. Világfi, nemzetvezér, katona, államférfi, diplomata, bűnbánó remete, elmélkedő bölcs, bújdosó, nagy álmok álmodója, nagy remények hajótöröttje; halála után — ugyanúgy, mint XIX. századi reinkarnációja Kossuth Lajos — legendák hőse. Ennyi színben, formában látja őt majd az olvasó a következő lapokon.

A nevéhez kapcsolódó mozgalom szabadságharc a szónak legigazibb értelmében. Fegyvert fogott egy alkalmas időpontban az Ausztriai Ház központosító abszolutizmusa ellen, megvédelmezte nemzetének legtermészetesebb jogait. Örököse tehát Bocskay Istvánnak, Bethlen Gábornak, dédapjának I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek és a vezérlete alatt küzdő felkelést ugyanaz a szellem hatotta át, mint félévszázaddal előbb az angol Cromwell mozgalmát, vagy a hollandok szabadságharcát. Teljesítménye rendkívüli, talán a legnagyobb ezeresztendős történetünkben. A lesújtott, vérvesztett, a »Zápolya öldöklő százada« óta tartó, közel két évszázados küzdelemben kimerült, számban megfogyatkozott magyarság szembeállt Európa akkor egyik legerősebb, legjobban felszerelt nagyhatalmával.

Az Ausztriai Ház Buda visszafoglalásával visszanyerte a westfáliai békekötésben elvesztett nagyhatalmi állását. A magyarságot már Bécs város 1683-i felszabadításakor rossz sejtelmek gyötörték, a »két pogány közt egy hazáért« küzdő nemzet érezte, hogy új veszedelem fenyegeti: országa könnyen Csehország sorsára juthat. A bal-sejtelmek valóra váltak. Az uralkodó maga és kormányának tagjai valamennyien annak a központosító abszolutizmusnak a képviselői, amely nem ismert el nemzeti jogokat, így szükségképpen össze kellett ütköznie a magyar rendi szabadságjogokkal. A rendi Magyarország Buda vissza-

foglalása után megpróbált alkalmazkodni az új viszonyokhoz : Esterházy Pál herceg, az akkori nádor, kidolgozott egy nagyobbbszabású tervet Magyarország újjáépítésére, de Kollonicsék félredobták és kormányoztak tovább a maguk mód-szereivel, azzal a nem titkolt céllal, hogy Magyarország az uralkodóház örökös tartományává süllyeszti, katolizálják és elnémetesítik. A Buda visszafoglalása után kezdődő időszak egész történelmünknek a legkritikusabb időszaka ; soha a nemzet léte nem forgott ennyire kockán. Arról volt szó, hogy Kollonicsék eltörlik a magyar alkotmány utolsó maradványait és az országot benépesítve Németország népfeleslegével, a magyar nemzeti öntudatot néhány évtized leforgása alatt megsemmisítik. Eztkönnyen megtehették volna, hiszen a magyarság testvértelenül áll az európai nyelvcsaládban saországunk jó módú, független, vagyonos nemzetfenntartó polgári rétege ebben az időben nincs.

Az ország helyzete a XVIII. század mesgyén kétségbeejtőnek látszott. Önálló Erdély, mely a XVII. század vallásos harcaiban a vallásszabadságot és a nemzeti függetlenséget megoltalmazta, nincs többé. Ha közbe nem jön egy történelmi véletlen : az európai népek első nagy világháborúja, a spanyol örökösödési háború, Magyarország áldozatul esik a bécsi központosító és elnémetesítő törekvéseknek. Rákóczi érdeme, hogy ezt a történelmi pillanatot megragadta a magyar nemzeti függetlenség megvédésére.

A szereplést nem kereste, hiúság, föltűnési vágy nem gyötörték. Ajánlatot tett a bécsi udvarnak, hogy elcseréli roppant vagyonát, más, Magyarországon kívüli birtokokért, de kérését nem teljesítették. A felvidéki parasztzendülés óta és Bercsényivel való megismerkedése után eldőlt Rákóczi sorsa. Láta, hogy nem térhet ki a nagy feladat elől, majd a vallásos és az isteni rendeltetésben hívó embernek rettenthetetlen bátorságával és buzgalmával állott a bécsújhelyi börtönből való kiszabadulása után a nemzeti mozgalom élére. Kötelességérzésből tette: mint roppant vagyonura és nagytehetségű ember, élhetett volna kedvteléseinek, kereshetett volna más tereken is kielégülést. Polihisztor természetű, tudós- és íróhajlamú volt: ha nincs Kollonics-éra, ha ellenségei nem zaklatják és nem juttatják börtönbe, talán tudós, író, műtörténész, etikus vagy matematikus lesz. Rettentő viszonyok, ellenségeinek rosszakarata és ostobasága szinte rákényszerítették, hogy a magyar szabadságmozgalom élére álljon.

Egészen hibás volna Rákóczi szabadságharcát úgy jellemezni, hogy az a szűkkörű magyar rendiség harca volt I. Lipót császár abszolutizmusa ellen. A mozgalomnak egészen sajátos jelleget kölcsönöz az, hogy Esze Tamás jobbagylázadásából keletkezett és először fordul elő történetünkben, hogy elkeseredett parasztok meghívták vezérüknek az ország leghatalmasabb, leggazdagabb főurát. A kuruc szabadságharcba belekapcsolódik

a nép, melyet Rákóczi a nemzet tagjának tartott, mint ő maga hangsúlyozza kiáltványában, a legalsóbb néposztály égbekiáltó szenvedései és kizsákmányoltatása adták a fegyvert kezébe. Azt is látjuk, hogy mellette állott az egész nemzet : a főpapság egy részének és az idegenvérű főurak egy csoportjának kivételével, zászlója alá sorakozott az ország egész népe, főnemesség, középnemesség, városi polgárság, parasztság, katolikusok, protestánsok. A nemzetiségek közül az oláhok odaadóan támogatják, a ruthének, a tótok leghűbb katonái, csak a rácokat és a horvátokat nem sikerült megnyernie és a nemrég bevándorolt németiség egy részét. Az agyonhajszolt, a végsőig kiszípolozott magyarság teljesítménye szinte óriási, különösen, ha meggondoljuk, hogy Rákóczinak semmije sem volt : sem pénze, sem katonasága, a kis paraszt «hordából» (ő maga nevezte így) szervezett meg 75.000 főnyi hadsereget és rossz inflációs pénzzel gazdálkodott esztendőkön keresztül, végül azzal a kis pénzbeli segítséggel kellett beérnie, amit neki szövetségese, a szorult helyzetben levő Franciaország királya, XIV. Lajos, nyújtott.

A mozgalomnak csaknem minden mozzanata, minden fejezete felemelő és nagy tanulságokat nyújt mind a jelenre, mind a jövőre nézve. Rákóczi politikai nézeteivel jóval meghaladta korát. Ha összehasonlítjuk az ő politikai nézeteit I. Lipót minisztereinek, Strattmannak vagy Kollonicsnak mindent legázoló, de antiszociális abszolutizmusá-

val, azt kell mondanunk, hogy magasabbrendű, előrehaladottabb felfogást képviselt. Politikai meggyőződése sok hasonlóságot mutat a két angol forradalom politikai eszméivel. Ha teljes győzelmet arat, ha sikerül kivívnia a magyar nemzeti függetlenség teljességét és el tud szakadni az Osztrák Háztól, a népszuverénitás elvét, az angol alkotmány alapgondolatát valósította volna meg magyar földön. Első, aki hangoztatja és meg is valósítja a közteherviselés elvét. Az alsóbb néposztályt szüntelenül védi, a népnek olyan odaadó barátja, hogy egészen bizonyos, ha mozgalma sikerül, nagy szociális reformokat léptet életbe és talán már akkor a XVIII. század első felében, átmenetet teremtett volna a jobbagyság felszabadtására.

Született vezéregyéniség volt Rákóczi. Személyes hatása embereire szinte rendkívüli. Moralizáló, megnemesítő befolyást gyakorolt nemzetére a szörnyű vad és kegyetlen korszakban. Varázslatos egyénisége a legkiválóbb embereket vonzotta magához ; oldalánál látjuk a magyarság legjobbjait. Kora nagy hadvezéreivel nem vetekedhet, de hadtörténészek elismerik, hogy tervei, elgondolásai jobbak voltak, mint bármely hadvezéréé. A nagyobb csatákat sohasem saját hibájából, hanem mindig parancsnokainak mulasztásából vesztette el.

Rákóczi nem tudta kiharcolni a nemzeti függetlenség teljességét, de közel vitte azt a megvaló-

suláshoz. Nem arathatott teljes győzelmet azért sem, mert Magyarország egyetlen komoly támogatóját, Franciaországot, a nyugati harctereken tönkrevérték. És Rákóczi mégis nagy sikert ért el. A szatmári béke, melyet az okos és kitűnő diplomata, Károlyi Sándor, az ő akaráta ellenére kötött meg, egyezményes béke volt, utána nem Világos, nem megtorlás és elnyomatás, hanem béke, sőt gyors anyagi felvirágzás következett. Nem érte el teljesen célját: ő maga tragikus sorsú, megvert vezérnek érezte magát, holott nem volt az. Az ő nyolcesztendőös küzdelme, odaadó munkája és hiveinek, saját magának példátlan erőfeszítése nélkül nincs szatmári béke, nincs megegyezés, nincs kibékülés a dinasztiaival. Ő maga nem hitte Bécsnek és nem hittek vele együtt a kibújdosott hivei sem, s ezzel kissé maguk becsülték le saját teljesítményüket. Bécs annyira megijedt, hogy egész II. Józsefig nem mert hozzányúlani az ország alkotmányához. Ez Rákóczi mozgalmának ropant jelentősége.

Külön méltányolást érdemel Rákóczi mint ember, mint erkölcsi nagyság. Gróf Andrássy Gyula írja, hogy kortársai közül mindenkinél több és különb volt. Ez a kor a megvesztegethető politikusok, a jellemtelen, kalandortípusú közszereplők fénykora. A nagy Marlborough, Franciaország legyezője, pénzvagyó, haszonleső ember, Savoyai Jenő becsületes, császári urát hűséggel szolgáló katona ugyan, de csak zsoldos, aki nem áttallott

hazája ellen harcolni. Rákóczinak csak egy aláírásába került volna, hogy visszakapja hatalmas vagyonát. Élhetett volna nyugodtan Bécsben vagy éppen Lengyelországban, de nem tette; az erkölcsi elv kedvéért, hogy meg ne hazudtolja a felkelést, vagyontalanul, szegényen, önkéntes számkivetésbe ment. Alakja, emléke, nagysága a kétszáz esztendőös multból kristálytisztán ragyog felénk, mint a férfias bátorság, elvhűség, akarat-erő szinte utánozhatatlan példája. Mint emigráns sokszor tévedett és kergetett hiú álmokat, nem látva tisztán a politika és az élet rideg valóságait. De tragikuma dicső tragikum, mert belőle minden nemzedék termékenyítő ihletet meríthetett. Küzdelmeivel, folyton fenyegetett életével önmagán mutatja be a magyarság keserves sorsát és mártíromságát.

ELSŐ FEJEZET

A RÁKÓCZIAK

Rákóczira családi örökségképpen szállt a sorsdöntő küldetés, melyet nemzetének életében betöltött. Fejedelmek sarjadéka, az ország legnagyobb-birtokú földesura, felesége révén uralkodóházak — többek között a francia uralkodóház — rokona. Külső körülményei, családi hagyományai, tehetsége, lelki és külső tulajdonságai egyaránt arra rendelték, hogy megragadja az alkalmas pillanatot az akkor veszendőnek látszó nemzeti ügy megmentésére. Ő maga írja egyik levelében, hogy olyan ősoktól származik, akik egykor Magyarországon és Németországban sokat tettek a szabadság fennmaradásáért. Apai ágon a Rákócziak és a Báthoryak, anyai ágon a Zrinyiek, a Széchyek és a Frangepánok leszármazottja; külsejét, szellemi képességeit anyjától, Zrinyi Ilonától örökölte. Amikor nagykorúságát elérte, éreztették vele a terhes családi örökséget, amely reá szállt. Állandóan gyanúsították, kémekkel figyeltették, sőt a bécsi kormány áltudósai még elméletet is gyártot-

tak, amely úgy szól, hogy rebellis szülőknek leszármazottai öröklik a rebellis hajlamot. Üldöztek, zaklatták, végül a bécsújhelyi börtönbe juttatták.

A Rákócziak eredete a középkor homályában vész el, a keresztény királyság első századaiban. A család, melynek eredetét történetírásunk meg lehetőségen tisztázta, a Bogáth-Radván nemzetségből származik és Kézai Simon szerint Csehországból költözött be a XIII. században, s Zemplénvármegyében telepedett le. A XIII. századig lehet visszavinni a Rákócziak őseit, de a családfa meg-megszakad és egészen a XVI. századig hézagos. Forrásaink említést tesznek a Bogáth-Radván nemzetségből való Gyapolyról és Éliásról (Illésről), akik IV. Béla királyunk korában éltek. Gyapoly fia Pál volt, Illés gyermekei: László és István. A történeti források Illésnek 1392 körül három leszármazottjáról tudnak, ezek pedig: András, János, László. Mátyás király korában két Rákóczi testvér szerepel: László és István. Ezek valamelyikétől származhatott a II. Ulászló és II. Lajos alatt szereplő két Rákóczi: Ferenc és Zsigmond. Ez utóbbi, Zsigmond 1517-ben megszerezte Felső-Vadászt, ahonnét a Rákóczi-család előneve származik. Ennek a Zsigmondnak volt unokája II. Zsigmond (1544—1608), az erdélyi fejedelem, a család fényének, nagyságának megalapítója. Van

egy másik Rákóczi-ág is, az Ulászló alatt élt Ferenc (Zsigmond testvérének) családja, de ez az ág kihalt a XVIII. században.

RÁKÓCZI ZSIGMOND

A II. Ulászló alatt élt Zsigmondnak unokái, II. Zsigmond és Ferenc már mint főrangúak, mint bárók szerepelnek. Zsigmond nem volt közönséges egyén; nagyenergiájú, vitéz katona, amellet okos, ügyes, számító, saját dolgait kitűnően intéző ember volt. Szereplése a török idők legválságosabb, legviharosabb idejére és az ellenreformáció kezdetére esik. Az erős, elszánt egyéniségek, főleg a vitéz katonák, könnyen tettek szert hírnévre és vagyonra. Rákóczi Zsigmondban valósággal tűndököltek a kornak erényei, s ezek között a legfontosabbak a személyes bátorság és a tetterő. 1573-ban Zsigmond úr megsemmisített egy tekintélyes török csapatot, amely a szikszói vásár kirablására indult, majd Putnoknál Ferhád basa 12.000 főnyi hadát ugrasztotta szét. Az úgynevezett hosszú hadjárat alatt Fülek körül csatázott, és egy alkalommal a várban lévő török hadat megadásra kényszerítette. Érdemei nem is maradtak megjutalmazatlanul. Rámosolygott az uralkodói kegy és Rudolf császár testvérével, Ferencsel együtt bárói méltóságra emelte, majd kinevezte Borsod és Heves megyék főispánjává.

Rákóczi Zsigmond mint felfelé törekvő ember, gyakorlatiasan oldotta meg a házasság kérdését. A csatákban verekedő társa, Mágocsy András, Észak-Magyarország egyik leggazdagabb főura őt nevezte ki halála utánra gyermekei gyámjává és vagyonuk kezelőjévé. Mágocsy végakarataiból rengeteg birtok, töméntelen kincs jutott Rákóczi Zsigmond kezére, többek között Munkács és Torna várai. Gyámi teendői közben megismerkedett Mágocsy özvegyével, Alaghy Judittal, akit feleségül vett. Alaghy Judit nemsokára meghalt, egy leánygyermeket hagyva hátra, Erzsébetet, aki később Homonnay felesége lett. De Zsigmond újból megnősült s feleségül vette az egyik legelőkelőbb erdélyi családnak leánysarjadékát, Gerendy Annát. Ővele Erdélyben jutott nagy vagyonhoz és kitűnő összeköttetésekhez. Gerendy Anna három gyermeket hozott a világra: Györgyöt, a későbbi fejedelmet, Zsigmondot és Pált. De ő sem élt sokáig és Rákóczi Zsigmond harmadszor is megnősült. Most Thelegdy Borát vette nőül, a szintén gazdag s előkelő nőt, akinek kezével hasonló módon nagy vagyonhoz és újabb kitűnő összeköttetésekhez jutott. Három szerencsés házassága óriási vagyonhoz, vitézi érdemei pedig nagy tekintélyhez juttatták Rákóczi Zsigmondot.

A XVI. század eleje történelmünknek egyik legszomorúbb korszaka. Megkezdődött az ellenreformáció, a vallási harc, amely jó fél évszázadig

dúlt. Egy olyan előkelő, gazdag és vitéz úrnak, mint amilyenén Rákóczi Zsigmond volt, döntenie kellett arról, hogy hova áll, melyik félhez csatlakozik. Buzgó protestáns létére nem csatlakozhatott máshova, csak Bocskayhoz, aki 1604-ben fegyvert fogott Belgiojoso és Básta égbekiáltó zsarnoksága ellen. Bocskay 1605 szeptemberében őt nevezte ki Erdély kormányzójává. A kor fel fogása szerint a vagyon a magasabbra emelkedés legfőbb lépcsője. Erdély rendjei, bár Bocskay Homonnayt ajánlotta, mégis az akkor már elöregedett, törődött Rákóczi Zsigmondot választották fejedelemmé. Az ügyekbe sem igen folyt be. Életének végnapjait visszavonulva, családjának ősi fészkeben, Felső-Vadászon töltötte, s itt halt meg 1608 december 6-án.

I. RÁKÓCZI GYÖRGY

Rákóczi Zsigmond legidősebb fia, György már húszéves korában szinte tekintély; megkapta a királyi étékfogó címet, majd 1615 márciusában Borsod vármegye főispánja lett. Korán megházasodott; 1616 április 18 án tartotta meg esküvőjét Lorántffy Zsuzsánnával, Lorántffy Mihály felsőmagyarországi gazdagföldesúr és Zeleméri Kamarás Bora leányával. Lorántffy Zsuzsánnát, akinek később mint fejedelemasszonynak, férje mellett jelentékeny szerep jutott, úgy tekintik,

mint a női erényeknek példaképét, mint a puritán és folyton munkálkodó, buzgó kálvinista nő eszményét.

Bocskay István felkelése után az ország két részre szakadt: protestáns és katolikus félre és a protestánsoknak a XVII. századig gyakorolt fölénye Magyarországon megszűnt. A kis Erdély életében nagy változások mentek végbe. Rákóczi Zsigmond halála után a brutális és erkölcstelen életű Báthory Gábort választották meg fejedelemmé, kinek zsarnokságát azonban a rendek nem sokáig tűrték. Megöletése után, 1613 október 27-én, Bethlen Gábort választották meg utódává, aki eddig főleg mint diplomata mutatott kiváló képességeket és szerzett magának tekintélyt. Bethlen Gábor úgy látta, — és egész helyesen, — hogy a bécsi udvar katolizáló és központosító törekvései miatt egyelőre szükség van a független Erdélyre, amely szükség esetén Magyarország függetlenségét is megoltalmazza; Erdély pedig csak úgy biztosíthatja önálló létét és függetlenségét, ha elismeri a török szultán fennhatóságát. György, mint buzgó kálvinista, Bethlen Gáborral rokonszenvezett, de hű alattvalója maradt a magyar királynak, viszont nem vett részt a Bethlen Gábor ellen irányuló állandó intrikákban, sem a vallásos torzsalkodásokban. Még az 1618-i pozsonyi országgyűlésre sem ment el, ahol a rendek II. Ferdinándot választották meg királlyá. A vallási viszályok, a protestánsok és katolikusok ellentétei egyre jobban kiéle-

sedtek és akarva-nemakarva belesodródott az egymásra tornyosuló eseményekbe.

Rákóczi György életében és pályafutásában fordulópontot jelent Bethlen Gábor fejedelemnek 1629 november 15-én bekövetkezett halála. Terveit okosan, ravaszul eltitkolva úgy tett, mintha a fejedelemségre nem vágyakoznék. Engesztelhetetlen, konok ellenfele, Esterházy Miklós nádor, aki viszont meg volt győződve arról, hogy a fejedelemségre tör, — ami meggyőztette volna a kormányt és az uralkodóházat azt a régi tervét, hogy Erdélyt visszacsatolják Magyarországhoz, — a Bethlen alatt elszakított vármegyéket rögtön visszakapcsolta Magyarországhoz, így Rákóczi ismét a magyar királynak lett az alattvalója. Bethlen elhúnyta után felütötte fejét Erdélyben a turániátok, a belviszály. A nagy fejedelem elnyomta a rendi demokráciát, szinte azt mondhatnánk, abszolút uralkodó volt, mindenben az ő akarata döntött és a rendek hatalma semmiséggé süllyedt alatta. Érthető a rendeknek az a szándéka, hogy megszüntessék az erős központi hatalmat. Kísérleteik azonban balul ütöttek ki: István, a nagy fejedelem testvéröccse, nem nyerte meg tetszésüket, a szeszélyes és állhatatlan özvegyről, brandenburgi Katalinról pedig csakhamar kiderült, hogy nem született az uralkodásra. A közvélemény jó egy esztendeig tartó átmeneti állapot után Rákóczi György pártjára állott, kinek több jogcíme volt, mint bárki más-

nak : Zsigmond fejedelem fia volt, dúsgazdag nagyúr, buzgó kálvinista és nehéz időkben kipróbált ember. A választás hosszú előkészületek után 1630 decemberében zajlott le. A nádor nem tudott belenyugodni legnagyobb ellenfelének fejedelemmé választásába ; megindult Erdély ellen, de hadseregét a fejedelem hadai Rakamaznál pocsékká verték.

Mint fejedelem, sok tekintetben Bethlen tanítványa. Nem sokat törődött az alkotmánnyal, legtöbbször rá sem hederített a rendek kívánságaira s bár terveiben nem volt olyan nagy koncepciójú, sem a kivitelben olyan villámgyors, mint nagy elődje, szívósságával, fáradhatatlan kitartásával nagy sikereket ért el. Fiatal korában kiütköző rossz tulajdonságai : a fősვნყség, az anyagiasság öreg korában még fokozódtak, de ebből országa hasznót merített, mert az államkassza sohasem volt üres. Erős kézzel alig egy esztendő alatt példás rendet teremtett s a külpolitikára fordíthatta figyelmét. Európa nagy események küszöbén állott. Gusztáv Adolf svéd király, hogy a protestantizmus veszendőnek látszó ügyét megmentse, 1630 július 6-án hadseregével kikötött Usedom szigetén s egy év múlva a császárt porig alázva, diadalmasan nyomult előre Bajorország felé. Gusztáv Adolf nem hagyhatta ki számításaiból Erdélyt és Rákóczit, és Gyulafehérvárra küldött követével átnyújtotta neki a szövetség tervét. A túlóvatos Rákóczi azonban nem állt kötél-

nek. Közben a szultán is biztatta; lengyel koronával kecsegtette arra az esetre, ha őt tervezett vállalkozásában Lengyelország meghódításában segíti. De Rákóczi nem akart a szultánnal társulni. Közben mindkét országban dúlt a testvérharc. A nyugati kis Magyarországon a nagy nádor, Eszterházy Miklós és Pázmány Péter bíboros vetélkedtek egymással, Erdélyben több lázongást és belső viszályt kellett elnyomni.

De nem kerülhette el Rákóczi a harminc éves háborúban való részvételt. 1643 áprilisában fia, György, fényes esküvőjének lezajlása után svéd és francia követek jelentek meg udvarában, s velük a következő tartalmú szerződést kötötte: a szóban levő hatalmak minden erejükkel megvédik őt, ha Ferdinánd ellen fegyvert fog; ha fejedelemségét elveszítené, évenként 40.000 tallér jövedelmet biztosítanak számára; a háború költségeire első évben 200.000, a következő években 150.000 tallért fizetnek és a háború ideje alatt háromezer gyalogos katonát tartanak az erdélyi fejedelem hadseregében. Belefoglalták még a szerződésbe a vallásszabadság biztosítását is.

Egy esztendő telt el, míg Rákóczi hosszú előkészületek után fegyvert ragadott. 1644 február 2-án indult el Erdélyből és 9-én már elérte a Hegyalját. A nádor megpróbálta szép szóval és békés megegyezéssel megállítani Rákóczit, de nem sikerült. Február 17-én Kállóból szétküldött leveleiben felpanaszolja mindama sérelmeket, melyek

miatt fegyvert fogott: az ország jövedelmeinek elpocsékolását, a jezsuiták erőszakosságait, a protestáns templomok elszedését... nem tűrheti tovább nemzete elnyomását — írja levelében. —

Hadserege nem ért túlsokat. 24,000 lovasból, 1000 német muskatélyosból, 5000 székelyből állott, de nem volt jól begyakorolva sem s így nem igen szállhatott szembe a 30 éves háború kiképzett, harcedzett katonaságával. 1644 február 19-én mégis «szép pompával» bevonult Sárospatakra. Kassa március 11-én meghódolt, április 8-án értesítette levélben feleségét, hogy Felsőmagyarország az övé. A haditerv, melyet Rebenstock svéd tábornokkal együtt dolgoztak ki, Torstenson elvonulása miatt felborult és Rákóczi egyszerre szemben állt Ferdinánd hadaival, amelyeket Götz és Puchaim tábornokok vezettek, ugyanekkor nagyobb csapattal közeledett a nádor is. A túl-erő elől Rákóczi a Bodrog mögé vonult vissza, de a levelezés közte és a nádor között tovább tartott s azon gondolkozott, hogy békét köt. Sem a franciák, sem a svédek, sem a törökök nem küldték az ígért segítséget. De most hirtelen megfordult a kocka. Torstenson nagy győzelmet aratott a császáriakon és közeledett a cseh határ felé, amin Rákóczi felbátorodva, miután a budai basát ajándékokkal lekötözte, elindult Nyitra felé. Nagyszombatot elfoglalta, Kemény Jánost pedig Brünn alá küldte Torstenson segítségére. Így minden szépen a fejedelem kívánságai szerint ment volna,

ha közbe nem szól a török. Rákóczi megtudta, hogy a török, akit a császár állandóan lovalt ellene, mozgolódik, ezért elérkezettnek látta az időt a béketárgyalások megkezdésére.

Ezek után az előzmények után létrejött a béke — a linzi béke, — amely jelentékeny haladást jelentett a nikolsburgihoz képest. Rákóczi nem feledkezett meg a tárgyalásokon sem magáról, sem nemzetéről s mindent elért, ami abban a helyzetben elérhető volt. A császár beváltotta ígéretét: a linzi békét a papság tiltakozása ellenére törvénybe iktatták. Rákóczi szeretett volna még szövetségesein pár százezer tallért behajtani, de azok megtagadták kérését, azt mondván, hogy úgylis jelentékeny szerzeményekkel gyarapította vagyonát.

Igy befejezte életének legnagyobb művét, megérte a harmincéves háború befejezését, de nem sokáig élte túl, 1648 folyamán már betegeskedett. Nagy akaraterő volt benne; még néhány héttel halála előtt vadászaton vett részt, de betegsége végre is legyűrte. 1648 október 11-én meghalt. Fia György, akit még az ő életében megválasztottak zökkenő nélkül követte.

Rákóczi Ferenc legnagyobb őst kortársai nem nagyon szerették. Szemére vetették, talán nem egészen ok nélkül, önzését és kapzsiságát. A korai kapitalizmus vagyongyarapító, pénz-szerző, üzletes uralkodója, aki a hitbuzgalmat, az eszményi értékekért való lelkesedést, akárcsak

az angol és amerikai puritánok, össze tudta egyeztetni az anyagi javakért való munkálkodással. Báthory István, Bocskay és Bethlen Gábor mellett ő a kis Erdély legnagyobb fejedelme. Igen okos ember volt és higgadt, nyugodt politikus. Erejénél nem mert sohasem többet. Hatalmas vagyonát, melyet tízmillió forintba becsültek, jóra fordította: támogatta a tudományt és az egyházat. A pataki iskolának fejedeleme korában is fedezte minden költségét és virágzásra emelte Bethlen Gábor gyulafehérvári kollégiumát. Ő tartotta fenn a pataki könyvtárat, amelynek számára minden új könyvet meghozatott. Meg akarta vásárolni a szultántól a Corvinákat is, de az megtagadta. Ő adta ki Keserői Dajka István énekeskönyvét, segítette udvari papjának, Geleji Katona Istvánnak irodalmi törekvéseit, Patakon pedig nyomdát állíttatott fel. A legnagyobb fejedelmi érdeme az volt, hogy jól ismerte az embereket. Munkatársait, vezéreit kitűnően megválogatta, s bár csaknem abszolút hatalommal kormányzott, megtartotta a törvényes formákat. Ez a kor még nem a mai nacionalizmus kora, de Rákócziiban épp úgy, mint Bethlenben és a Báthoryakban már élt az erős nemzeti öntudat. Kísérletet tett arra is, hogy egyházának és a magyarságnak az erdélyi oláhokat megnyerje. Az akkor még teljesen nomádéletet élő oláhok Erdély fejedelmeinek köszönhatték kultúrájukat. 1641-ben jelent meg az oláh biblia a fejedelem költségén, 1642-

ben az oláh kálvinista káté. Megtiltotta az oláhoknak barbár nomád szokásaik gyakorlását, így a leányrablást, s a pópák zsarolásait megakadályozta.

II. RÁKÓCZI GYÖRGY

I. Rákóczi Györggyel a nagy erdélyi fejedelmek sora lezárult és a bethleni iskola végetért. Erdélyt ez a politika virágoztatta fel és tette a magyarság mentsvárává. Elismerni a török fennhatóságát, megfizetni pontosan a kapzsi portának a kialkudott évi adót, minden fontos vállalkozásra kikérni az engedelmét, rendben tartani a pénzügyeket, egy kézben tartani a nemzeti erőket, körülbelül ezek voltak a nagy fejedelmek irányadó politikai elvei, de akik közben egy pillanatig sem vették le szemüket Nyugat-Európáról és főleg Bécsről. I. Rákóczi György halálával bezárult Erdély történetének nagy és fényes korszaka.

A kiszámíthatatlan és nagyratörő II. György először a havasalföldi oláh vajdák ügyében avatkozott be és 1655-ben Lupuj moldvai vajdát elkergette, majd IV. Ulászló lengyel király halála után (1648) komoly kísérletet tett a lengyel korona megszerzésére. Ulászló utóda János Kázmér, aki háborúba bonyolódott a svédekkel, Rákóczit hívta szövetségesül, de ugyanakkor X. Károly svéd király is kérte Rákóczi támogatását. Rákóczi a svédekhez állott és elhatározta a háborút. Nem

használtak anyja intelmei. »A hadakozásnak csak a kezdetét tudja az ember, de a végét csak Isten tudja«, mondotta a jámbor Lorántfy Zsuzsanna, aki semmi célját nem látta szeszélyes és nagyra-vágó fia vállalkozásának.

A fejedelem semmivel sem törődve, s annélkül, hogy a szultán engedelmét kikérte volna, amit atyja és Bethlen Gábor sohasem mulasztottak el, 1657 elején elindult Lengyelországba. Már útban volt, midőn megérkeztek hozzá Ferdinánd követei, köztük Szelepcsényi György kancellár, hogy esztelen vállalkozásáról lebeszéljék, s ugyanakkor a szultán tiltó parancsát is megkapta. Elkövette azonban azt a végzetes hibát, hogy a szultán intő szavára nem hallgatott és rohant vesztébe. A nagy fejedelmek autokratizmusa most a kicsiny utódban rettentően megbosszulta magát Erdélyen. II. Rákóczi György hadjárata nemcsak gyászos vérésséggel, hanem nemzeti katasztrófával végződött.

Miután Rákóczi kozák segítséget is kapott és Krakkót átvette a svédektől, makacsul kitartott amellett a szándéka mellett, hogy a lengyel koronát megszerzi, rá sem hederítve Szelepcsényi György kancellár atyai intelmeire. Pedig ekkor már a lengyel főurak is ellene dolgoztak Konstantinápolyban és Bécsben. Most a bajok egyszerre a nyakába szakadtak a szerencsétlen fejedelemnek. A dánok megtámadták Svédországot és X. Károly svéd királynak éppen elég teendője volt országa megvédésével. A bosszús

Lipót császár nagyobb hadsereget küldött a lengyelek segítségére, Lubomirszky, a tizenhárom szepesi város kapitánya, Rákóczi birtokait dúlta; ekkor jött a legnagyobb csapás: a feldühödött szultán ráüzent a tatár khánra, hogy rögtön menjen Lengyelországba és űzze ki onnét Rákóczit. A szerencsétlen fejedelem kénytelen volt a legmegalázóbb békefeltételeket aláírni (1,200.000 forint hadisarcot fizetett) és elhagyni Lengyelországot. Hadseregét Kemény Jánosra bízva, hazaindult, de Kemény hadait a tatárok megverték, őt magát fogságba hurcolták.

Rákóczira és Erdélyre most következtek a megpróbáltatások napjai. A kis országot rabló hadak árja öntötte el. A megrémült rendek Gyulafehérváron Rédey Ferencet választották meg fejedelemmé, ámde Rákóczi csak színleg mondott le, tovább ragaszkodott a fejedelemséghez. A török nem tűrte Rákóczit, pártfogoltja Barcsay Ákos volt, akivel a basák, bégek, kiket a szultán Erdélybe küldött, úgy bántak mint alantasukkal. A magyar királynak kellett volna most Erdélyt megsegítenie, ha igaz lett volna a nyugati magyaroknak az az elmélete, hogy a magyarságot csak a katolikus császár és a németiség segítségével lehet megmenteni a török igtától. A császár azonban nem mozgott, még csak a gondolatával sem foglalkozott annak, hogy Erdélyt felszabadítsa. Erdélyt legázolta a török hatalom, ami annál szégyenletesebb, mert már ekkor korhadásnak indult és korántsem

az a félelmetes erő, mint ötven vagy száz évvel ezelőtt.

Rákóczi nem engedett; elhatározta, hogy dacolni fog a törökkel is és védi magát minden rendelkezésre álló eszközzel. 1660 májusában Szaidi Ahmed budai basa megindult Erdély ellen, s ugyanakkor Ali kapudán basa Temesvárról indította meg seregét. Rákóczi Gyalu és Fenes között ütött táborn, itt várta kicsiny seregével a támadást. 1660. május 12-én Fenes előtt ütközött össze a két hadsereg. Rákóczi kis csapatának az élén csodás elszántsággal küzdött, egymaga tizen-nyolc törököt vágott le. De hiába. Emberei súlyos sebével Váradra vitték, ahol utolérte a halál. Erdély rémnapokat élt át. A török csapatok, egyesülve a tatárok vad csordáival, végigdúlták s végigszántották többiben a kis országot, melynek földjét Básta rablóhadjárata óta nem taposta ellenség lába. Erdély csak most ízlelte meg a török uralmat.

Mi okozta Rákóczi és Erdély vesztét? Ennek a kérdésnek részletes oknyomozásába nem bocsátkozhatunk. A nagy fejedelmek, Bocskay, Bethlen, Rákóczi mindig mérsékeltek, óvatosak és kikémlelték a török akaratát, beleegyezése nélkül semmit sem kezdtek. Nekik is voltak nagyratörő terveik, különösen Bethlennek, de azok megvalósítását meg sem kísérelték. II. Rákóczi György nagy ambícióinak akkor lett volna értelme, ha őt a lengyel nemzet meghívja királyává, mint egykor

Báthory Istvánt; akkor a lengyel és erdélyi egyesült haderőkkel ellen tudott volna állni a töröknek, Rákóczi meggondolatlan politikájával romlásba döntötte Erdélyt. De felelősség terheli az erdélyi rendeket is. Egymással torzsalkodtak a legnagyobb veszély idején és nem tudták egy akarattal megragadni azokat a módokat, amelyek szükségesek lettek volna a kis ország megmentésére.

II. Rákóczi György egyetlen fiúgyermeket hagyott hátra, Ferencet (született 1645), akit az ő kívánságára a rendek 1652. február 18-án megválasztottak Erdély fejedelmévé. Atyja bukása után anyjával, Báthory Zsófiával együtt magyarországi birtokaira költözött. Báthory Zsófia nem-sokára visszatért a katolikus egyházba és őt is áttérítette. A harcos kálvinista Rákóczi-család így lett katolikussá. I. Rákóczi Ferenc Zrínyi Péter horvát bán leányát, Ilonát, vette nőül és apósa, aki a Wesselényi-féle összeesküvés főmozgatója volt, őt is beavatta a mozgalom titkaiba, sőt arra is rábeszélte, hogy írjon levelet XIV. Lajos francia királynak. Ferenc bátor, hevestermészetű, elszánt, gyors elhatározású ember volt, mint szerencsétlen véget ért atyja. Először összehívta (1670. január 4-én) a felsőmagyarországi vármegyéket, hogy a fegyveres ellenállásra rábeszélje őket, azután megkísérelte rávenni Starhemberg Rüdigert, Bécs későbbi védőjét, az akkori tokaji várparancsnokot, az ő hozzá való csatlakozásra. Mikor ez nem

sikerült, németjeivel együtt Regéc várába csukatta. Fejébe vette, hogy átmegy Erdélybe s ott folytatja a felkelést, sem vagyonával, sem saját életével nem törődve. A dinasztiahoz hű anyja nagynehezen, hatalmas összegű váltságdíj lefizetésével kegyelmet járt ki számára, ezt öt évvel éli túl: fiúgyermekének, a második Ferencnek születése után 1676. július 8-án ismeretlen betegségben elhunyt.

ZRINYI ILONA

Zrínyi Ilona, történetünk romantikus emlékü, halhatatlan nőalakja, gróf Zrínyi Péter és gróf Frangepán Anna Katalin leánya, 1643-ban Ozaljevárban született. Családja régóta nagy szerepet töltött be az ország közéletében. Ennek a kiváló horvát nemzetségnek, amely a magyar ügynek a legodaadóbb képviselője volt, anélkül, hogy horvát voltát feladta volna, úgyszólván minden tagja tehetséges, még nőtagjai is. A Zrínyiek azokra a skótokra és walesiekre emlékeztetnek, akik a legkitűnőbb angolok s a mellett megmaradnak skótnak vagy walesinek. Ilona egyik őse a szigetvári hős, atyja horvát bán, nagybátyja, a költő és hadvezér, korának a legnagyobb magyarja. Családja az akkori történelmünkben szereplő valamennyi főrangú családdal rokonságban állt. Olyan levegőben nőtt fel, amelyben az ország sorsa a

mindennapi beszélgetéseknek állandó tárgya volt. Zrínyi Péterné maga levelezett Wesselényiék fegyveres előkészületei folyamán Beziérres velencei francia követtel, ő tárgyalta többízben Gremonville-el, Franciaország bécsi követével és az ő műve lehetett az is, hogy I. Rákóczi Ferenchez, II. Rákóczi György fejedelemfiához, Erdély választott fejedelméhez adták férjhez.

Az esküvő fejedelmi pompával ment végbe Makovica várában, az ősi Rákóczi birtokon és az esketést maga Szelepcsényi esztergomi érsekprimás végezte. Zrínyi Ilona élete egy darabig a Rákócziak pataki várában folyt le, ahol a házaspár fejedelmi módon élt, nagy és fényes udvartartással, amely felülmulta az akkori német fejedelmek és uralkodók legtöbbjét. Ilona férfieszménye kétséggkívül családjának legnagyobb tagja, Zrínyi Miklós lehetett, a költő, a hadvezér, nemcsak Magyarországnak akkor legnagyobb embere, hanem egész korának egyik legeszményibb gondolkodású férfia.

1670-ben Zrínyi Ilonát szörnyű családi szerencsétlenség érte. Atyját, Zrínyi Péter horvát bánt és nagybátyját, Frangepán Ferencet a bécsi kormány a Wesselényi-összeesküvésben való részességük miatt perbefogatta s a bíróság mindkettőjüket halálra ítélte. Anyját és testvéreit, Aurora Veronikát és Jánost Grácba hurcolták, vagyonukat elkobozták s a csekély évdíj, amit a bécsi kormány meghagyott nekik, alig volt elegendő eltar-

tásukra. Anyja bánatában nemsokára megtébo-
lyodott és 1673-ban meghalt, nővéréből apácát,
János testvéréből osztrák katonát neveltek. A
vallásos lelkületű és páratlanul erős jellemű nő
megőrizte lelki egyensúlyát, nem roskadt össze a
rettentő sorscsapások alatt. Minthogy házsártos
és türelmetlen anyósával nem tudott megférni,
elköltözött Munkácsról s ezentúl a telet leginkább
Patakon, a nyarat pedig Regéc várában töltötte
gyermekeivel. A kis »Ferkó« és Juliána gyámjaiul
atyjok a császárt, I. Lipótot nevezte meg. A
magyar jog szerint azonban az apjukat veszített
gyermekeknek az anyjuk a gyámjuk. Hosszas tár-
gyalások után Ilona képviselői abban egyeztek
meg az udvarral, hogy a császár továbbra is fő-
gyám marad, de ő lesz gyermekeinek valódi
gyámja. Egy alkalommal, amikor a kis Ferenc
éppen beteg volt, a derék Gubasóczy nyitrai püs-
pökkancellár Ilona egyik főemberével, Hidy
Györggyel a következőket izente: »Önagysága
gondosan vigyázzon gyermekére, mert most nincs
kinek hinni országunkban«. A barokk-kor emberei,
az egyháziasság és ájtatosság mellett, ha érdekeik
kívánták, sokszor a legaljasabb bűnök elkövetésé-
től sem riadnak vissza. A Rákóczi-ház barátai
attól tartottak, hogy a kis Rákóczi Ferencet a bécsi
kormány esetlegmegmérgezteti, hogy vagyona, il-
letve annak háromnegyedrésze a törvény szerint
a kincstárra szálljon. A tragikus sorsú fejedele-
mnek az élete már bölcsőjében veszélyben forgott.

A családi gondok közepette Zrínyi Ilona életében új, nagy esemény közelgett: férjhezmenetele az akkoriban feltűnő Thököly Imréhez. Mint huszonkétévestendő ifjú, Thököly Imre lett ama »bujdosók« vezére, akik annakidején belekeveredtek a Wesselényi-összeesküvésbe, s akiknek e miatt el kellett hagyniok családi tűzhelyüket, de mivel sem a török, sem Erdély nem fogadta be őket, az Erdély és a Magyarország közé eső megyékben, az úgynevezett Partiumban bolyongtak. Elszánt, halálmegvető, végsőkéig elkeseredett magyarok voltak ezek, akik csak alkalmas vezérre vártak, hogy a császár ellen forduljanak. Az ő vezérük lett utóbb Thököly Imre. Eszes, bátor, vitéz, kitűnő megjelenésű és szép ember volt Thököly, ékesen tudott beszélni és remekül tudott bánni az emberekkel. Az a néhány esztendő, amely a Wesselényi-összeesküvéstől Buda ostromáig és bevételéig eltelt, történetünknek talán legsötétebb, legzordabb korszaka. Soha a magyar a magyart úgy nem gyilkolta, mint a kuruc-labanc világban. Összeütköztek ebben a zűrzavaros korszakban a vallási és a politikai nézetek, a protestáns-katolikus ellentétek, a keleti magyar és a nyugati magyar koncepció s a kurucok és labancok kíméletlenül pusztították egymást.

Thököly már ismert nagy név abban az időben, amikor Zrínyi Ilona megismerkedett vele.

Nem tudni, hogyan került össze Thökölyvel és hol találkoztak először, de igen erős s őszinte

volt a vonzalom, amelyet a vitéz és daliás fiatal-ember iránt érzett. Ilona ebben az időben harmincnégy éves s kora legszebb asszonyának tartották. Gyöngyössy István költői leírása szerint a női szépségnek szinte eszménye, arcra, formára, megjelenésre egyformán fejedelmi jelenség. Erőteljes, teltidomú nő; a kor szépségtípusa.

Nagy akadályokat kellett leküzdeniök, míg egymáséi lehettek. A legnagyobb akadály volt az anyós, Báthory Zsófia, aki hallani sem akart a rebellis és lutheranus Thökölyről. De még nála is nagyobb és komolyabb akadály volt: az udvar, maga a császár, a kiskorú Rákóczi-gyermekek főgyámja. Zrínyi Ilona fáradozása Bécsben mégis sikerrel járt: partfogóinak, Szelepcsényi primásnak és Gubasóczy püspöknek buzgó közbenjárására az engedélyt végül megadták, csak Thököly békefeltételeit nyilvánították elfogadhatatlanoknak. A kuruc vezér ezzel nem törődött, tudta, hogy nagy tervei vannak vele a portának; nem alkudozott tovább, hanem Budára ment s megkötötte a szövetséget a törökkel. Innét visszajöve tartotta meg esküvőjét Zrínyi Ilonával Munkácson, 1682. június 15-én. S rögtön hadbaszállt, elfoglalta Kassát, megszállta Füleket, melynek urát, Koháry Istvánt, a költőt, letartóztatta és Munkács várába záratta.

Ez időtől fogva leáldozóban van Thököly szerencsecsillaga. Tragédiáját az idézte elő, hogy mindent egy kártyára tett, a török győzelemre

és a félhold szerencséjéhez kötötte nemzetének sorsát akkor, amikor az ozmán nagyhatalom belsőleg már romlott volt, de még mindig határtalan gőggel és egy sziklaszilárdan álló nagyhatalomnak igényeivel lépett fel Európában. A vallási háborúk, amelyek egy századon keresztül dúlták Európát, lassanként véget értek s elérkezett az idő, amikor Európa népei, katolikusok és protestánsok egyformán összefogtak, hogy kisöpörjék Közép-Európából a törököt. 1683 tavaszán indult meg Kara Musztafa nagyvezér Bécs ellen, hogy meghódítva a császárvárost, azon keresztül a török nagyhatalom benyomuljon Európa szívébe. A nagy hódító terv, melyet a megroppant török nagyhatalom minden erejét megfeszítve készített elő, me bukott: Lotharingiai Károly felmentő csapatai Sobieski lengyel király segítségével megsemmisítő vereséget mértek Kara Musztafa hadseregére. A császári hadak Bécs felmentése után gyors iramban elfoglalták Párkányt, bevették Esztergomot s utána nagy lendülettel megindult a keresztény Nyugat-Európa nagy felszabadító hadjárata, melynek folyamán visszavették Budát és egész Magyarországot visszafoglalták.

Thököly 1685 októberében Nagyváradra ment, hogy segítséget kérjen Ibrahim basától, aki azonban oktan módon vasra verette és Belgrádba küldte. A török ostobasága rettentő elkeseredést szült a kurucok között, akik közül a vitéz Petneházy Dávid is átpártolt a császárhoz

a letartóztatás miatti elkeseredésében. A felvidéki várak egymásután estek el; Kassa megadta magát a császári csapatoknak, csak Munkács vára, Zrínyi Ilona otthona állott még rendületlenül.

Zrínyi Ilona elhatározta, hogy Munkács várát, a Rákócziak ősi birtokát, sajátmaga és gyermekeinek otthonát hű enibereivel, ha kell, halálig védi. Thököly is kiszabadult közben a belgrádi fogságból s egymásután küldte a biztató leveleket feleségének. De emberei mind nagyobb számban pártoltak el tőle. A magyarság helyzete tragikus volt: »a két pogány közt egy hazáért« vérző kurucok nem tudták, hova álljanak; érezték, hogy a török nagyhatalom, amibe kapaszkodtak, megroppant, s egyetlen észszerű lehetőség van: megadni magukat a császárnak, elérni békés eszközökkel, alkuval azt, amit karddal nem sikerült kiverekedniök. A jól megerősített s jó néhány ezernyi védősereggel ellátott Munkács vára még állt, de Caprara tábornok az 1685. esztendő végén felszólította Zrínyi Ilonát, hogy adja meg magát. Zrínyi Ilona, kiben két elszánt nemzetnek, a délszlávnak és a magyarnak bátorsága, temperamentuma egyesült, azt válaszolta Caprarának küldött üzenetében, hogy a várat, gyermekeinek otthonát s örökségét halálig védi, mire hadnagyai, élükön Radics Endrével megesküdtek, hogy a végsőkhig kitartanak úrnőjük mellett. Caprara csak a tavasszal, a felszólítás után három hónap

múlva kezdte meg az ostromot, az akkori haditechnikának összes eszközeivel. Sokszáz golyót röpítettek a várra, de a bátor védők kitartottak. Zrinyi Ilona, embereit lelkesítve, szüntelen talpon volt. Hogy pénzre tegyen szert s embereit fizethesse, Lengyelországban elzálogosíttatta még azokat az ékszereket is, amelyeket XIV. Lajos francia királytól kapott ajándékba. Az őrség nyáron behordta a termést, s miután a várat bőségesen ellátták élelemmel, állhatatosan készültek a további ostromra. Thököly minden követ megmozgatott, hogy feleségének segítséget szerezzen, de az események mind ellene fordultak: Buda 1686 szeptemberében elesett, Eger várát bevették, majd következett a győzelmes második mohácsi csata és az eszéki diadal.

Munkács őrsege kimerült, s midőn már csaknem az egész ország a császári hadak birtokába jutott és senki sem látta célját a további küzdelemnek, Radics és Absolon Dániel elárulták Zrinyi Ilonát. Titokban tárgyalásokat kezdtek Caprarával, hogy úrnőjüket rákényszerítsék a vár átadására. Hosszú alkudozások után, 1687 június 17-én, kétesztendei hősie védelem után Zrinyi Ilona Caraffa tábornoknak átadta Munkácsot. A vár védelmének valóban már nem volt értelme és a megadás feltételei elég tisztességesek voltak. A védők valamennyien amnesztiát kaptak és szabadon elvonulhattak, a Rákóczi-árvák összes javait visszaadták, kivéve Munkácsot és Szent-

miklóst, amelyeket császári őrség szállt meg. Zrínyi Ilona, miután az olasz condottierinek átadta a Felvidék legerősebb várát, Bécsbe utazott. A császárvárosban mint valami csodát fogadták, közben híre neve egész Európát bejárta.

Zrínyi Ilona azzal a törhetetlen hittel és lélekkel viselte a megpróbáltatásokat, mint eddig is minden sorscsapást. Viszontagságos életútjának most új fejezete kezdődött. De nem félt és nem rettent meg semmitől. Aki asszony létére halálra elszánva várostromot vezetett két esztendőn keresztül, nem is félhetett. Teljesen azonosította magát férjének minden politikai törekvésével, de ügyük bukása után nem omlott össze lelkileg. Rangjához illő módon nagy pompával kísérték Bécsbe, ahol nemsokára bevonult az Orsolya-apácák kolostorába. Bezárták abba a börtönbe, melyet a középkori hit épített azok számára, akik elszakadtak a földi élettől. Gyermekei gyámjául a zsoldosvezérből bíbornokká emelkedett Kollonics Lipót érseket nevezték ki, aki a kis Ferencet a neuhausi jezsuiták nevelőintézetébe adta, nővérét, Juliannát pedig az Orsolya-apácák klastromába, ahová ugyanakkor édesanyja is bevonult.

Rákóczi előadja önéletrajzában, hogy nővérét, Juliannát akit forrón szeretett, a kolostor kapujában Kollonics bíbornok durván elszakította tőle. valósággal betuszkolta az ajtón. Nagynehezen csak annyit engedett meg a bíbornok, hogy

Zrínyi Ilona elbúcsúzhasson a tizenkétéves Ferenctől, akit azután továbbvitt Csehországba. Az anya és gyermeke sohasem látták többé egymást; negyvenhét év múlva akkor találkoztak, amikor a fiút letették anyja mellé a galatai templomban levő sírboltba.

Leányát, Juliannát, tizenkilenc éves korában feleségül vette a lotharingiai származású gróf Aspremont császári tábornok, egy jeles katona. Ez a szerencsés házasság volt Zrínyi Ilonának az Orsolya-zárda bús csendjében egyetlen öröme. Még egyszer — 1690-ben — felvillant a balsorsú Thököly Imre szerencsecsillaga. A török hadsereg hatalmas erővel állt ellent és a császári haderőt, amely már a Balkán-hegység felé kalandozott és Konstantinápolyt fenyegette, sikerült viasszorítania. A kuruc vezér erre a hírré a Töröcsvári-szorosnál betört Erdélybe, Zernyestnél a császáriakat megverte, két vezérüket, Heissler tábornokot és Doria ezredest fogságba ejtette. Ebben a csatában mértek halálos kardvágást a fondorlatos kártyakeverő Teleki Mihály kopasz fejére. Thököly a két értékes foglyot felhasználta felesége kiváltására, amibe a bécsi udvar hosszú alkudozások után nagy nehezen belement. Zrínyi Ilona 1693. május 13-án érkezett meg Újpalánkára, ahol férje várt rá nagy kísérettel.

Az érzékeny találkozáskor alig ismert rá esztendőök óta nem látott férjére. Az egykori rugékony, daliás fiatalember megvénült, meg-

szakállasodott, a köszvény gyötörte és valósággal emberroncsá vált alig negyven esztendőskorára. Ezek a nehéz, gyötrelmes idők valósággal emésztették az embereket. A kornak csaknem minden nevezetesebb szereplője rövid életű. A töméntelen fáradság, a táborozás viszontagságai, az időjárás, a gondok, a küzdelmek és a nem éppen mértékletes élet korán felőrölték az egykor daliás Thökölyt. Zrínyi Ilona örökre elhagyta hazáját. Újpalánkáról a Dunán átkelve, Pozseroviczára mentek, a harmadfélezernyi kuruc csapat állandó tartózkodási helyére. Először Konstantinápolyba költöztek s innét a kisázsiai Bithynia tartomány Nikodémia városába vonultak hű embereikkel, ott végleg letelepedtek. Zrínyi Ilona kiengesztelődött mostoha sorsával, de a sok viszontagság, szenvedés, lelki és testi megpróbáltatás felőrölte életerejét. Tüdővész és sorvadás jelei mutatkoztak nála, állapota az 1703-ik év telén egyre súlyosbodott, január 20-án ágynak esett s 1703 február 18-án elköltözött az életből, magyar nemzeti történetünk hasonmás nélkül álló heroinája.

Röviden és szigorú tárgyilagossággal jellemeztük a Rákóczi-ösöket, akik megalapozták a nemzetség tekintélyét, nevét, anyagi hatalmát. Nevük és szerepük a vérzivataros XVII. században összeforrt nemzeti történetünkkel.

MÁSODIK FEJEZET

RÁKÓCZI FERENC GYERMEKKORA ÉS IFJÚSÁGA

Rákóczi Ferenc 1676 március 27-én, pénteki napon pillantotta meg a napvilágot Borsiban, a Rákócziak kastélyában. Atyja ragyogó fejedelmi udvart tartott, s mint Thaly Kálmán írja: »a szó szoros értelmében elmondható, hogy fejedelmi bíborban, fényes udvarnép seregétől környezve született«. Szülei többnyire Sárospatakon, a Rákóczi birtokok régi központjában laktak, ahonnet nyáron a sárosmegyei nagysárosi kastélyukba, vagy Makovica várába rándultak. Rákóczi Ferenc ezeken a helyeken töltötte gyermekkorának legnagyobb részét, a vadregényes Felvidéken szerezte meg a gyermekkorának annyira tartós benyomásait.

Atyja néhány hónap múlva (július 8.) meghalt és őt Julianna nővérével együtt — mint már az előzményekben említettük — édesanyjuk, Zrínyi Ilona nevelte áhítatos, vallásos szellemben. Öt esztendősen kerül ki dajkáinak kezei közül és nevelését 1680-tól kezdve egy derék,

tanult szabolcsi nemes, Kőrösy György irányította. Egyik tanítója Badinyi János volt, egy szintén jól készült zólyomi nemes ember, a másik Bárkány János ferencrendi atya. Badinyi tanította meg a latin nyelvre s még a táborban is buzgón foglalkozott vele, ahová mostohaapja, Thököly Imre 1683-ban magával vitte. Feljegyezték életirói, hogy Kőrösy páratlan hűséggel, szeretettel s odaadással örködött kis urának élete és egészsége felett. »Mérgéztől tartva, maga lett szakácsa, mindenese«. Így végezte el a kis Ferenc a gimnázium két alsó osztályát Kőrösy vezetése és felügyelete mellett. Melyik iskolában tett vizsgát? — biztosan nem tudjuk; valószínűleg a sárospataki kollégiumban. Kollonics bíboros Bécsben anyjától és Julianna nővérétől durván elszakította és Neuhausba, a jezsuiták iskolájába küldte.

A JEZSUITÁK ISKOLÁJÁBAN

A neuhausi jezsuita iskola, melynek levegőjét a kis Rákóczi keservesen szokta meg, a legjobb iskolák közé tartozott. A jezsuiták iskolái ebben az időben a legjobbak, a leghaladóbb szelleműek, ezek az akkori »modern« iskolák, ahol legtöbbet tanultak a növendékek, akikben a jezsuita atyák felébresztették a tudás becsvágát. A barokk kornak sok kiváló embere került ki a Jézus-

társasági atyák kezei közül, meg Voltaire is. Roppant fájdalmára esett, hogy Kollonicsék elszakították derék nevelőjétől, Badinyitól és nehezen törődött bele az új helyzetbe. De néhány hónap alatt igen jó tanuló lett, tanárai a gyors felfogású gyermeket nagyon szerették. A jezsuita atyákkal töltötte a szünidőket is, amelyek kirándulásokkal teltek el. Neuhausban megismerkedett a város urával, Slavatha gróffal is, akinek családjával meleg baráti viszonyba került. A tanítás, a társalgás nyelve a latin volt, ebben a korban még a tudománynak és a nemzetközi érintkezésnek a nyelve, melyet minden művelt ember beszélt Európában. A magyar nyelvet, melyen anyjával és testvérével levelezett, lassanként kezdte elfelejteni; nővéréhez ebben az időben írott egyik megmaradt levele rossz, döcögős magyarsággal van megírva.

Kollonics, a gyám, úgy látszik meg volt elégedve gyámfiával. A 14 és fél éves Rákóczit jezsuita nevelője kíséretében elküldte a prágai egyetemre, hogy ott bölcsészeti tanulmányokat folytasson. A bölcsészet és metafizika, amit akkor a prágai egyetemen tanítottak, lélektelen skolasztika lehetett, mert a különben minden ismeret iránt fogékony Rákóczit nem nagyon érdekelte, inkább a természettudományok, főleg matematika, fizika és csillagászat felé vonzódott, melyeket a jezsuita atyák a neuhausi gimnáziumban meglehetősen elhanyagoltak. Ez a kor már a természet-

tudományok fénykora; a fizika és csillagászat Newton és Kepler óta kinőtt a filozófia gyámsága alól. Sok természettudományi könyvet olvasott és a prágai egyetem második évfolyamán fizikát és etikát hallgatott. Nem készült szaktudósnak. A szaktudós, aki belefúrja magát egy tudomány-szakba, s annak szűk határán túl semmit sem ismer, ebben a korban ismeretlen; az emberek áttekintését kívánták az egésznek.

Eppen bevégezte a fizikai tanfolyamot, amidőn Aspremonték Srattmann főkancellár útján kieszközölték, hogy Bécsbe mehessen és maga rendezhesse vagyoni ügyeit. Nővérével, Aspremont grófnéval való találkozása fordulópontot jelent életében. Alig tudta magát Juliannával megértetni, úgy elfelejtette a magyar nyelvet; a német és a francia nyelveket csak később sajátította el. Kollonics azt ajánlotta neki, hogy folytassa tovább egyetemi tanulmányait, menjen el az ingolstadt-i egyetemre és ott jogot hallgasson; a kardinális tervét azonban a találkozás alkalmával elrontotta Aspremontné, Rákóczi Julianna. Felvilágosította Ferencet arról, hogy Kollonicsnak önző tervei vannak vele; szeretné a jezsuita-rend számára megszerezni a roppant Rákóczi-vagyont, ő és férje nem akarnak mást, mint a magyar jog szerint nekik járó leányrészt. A machiavellista bíbornoktól, aki a főpapi ornátusban lelkileg zsoldosvezér maradt, sok minden rossz kitellett, s Rákóczit már néhány becsületes gondolkozású

Rákóczi Julianna
(II. Rákóczi Ferenc nővére)

jezsuita tanára is figyelmeztette gyámjának nem éppen önzetlen szándékaira.

ELSŐ LÉPÉSEI AZ ÉLETBEN

A fiatal fejedelmi sarj most egyszerre kikerült az életbe iskolás tudással, naivan. Könnyen lehetséges, hogy a tanulni nagyon szerető, gyors felfogású, tudós- és íróhajlamú fiatal Rákóczi, aki még hozzá rendkívül vallásos lélek volt, esetleg ottragad a jezsuiták közt, ha nővére és sógora el nem tántorítják. Erősen impresszionista és hajlítható természet volt még ebben az időben, amit legjobban az mutat, hogy egész életirányát eldöntötte nővérével való egyszeri találkozása. Elvált gyámjától, Kollonicstól és az Aspremont-palotába költözött. A bíbornok megörökönyödve hallgatta Rákóczi szándékát és a felháborodás hangján jelentette ki előtte, hogy most leveszi róla a kezeit.

»Jól van, legyen amint akarod, én tehát elhagylak téged, kitéve nővéred hízelkedéseinek, sógorod csalárdságainak és ifjúi szenvedélyeidnek zsákmányul. Mindezek örökölt javaid elprédálására fognak juttatni okvetlenül. Barátságomat megsértetted, arra többé ne számíts!« — mondotta felháborodva Kollonics.

Megszabadulva az iskolától s a szigorú jezsuita fegyelem bilincseitől, kijutott az életbe, roppant

vagyonnal, nagy kilátásokkal, nagy jövővel. A barokk-kor, a feudalizmus elaggott fájának ez az utolsó kivirágzása ellenmondásokkal van tele. Áhítatosság, vallásosság, hűség, becsületesség egyfelől, az álszenteskedés, kétszínűség, határtalan fényűzés, laza erkölcs másfelől. Ebbe a világba esett bele a fiatal Rákóczi olyan életkorban, amelyben az ember jövője eldőlt. Az örökölt hajlamok és a külső környezet határozzák meg az életbe kilépő fiatalember sorsát. Ha az éledező rossz hajlamok a túlnyomóak benne, talán eltékozolja rengeteg vagyonát. A ragyogó bécsi környezetben valóban sok csábítás várt rá. Ő maga mondja el Szent Ágoston Vallomásaira emlékeztető őszinteséggel első botlásait az életben és hogy az első tapogatódzások közben milyen sok rossz ragadt rá. Szenvedélye lett a színház és a kártya. És úgy látszik, senki sem figyelmeztette, hogy különösen az utóbbiba bele ne merüljön. »Az akkor divatozott spanyol etikett szabályai szerint öltözött és társalkodó, aranybrokátos selymes-bársonyos hímzett ruhájú fodrozott fejű főurak és hölgyek csillogó és csevegő köreibe, táncoló, kártyázó, lakmározó mulatságaiba került belé egyszerre a jezsuiták magányos rendházaiban nevelt, poros könyvtáraik és tanulószobájának csendjéhez szokott ifjú fejedelem.« (Thaly.) A kártya különben a bécsi előkelő körök legelterjedtebb szenvedélye, amelynek néhanapján még Lipót császár és Kollonics bíbornok is hódoltak. Egy

komoly, tanult kiváló magyar emberrel is összeismerkedett, Aspremonték környezetében: Batthány Ádámmal, Horvátország, Dalmátország bánjával, aki nagyon rokonszenvezett vele, annyira, hogy felkérésére uradalmainak felügyelőségét is vállalta.

Erre az időre esik Rákóczi első futó, ábrándos szerelme. Családja, hogy a botlásoktól megóvjá, össze akarja házasítani Magdolna hessen-darmstadti hercegnővel, akinek atyja a házasság megkötésébe bele is egyezett. A terv azonban nem nyerte meg a legmagasabb uralkodói körök tetszését és megghiúsult főleg Eleonóra császárné ellenállásán. Úgy látszik, a császárné, aki közeli rokonságban volt a darmstadti hercegi családdal, nem akart Rákóczival, a rebellis-ivadékkal atyafiságba kerülni.

Ezzel a megghiúsult házassági tervvel kapcsolatos olaszországi tanulmányútja. Magának Lipót császárnak utasítására küldték ki, hogy felejtse és első szerelméből kigyógyuljon. 1693-ban, április első napjaiban indult el, s nagyúri módon utazott. Sógorának a testvére, az olaszul jól beszélő Aspremont Frigyes máltai lovag kísérte; ment vele titkár, főlovászmester és nagy sereg szolgaszemélyzet. Útja Nyugat-Magyarországon vitt keresztül. Meglátogatta Rohoncon atyai barátját, Batthyány Ádámot. Április 28-án Velencébe ért. A város rendkívül nagy hatást gyakorolt rá. »Új látvány volt itt előttem — írja

ő maga — a roppant templomok és a tengerből büszkén kiemelkedő fényes paloták szemkáp-
ráztató pompája, melynek szemlélete bámulattal
töltött el és nagyban gyönyörködtetett. « A lagunák
városából Páduán, Ferrarán, Bolognán át Firen-
zébe utazott, ahol sógora bemutatta Medici III.
Cosimo firenzei fejedelemnek. A léha erkölcsű
olasz városban a daliás és rokonszenves meg-
jelenésű magyar herceg négyhónapi tartózkodás
alatt számtalan kísértésnek volt kitéve, de ezeknek
férfiasan ellenállt s a város előkelőségeinek mula-
tozásaival nem törődve, a műemlékeket és a kép-
tárakat tanulmányozta. Firenzéből, miután kí-
séréte egy részét Bécsbe hazaküldte, Livorno
irányába ment tovább. Genovában, Torinóban,
Milanóban, Pármában mindössze két-három napot
töltött, majd átment az Adria keleti partjára,
meglátogatta Riminit, ahonnét katolikus ájtatos-
sága Loretóba vitte, a világhírű zarándokhelyre.
Október közepén ért Rómába, ahol 1694 február-
jáig tartózkodott. Tovább tanult, folytatta törté-
nelmi és műtörténelmi tanulmányait, sorra láto-
gatta a templomokat s közben megjelent kihallga-
táson XII. Ince pápánál. Itt kapta meg a levelet,
amelyben jegyesének, Magdolna hercegnőnek ha-
láláról értesítették. A hír, amely Rákóczit ret-
tentően lesújtotta, mint későbben megtudta, köl-
tött volt. Eleonóra császárnőnek támadt az a
diabolikus ötlete, hogy Rákóczival Magdolna,
Magdolna hercegnővel pedig Rákóczi halálhírét

kell közölni, hogy ilymódon válasszák el őket egymástól. Ettől fogva nem sok öröme telt Olaszországban. Rómából hazautaztában még megállt Velencében, végignézte a bacchanáliákkal egybekötött velencei karnevált s nekivágva a jéggel, hóval borított Alpeseeknek, visszatért Bécsbe.

Bécsbe érkezése után Lipót császár, rokonainak és barátainak közbenjárására, nagykorúnak nyilvánította: »tekintve... elméjének elegendő érettségét és mély belátását, amely magának a teljeskorúságnak is eléggé, sőt nagyon is megfelel«, — mondja a császár a nagykorúsítási okiratban. A bécsi mulatozásokba és kártyázásokba csakhamar beleúnt s elhatározta, hogy sorra látogatja magyarországi birtokait, amelyeket nem ismert. Ezen az útján iktatták be (1694 május 25.) Sárosvármegye főispáni székébe s ekkor látta először közvetlen közélről Magyarországot. Első impressziói lesújtóak lehettek. A vármegyei emberek szája tele volt jajszóval, panasszal. Előadták neki, hogy hogyan garázdálkodnak a német katonák s erőszakoskodnak a lakossággal, hogyan hajtja be a német katonai parancsnokság a katonai járandóságokat, a »porciót.« A vallásos és lírai természetű Rákóczira első keserű élményei igen nagy hatással lehettek. A gyűlölet az idegen zsoldosok iránt, amely megnyilvánul ennek a korszaknak költői maradványaiban, rettentő. A német katona ebben az időben landsknecht-erkölcsű,

durva, garázda, kegyetlen. A katonai beszállással még a Rákóczi-birtokokat is megterhelték és Sáros vármegyében oly nagy volt az elkeseredés, hogy a vármegye vezetősége az előfogatok kiadását megtagadta. Kassán meglátogatta gróf Nigrelli Oktáv táborszernagyot, aki a vele olaszul beszélő Rákóczit igen nagy örömmel fogadta. Útján Keczer Sándor alispán kísérte, akit nagyon megkedvelt, s aki később bizalmasa lett. A hatalom kémei mindenütt sarkában jártak és figyelték, nem érintkezik-e gyanús emberekkel, különösen Thököly embereivel. Sógora figyelmeztette levélben, hogy vigyázzon, mert kémek veszik körül, ezért félbeszakítva magyarországi útját, júliusban visszatért Bécsbe és beköltözött a Himmelpfort-utcában levő palotájába.

HÁZASSÁGA

Ekkor határozta el, hogy megházasodik. Ez Rákóczinál nagyon nehéz, bonyolult kérdés volt, melybe sokan beleszóltak: az uralkodó, a császárné, Kollonics, a főkancellár, a saját családja. A címek és a rangok fénykorában fontos volt, hogy kit vesz feleségül, mert házasságával saját társadalmi pozícióját emelhetette vagy lecsállíthatta. Ebben az időben figyelmeztették Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnőre, Károly hessen-rheinfelsi uralkodó herceg tizenöt éves,

bájos leányára. A francia eredetű hesseni uralkodóház a brabanti és a lotharingiai hercegektől származik, I. Pipin koráig, a Kr. u. VII. századig vitte vissza eredetét s rokonságban állott Európa legelőkelőbb dinasztiaival: a Bourbonokkal, az Orániai-házzal, sőt a magyar Árpád-dinasztiával is. Károly herceg beleegyezett a házasságba s megadta Rákóczinak és leányának egybekelésére az engedélyt, még mielőtt Rákóczi és Amália hercegnő látták volna egymást és tudatta, hogy szeptemberben Kölnbe érkezik. Lipót császár ebben az időben hadban állott Franciaországgal, — Anglia és Hollandia szövetségében — és Rákóczi engedélyt kért tőle, hogy hadi tapasztalatok szerzése végett kimehessen a harctérre s meglátogathassa a fővezért, Badeni Lajos örgrófot. A császár az engedélyt örömmel megadta. Rákóczi kéthárom hetet töltött a fővezér oldalánál, ki őt igen szívélyesen fogadta és jól felhasználta ezt az időt katonai ismereteinek gyarapítására. Innét Kölnbe utazott, hogy menyasszonyával találkozzék. Az aranszőke, kékszemű német szépség az első látásra elkápráztatta, de a hercegnő rokonszenvét ő is felébresztette. Rákóczi, amint megmaradt művészi képmásairól, főleg a Mányoky-félé képről látjuk, a magyar férfiszépségnek szinte típusa és kora egyik legszebb férfiának tartották.

A házassági szerződést 1694. szeptember 25-én már aláírták és 26-án megtartották az esküvőt Kölnben. Rákóczi mindössze tizennyolc és fél-

éves volt, Sarolta Amália tizenöt és fél éves, s maga bevallja, hogy a házasság szentségéről és magáról a házasság intézményéről kissé bizonytalan fogalmai voltak és házasságát elsősorban politikai okokból kötötte.

A házasság valóban fontos esemény Rákóczi életében; tekintélyét nagyban emelte, de ugyanakkor fokozta az udvar ellenszenvét is. Hiszen a Habsburgok legnagyobb ellenségével, magával a »napkirállyal«, XIV. Lajossal került sógorsági viszonyba. Az udvar annyira felháborodott, hogy visszatérése után a császár nevében fegyelemsértés miatt szobafogságra ítélték, csak akkor engedték szabadon, amikor sógora Strattmann főkancellárnak a nagykorúsításról szóló császári okiratot előmutatta.

FELVIDÉKI ÚTJA

Rákóczi az 1694. év végén felesége társaságában elutazott északmagyarországi birtokaira és ez volt életében az első alkalom, hogy a magyar közéletbe betekinthesett. Közélet, — ez a szó különösen hangzik a XVII. század végén, az abszolutizmus fénykorában. Valóban sehol sincs közélet ebben az időben Európában; egész Európaszerte diadalt ült az úgynevezett felvilágosodott abszolutizmus, a vallásos mázzal bevont uralkodói zsarnokság. Csak két országban van közélet: Angliá-

ban, amely 1689-ben végleg ledöntötte az abszolutizmust és Magyarországon, ahol még legalább elméletben érintetlenül állott az ősi alkotmány. A magyar közélet természetesen kisstílű; a nagy politikát Bécsben csinálják a császár és miniszterei, csak a helyi közigazgatásra szorítkozik s a megyei élet szűk körében zajlik le. Rákóczi mint főispán és mint Felső-Magyarország leggazdagabb földesura, nem zárkozhatott el teljesen a közügyektől. Fényes kísérettel utazott a Felvidéken — a fényűzést mindig szerette, — negyvennégy főnyi fejedelmi testőrség, nagyszámú szolgasereg, összesen százötven-százhatvan főnyi udvari népség kísérte. 1696-ban Kistapolcsányban született meg György nevű fia, aki nem sokáig élt s ez alkalommal fejedelmek, uralkodók halmozták el szerencsekívánataikkal. Még egy fontos esemény történt Rákóczi életében: apósának Károly hesseni uralkodóhercegnek sürgetésére s az angol király, III. Vilmos közbenjárására megkapta a »római birodalmi herceg« címet.

Rákócziék az 1697-i farsangot Eperjesen töltötték, víg és zajos mulatozások közt. Rákóczi kedvét azonban a tapasztalatok csakhamar elvették. A garázda német zsoldos hadsereg gyötörte, kínoztá a népet, az ő jobbágyait sem kímélve. Elképzelhetjük, hogy az érzékeny lelkű, kissé szentimentális Rákóczi milyen fájdalmat érzett, amikor a német zsoldosok gazságait fülébe vitték, de az udvar kémeitől körülvéve, még

csak nem is gondolhatott arra, hogy segítsen embereinek szomorú helyzetén. Eperjesről Patakra ment, de azt a helyőrség miatt csakhamar megúnta s átköltözött a német zsoldosoktól mentes Szerencsre. Ez alkalommal ismerkedett meg a felvidéki magyarság legkiválóbb vezetőemberével, gróf Bercsényi Miklóssal, Ung vármegye akkori főispánjával s az ismeretség új irányba térítette élete folyását. Nagyon nehezen melegedett össze a felvidéki magyarság vezetőivel. Német ruhában járt, németes udvart tartott, magyarul keveset beszélt, azt tartották róla, hogy megtagadta fajtáját és családja multját. A felvidéki nemesek bizalmatlansággal viseltettek iránta. Csak a vádászatok alkalmával, az erdők sűrűjében, a tisztásokon, ahol a hatalom kémei nem füleltek, elegyedett szóba bizalmasabban magával Bercsényi Miklóssal és a Felvidék vezetőembereivel. Ilyenkor a beszéd tárgya az a számtalan erőszakosság volt, amiket a német zsoldosok nap-nap után elkövettek. A megyei nemesek előadták Rákóczinak, hogyan nyúzzák a zsoldosok a parasztot, hogyan hajtják be erőszakkal, brutálisan az adót és szóba kerültek természetesen a Kollonics-rendszer törvénytíprásai is. A kormány 1687 óta országgyűlést nem hívott össze, de közben rengeteg adót vetettek ki és mindenüvé idegen katonaságot szállásoltak be. Azt is hallhatta Rákóczi, hogy Thökölynek, mostohaapjának, alakja óriásivá nőtt a nép képzeletében, a szegény parasztok várva-várják vissza,

mint a Messiást. A nép, nemesek és nem nemesek egyformán leírhatatlanul gyűlölték a német katonaságot. Egykorú feljegyzések tele vannak a sok panasszal. A német katona orcátlan volt, megette a paraszt disznáját, csirkéit, megitta a borát, elvette a pénzét, még a tetejébe megverte, esetleg megölte, asszony népével is gorombáskodott, Ilyen körülmények között robbant elő a Felvidéken egy nagy esemény, amely a visszavonuló, hallgatag és a cselekvéstől még tartózkodó Rákóczit lassanként a cselekvés terére vitte. Ez az esemény a felvidéki parasztlázadás. Ennek a parasztlázadásnak azonban nincs osztályharc-jellege, mint az 1514-i lázadásnak, tisztán politikai színezetű és nem a nemesség, hanem az idegen megszállók ellen irányult.

A FELVIDÉKI PARASZTLÁZADÁS

Egy elszánt ember, Tokaji Ferenc, a regéci várórség bujdosó hadnagya, összeszövetkezve Szalontai Györggyel, Rákóczi pataki jobbagyával, Kabai Márton bujdosó kálvinista pappal és kóborló katonákkal, hajdúkkal, talpasokkal, nagyszabású összeesküvést szőtt, nem mindennapi ügyességgel. 1697. július elsejére tűzték ki a támadás megkezdését és ez a félig-meddig megszervezett csapat meglepő eredményeket ért el. Maga Tokaji vezette az ostromot Tokaj város

ellen, a németeket éjjel meglepték s ott hamarjában vagy kétszázat vágtak le közülük. Szalontai György és emberei Patak várába törtek be és a részeges, kockázó, kártyázó németeket lekaszabolták. Újhelyen a magukat biztonságban érző németek a vásárosokat akarták megsarcolni, de a parasztok a köztük elvegyült bujdosó kurucok segítségével agyonverték őket. A végsőig elkeseredett és feldühödött parasztság szörnyű bosszút állt a németeken. Olyan feneketlenül gyűlölte őket, hogy még a német ruhában járó (kalapos) magyar urak is nem egyszer veszedelemben forogtak.

Rákóczi Ferenc éppen szerencsi erdeiben vadászgatott, nem is sejtve, mi történik körülötte, amikor két jobbágya hírül hozta neki a történeteket. Elmondták neki azt is, hogy a lázadók őt akarják vezérükké megtenni. Nagyon megijedt; úgysis gyanús volt Bécsben, jónak látta mennél gyorsabban menekülni birtokairól. Azonnal indult és családjával együtt Selmezbányára igyekezett Hellenbach báróhoz, hogy pénzt kérjen tőle, hogy azután amilyen gyorsan lehet, Bécsbe meneküljön. Bécsbe azért sietett ilyen lóhalálában, hogy minden gyanút elhárítson; azzal tisztában volt, hogy ellenségei, Kollonics és Kinsky Ulrich cseh kancellár vádaskodni fognak ellene. Sok viszontagság között érkezett Kistapolcsányba nagynénjéhez, ahol kevés időt töltve családjával, tovább rohant Bécs felé. Az út tele volt vesze-

delmekkel. Családdal utazni ebben a korban s kisgyermekkel, őserdőkön keresztül, úttalan utakon, állandóan rettegve attól, hogy a felkelőkkel mégis csak összeakad, erős próbára tették Rákóczi nem mindennapi lelkierejét.

A bécsi köröket Rákóczi hirtelen megjelenése nem kis mértékben meglepte. Azt hitték, hogy ő áll a felkelő parasztok élén. A parasztok lázadásától nagyon megrémültek Bécsben, hiszen dél felől a török fenyegetett és a mozgalom, ha Rákóczi élére áll, könnyen általános felkeléssé dagad és a bécsi kormánynak nem lett volna ereje leverésére. Nem sokáig maradt Bécsben; attól való félelmében, hogy a németek, főleg Vaudemont tábornok csapatai, az ő birtokait is feldúlják, igyekezett mennél gyorsabban visszatérni Magyarországra. Ott közben a németek gyorsan felülkerekedtek. Vaudemont július 17 én elfoglalta Tokajt, ahol emberei mindenkit kegyetlenül levágtak, még a csecsemőket is, felprédálták Patakot és elrabolták Rákóczi kincseit. Rákóczi csak azért igyekezett vissza, hogy az állapotokról meggyőződjék, de még nem érzett elég erőt magában arra, hogy bármely mozgalomnak az élére álljon.

Vaudemont, egyik legnagyobb ellensége őt vádolta a lázadás felszításával. Kassán jóbarátai, Nigrelli és Marsigli tábornokok figyelmeztették, hogy milyen veszedelem fenyegeti. Ezért augusztusban gyorsan visszament Bécsbe, hogy véde-

kezzék a Kinsky- és Kollonics-féle társaság vádjai ellen. Ellenségei gyanúsításaikkal, besúgásaikkal szinte belekényszerítették abba, hogy az elégedetlen magyarok élére álljon. Ha nem teszi, bizonyos körökben akkor is lázadó. Mikor meghallotta Kinskyék vádját, hogy t. i. ő szította a parasztlázadást, kihallgatást eszközölt ki magánál I. Lipótnál, aki megnyugtatta. Hogy, elkerülje a császári lakájok agyarkodását, leutazott Rohoncra, Batthyányhoz ; itt nem volt legalább folyton szem előtt és jó távol a Felvidéktől, nem gyanúsíthatták meg azzal, hogy ott felkelést szervez. Megnyugtatólag hatott Rákóczi az, hogy Vaudemont tábornok, aki a felkelőkön véres bosszút állt és aki rác és német martalócaival végig raboltatta a Hegyalját, lement Savoyai Jenő hadseregéhez és résztvett a zentai csatában. A tokaji felkelés, a négyhónapos vérengzéssel véget ért. A felkelők maradványai a Kárpátok rengetegein keresztül átmenekültek Bukovinába, ahonnan lementek Thököly Imre kurucainhoz. Csak egy maroknyi csapat maradt még ott közülük, de ezek még elég erősek voltak arra, hogy Kassa körül Semsey Lászlót a megyei nemességből álló csapatával együtt megsemmisítsék. Tokajit, a vezért elfogták, de valami csodás szerencse érte. Koháry István, akinek egykor Thököly rendeletére az őrizetével volt megbízva, visszaemlékezett arra, hogy vele milyen emberségesen bánt, közbenjárt a császárnál, s az elengedte neki a halálbüntetést.

A KOLLONICS-ÉRA

Savoyai Jenő herceg zentai győzelme után kezdődött csak meg igazán Magyarországon a Kollonics-éra. A kor abszolutizmusa volt ez a legrosszabb formában. Mert a francia királyi abszolutizmus, amelynek a fényes tollú Bossuet az elméletirója, ismerte az alattvalók iránti kötelességeket is ; előmozdította a vagyonosodást, a jólétet, élet- és vagyonbiztonságot teremtett. Lipót császár jó ember volt, helyette azonban a szélső autokratizmust képviselő miniszterei kormányoztak, akiktől távol állott mindennemű szociális gondolat. Magyarország az abszolutizmusnak csak átkát érezte a Kollonics-érában. Kollonicsék célja az volt, hogy a magyar rendiséget letörjék és Magyarországot Csehország sorsára juttassák, azt hitték, hogy ezt könnyen tehetik, hiszen az önálló Erdély, amely Magyarországot Bethlen Gábor és I. Rákóczi György korában olyan nagyszerűen megvédelmezte, nincs többé.

Rákóczi nem mert cselekedni. Pedig látta, hogy az annyszor feldúlt s annyit szenvedett Hegyalján az új zsoldos hadak hogyan zaklatják jobbágyságait. De mindent békén tűrt. Rohoncon teljes egy esztendőt töltött, csak felesége gyakori betegsége miatt járt fel Bécsbe s ilyen alkalommal egyszer igen heves összeütközése volt a magyarfaló Kinskyvel. Most megint a Felvidékre ment

de ezúttal a király parancsára, hogy Bercsényivel együtt csendesítse le a határszeli mozgolódásokat, amelyben az ő jobbágiai is résztvettek. Különös s igen kényelmetlen helyzetbe került: Bécsben már nem érezte jól magát, birtokain tartózkodnia nem igen volt tanácsos, mert folyton szemmel tartották Kollonicsék kémjei; valóban nem találta már helyét sem Bécsben, sem az országban.

Rákócziék 1698 nyarától fogva állandóan magyarországi birtokaikon tartózkodtak. A Bercsényi Miklóssal való gyakori együttlét közben érlelődött meg benne az az elhatározás, hogy résztvesz a magyar politikai életben, esetleg kibontja a nemzeti felkelés zászlaját. Láttuk eddig is, hogy Rákóczi mennyire megfontolt, túlóvatos, minden, csak nem lázadó lelkület. Elhatározott befolyást gyakorolt rá Bercsényi Miklós, a nagyműveltségű politikus és katona. Bercsényi nem volt mindennapi ember, bár nem is olyan kivételes és rendkívüli jelenség, mint amilyennek Thaly Kálmán rajzolja. Szintén dúsgazdag nagyúr, aki ugyancsak megjárta egész fiatalon az élet iskoláját. Résztvett mint tiszt Buda ostromában, később, már mint nagy vagyon ura, ungmegyei főispán és felsőmagyarországi hadbiztos volt. 1700 táján visszavonult a magánéletbe, újjáépíttette és páratlan ízléssel berendezte ungvári várát és ettől fogva többnyire ott lakott, állandóan figyelve az eseményeket. Jelleme és szerepe

Comes Nicolaus Bercseny
supremus totius militiae
Generalis & Comes de
Arx supremus Comes

Gróf Bercsényi Miklós

tisztán áll előttünk. Nem mindennapi ember, de inkább politikusnak, diplomatának, mint katonának született. A könyvtárában megtalált könyvekből, amelyeket Thaly Kálmán ismertet, meg lehet állapítani, hogy európai műveltségű ember volt, aki olvasta korának összes magyar íróin kívül Hugo Grotiust, a kor nagy történetíróit és politikai műveit. Kastélyának termeit előkelő festők művei ékesítették; mindent francia ízléssel rendezett be, finom ízlésre vallottak a bútorok, a szőnyegek, s az összes házi berendezések. Rákóczinál szenvedélyesebb, erősebb akaratú ember volt, sokkal tapasztaltabb, de épés, mindig békétlen, Petur bánra emlékeztető jellem. Rákóczi emlékirataiban nem a legrokonszenvesebb képet rajzolja biztatójáról és vezértársáról.

Az állapotok 1699—1700-ban, amikor Rákóczi és Bercsényi a haza sorsáról elmélkedtek, kilátástalanoknak látszottak. A karlovici béke után Kollonicsék megszállták az országot idegen katonasággal s a külpolitikai helyzet egy darabig sivárnak látszott. Bercsényi és Rákóczi tudták jól, hogy az ország az akkor nagyhatalom Ausztriával nem szállhat szembe egymagában, külföldi segítség nélkül. A kétségbeejtő helyzetet szinte megrázóan ecseteli maga Rákóczi Önéletrajzában. Elmondja, milyenek voltak a közállapotok. Az ország rabló martalócok prédájává lett; az egész Kollonics-féle rendszer megcsúfolt minden keresztényi érzületet; embertelen volt s kegyetlen.

Rákóczi így fejezi be keserű leírását : »Én hazám e nyomorúságát fájó szívvel szemlélvén, fölötté igen elszomorodám. Ott valék ugyan Bécsben (1698), hanem a tanácskozmányokban nem vettem részt, ámbár főispáni méltóságomnál fogva, tisztemben állott volna. De mivel a németek társágában sokat forogtam : a bécsi miniszterek gonosz igyekezetit jobban ismerém, mint az egybeülekezett mágnások.«

De a külpolitikai helyzet csakhamar kedvezőbbre fordult. 1698 szeptember 28-án szerződés jött létre Hollandia, Anglia, Franciaország között Spanyolország szétosztásáról. A hétéves József Ferdinánd bajor herceg (I. Lipót unokája) és a francia trónörökös kapták volna az országot, de II. Károly spanyol király a bajor herceget tette meg egész birodalma örökösévé. Rákóczi érezte, hogy rövidesen eljön a tettek ideje. 1699 februárjában József Ferdinánd váratlanul meghalt (valószínűleg megmérgezték) és ekkor a franciák, angolok, hollandok új szövetséget kötöttek Spanyolország felosztására. 1700 március 13-án és 15-én úgy egyeztek meg, hogy Károly főherceg (I. Lipót második fia) örökölje Spanyolországot, az olasz tartományok és Lotharingia a francia trónörökösnek jutnának. Francia és holland követek Rákóczit is bevonták a tárgyalásokba, aki ezeket a híreket nagy örömmel hallotta és most már biztosra vette, hogy elérkezett a régóta várt alkalom és itt az idő Magyarország felszabadítására.

ELFOGATÁSA ÉS FELSÉGSÉRTÉSI PERE

Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós viszonya egyre bizalmasabbá vált, egyre többet töprengtek Bercsényi kastélyának egyik sarokszobájában azon a kérdésen, miként lehetne a bécsi kormány uralma alól felszabadítani Magyarországot. 1700 elején Rákóczi ismét Magyarországon van, megfordul Patakon, Szerencsen, Nagysárosban és sokat tanácskozik bizalmas embereivel. Ekkor határozta el, hogy összeköttetésbe lép a Habsburgok legnagyobb ellenségével, XIV. Lajos francia királlyal. Ebben követte volna elődei, Thököly Imre és I. Rákóczi György példáját. Volt egy bizalmas embere, a belga származású Longueval kapitány, aki Dujardin ezredes, eperjesi parancsnok révén került a környezetébe. Kellemes modorú, tudományosan képzett ember volt a kapitány, Rákóczi nagyon megszerette és viszonyuk háromesztendő ismeretségük alatt bizalmassá vált. Longueval, amikor ezredét Eperjesről elvezényelték, felsőbbbségétől szabadságot kapott, hogy Rákóczi mellett maradhasson. A jóhiszemű Rákóczi nem fogott gyanút, ámbár a jó emberismerő Bercsényi nem bízott Longuevalban, megsejtette benne a kémet.

Az állítólagos belga nemes a született kém és agent provocateur ügyességével hálózta be Rákóczit. 1700 őszén előadta neki, hogy haza akar utazni Lüttichbe, családjához. Rákóczi most

bevezette titkaiba, levelet írt a francia királynak és azt vele küldte el. A levélben kifejti, hogy Franciaország és Magyarország érdekei azonosak, ezért a király támogassa Magyarországot. Levelet írt ugyanakkor Barbesieux hadügyminiszternek is, aki előtt főleg Lengyelország és Magyarország egyesítésének fontosságát hangsúlyozta, mert a két ország csak együttesen állhat ellent németnek és töröknek. Mindkét levelet Longuevalra bízta.

Rákóczi 1701 április 12-én eltávozott Munkácsról azzal a szándékkal, hogy Szerencsre megy és ott a tavaszi hónapokat vadászattal tölti el. De előbb Sárosba ment, hogy ott betegeskedő feleségét meglátogassa, itt kapta meg nénjének levelét, amelyben arról értesítette, hogy Longuevalt Linzben elfogták, a nála lévő leveleket elszedték, egyet azonban elnyelt, közülük valószínűleg a legfontosabbat. Éppen német tisztek társaságában töltötte az időt, mikor nénje levelét megkapta és csak nagynehezen tudott uralkodni önmagán. A belga kalandor, akit Rákóczi Bercsényi figyelmeztetése ellenére bizalmába fogadott, elárulta; nem Linzben szedték el tőle a leveleket; Longueval egyenesen Bécsbe ment és ott a leveleket kiszolgáltatta. Rákóczi igen nehéz perceket élt át nővére levelének elolvasása után és biztosra vette, hogy letartóztatását már el is rendelték. Jól sejtette: április 18-ára virradó éjjel a Salm Károly-ezrednek két tisztje két

órákor rátörte az ajtót, gyertyával és pisztollyal ágyához léptek és a császár nevében letartóztatták.

Az elfogatás híre a nép között leírhatatlan hatást keltett. A jobbágyok, kik urukat nagyon szerették, lovászmesterének ajánlatot tettek, hogy kiszabadítják, de Rákóczi visszautasította, mivel biztosra vehette, hogy a németek rettentő bosszút állanak rajtuk. Udvariasan bántak vele. Gróf Solari tábornok, akit elfogatására küldtek, s akivel jó viszonyban volt, megengedte neki, hogy kocsiján utazhasson és felesége is vele mehessen. Miután uradalmainak teljhatalmú vezetését Keczer Sándor alispánra bízta, nyugodtan várta további sorsát. Vele együtt tartóztatták le Szirmay István királyi ítélőmestert, Vay Ádámot, Mihályt és Lászlót; Bercsényi Miklóst keresték, de ő négy nappal előbb megneszelte a bajt és menekült. Bercsényi éppen Bécsbe készült s hatlovas hintaján behajtatott Nagyszombatba, ahol Szluha Ferentől, a későbbi híres ítélőmestertől, Szirmay István irodavezetőjétől megtudta, mi történt Sárosban. Azt is hallotta Szluha, hogy Rákóczi elfogatásával Solari, Bercsényi és a többiekével pedig Uhlefeld tábornok van megbízva. Bercsényi pillanat alatt tisztába jött a helyzettel s látta, mi vár rá. Úgy tett, mintha feleségét csak kísérte volna, tovább küldte Bécsbe, ő maga pedig lóhalálában visszahajtatott Brunócra. Ott magához vett egy apródot, néhány lovászt és nekivágott a temetvényi hegyek ős-

erdeinek. Úttalan utakon Zsolnáig jutott, de innét már nem ismerte az utat. Szerencséjére közelben volt Budatin vára, amelynek ura, báró Szunyogh Gáspár adott mellé kalauzokat, akik a járatlan hegyi ösvényeken átvezették és kétnapi nehéz út után szerencsésen kijutott Lengyelországba.

Rákóczit május 5-én Kassára kísérték. Solari tábornok lovagiasan bánt vele s utazás közben nem éreztette vele a fogság megaláztatását. Május 20-án Budára, 26-án Győrbe érkeztek. Magyaróváron tudta meg, hogy a császár parancsára Bécsújhelyre fogják kísérni. A különben vallásos és nyugodt Rákóczi megborzadt ennek az ominózus városnévnek hallatára; itt ítelték halálra anyai nagyapját és anyja nagybátyját. Leverten, szomorúan, de Istenbe vetett bizalommal lépte át május 30-án annak a boltozatos szobának küszöbét, ahonnét nagyapját a vesztőhelyre vitték. Nem volt egyedül fogságában, megengedték, hogy vele maradjon apródja, Berzeviczy Ádám és egy komornyik, akik megosztották vele a börtön magányát. Felügyelője, a derék Lehmann Gottfried porosz dragonyoskapitány volt a vár parancsnoka. Felesége közben mindent megmozgatott, felkérte a külföldi udvarokat, az uralkodókat, elsősorban a porosz királyt, hogy járjanak közbe férje érdekében. A külföldi követek levelét aztán beküldte Lehmannnak, akit nagyon meghatott, hogy még uralkodója is érdeklődik a fogoly

sorsa iránt. A kapitány lassanként összele-
gedett az előkelő fogollyal. Rákóczi elbeszélte
neki fogságának okait, előadta neki, hogy mily
igaztalan vádakát emelnek ellene és Lehmann
vígasztalta. A bécsi kormány rendkívüli bíró-
ságot küldött ki, amelynek elnöke gróf Buccelleni
Frigyes Gyula osztrák kancellár volt; tagjai
Öttingen Farkas, az udvari tanács elnöke, Eillers,
a titkos tanács titkára és még két bíró. Rövidesen
megkezdődött Rákóczi pöre, amely nemzeti tör-
ténetünk legfontosabb politikai pereit közé tar-
tozik. Maga a per rendkívül nagy jelentőségű
Rákóczi későbbi szerepének megítélése szempont-
jából is, és azért is, mert ennek a pernek tárgya-
lásánál látjuk élesen szembeállítva azt a két elvet
és politikai szemléletet, melyek áthidalhatatlan
szakadékot emeltek az udvar és a magyarság
közé. Magának Longuevalnak a szerepe is rend-
kívül jellemző arra a rendszerre, amely ezekkel
a becstelen eszközökkel élt céljai elérésében.

LONGUEVAL SZEREPE

Vissza kell térnünk egy kissé az előzmények-
hez. Longueval, az állítólagos belga nemes, aki
kitűnő modorával s tudományos készségével
Rákóczi korlátlan bizalmát megnyerte, nem vélet-
lenül került a semmi rosszat nem sejtő Rákóczi
környezetébe. Dujardin báró, az eperjesi Badeni-

ezred parancsnoka még 1699 januárjában mutatta be Rákóczinak a belga kapitányt, aki azóta udvarának állandó vendége. Dujardin a legnagyobb valószínűség szerint a haditanács utasítására járt el. Rákóczi az előzményekben előadott 1697-i hegyaljai lázadás óta gyanús volt. Vaudemont herceg, aki a felkelőket leverte, néhány parasztnak vallomása alapján hitte, hogy maga Rákóczi a felkelés értelmi szerzője. Longuevalnak könnyű feladata volt. Közvetlen-közelről megismerkedhetett Rákóczi bizalmas barátaival és híveivel és tudomást szerezhetett a lázongó közhangulatról is, mely a Felvidéken uralkodott. De a haditanácsnak perdöntő adatok kellettek, nem léphettek fel ellene fontos tények nélkül, mert az európai közvélemény előtt kompromittáltak volna magukat. Longueval csakhamar szolgálhatott adatokkal is.

Rákóczi, — mint említettük — 1700 tavaszán Bécsben járt s a francia, holland és angol követektől arról értesült, hogy a nyugati hatalmak II. Károly spanyol király halála esetére már meg egyeztek a spanyol korona tartományainak felosztásában. A bécsi udvart befejezett tények elé állították, de nem volt kétséges, hogy a kérdést nem diplomáciai úton, hanem háborúval oldják meg. Visszatérve Magyarországra barátaival és híveivel, kikkel Sárospatakon s Nagysárosban jött össze, a legközelebbi teendőkről állandóan tárgyalt. Közben Ferriol, Franciaország új kon-

stantinápolyi követe, lehet, hogy saját felelősségére, lehet, hogy XIV. Lajos tudtával, biztosította Rákóczit Franciaország támogatásáról az esetben, ha magát a fegyveres beavatkozásra elhatározná.

Minderről Longueval tudott és időnként valószínűleg értesítette is Rákóczi terveiről a bécsi haditanácsot. 1700 tavaszán a kapitány azt jelentette Rákóczinak, hogy ezredét Árva megyébe helyezték, de ő, mielőtt új állomáshelyét elfoglalná, családjához Lüttichbe készül s belgiumi útja jó alkalmul kínálkozik a XIV. Lajossal való közvetlen kapcsolatok felvételére. Rákóczi nem hallgatva Bercsényi aggodalmaskodó megjegyzéseire, magával Longuevallal fogalmaztatta meg a XIV. Lajosnak szóló levelet. Ennek a levélnek rövid tartalmát már az előzményekben említettük. A Longueval kezébe adott levél, amelyben Rákóczi az ország felszabadítására hívott fel egy külföldi uralkodót, perdöntő bizonyíték lett a haditanács kezében. Az eredeti leveleket a haditanács Bécsben tartotta és Longuevalt a másolatokkal tovább küldte, hogy megtudja, vajjon mi lesz Rákóczi leveleinek hatása. Így Longueval zavartalanul folytatta útját Páris felé, ahonnet minden akadály nélkül visszahozhatta Barbesieux francia hadügyminiszter válaszát, melyben tudatja Rákóczival, hogy levelét megkapta, a XIV. Lajosnak szólót rendeltetési helyére juttatta, de még nem tartják időszerűnek a

végleges határozat közlését. Erről Bécsben másolatot vettek és a kapitányt az akkor már nagysárosi kastélyban tartózkodó Rákóczihoz küldték. Itt közölte vele Barbieseux-nek azt az állítólagos kívánságát, hogy jó volna saját maga és híveinek aláírásával meghatalmazó iratot kiállítani s azt Párisba juttatni. Bercsényi óvatossága miatt ezt szerencsére nem tették meg. Viszont azonban biztosították a királyt Rákóczi hűségéről és üzenték azt is, hogy a meghatalmazást elküldik. Mindez elegendő volt arra, hogy eljárjanak Rákóczi ellen.

Első kihallgatása Buccelleni udvari kancellár és Eillers referendárius előtt június 20-án történt meg. Rákóczi mindenekelőtt tiltakozott a peres eljárás módja és a bírói szék ellen, Ő mint birodalmi herceg és mint szabad fejedelmek örököse, csak a birodalmi bíróságot, vagy a magyar országgyűlést hajlandó bírónak elismerni. De mégis, hogy azt ne higgyék róla, hogy kibúvót keres, válaszolt arra a 79 kérdőpontra, melyeket az elnök hozzá intézett.

A vizsgálat főleg a francia összeköttetéseket igyekezett kideríteni és itt Longueval jelentései már támaszpontul szolgáltak. A kapitány jelentéseiben Rákóczival való beszélgetéseit is közölte a haditanáccsal. Rákóczi egy alkalommal állítólag azt kérdezte Longuevaltól, hiszi-e, hogy amennyiben a francia király beavatkoznék, abból Franciaországnak jóval nagyobb haszna lenne

most, mint azelőtt. Longueval azt válaszolta, hogy Franciaország csak akkor bőkezű az idegenekkel szemben, ha az eredmény felől nincs kétsége. Bizonyos, hogy Franciaország megragadná az alkalmat Ausztria meggyengítésére, de úgy látja, hogy a helyzet most más: Magyarország körül van véve az örökös tartományoktól, a szultán most nem segítene, amiért is nem valószínű, hogy támogasson egy eleve bukottnak tekinthető vállalkozást. Rákóczi azt válaszolta, hogy a lengyel király személyében a vállalkozások sikerének biztosítékát látná.

Rákóczi nem tagadta, hogy Longuevallal ezekről a kérdésekről beszélt, de azt hangsúlyozta, hogy Franciaország szokott támogatni külföldi minisztereket és udvarokat. Badeni Lajos örgróf a francia hadsereget a Rajna mellett könnyen tönkre verhetné volna, ha meg nem vesztegették volna a franciák. Rákóczi tagadta, hogy a lengyel királlyal összeköttetésben állott volna, mindössze annyit jegyzett meg beszélgetésük alkalmával, hogy Sobieski János támogatta Thököly pártját, II. Ágost pedig oly nagyravágyó, hogy kész volna szakítani a császárral, ha megszerezhetné Sziléziát vagy Magyarországot. Longueval állította azt is, hogy a lengyel hadsereget a franciák pénzzel támogatják. Egy alkalommal annyira dicsőítette a francia államot, hogy azon még ő maga is megütközött. Tagadta Rákóczi azt is, hogy Bercsényivel, Vayval, Szirmayval másról

beszélt volna, mint magántermészetű ügyekről; beszélgetésük során felkelésről soha nem volt szó, ilyesmire közülük senki sem gondolt.

Longueval jelentése szerint Rákóczi többször folytatott bizalmas megbeszéléseket Keczer Sándor alispánnal és kijelentette volna előtte, hogy az időt elérkezettnek látja a felkelésre, de tudja, hogy idegen segítség nélkül nem tud eredményt elérni. Bízik azonban a franciák hathatós támogatásában. Rákóczi kijelentette volna Longueval előtt, hogy ha vállalkoznék a közvetítésre, örök hálára kötelezné maga iránt Magyarországot. — Szobrot kapna a magyaroktól, — mondotta neki állítólag Rákóczi — s ugyanekkor nagy birtokokat ígért neki, sőt megígérte azt is, hogy Károlyi Sándor leányát feleségül adatja hozzá. Rákóczi előadta Longuevalnak, hogy itt voltaképpen egy régi, 1698 óta tartó mozgalomról van szó, amelybe Széchenyi Pál kalocsai érsek, a rác püspök, Bercsényi, Vay Ádám, Sándor Gáspár, Okolicsányi és Szirmay is be vannak avatva.

Rákóczi mindezt tagadta a vizsgálóbizottság előtt, csak annyit ismert el, hogy Longuevalnak, ha magyar nőt óhajtana feleségül venni, megígérte támogatását és a Károlyi Sándor leányával való házasság létrehozásában segítette volna.

A bizottság ekkor előmutatta Rákóczinak XIV. Lajoshoz 1700 november 11-i kelettel intézett levelét. Rákóczi elismerte, hogy a szöveg az ő

írása, de az aláírás idegen kéztől ered. Magáénak csak a francia hadügyminiszterhez intézett levelet ismerte el. Az 1701 február 11-i levélre azt jegyezte meg, hogy azt Longueval diktálta neki, de az az angol királyhoz volt címezve. Tagadta, hogy ő Longuevalnak részletes utasításokat adott volna. Nem ismerte el azt sem, hogy támadást tervezett volna az ungvári vagy a munkácsi helyőrség ellen és Széchenyi kalocsai érsekkel, Vay Ádámmal, Szirmay Istvánnal, Bercsényivel nem állott szorosabb kapcsolatban.

LONGUEVAL VALLOMÁSA

A Longueval kémjelentései és Rákóczi vallomása közötti nagy ellenmondások arra késztették a bizottságot, hogy szembesítse őket. A szembesítés június 21-én történt meg. Longueval Rákóczi jelenlétében ezeket mondotta:

Rákóczi panaszkodott előtte, hogy a bécsi udvar nem becsüli és sokat kell szenvednie a katonaságtól. Azt hiszi, hogy mindez csak politika és őt rá akarják kényszeríteni arra, hogy olyasmit tegyen, amiért az udvar vagyonát elkoboztatja, őt magát pedig ártalmatlanná teheti. Panaszkodott Rákóczi a miatt is, hogy az országgal embertelenül bánnak, a lakosokat sanyargatják, a vallás szabad gyakorlatát akadályozzák. Rákóczi úgy tekinti Magyarországot, mint ősei dicső

tetteinek színhelyét. Ha egy magyar felkelés élére állana, egy pillanatig sem haboznék arról Franciaországot tudósítani, mert meggyőződése, hogy az megfelelőképpen támogatná is. Ebben a tekintetben ő reá (Longuevalra) is számít. Rákóczi előadta még neki, hogy 1698 óta foglalkoznak a felkelés gondolatával és már 1698-ban tárgyaltak az oláh vajdával, a rácok püspökével, aki hajlandó lett volna 40.000 embert küldeni, a katolikusok és kálvinisták azonban tiltakoztak a segítség igénybevétele ellen. Elmondotta még Longueval Rákóczi jelenlétében, hogy Rákóczi, aki őt személyesen avatta be a részletekbe, úgy tekintette őt, mint a mozgalom egyik fejét, akit szerintük Isten adott az ország felszabadítására.

Longueval mindezeket az állításait esküvel is megerősítette és esküvel állította azt is, hogy Rákóczi személyesen kérte fel őt nemcsak a franciaországi útra, hanem arra is, hogy a királynak és a hadügyminiszternek szóló leveleket megfogalmazza. Elmondotta még Longueval, hogyan helyezte borítékba a levelet Rákóczi és milyen utasításokat adott neki, amelyeket előzőleg Bercsényivel is megbeszélt. Bercsényi azt kívánta, hogy XIV. Lajos járjon közbe a lengyel udvarnál és a portán a magyar felkelés támogatása végett. Azt is állította Longueval, hogy Rákóczi és társai el akarták pusztítani az ungvári és munkácsi helyőrségeket. Amikor ő (Longueval) Franciaországból visszaérkezett, Rákóczi hosszan ta-

nácskozott Vayval és Okolicsányival és Okolicsányi meg Vay önként vállalkoztak arra, hogy a megbízó okirat kiállításához szükséges aláírásokat megszerzik. Longueval vallomása szerint, ha Rákóczi, mint megszervezett pártnak vezére jelentkezik, a francia király 2 millió livres-el támogatja a felkelést, azután pedig havonként 200,000 tallért küld a katonák fizetésére. Rákóczi már kidolgozta az általános haditerveket,— mondotta Longueval — amelyek szerint Thököly Erdély felől, egy másik hadsereg a Tisza mentén, egy harmadik Kassa irányában támadott volna. Az volt a szándékuk, hogy minden német katonát, aki kezük ügyébe kerül, megölnék és ha seregeik a 10 ezer főt elérik, mindenkit a hozzájuk való csatlakozásra kényszerítenek ; végül : kapcsolatot keresnek a csehországi és sziléziai huszitákkal és a lutheránusokkal is.

Egészen biztos, hogy azokon a megbeszéléseken, amelyeket Rákóczi és hívei 1699 óta különböző helyeken tartottak, a legkülönbözőbb, egymásnak ellentmondó, zavaros tervek is felmerülhettek. A levegő telítve volt elkeseredéssel, dühvel, a közvélemény türelmetlenül várta, hogy történjék valami. Longueval természetesen minden tervről számot adott megbízóinak.

Rákóczi ellen a komoly, perrendszerű bizonyítékok mégis a sajátkezű levelei voltak, amelyeket Longueval a haditanács rendelkezésére bocsátott, és e perdöntő bizonyítékoknak a bir-

tokában a haditanács és a bíróság ezeknek a kósza terveknek is hitelt adtak. Mind a haditanács, mind a vizsgálóbizottság meg voltak győződve arról, hogy itt egy nagyszabású, kiterjedt összeesküvésről van szó, amely felkelés formájában rövidesen kirobbant volna. Ezért fogtak el Rákóczival együtt több fontos személyiséget és rendelték el a Lajta és Vág vidékének katonai megszállását, hogy Bécsset és az örökös tartományokat a Magyarország felől való meglepetések ellen biztosítsák. Bécsben az volt a közhit, hogy itt a tettenérésnek egészen közönséges esete forog fenn, s Rákóczi elfogatása és kihallgatása nem egyéb, mint egy perrendtartásszerű felségsértési pernek kezdete, melynek büntetőjogi következményeit majd egy formális per fogja részleteiben is megvilágítani.

Úgy látszik, erről volt meggyőződve Esterházy Pál nádor is, aki Szirmay István nádori ítélőmestert, amint elfogatásáról értesült, rögtön megfosztotta ítélőmesteri tisztétől. Volt egy bizonyos szervilis és lojális csoport, amely előre pálcát tört azok felett, akik ellen rendes bíróságnak kellett volna eljárnia és ítéletet mondott olyan ügyben, melyet sem egészben, sem részleteiben nem ismert. A legsajátságosabb az, hogy a nádor, a magyar törvények legfőbb őre, még csak meg sem kísérelte, hogy tiltakozzék az osztrák bíróság illetékessége ellen. Legalább is ennek egykorú kútfőkben nincs nyoma. Rákóczi bűnösségé-

ről a vizsgálóbizottság és a bécsi haditanács megvoltak szentül győződve, nem táplálták a legkisebb kételyt sem. A többi letartóztatott kihallgatását azért tartották szükségesnek, mert a Longuevaltól nagyarányúnak rajzolt mozgalom méretei sem Rákóczi leveleiből, sem magának Longuevalnak a vallomásaiból nem bontakoztak ki teljesen.

A TANUK

Báró Szirmay István ítélőmester, akit június 21-én hallgatott ki a vizsgálóbizottság, ennek a zivataros kornak szintén egyik legjellemzőbb alakja. Egykor Thököly buzgó híve volt és mint ilyen, 1685-ben Thököly megbízásából követségben járt Bécsben és felajánlotta a töröktől való elszakadást, azzal a feltétellel, hogy a magyar alkotmányt Sobieski János lengyel király kezessége mellett biztosítják. Közben azonban Thökölyt a váradi pasa elfogatta s ekkor Szirmayt «in loco securo» fogvatartották. Ez a «locus securus» a gráci, prágai és a brünni börtön volt.

Szirmayt csak 1687-ben bocsátották szabadon. Többé politikával nem foglalkozott, Rákóczi be sem avatta terveibe. Kihallgatásakor méltó felháborodással tiltakozott letartóztatása ellen, kijelentvén, hogy Longuevalt soha életében nem látta, nevét csak akkor hallotta, amikor már fogságba került, s nem is sejti, miért fogták el.

Vay Ádámot, Rákóczi volt főkapitányát június 22-én hallgatták ki. Nem tagadta, hogy Rákóczi-val több ízben tárgyalt, de csak arról a perről esett szó közöttük, amely közte és Rákóczi között évek óta folyamatban van. Egyébként kijelentette, hogy a felkelésről nincs tudomása. Ezzel lényegében megegyezett Menegatti János Zakariás, Rákóczi komornyikjának és Berzeviczy János Ádám apródnak a vallomása is.

Rákóczi tehát méltán bízott abban, hogy raktársai hűek s állhatatosak lesznek. Vallomásaik valóban egy porszemmel sem járultak hozzá az ellene emelt vádak megerősítéséhez. Sokkal súlyosabban estek latba Sándor Gáspár vallomásai.

Szlavnicai Sándor Gáspár szintén a kornak egyik tipikus alakja s egyik legcsapottabb életű embere. Felesége révén rokonságban állt Thökölyvel, aki nem egyszer bízta meg fontos ügyek elintézésével a portán. Résztvett 1690-ben az aldunai csatározásokban és az erdélyi hadjáratban is. 1690—91-ben már Franciaországban van Sándor Gáspár, ahol Thököly nevében hathatósabb anyagi támogatás kieszközlésén fáradozott. 1693-ban ismét a portán képviselte Thökölyt. De nagy buzgalma lassanként ellanyhult. 1696 táján már Bécs kegyét kereste, majd 1697-ben titkos jelentéseket küldött Belgrádból Thököly és a porta szándékairól, valószínűleg gróf Kinsky cseh főkancellárnak. De azért résztvett, mint Thököly képviselője, az 1698-iki drinápolyi tárgyalásokon.

A karlovici tárgyalásokon amnesztiát kapott és körülbelül 1700 elején mint élemedett, sokat járt, sokat próbált ember hazatért Magyarországra.

Rákóczi és Bercsényi figyelme Sándor Gáspárra terelődött, még megbeszéléseik kezdetén, főleg azért, mert értékes diplomáciai tapasztalatait és nem közönséges katonai képességeit ismerték. Ettőlfogva a bizalmas tanácskozásokon sűrűn szerepelhetett és erről tudomást szerzett Longueval is. Így került azoknak a névjegyzékébe, akiket a haditanács 1701-ben letartóztatott. Sándor Gáspár határozatlan ember volt, aki egyszer kurucként, máskor labancként szerepelt, de úgy látszik ebben az időben már egy kissé meg is tört és Bécs odaadó hívévé szegődött. A haditanács nem Bécs-újhelyre, hanem Bécsbe szállíttatta, s ott tartották őrizet alatt, hogy a nádornak a vele való érintkezést megkönnyítsék. Lehetséges az is, hogy a nádor személyes közbelépésére jelentkezett rövidesen önkéntes vallomástételre.

Thököly egykori vakmerő embere, aki már megpuhult a fogságban, alázatos és töredelmes vallomást tett. Május végén maga jelentkezett gróf Mansfeldnél, a haditanács elnökénél, s midőn az kérését elutasította, írásban nyújtotta be vallomását. Elmondja írásos jelentésében, hogy mindenről tudomása volt, egy nézetet vallott Bercsényivel, ezért belátja, hogy halálbüntetést érdemel. Sándor Gáspár mindent elmondott, amit csak hallott Széchenyi Pál érsek és Bercsényi társasá-

gában. Pozsonyban Bercsényitől hallotta, hogy Rákóczi már megkezdte a felkelés megszervezését, ugyancsak Bercsényi mondta neki azt is, hogy Bécsben sokan vannak olyanok, kik francia zsoldban állnak s tőle értesült arról is, hogy a hegyaljai zendülők annakidején Rákóczit vezérükké akarták választani. Ezeket írja jelentésében. Vallo-másai igen terhelőek, főleg a kiváló Széchenyi érsekre, aki még mindig meleg baráti érzelmeket táplált Rákóczi és Zrinyi Ilona iránt. Sándor vallo-másai szerint az érsek annyira el volt keseredve, hogy még fegyverfogásra is hajlandó lett volna, hogy a magyar ügyet megvédelmezzék. Súlyosan vallott Bercsényi ellen is.

Bármily szűkszavúak és sok tekintetben hiányosak is voltak Sándor Gáspár önkéntes vallo-másai, a vizsgálóbizottság kezében mégis perrend-szerű bizonyítékként szolgáltak a mellett, hogy Rákóczi valóban felkelést szervezett.

Sándort május 31-én és július 27-én ismételve kihallgatták. A kihallgatást a haditanács megbí-zásából Thiell János tanácsstag vezette. A vallomás-tétel lényege a következőkben foglalható össze :

Sándor először 1700 nyarán Nagyszombatban és Tavornakon Tholvay Gábortól értesült arról, hogy a nádor tudomást szerzett Rákóczi, Bercsényi és Szirmay titkos összejöveteléről. Pozsonyban Bercsényi hívta őt fel, hogy csatlakozzék a moz-galomhoz és keresse fel Rákóczit. Ő valóban fel-kereste Rákóczit, aki elsősorban édesanyja és

Thököly iránt érdeklődött, majd kifejezte azt az óhaját, hogy bizalmasan kíván vele beszélni. Majd ezeket mondotta: «Ime, mily nyomorúságos állapotban van Magyarország és a magyarság, mégis csak gondolkozni kellene azon, hogyan lehetne végét vetni a nyomorúságnak.» Ezt mondotta Rákóczi állítólag Sándor Gáspárnak. A beszélgetés félbeszakadt, Sándor hazament, de Bercsényi újból meglátogatta, hogy csatlakozásra bírja. Sándor kijelentette volna Bercsényinek, hogy szerinte sem Franciaországtól, sem Lengyelországtól, sem a töröktől ne reméljenek támogatást és ne számítsanak az ő közreműködésére sem. Bercsényi ismét felkereste őt nyitrai megyei birtokán s akkor előadta neki, hogy van egy külföldi emberük, akit Franciaországba küldtek, s aki azzal a jó hírrel jött vissza, hogy a francia király 400.000 forintot ígért és szerinte (Bercsényi szerint) Lengyelországból elegendő zsoldost lehetne behozni. Sándor (saját vallomása szerint) Bercsényi előadásán nevetett s kijelentette, hogy Franciaországtól ekkora segítséget várni nem lehet. Ekkor Bercsényi felkérte őt egy felkelés szervezetének összeállítására, amit ő megtagadott. Bercsényinek arra a kijelentésére, hogy az ő nevét már kiküldték Franciaországba, mire vár hát? ezt felelte: «Ha az én nevemet is elküldtéték, és pedig az én hírem és akaratom nélkül, akkor vigyen el benneteket az ördög!» Végül megjegyezte Sándor, hogy Erdély nélkül semmire sem mehetnek és enélkül

se Franciaországtól, se Lengyelországtól támogatást nem remélhetnek.

Sándor, amint látjuk, jól bemártotta Rákóczit és még talán jobban Bercsényit. Új és fontos adat szóbeli előadásában az, hogy Széchenyi érsek, Szirmay és Bercsényi között formális szövetség létesült és hogy Szirmay őt is hívta Felsőmagyarországba s ő e meghívásnak eleget tett. Vallomásai főleg azért fontosak, mert megerősítették Longueval jelentéseit. Vallomásaiból a bizottság meggyőződött arról, hogy Rákóczi és Bercsényi valóban felkelést szerveztek és összeköttetésben állottak Franciaországgal. Most már a vizsgálobizottság lelkiismerete nyugodt volt, hiszen mindezt nem egy megfizetett aljas jellemű kém, egy agent provocateur jelentéseiből tudják, hanem egy magyar úrnak, egy volt kurucnak önkéntes vallomásaiból. Az udvar hálás volt Sándor Gáspárnak: árulásáért 1706-ban bárói diplomát kapott, amely szokatlan melegséggel emlékezik meg érdemeiről.

Ugyanazon a napon, amelyen Sándort kihallgatták, Rákóczi írásban tiltakozott Longueval vádjai ellen. Kijelenti, hogy mindaz, amit az udvar kémje állít, még csak nem is valószínű. Ő nem él szegénységben, nincs benne nagyravágyás, a németeket sem gyűlöli, hiszen köztük nőtt fel, hazájához sem ragaszkodik, mert birtokait kész lett volna más országokban levő birtokokért elcserélni, vallási vagy családi sérelmei nincsenek, semmi oka sem volt tehát arra, hogy ilyen bűnt

elkövessen. Nem felel meg a valóságnak Longuevalnak az az állítása sem, hogy Szirmayval együtt járt Ungváron. A francia levelek megírásáról, őrzéséről tett kijelentései merő koholmányok. Longueval vallomásai nem érdemelnek tehát hitelt s tiltakozik az ellen, hogy a kijelölendő bíróság a kapitány állításainak nagyobb hitelt adjon, mint az ő kijelentéseinek. Mondanunk is alig kell, hogy Rákóczi egy kis «reservatio mentalis»-szal élt, de erre el volt szánva. Tudta, hogy ő igazságos ügyet véd. Egy olyan őszintén vallásos léleknek és idealistának, aki eszményi célokért és hazája törvényeinek megvédéséért akart síkra szállani, nem lehet bűnül felróni. Rákóczi elkeseredését fokozta az, hogy őt, mint birodalmi herceget és magyar főurat, olyan bíróság elé állították, amely az ő porében törvény szerint nem ítéltethet.

A bizottság ezzel befejezte munkáját. A vizsgálat eredményének a felhasználásáról a bíróság döntött. A bírói széket I. Lipót 1701 augusztus 16-án gróf Buccelleni elnöklete alatt a haditanács tagjaiból és az alsó-ausztriai helytartóság tanácsosaiból állította össze. A vád képviselőjét dr. Hoche Márton kamarai tanácsosra bízta, aki a vádindítvánnyal már 1701 október elején elkészült. A vádindítvány hivatkozva Rákóczi elfogott leveleire, Longueval esküvel erősített állításaira, Sándor Gáspár írásban szóvatett kijelentéseire, beigazoltnak látván a pártütés és felségárulás bűnét, fő- és jószágvesztést javasolt.

A vádindítványt átadták Rákóczinak, hogy mint vádlott, hat hét és három nap alatt nyújtsa be kifogásait és 8 napon belül nevezze meg ügyvédjét, aki őt a judicium delegatum előtt képviselni fogja. Ezzel a vizsgálóbizottság működése végetért. Ítélethozatalra nem került a sor, mert Rákóczi november 6-án kimenekült a bécsújhelyi börtönből. Ítéletet már távollétében, 1703 április 30-án hoztak és a vádirat szellemében fej- és jószágvesztésre ítélték. Végrehajtották volna az ítéletet, vagy talán megmenekült volna Rákóczi befolyásos rokonainak, s a külföldi udvaroknak közbenjárásával? Annyira féltek tőle, annyira gyűlölték, hogy ez nem valószínű.

SZÖKÉSE ÉS MENEKÜLÉSE

Rákóczi kiszabadítása végett felesége, főrangú rokonsága, a külföldi udvarok, melyekhez rokoni kötelékek kapcsolták, minden emberileg lehetőt megtettek Lipótnál. De nem volt reménye arra, hogy a bíróság felmenti. Idegenekből álló vészbíróság elé került, amely nem ismert irgalmat, egy érzéketlen s még az ellene irányuló gondolatot is megtorló hatalomnak volt végrehajtó közege. Rákóczi tudta ezt és készült a halálra. Vigasztalónak Sagel jezsuita atyát adták melléje, úgylátszik, nem kis szerencséjére. Sagel atyát lelke mélyéig megghatották Rákóczi gyónásai, látta, hogy

tisztalelkű, eszményekért küzdő ember és írt Menegatti Ferenc jezsuitának, Lipót gyóntatójának és Wolf páternak, aki Menegattinak volt az elődje. Semmi lehetetlenség nincs abban, hogy kiszabadulását főleg a vele rokonszenvező jezsuita atyáknak köszönhette. Lehmann kapitány most már jól bánt vele, nagyobb szobát kapott, amelyben misét is tarthattak, megengedték neki, hogy olvasgasson, mire behozatott egy csomó tudományos könyvet s a magyar törvényeket kezdte tanulmányozni.

Hosszú töprengés után rájött arra, hogy életét csak egy módon mentheti meg: szökéssel. Nem kis meglepetésére Lehmann október 10-e táján egyszer csak azt közölte vele, hogy szökési terveit elősegíti. Mi történhetett itt, ki beszélt rá a porosz kapitányt, nem tudjuk. Lehet, hogy Wolf atya nyerte meg; csak azt tudjuk biztosan, hogy segített neki az ifjabb Lehmann, a porosz századosnak zászlótartó öccse és Kertzel András Adalbert hadnagy, kinek rokona Kertzel ezredes, Lehmannnak volt a feljebbvalója. Amikor Lehmann a meglepő kijelentést tette előtte, színleg vonakodott, nem tudhatta, hogy nem valami kelepcebe akarják-e csalni, de lassanként meggyőződött róla, hogy az ajánlat nem cselszövény.

Többféle szökési terv merült fel, míg végre kieszték a legjobbat. Maga a szökés izgalmas, szinte regénybe illő történet. Jónéhány oldalt szentel a szökés leírásának *Confessiones* címen megjelent emlékirataiban.

A derék porosz kapitány maga adott neki reszelőt, kalapácsot, fogókat, hogy börtönszobájának vasrácsát eltávolítsa. A lázas munkában apródja, Berzeviczy segített. Mikor ezzel elkészült, arra kérte a századost, szerezzen neki dragonyos-egyenruhát, olyant mint amilyent a közkatonák hordanak. Feleségétől, akit Lehmann bejuttatott hozzá, érzékenyen elbúcsúzott és november 6-án estefelé hozzáfogott a szökés előkészítéséhez. Leborult a feszület előtt és élete legnehezebb művének megkezdése előtt Isten segítségét kérte. Átment Lehmann szobájába, de az őrtálló katona makacskodott. Lehmann úgy tudta eltávolítani, hogy maga állt a helyére. Gyorsan átöltözött dragonyosnak. Közben új veszedelem jelentkezett: váratlanul betoppant egy dragonyos zászlós. Rákóczi és Lehmann öccse alig tudtak a spanyolfal mögé ugrani. A tisztt »idősebb korú, durva katona volt, — írja róla — aki rendes viselkedése folytán közemberből fokozatosan emelkedett a tiszti rangfokozatig«. Váratlan megjelenésétől maga Lehmann is megijedt s egy akaratlan mozdulattal eloltotta az asztalon lévő gyertyát. A kapitány visszanyerve lélekjelenlétét, azt az ajánlatot tette tiszttársának, hogy menjenek ki és együtt látogassák meg a többi foglyokat. »Feleletet nem várva, mindketten kimentek«.

Rákóczi néhány perc alatt összeszedte magát s elindult. Az ifjabb Lehmann előrement, ő maga zsákot véve a hátára, utána. Hét őrsegen kellett

keresztülmenniök, míg végre kijutottak a városba. Siettek, hogy be ne zárják a város kapuit. Egy özvegyasszony házánál lovat tartottak készen számára, gyorsan felszállt s nekivágott az utcáknak. Lehmannt előreküldte, hogy feleségével tudassa a szerencsés megmenekülést. De még néhány nagy akadály volt hátra. A sikátoros városban eltévedt, nem találta a kapukat. Ide-oda bolyongva, szerencséjére ismét összetalálkozott Lehmannal, aki füttyel figyelmeztette s karlendítéssel megmutatta neki a kapuhoz vivő utat. Utolsó pillanatban érkezett, már zárták a kaput. »Az ör azt kérdezte tőlem — írja — nem a Castelli-féle ezredből való vagyok-e, mert a kapitány arra kérte őket, hogy ha az ő tisztiszolgája megérkezik, mondják meg neki, hogy ő már előrement. Ekkor ruhámra mutattam s ittas hangon válaszoltam, mire a gerendát félretolva utat nyitott«. Megmenekült. Kocsin, melyet Rákócziné készített elő, a Fertő mocsarai felé vették útjukat.

Üggyel-bajjal november 7-én értek Nezsiderbe és Somorjánál átkelve a Dunán, átmentek a Csallóközre és Cseklésztől fogva postakocsin haladtak tovább. A Felvidéken már könnyebben elkerülhették a kószáló német katonákat és minden nagyobb nehézség nélkül eljutottak Podolinba. Onnan egy öreg piarista tanár segítségével, a Kárpátok hágóin keresztül szerencsésen kijutottak Lengyelországba.

Rákóczi szabadulása Bécsújhelyen, de még inkább Bécsben rettentő riadalmat keltett. Nem érthették meg sehogyan sem, hogyan szökhett meg a leggondosabb és legszigorúbb őrizet mellett. Ezen a kérdésen sokat töprengtek akkor Bécsben és töprenghetünk rajta még ma is. Nem tudjuk, kinek a műve lehetett: feleségéé, a jezsuita atyáké, kik őt, mint jó katolikust szerették, vagy magáé a tragikus véget ért Lehmanné, aki önzetlenül feláldozta magát Rákócziért? Akkoriban azt is hitték, hogy talán Lipót császár titkos utasítása volt. Szerepelt-e a menekülésben a pénz, vagy talán csak a nagybefolyású rokonoknak, a porosz királynak, XIV. Lajosnak titkos közbenjárása; ki tudja? Maga Rákóczi Wolf jezsuita atyának tulajdonította szinte csodával határos menekülését. Lehmann kapitánynak, a derék porosz tisztnek Rákóczi iránt való szeretete a szökésben egészen gondviselésszerű mozzanat. A menekülés nagy esemény, amely az eseményeknek lavináját indította meg. Ha Rákóczin végrehajtják a rendkívüli bíróság ítéletét, aligha van magyar felkelés, mert Bercsényi egymagában aligha tudta volna megindítani. A szerencsés szökés impressziókra hajlamos lelkületére rendkívüli hatást gyakorolt. »Az isteni jószág, mint Dánielt kiragadott az éhes oroszlán torkából és a sötét börtönből, csodálatos módon biztos kikötőbe vezetett«, — mondatja vele a *Recrudescent* szerzője. Beniczky Gáspár naplójában ezt

írja : »Hétfőn mindenkor kemény és irtóztató német rabságból Isten erős keze által kiszabadulásának emlékezetire Ő Felsége böjtölt egész nap«.

Lehmann kapitány csak a harmadik nap tett a szökésről hivatalos jelentést, amivel a gyanút magára terelte. Azonnal letartóztatták. Megtalálták a börtönben Rákóczinak három levelét, melyek közül egyet a császárhoz, egyet a császárnéhoz, egyet az ifjabb József királyhoz intézett, melyekben elmondja, hogy őt magyar törvények félredobásával akarták elítélni. Hivatkozott több magyar törvényre, köztük az 1687. évi 6. tc.-re és látván, hogy birtokait már előre lefoglalták, arról kellett meggyőződnie, hogy őt erőszakkal el akarják vészteni. Sok embert fogtak rögtön gyanúba, köztük elsősorban Rákóczinét; Lehmannt, aki fejével lakolt Rákóczi megszökteséért, a hatalom pribékjei kínzásokkal akarták vallomásra bírni, de csak annyit vallott, hogy zászlótartó öccse bírta őt rá Rákóczi kiszabadítására. A kurucok később egyik sikeres ausztriai betörésük alkalmával azzal rótták le hálájukat az önfeláldozó porosz tiszti iránt, hogy szétdarabolt holttestéből egy darabot nagy tisztességgel eltemettek. Özvegyének Rákóczi tízezer tallért juttatott. Rákóczi gazdagon megjutalmazta összes jótevőit, a hatalom viszont Longuevalnak, az aljas jellemű kalandornak adott nagy birtokot Horvátországban.

Rákóczi fejére a bécsi kormány búsás jutalmat tűzött ki, de nem akadt vállalkozó, aki őt élve vagy halva kézrekerítse. Tudta, hogy keresik és üldözik, ezért Lengyelország földjén nagyon óvatos volt. Bercsényi majdnem áldozatul esett orgyilkosok merényletének; — az orgyilkosság ennek a kornak bevett harci eszközei közé tartozott. November közepén érkezett meg apródja és az ifjabb Lehmann kíséretében Krakkóba, ahol levetette az ütött-kopott dragonyosuniformist és francia ruhába öltözött. November 17-én indult Varsóba. Három hét múlva érkezett meg és azonnal összeköttetésbe lépett Du Héron francia követtel. A lazaristák kolostorában találkozott össze legjobb barátjával s tanácsadójával, aki már félév óta lengyel földön tartózkodott, gróf Bercsényi Miklóssal.

LENGYEL FÖLDÖN.

Bercsényi Lengyelországba való menekülése után a felkelés előkészítésén buzgón dolgozott. Éles esze jól látta a helyzetet, ismerte II. Ágost király gyengéit, bajait, uralkodói ambícióit. Célja volt bekapcsolni a magyar ügyet Lengyelország ügyeibe, kihasználni az általános helyzetet Magyarország javára. Nem akarta Magyarországot belevinni kalandba, jól tudván azt, hogy a rengeteg vért vesztett magyarság egymagában

gyenge arra, hogy Bécs uralma alól felszabaduljon. Bielany-ban, egy kolostorban magával a királlyal tárgyalt és miután megismertette vele Magyarország szomorú helyzetét, felajánlotta neki a magyar koronát, ha a Habsburgoktól megszabadítaná Magyarországot. Bercsényi néhány hónap alatt sok emberrel összebarátkozott; megismerkedett és szoros barátságot kötött Mencsinszky ezredessel, akinek testvére volt a wjeluni sztarosza, a leggazdagabb és legtekintélyesebb lengyel főurak egyike. Megismerkedett Du Héron francia követtel, az agilis diplomatával, és ettől fogva együtt szőtték a terveket. Ismeretséget kötött a lengyel vezető nagyságok közül Sobieski Konstantin herceggel, Radziejowskival a primással, Jablonowski herceggel, Lubomirska Ilona hercegnővel.

Du Héron, XIV. Lajos követe, nagy jövőt látott egy magyar felkelésben és rá akarta venni Ágost királyt, hogy támadja meg Lipót császárt és ő közbejárna a svédeknel, akik Lengyelországot fenyegették. A király nem volt határozott jellem. Mindenható miniszterének, a korrupt Beuchlingnak a tanácsa szerint járt el, ezért ígéreteire vagy kijelentéseire terveket építeni nem igen lehetett. Du Héron mégis összehozta a királyt Bercsényivel, aki ékes beszédével már szinte Nagy Lajos három tengertől övezett birodalmát vetítette az ambiciózus lengyel uralkodó lelki szemei elé. Bercsényi terve, amit előzőleg jól meghányt-

vetett Du Héronnal, egészen reálisnak látszott. Azon épült fel, hogy a XIV. Lajossal szövetséget Lengyelország — ha Franciaország Svédországot csendre inti — egy-kettőre lehengereli Ausztriát, s akkor felszabadul Magyarország és Erdély és a dús jutalom Ágost számára Szent István koronája lesz. A tervek, melyeket Bercsényi nem mindennapi diplomataképességre valló ügyességgel szőtt, szépen indultak meg. Arról volt szó, hogy Ágost szövetségre lép XIV. Lajossal és az új spanyol királlyal, Lajos, mint közvetítő, lecsendesíti a fenyegetődő Svédországot, erre Ágost hadat üzen és bevonul Sziléziába. Másrészt: egy lengyel csapat betör Kassa irányában Felsőmagyarországra, Thököly pedig megindul Erdély bércei felé. A háromfelől szorongatott I. Lipót a legkétségbeejtőbb helyzetbe kerül. Abban az esetben, ha XIV. Lajos még nem akar Lipót császárnak hadat üzenni, arra kéri, hogy nagyobb csapattal támogassa Ágostot, — így gondolták el Bercsényi és Du Héron. A gyenge akaratú király már-már hajlandónak mutatkozott, és annyira megtetszettek neki Bercsényi tervei, hogy a Bécs ellen indítandó hadjárat biztosítottnak látszott. Semmi sem lett volna könnyebb, mint fellázítani kívülről az agyonzaklatott és a végsőkéig elkeserített Magyarországot, de Bercsényi nem akart addig magyar vért áldozni, míg nem biztos a külföldi segítség. Du Héron nagyobb jegyzéket küldött Párisba a királynak, amelyben Bercsényi

terveit ismertette és úgy jellemzi a magyar főurat, mint jó hazafit és mint igen komoly, a dolgokat jól látó, megfontolt embert. XIV. Lajos válasza azonban egyszeriben lehűtötte Bercsényi és Du Héron reményeit. Lajos tartózkodó választ adott; úgylátszik, még nem látta elérkezettnek az időt arra, hogy Lipót császárnak hadat üzenjen. De Du Héron nem nyugodott, elküldte a királynak Bercsényi emlékiratának kivonatát. Ez az emlékirat kitűnő, szinte klasszikusan megfogalmazott helyzetkép Magyarország akkori állapotáról. Részletes haditervet tartalmaz és még a gazdasági előnyöket is ismerteti, amelyek Lengyelországra hárulnak a Magyarországgal való közös vámterület esetén. Hivatkozva Nagy Lajos letűnt birodalmára, kifejti Bercsényi, hogy egy magyar-lengyel szövetséges birodalom milyen előnyöket rejteget az általános európai helyzet szempontjaiból. Benne van Bercsényi egész politikai szemlélete, amely teljesen azonos Rákócziéval és ezt röviden így foglalhatjuk össze: elszakadni a némettől, mert az álnok és megbízhatatlan, azonkívül a magyar nemzet megsemmisítésére tör; ki kell egészíteni Magyarországot az északi hatalommal, a magyar nemzettel mindig barátságban élő lengyelrel. Nem egyéb ez, mint a régi, Anjou-korbeli koncepció felújítása.

Bercsényi emlékiratában ismertette még a magyar közjogot; kifejtette, hogy a törvényeket megtartó király milyen tekintély, beszámolt a

magyar király jövedelméről, koronajavakról, stb. XIV. Lajos azonban még mindig korainak ítélte a fegyveres fellépést, s emiatt Bercsényi tervezett párizsi útja is elmaradt. Közben Strattmann, az osztrák főminiszter elhelyezte ellenaknáit Bercsényi és Du Héron tervei ellen. Ez a kor különben is a diplomáciának valósággal fénykora és a siker eszközei teljesen machiavellisztikusak. A siker legfőbb eszköze a rábeszélő tehetség, a helyzetek, az emberek ismerete. Ma közvéleménnyel kell a diplomáciának megküzdeni, akkor a felelőtlen uralkodók akaratelhatározását kellett befolyásolni. Ágost király mint gyengeakarátú, határozatlan ember, sokszor kész eszköz megvesztegetett miniszterének, Beuchlingnak a kezében. Du Héron kezdte már elveszíteni a bizalmát a királyban s már arra gondolt, hogy XII. Károly svéd királyt kell támogatni, aki detronizálni akarta Ágostot, azután olyan királyt ültetni Lengyelország trónjára, aki majd magáévá teszi Bercsényi elgondolását. E közben a svéd király megindult, elfoglalta Livóniát és országába bekebelezte. Beuchling ekkor sarkára állt és rávette Ágostot, hogy, mint szász király, Lipót császárral szövetezzék Svédország ellen. Bercsényi és Du Héron szép tervei tehát egyelőre kútba zuhantak.

Bécsben nagyon félhettek Bercsényitől, a bujdosó magyar főúrtól. A kormány kiadatását is követelte, Esterházy nádor pedig azt az eszmét vetette fel, hogy nem volna-e helyesebb amnesz-

tiával és lefoglalt birtokainak visszaadásával hazacsalni Bercsényit. A bécsi kormánykörök valóban foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy Bercsényi számára kegyelmet eszközölnek ki a császárnál és birtokait visszaadják. Strattmann főminiszter azonban egy más eszközt is tartogatott Bercsényi megsemmisítésére. Beuchling novemberben azt üzenté Bercsényinek, hogy Thökölynek egy titkára Czenstochowában tartózkodik és fontos volna, hogy Bercsényi vele tárgyaljon. Bercsényi elindult Varsóból és szerencséjére, lengyel barátai néhány megbízható embert adtak melléje. November 13-án sötét erdőn mentek keresztül, a Rawa melletti Studzianeknél, amidőn a egyszerre dragonyosok rohanták meg őket. Bercsényit csak lélekjelenléte és lengyel szolgájának segítségével mentette meg a fogságtól, vagy a haláltól, és a közeli falu papjának a segítségével, aki őt üldözői elől két napig rejtegette, visszamene-kült Varsóba, ahol a francia keresztes barátok missziójának zárdájába rejtőzött. Itt találkozott Rákóczival, aki november 22-e körül érkezhett meg Lengyelország fővárosába.

A FELKELÉS DIPLOMÁCIAI ELŐKÉSZÍTÉSE

Amikor Rákóczi Lengyelországba érkezett, a külpolitikai légkör a magyar ügy szempontjából nagyon borúsnak látszott. A miniszterek pórázán

járó lengyel király, aki kezdetben Bercsényi terveiert annyira lelkesedett, közeledett a császárhoz, I. Lipóthoz és még szerencse volt, hogy nem utasította ki Lengyelországból Rákóczit és Bercsényit. Du Héron a magyar bujdosóknak egyelőre azt a tanácsot adta, hogy legjobb lesz, ha megnyerik ügyüknek Radziejovski bíbornokot, Lengyelország primását. Az ő ajánlólevelével mentek Lowicz várába és Rákóczi meg is nyerte a különben önző és jellemtelen egyházfő tetszését. A lengyel primás azonban, aki már tudta, hogy királya Lipót császárhoz pártolt, nem sok jóval kecsegtette Rákóczit és Bercsényit, akik november 30-án már ismét Varsóban vannak és folytatják a francia követtel megkezdett tárgyalásokat.

Varsóban nem maradhattak, mert életük Strattmann és Beuchling fogdmegjei miatt állandó veszélyben forgott. Du Héron ajánlatára a magyarbarát Mencsinski sztarosza vendégbarátságát vették igénybe, aki a Varsótól 40 kilométernyire levő Minszk várát ajánlotta fel nekik. Du Héron buzgalmát végre kézzelfogható siker koronázta; többszöri sürgetéseivel elérte uralkodójánál, XIV. Lajosnál, hogy Rákóczinak és Bercsényinek pénzsegélyt utalt ki. (1702 január 26.) Minszkben négy hetet töltöttek, karácsonykor már Varsóban voltak és maga a francia követ kísérte el őket a híres szépségű és a politikai kérdésekben nagyon befolyásos Lubomirska hercegnőhöz, Sieniawski fele-

ségéhez. A hercegnő megígérte, hogy gondoskodni fog biztonságukról, s egy jól elrejtett tartózkodási helyet szemelt ki Rákóczinak és Bercsényinek Galicia egyik hatalmas sűrű erdőségében, a moscsenikai erdőben, ahová az 1702-i év első napjaiban érkeztek.

Itt mindjárt az első napokban igen nagy meglepetés érte őket. Szalontai János, a tokaji felkelők egyik vezére, aki annakidején az üldözö németek elől szerencsésen egérutat vett és az Erdős-Kárpátokon keresztül Bukovinába, onnét Thökölyhez menekült, hosszú bolyongás után rábukkant Rákóczira és Bercsényire a lengyel főúr elrejtett várában. Szalontai, aki Erdélyt, az Alföld egy részét és Észak-Magyarország jelentékeny részét bejárta, részletesen beszámolt Rákóczinak és Bercsényinek a Magyarországon uralkodó állapotokról, s a kirobbanás előtt álló elkeseredésről. Előadta, hogy a nyomor óriási, az elégedetlenség szörnyű és elérkezett az idő a felkelés megkezdésére. Az országban német katona kevés van. A császár az olaszországi háború miatt a csapatok nagyrészét kivonta Magyarországból és egy igen kis erő, 4—5000 ember elegendő volna a betöréshez, mert rögtön csatlakoznék hozzájuk az egész nép. Rákóczi és Bercsényi a bujdosó kurucot alaposan kikérdezték és világos képet alkothattak maguknak a magyarországi helyzetről. A felkelést azonban nem merték megkockáztatni. Mindketten szigorúan ragaszkodtak ahhoz a régi

felfogásukhoz, hogy Magyarországon idegen segítség nélkül semmihez sem szabad kezdeni. Rögtön összeköttetésbe kellett lépniök a francia követtel, Du Héronnal és tisztázni minden részletkérdést: magát a francia segítséget és a trónkérdést arra az esetre, ha sikerül elfoglalni Magyarországot és elszakítani Ausztriától.

Du Héron újból több jelentést menesztett Párizsba és konkrét javaslatot tett XIV. Lajosnak. Rákócziék Szalontait azzal az utasítással küldték vissza Magyarországra, hogy ott csillapítsa le a lázongó lelkeket és Magyarországon addig ne kezdjenek semmit, amíg nincsen biztosítva valamilyen formában XIV. Lajos segítsége, mert egy hebehurgyán elkezdett és sikertelen felkelés végzetes veszedelembé dönthetné az országot. Szerencsére XIV. Lajos, aki eddig minisztere javaslatait csaknem ridegen elutasította, már megváltoztatta a nézeteit és Du Héron legutóbb előterjesztett javaslatára adott válasza már jóakaratot és a segítségre való készséget árult el. A »napkirály« nézeteit a közbejött események változtatták meg: 1702 május 2-án Lipót császár megüzente neki a háborút. XIV. Lajos most már nem ragaszkodott úgy, mint eddig, a legitimitás elvéhez. Megígérte támogatását, ámde ismerni akarta mindenekelőtt a magyar felkelővezérek részletes terveit. Du Héronnak adott válaszában azt is óhajtotta, hogy nyerjék meg a francia ügynek a svéd királyt, XII. Károlyt és beszéljék

rá a Szászországba és Csehországba való bevonulásra.

Rákóczinak és Bercsényinek nem volt sokáig maradása Moscsenicában sem; itt is felfedezték őket Strattmann kémei. Először a palatinus dríkovi kastélyába, majd a magyar határtól mindössze 130—140 kilométernyi távolságra lévő Brzezany várába menekültek. Rákóczi itt mint francia hadmérnök, Bercsényi pedig mint német építésmérnök szerepelt, s mind a ketten résztvettek a várépítés munkálataiban. A francia követtel továbbra is szoros kapcsolatban maradtak és közvetítésével április elején válaszoltak XIV. Lajosnak arra a levelére, amelyben a részletes tervet kérte. Válaszuk úgy szólt, hogy ők hazájukat akarják felszabadítani és olyan királyt ültetnének Magyarország trónjára, aki a francia király beleegyezését megnyeri. Ezért azt kéri XIV. Lajostól, hogy küldje el egyik alkalmas tábornokát a csapatok vezetésére és áldozzon legalább 400.000 tallért erre a vállalatra, mert ha ezt megteszi, milliókat takarít meg Olaszországban. Ha a háború legkésőbb 1702 tavaszán, vagy a nyáron kitör, a magyarok Villars francia tábornok és Miksa Emánuel bajor hadával Bécsben találkozhatnak és ebben az esetben XIV. Lajos diktálhatja a békét I. Lipótnak. Du Héron 1702 április 8-án azt jelentette királyának, hogy a betörés már augusztus 1-én megtörténhetik. »Felségednek valamennyi híve meg van itten győ-

zódve, hogy Felséged az ausztriai ház hatalmát semmivel sem korlátozhatja gyökeresebben, mint hogyha a magyaroknak segédelmet nyújt», — írja Du Héron.

A nem mindig szerencséskezű magyarbarát francia diplomatának ez volt az utolsó tette Rákóczi, Bercsényi és a magyar ügy javára. Amióta a habozó, gyengeakaratú Ágost király átpártolt I. Lipóthoz, Strattmann és Beuchling összeesküdtek Du Héron ellen. Mi történt, azt nem lehet biztosan tudni; lehetséges, hogy a francia diplomatának elfogott levelét bontották fel, azonkívül őt is kémek környékezték. Csak az az egy biztos, hogy Beuchling azt a nem alaptalan vádat emelte ellene, hogy a svéd királlyal szövetkezett a lengyel király ellen, mire királyi parancsra elfogták és kiutasították az országból.

Történészeink Du Héron érdemeit nem túlozták. Talán Rákóczi és Bercsényi személyes hatása alatt szinte alig érthető buzgalommal és odaadással karolta fel a magyar ügyet, azt mondhatnánk, felfedezte Magyarországot XIV. Lajos és Franciaország számára. Ha ő nincs, ha ő nem közvetíti Bercsényi és Rákóczi leveleit, üzeneteit, terveit XIV. Lajossal, a magyar szabadságharc talán ki sem tört volna. Teendőinek végzésével Bonnac marquis danzigi francia konzult bízta meg, akinek Du Héron, mielőtt lengyel földről távozott, lelkére kötötte a magyar ügy támogatását.

Lengyelország a francia diplomata kiüldözése után fenekestől felfordult. XII. Károly svéd király, az »északi Nagy Sándor«, Litvániából Varsó ellen indult, Ágost hadait szétugrasztotta, maga Ágost király először Krakkóba, onnét Szendimirba menekült. XII. Károly Clissow-nál újból megverte az egyesült szász-lengyel hadsereget, elfoglalta Krakkót és Ágost lengyel királyt Posenba kergette. Lengyelország a szélső rendi demokráciának ebben az időben már minden átkát érezte, s minthogy hiányzott az összefogó erős akarát, a nemesség pártokra, csoportokra szakadt szét és a törvényes rend teljesen felborult. Rákóczi-nak és Bercsényinek az volt a nagy szerencsájük, hogy barátjuk Sieniawski palatinus és főleg Lubomirska hercegnő kitartottak mellettük, de biztonságuk, életük így is állandóan veszélyben forgott. A bécsi udvar a lengyelországi zavarokat megkísérelte felhasználni Rákóczi és Bercsényi megsemmisítésére. Maga Rákóczi beszéli el emlékirataiban, hogy Lipót király sógora, Sobieski Jakab herceg 50.000 aranyat ígért egy lengyel főúrnak, ha a bujdosó magyarokat megöli. De az elárulta titkát Sieniawskinak. A palatinus, aki az ország egyik katonai vezetője volt, vigyázott, hogy vára Ágost király, vagy a császáriak kezére ne jusson; Brzezanyt csapatokkal megerősítette, Rákóczit és Bercsényit pedig figyelmeztette, hogy a várat csak nagyobb őrség kíséretében hagyják el.

Strattmann főminiszter és az udvar nagyon félhettek a két hazátlan magyar főúrtól, akikkel uralkodók, diplomaták úgy tárgyaltak, mint egy jelentékeny, számottevő hatalom képviselőivel. Rákóczi és Bercsényi szerepe az emigráns Kosuthéra emlékeztet, akivel III. Napoleon császár és Cavour ültek le a tárgyalóasztalhoz. Ebben az időben valóban ők jelentették Magyarországot. Strattmann miután meggyőződött arról, hogy erőszakkal, orgyilkossággal nem jut célhoz, megpróbálta őket megpuhítani s Sieniewskival azt az üzenetet küldte Rákóczinak, hogy amnesztiát kap, visszaadják összes birtokait, csak térjen vissza Magyarországra. Maga Rákóczi ezt írja: »Nem tartám tanácsosnak a puszta szavaknak hitelt adni és újból visszakerülni az ausztriai ház körmei közé. Különben is az okok, amelyekről indítatva a francia királynak Longuevaltól levelet írtam volt, még fennállottak«. Az 1702. év a súlyos aggodalmaknak, fel-felvillanó reményeknek és erős megpróbáltatásoknak az éve. Annyi bizonyos, hogy a két menekült magyar főúr állandó aggodalomban tartotta a nagyhatalom Ausztriát és a német-római birodalom császáriját.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

Lengyelország fel volt dúlva és Nyugat-Európában egymásra torlódtak a nagy események

hullámai, Magyarországról a legrosszabb hírek érkeztek, ők maguk állandó veszélyben forogtak, de azzal a reménnyel eltelve, hogy közelget a tettek órája. A spanyol örökösödési háború, a vesztfáliai béke óta az első európai világháború, amely 1702-ben kitört, óriási terheket rótt Magyarországra, Már a 16 éves török háború költségei is rettentően megviselték Magyarországot, amely pénzügyileg, gazdaságilag Nyugat-Európa mögött messze elmaradt. Primitív állattenyésztő orszaggá hanyatlott Magyarország a török kiűzése után és jövedelmi forrásai igen csekélyek. De a bécsi kormány az adókat folyton emelte. Lipót az egyenes adókat 2 millióról 4 millió forintra emelte fel és két német ezred állandóan azzal volt elfoglalva, hogy az adókat a parasztságon behajtsa. 1702-ben rótták ki az országra az igen terhes fogyasztási adót és ugyanakkor a sót annyira megdrágították, hogy a szegény nép meg sem vehette. A zsoldos hadseregek fenntartásához ebben az időben rengeteg pénz kellett és ezeknek költségeit csak a merkantilista rendszer alatt felvirágzott nyugat-európai államok bírták, de nem a szegény Magyarország, melynek számottevő ipara, kereskedelme alig van és a folyton tartó harcokban úgylis kimerült. Lipót elzálogosította a német lovagrendnek a Kiskúnságot, a végbeli katonákat, akik a török-időkben adómentesek voltak, súlyos adókkal sújtotta, amikor pedig a szokatlan tehernek ellenszegültek, a bécsi kor-

mány német katonákat küldött a nyakukra. Többmillió kölcsönt vett fel Lipót egyik házi bankárjától Rákóczi lefoglalt javaira is. Az evangélikus híveket arra kényszerítették, hogy a plébánosoknak adót fizessenek. A bécsi kormány mindezt akkor tette, amikor Nyugaton dúlt már a háború és érdeke lett volna, hogy az országban belső békét teremtsen. Közmunkával, fuvarozással agyonzaklatták a népet és mindezek tetejébe jött 1702 óta az addig ismeretlen véradó: a katonafogdosás. Nyolc huszár- és négy gyalogezredet akartak felállítani Magyarország területén, a toborzás azonban a lakosság elkeseredése miatt nem ért el sikert.

Rákóczi a francia udvarral Du Héron elűzetése után is állandóan tárgyalt, minthogy utódában, Bonnac marquisban szintén igen jóakaratú közvetítőre talált. A magyar ügy talán senkinek sem köszönhet annyit, mint a tehetséges, ügybuzgó Bonnac marquisnak. Közben egy új, váratlan eset az események kerekét meglendítette: 1703 márciusában egy Pap Mihály nevű munkácsi nemes és Bige László, Thököly egykori hadnagya bejutottak Brzezany várába Rákóczihoz és Bercsényihez. Botjukból levelet szedtek elő, amely Rákóczi jobbágynak üzenetét tartalmazta. A jobbágyok jelentették uruknak, hogy a nép készen áll a felkelésre, csak őreá vár és őbenne van minden reménye. A jobbágyok küldöttei előadták, hogy Esze Tamás, Rákóczi tarpai jobbágya töb-

bek segítségével már megszervezett egy nagyobb csapatot és követeket küldött Thökölyhez, Petrőczy Istvánhoz, hogy siessenek segítségükre és hozzájuk való csatlakozásra szólították fel a nemességet is. Rákóczi, kinek egyetlen szavára lángba borult volna az ország, még nem merte megindítani a felkelést, mert külföldi segítség nélkül a vállalkozást végzetesnek és kockázatosnak tartotta. Előbb biztos ígéretet akart kapni a külföldről. Egy ügyes, megbízható lovászt, Barvinszkyt küldte haza a jobbágyok küldötteivel együtt, azzal az üzenettel, hogy ő még él, nem hagyja el népét, de az várjon még egy kissé türelemmel addig, míg ő jelt ad nekik a felkelésre. Március 17-én Bonnac útján újból sürgős előterjesztést intézett XIV. Lajoshoz, akitől a következőket kérte:

A háború megkezdése végett Dancigban legyenek készen a műszaki tisztek, ott legyen a pénz és mindennemű fegyver. Bírják rá a lengyel főurakat 4000 lovas és 4000 gyalogos átengedésére, hogy azokkal Rákóczi betörhessen Magyarországra. Minthogy az országból a császári seregek nagyrésze kivonult és a helyőrségek gyengék, a várakat a felkelő nép és a nemesség könnyűszerrel elfoglalhatja, akkor Rákóczi egyesül a bajor választó seregeivel, amelyek akkorra már Passaut és Linzet megszállják. Arra kérte még a francia királyt, hogy bírja rá a törököt, hogy az adjon Thökölynek nagyobb segítséget az Er-

délybe való betörésre. »Őfelsége mihamar tapasztalni fogja e hadi vállalat komolyságát és hatását és annak haszna mellett a saját dicsőségét is öregbitendi, örökös hátlára kötelez maga iránt egy harcias nemzetet, mely képes lesz Őfelsége törekvéseit előmozdítani a jövőre is«, — írja Rákóczi.

Rákóczi trónjelöltje ekkor már Miksa Emánuel bajor választó, a kiváló és szeretetreméltó uralkodó, akit Magyarországon is igen jól ismer-tek. 1688-ban ugyanis az ő vezérlete alatt foglalták vissza a császári csapatok Belgrádot. Rákóczi kiküldöttje bejárta a beregi, zempléni uradalmakat és 1703 május 10-én a népnek ismét egy kisebb küldöttsége kereste őt fel a lengyel várban és fegyvert meg tiszteket kért tőle, hogy rögtön megkezdhesse a felkelést. Rákóczi nem várhatott tovább; ha tovább vár, a nép elveszti kedvét és később a felkelésnek esetleg nem lesz sikere. Május 12-én Brzezany várában kiadta a felhívást, amelyben a népet Bercsényivel együtt fegyverre szólítják. Pap Mihály, a küldöttség vezetője volt az első, aki felesküdt Rákóczi piros selyem zászlójára, melyet ez a felírás díszített: Cum Deo pro patria et libertate. (Istennel a hazáért és szabadságért!)

A követek eltávoztása után Bercsényi Varsóba ment Bonnachoz, hogy előteremtse a felkelés anyagi eszközeit, Rákóczi Holezsicára sietett, ahol egy Majos János nevű nemes jelent meg nála,

ki előadta, hogy a határon több ezernyi fegyveres nép vár rá. Esze Tamás és társai, a jobbágyszérek semmivel nem törődve, május 21-én Váriban és Tarpán kihirdették Rákóczi gyűjtő hatású levelét. Május végén már 6000 ember állott készen a támadásra. Rákóczit tehát behívta a nép. Első eset a magyar történelemben, hogy a jobbágyság megfelejtkezve az osztályellentétéről, a nemességgel közös nemzeti célban egyesült egy főúr vezetésével.

HARMADIK FEJEZET

»RECRUDESCUNT...«

Azt a kérdést, vajjon Rákóczi szabadságharcát igazolja-e a történetírás elfogulatlan ítélőszéke, alig érdemes felvetni. Egyetlen számottevő történetírónk sem akadt, aki azt állítaná, hogy elfogadható okok nélkül, meggondolatlanul vitte bele az országot a közel egy évtizedig tartó harcba. A XVIII. század elfogult labancpárti embereinek véleménye nem számít. Minden egykorú adatunk amellet tanuskodik, hogy Magyarországot a kritikus századfordulón a megsemmisülés, magát a magyar nemzetet a nemzethalál sötét réme fenyegette. Így látták az ország helyzetét a külföldiek is. Carlo Ruzzini, a velencei köztársaság követje többek között ezeket írja kormányának Magyarországról: »El van temetve, bár nincs kioltva a keblek mélyén a fájdalom, s él még emléke a nemrég elvesztett szabadságnak, de se kint, se bent nincsen segítség. A parázs még újból tűzre lobbanna, ha volna hatalmas kéz, mely élesztetni tudná«.

Külföldön is igazolva látták a szabadságharcot. Franciaországban valóságos dicsőhimnuszokat zengtek Rákócziról és Magyarországról s nagy megértést tanúsítottak a felkelés iránt Angolországban és Hollandiában is, annak ellenére, hogy mindkét ország mint XIV. Lajosnak, Rákóczi támogatójának ellenfele vett részt a spanyol örökösödési háborúban, a császár oldalán. W. Churchill írja Marlborough herceg életrajzában, hogy a bécsi udvar alkotmányellenesen kormányzott; az országot, mely független ország volt, saját hivatalnokaival és katonaságával agyonzaklatta és örökös tartományává süllyesztette. Angolország és Hollandia — írja — Magyarországgal rokonszenveztek. Stepney lord, a nagy diplomata, Angolország bécsi nagykövete, jobb viszonyban volt Rákóczival, a felkelő vezérrel, mint az udvarral, melynél akreditálták. Rákóczi 1706. július 22-én keltezett levelében Marlborough fővezér közbenjárását kérte, hivatkozva a nagy angol katonának a szabadság iránt való szeretetére. Csak az elvakult és más népek kérdéseit meg nem értő osztrák és német történetírás bélyegzi a törvényes uralom elleni lázadásnak Rákóczi szabadságharcát.

Rákóczi sokat gondolkozott, tépelődött s minden lehetőséggel számot vetett, mielőtt a felkelésre rászánta magát. A legrosszabb akarat sem foghatja rá, hogy lázadó természet lett volna. Ha élet-történetét megfigyeljük, a neuhausi jezsuita iskolától kezdve a felvidéki parasztlázadásig, azt lát-

jük, hogy inkább szemlélődő, kutató elme. Szerette a tudományt, a művészetet, nem vetette meg az élet örömeit ; hitbuzgó keresztény, emberszerető humánus gondolkodású, akitől távol állott minden forradalmiság. Nem kereste a vezérséget, de amikor vállalta, teljes lélekkel, hittel, hivatástudattal vezette tovább a szabadságharcot. Az okok, melyek őt a vezérség vállalására készítették, tisztán valláserkölcsi természetűek. Önző egyéni célok, hiúság, szereplési vágy csaknem teljesen háttérbe szorulnak nála. Ebből magyarázhatjuk bámulatos kitartását, önuralmát : a siker sohasem tette elbizakodottá, a balszerencse sohasem verte le a lábáról.

A felkelés oknyomozásánál ezért felesleges hosszasan időznünk. A viszonyok fejlődésének logikus eredménye Rákóczi mozgalma. A nemzetek életében fordulnak elő helyzetek, amikor okoskodásnak nincs helye, hanem engedelmeskedni kell a létfenntartás inkább ösztönös, mint tudatos parancsainak. Ugyanez a helyzet később 1848-ban megismétlődött. A mohácsi vész óta a magyar politikai élet kettős irányú. A nemzetfenntartó nemesség egyik fele ragaszkodott továbbra is az állam élet teljességéhez, nem dobta oda a hatalmas dinasztíának a magyarság önálló énjét ; a másik rész megelégedett olyan félállamiság-félével. Úgy gondolkodott, hogy békés együttlétben kell élni a nagytekintélyű uralkodóházzal, amely mellett a reformáció kitörésekor minden más európai hatalom elhalványodott, mert ez megvéd ben-

nünket a töröktől és minden más ellenségünkől. Amazok, az intranzigens hazafiak, többször fegyvert fogtak a függetlenség megvédésére s ilyenkor a teljes elszakadás gondolatától sem riadtak vissza, mint azt Bocskay, Bethlen Gábor, Thököly felkeléseinél láttuk. Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király, a magyar államiság teljességének nagy álmodója, azt a tervet forgatta elméjében, hogy Erdély és Lengyelország egyesített haderejével ver ki törököt, németet, s az önálló magyar birodalmat, Szent István régi országát, helyreállítja. El kell ismernünk, hogy a megalkuvók között is akadtak jó, sőt kitűnő magyarok, mint Esterházy Miklós, a nagy nádor, de politikájuk csak ideig-óráig vezetett célhoz : a központi hatalom csak addig tartotta tiszteletben Magyarország törvényeit és államiságát, amíg a magyarságot erősnek látta s félt tőle. A keleti és nyugati magyar, nemkülönben a katolikus és protestáns megkülönböztetés erőszakolt, mesterkél. Az intranzigens nacionalisták között egyformán találunk katolikusokat meg protestánsokat, nyugati és keleti magyarokat. Zrinyi Péter, Frangepán Ferenc, Wesselényi Ferenc nádor, Zrinyi Ilona, a két Rákóczi, nem erdélyiek, de a legnagyobb példa a buzgó katolikus Zrinyi Miklós, aki a vasvári béke után erősen közeledett az erdélyiek felé. Vannak meg nem alkuvók, vannak félig megalkuvók és lemondók, s ezek az utolsó két évtizedben felmerült megkülönböztetések : «keleti magyar», «nyugati

magyar», «nagy magyar», «kis magyar» — lehetnek tetszetősek, de nincs komoly alapjuk.

A Kollonics-rendszer embereiből, akik Magyarországot a felkelésbe belehajszolták, a legparányibb kormányzati bölcsesség is hiányzott. Egy új kormányrendszernek, amely célul tűzte ki az ősi magyar alkotmány megsemmisítését, a rendiség letörését, a néppel kellett volna magát megkedveltetni. Lipót császár kormányai azonban egyformán üldöztek, zaklattak, zsaroltak urat, parasztot. Nem lehet sem forradalmi hajlamot, sem meggon-dolatlanságot Rákóczi szemére vetni. A külpolitikai előkészítés Lengyelországban gondos, körültekintő és sokkal alaposabb, mint később, negyvennyolcadiki szabadságharcunkban. A francia és német, többszázados ellentéteknek kihasználása önként kínálkozott; ezt láttuk Thököly esetében is, de nem idegenkedett a franciákkal való meg-egyezés gondolatától Zrinyi Miklós sem. A magyar nemzeti politika magától értetődő támogatója az akkor nagynémet eszmét képviselő Habsburg-ház ősellensége : Franciaország.

A FELKELÉS KEZDETE

Rákóczi 1703 június 7-én, Úrnapján, meg-kezdte a szabadságharcot. Híres kiáltványa, a «*Recrudescunt diutina inclytae Gentis Hungarae vulnera*», amelyet a keresztény világ uralkodóihoz s

államaihoz intézett, csak később, hét hónap mulva Munkácsról keltezve jelent meg. Felújultak a dicsőséges magyar nemzetnek régi sebei, — mondja a kiáltvány. «Nemzetünk, édes hazánknak a német nemzet kegyetlen uralkodása alatt lett hallatlan megnyomorításáról, maga méltóságos személyének nagy méltatlan szenvedéséről és az ausztriai-ház erőszakoskodások alól való felszabadításáért fogott magyar fegyvernek ártatlanságáról» szól Rákóczi manifestuma, amely igen jól megfogalmazott, szinte klasszikus írásmű. Nagy erővel, a nemzeti harag és büszkeség hangján, észhez, fantáziához szólva tárja a világ elé a német uralom gyalázatosságait. Az ősi alkotmány és a szabadság szembeállítása a zsarnoki központosító német politikával a manifestum alapgondolata. Elmondja, hogy a szabadválasztás helyett hogyan hozták be erőszakkal az örökös királyságot s azóta a nemzeti szabadságot elkönfiskálták, a hivatalokba idegeneket ültettek s a király esküjével nem törődve, a bécsi kormány elkoboztatta a magyarok birtokait s azokat idegenekre ruházta. Rámutat a kiáltvány a németiség erőszakos, hódító törekvéseire, az udvar és a kormány kizsákmányoló, zsebrák politikájára, a magyar nemzeti vagyon elpocsékolására, s arra a példátlan nyomorra, amelybe a népet a Kollonics-rendszer döntötte. A néppel a török sokkal kíméletesebben bánt, mint a német — mondja a kiáltvány — s egyformán kizsarolnak, megadóztatnak főurat, papot,

nemest, nem nemest, szabad polgárt. A magyar ítélőszékeket eltörölték. «Következtek a rangadományok, nőtt a hatalmasabbak szabadsága, megnyomorítottak az árvák, felprédáltattak az özvegyek, mindezek tövel-heggyel keveredtek össze, számkivettetvén az igazság» — írja Rákóczi. Mindezek tetejébe lábbal tapodják a vallásszabadságot, melyet fontos szerződések biztosítanak. Az örökös királyságot Caraffa, az eperjesi hóhér vezette be, példátlan kegyetlenségeivel. Az ország egy kegyetlen, brutális, minden isteni és emberi törvényt lábbal taposó uralomnak szabad prédája.

Ragyogóan szép Rákóczinak a pápához intézett levele, melyben azt is előadja, hogy az uralkodók az eskü szentségével sem törődtek. Tökéletesen kidomborodnak nála a haza és a nemzet fogalmai, talán világosabban, mint a kor politikusai közül bárkinél. Az idegen uralom, a sanyargatás felébresztette a magyar nemzetben a nemzeti öntudatot. És a nemzet Rákóczinál már tágabbkörű fogalom, több, mint a politikai nemzet: a nemesség. Nála jelenik meg a brzezányi levelében először a nép, a nem-nemes. Ez a levele, amelyben ellenállásra szólítja fel a nemzetet, így kezdődik: «Mi Felső-Vadászi Rákóczi Ferenc fejedelem és Gróf Székesi-Bercsényi Miklós. Minden igaz magyar hazaszerető és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon igaz magyaroknak Istentül minden jót kívánunk.» Azt

a politikai felfogást, melyet Rákóczi képvisel, úgy állítani szembe a császári autokratizmussal, mint ósdi rendiséget, egészen helytelen. Ő már a nemzeti szuverénitás álláspontján áll, ugyanazoknak az elveknek alapján, amelyeket a nagy angol jogtudós, Somers Edward a jogtörvényben foglal össze, s amelyet az angol parlament 1690-ben törvényei közé iktatott.

Rákóczi 1703 június 7-én este a hívő ember Istenbe vetett bizalmával elindult Drosdovicáról. Harmadnapon tudta meg, hogy Esze Tamás fegyelmezetlen jobbagycsapatát Károlyi Sándor szatmári főispán Dolhánál megverte és a csapat nagyrésze szétszaladt. Rákóczit nem lepte meg az eset; a szervezetlen, gyakorlatlan felkelőcsapatoknak rendszerint ez a sorsuk. Beléjük kell előbb verni a katonai fegyelmet. Az a gondolata támadt, hogy a szétugrasztott kurucokat összeszedi és bevárja a határon a lengyel segítőcsapatokat és csak aztán indul meg. Június 13-án Skolie-ba ért, ahonnét estefelé indult el az Orava völgyében a Vereckei-szoros felé, Esze Tamásnak pedig parancsot küldött, hogy csapata maradványaival azonnal siessen hozzá. Június 14-én Klimiec faluban pihent meg, idejött hozzá Esze Tamás megmaradt kis csapata, amelyhez beszédet intézett és utána a katonák letették a hűségi esküt.

Ez volt a parancs átvételének a napja. Ezt a kis rendetlen, rakoncátlan, kóborló katonákból álló csapatot rendbeszedte, kihirdette előttük a

hadiparancsot, gondoskodott élelmezésükről és ez a kis csőcselék lett a magja a nagy kuruc seregnek, amely három esztendő múlva már 75,000 főt számolt. Ezzel a kis csapattal Rákóczi június 16-án átlépte Magyarország határát. Szentpéteri és Zavadka között megpihent és 21-én a Latorca folyó mentén megindult Munkács felé és 24-én már saját munkácsi kastélyában halt meg.

Rákóczi szigorú fegyelmet teremtett, de márról-holnapra nem tudott ebből a gyakorlatlan, fegyelmezetlen, bár jó katonaanyagból helyüket megálló harcosokat nevelni. Az első próbát nem is állották ki. A Munkács várát megszállva tartó német vasasok megtámadták Rákóczit, aki azonban kisebb-nagyobb csatározások után jónak látta Zavadkára visszavonulni, ott várni be Bercsényit, aki rendes sorkatonasággal jött.

Rákóczi szinte emberfeletti feladatra vállalkozott : szedett-vedett, nagyrészt szegénylegényekből álló seregével akart szembeszállani a császár kiképzett, harcedzett sorkatonaságával. Katonaanyagának jók lehettek Rákóczi emberei, de ez a kor már a reguláris katonákból álló állandó hadseregek kora. A munkácsi betöréstől kezdve egész végig, nyolc hosszú esztendőn keresztül a hadsereg Rákóczinak csaknem egyetlen, s mindvégig megoldhatatlan kérdése. Az első kis kudarc nem tántorította vissza, viszont a kezdetleges felszerelésű és katonailag kiképzetlen csapattal nem számíthatott sikerre. Zavadkára érkezése előtt

csatlakoztak hozzá Ocskay László és Borbély Balázs kétszázfőnyi szökevény huszárral, akikkel Rákóczi lovassága négyszáz főre nőtt. Július 4-én érkezett meg Bercsényi 800 főnyi jól fegyverkezett lengyel csapatával és most kezdett Rákóczi igazán munkához. Első feladata volt felrázni a nemességet, amely a paraszthellegű mozgalomtól kissé húzódozott és megnyerni a nemzeti felkelés ügyének.

Rákóczi 2000 gyalogost és 400 lovast kitevő serege Zavadkáról másodszor is elindult Magyarországra fel és július 14-én megtámadta Beregszász várost. Lovasságával gyorsan bevette a tiszabecsi révet s a folyó kanyarulatánál ütközött meg a császáriakkal, akiket Ocskay és Borbély nagyrészt a mocsarakba szorítottak, másrészüket Kende alezredesükkel együtt levágták. Ez Rákóczi első katonai sikere. De csak lassan, óvatosan haladt előre. Észak felől ugyanis Montecuccoli csapatai fenyegették, amelyek az övéknél jóval erősebbek voltak, amiért is jónak látta Váribát, a saját birtokára visszavonulni. Bercsényi azt tanácsolta, hogy húzódjanak vissza óvatosan a hegyekbe, tanácsát azonban Rákóczi abban a hiszemben, hogy ez lehangolólag hatna a népre és saját embereire, nem fogadta meg. Ellenkezőleg: előre küldte Namény felé Esze Tamás ezredesét és másnap ő maga is utána indult. Serege a hozzacsatlakozó jobbagyokkal folyvást nőtt s most már kezdett az ő pártjára állni a nemesség is, csak a szabolcsiak szegültek

ellen, akik parasztvezéreknek nézték a két főurat. A szegények, a tönkrement nemesség, ugyanúgy, mint 1514-ben, a felkelő jobbágyokhoz szegődött. Gyulajnál jelentkezett nála az első főúr, báró Melith Pál, aki az egész krasznaközi nemességet magával vitte. Július 25-én Nyírbátor, a Báthoryak ősi fészke, hódolt meg előtte, néhány nap mulva Sámsonban a debreceniek küldöttsége jelent meg, hogy bejelentse a város csatlakozását. Július 28-án adta meg magát Kálló vára, ahol Rákóczi négy ágyut és hat tarackot zsákmányolt, amelyekkel megvetette tüzérségének alapját. A siker pár hét alatt oly nagy volt, hogy augusztus 2-án már jónak látta értesíteni XIV. Lajos francia királyt és lengyelországi barátait. Még egy erős város volt hátra Szatmár megyében: Nagykároly, amelyet Károlyi Sándor felesége, Barkóczy Krisztina védett. Károlyi Sándor ugyanis, miután a dolhai csatában Esze Tamást megverte, Bécsbe szaladt, hogy az udvartól pénzbeli és egyéb segílyt kérjen. A lovag Rákóczi nem akarta a várat megostromolni, úgy gondolta, hogy azt szépszerével is beveszi; levelet írt Barkóczy Krisztinának, aki a várat ostrom és erőszak nélkül átadta.

Bécsben Rákóczi sikereit nem vették komolyan. Az egész felkelésben egyszerű parasztmozgalmat láttak s úgy gondolták, hogy azt néhány ezer főnyi sorkatonasággal szétverik. Rákóczi sikerei valóban ragyogóak voltak, amire talán kezdetben maga sem számított. Lassanként csatlakozott

hozzá minden rendű és rangú magyar: paraszt, köznemes, polgár, főúr. A főnemesek közül azok álltak rögtön pártjára, akik Kollonicsék uralmát régtőlfogva gyűlölték. Most már készült Rákóczi egy másik fontos várnak, Szatmárnak ostromára. Ez igen fontos hely volt, már csak Erdély miatt is. Erdély felől ugyanis Rabutin tábornok fenyegetett, elég tekintélyes, körülbelül 8000 főnyi jól felfegyverzett hadseregével és Szatmár bevétele azért lett volna fontos, mert támaszpontul szolgált volna Rabutin ellen. Kezdetleges csapata azonban ilyen feladatra még gyenge lett volna. Szeptember 27-én a nemrégiben meghódolt báró Sennyey Istvánt bízta meg az ostrommal, ő maga pedig csapatainak jelentékeny részével Tokaj alá vonult. Báró Sennyey István ekkor már tábornokságig vitte s igen nagy nyereséget jelentett a mozgalomra nézve, mert ő volt Rákóczi oldalánál az első tanult, tapasztalt katona, aki már tudott bánni nagyobb csapattal.

Rákóczi jelentékeny részben annak köszönhetette váratlan sikereit, hogy a császári csapatokat kivonták a nyugati harcterekre. A rendes, tanult és tapasztalt sorkatonasággal az első időben nem mérkőzhetett volna, amit ő tudott is, ezért a legfőbb gondja a hadseregszervezés s minden igyekezete odairányul, hogy harcképes katonasággá fegyelmezze a zászlói alá tódult tömeget. Még egy másik igen fontos teendő várt rá, ami szintén nem tűrt halasztást: megnyerni mozgalma számára az

egész nemességet, amely még egy kissé idegenkedett. Rákóczi Dózsa Györgyre emlékeztető pórvezérként jelent meg Magyarország határán s a felkelést Bécsben is kezdetben nem ok nélkül jobbagylázadásnak nézték. Feltűnő, hogy a nép Rákócziért mennyire rajongott, aminek más magyarázata nem lehet, minthogy az agyonzaklatott parasztság benne látta a népvezért.

Annak a különös jelenségnek, hogy a középkori rendi keretben az ország leggazdagabb földesura a nép előtt a legnépszerűbb, az lehet a másik magyarázata, hogy a Rákócziak jobbagyaikkal emberségesen bántak. Nem tudunk történelmi adatot, mely arra vallana, hogy valamelyik Rákóczi kegyetlenkedett volna jobbagyaival. A Rákócziak előrehaladottabb, humánusabb felfogást képviselnek ebben a korban, mint általában oligarchatársaik. Nagyon valószínű, hogy ha Rákóczi győz, egészen más lesz a jobbagyság sorsa Magyarországon. A nép ezt, úgy látszik, érezte s ösztönösen sejtette, hogy Rákóczi született vezére. A magyar nép különben is arisztokratikus hajlamú és nem szereti a soraiból kikerült vezéreket, azután indul legszívesebben, aki különb és több nálánál.

Rákóczinak nagyon kellett vigyáznia arra, hogy a tulajdonképpeni fegyverforgató rendet, a politikai hatalmat gyakorló nemességet maga ellen ne ingerelje. Szeptember 27-én szatmári táborából nyílt levelet intézett a magyar nemességhez, amelyben hangsúlyozza, hogy felkelésének célja az

idegen uralom alatt szenvedő Magyarország felszabadítása. Mindenkinek a javát akarja, nemesét, parasztét egyaránt s kijelenti, hogy csak azokat a jobbágyokat mentette fel a közteherviselés, a robot és egyéb jobbágyi kötelmek alól, kik vele együtt fegyvert ragadtak, a többiek azonban teljesíteni tartoznak összes kötelezettségeiket.

Az 1703-ik esztendő végén Rákóczi már csaknem az egész nemzetnek a vezére. Károlyi Sándor, aki kezdetben halálos ellenségének mutatkozott s akitől a kurucok az első vereséget szenvedték, leverten, csalogdva ért vissza Bécsből és letette Rákóczinak a hűségi esküt. Károlyi Sándor, mint képzett katona, Rákócziszámára szinte megbecsülhetetlen értéket jelentett. Savoyai Jenő és Marlborough herceg művészetében több tudásra és tapasztalatra tett szert, mint bárki magyar honfitársai közül. Károlyi Sándor Lucznál tette le a fejedelem kezébe az esküt, akit ugyanakkor egy más nagy öröm is ért : Kiskunhalasnál október 3-án Deák Ferenc kuruc ezredes tönkreverte báró Kyba János német csapatát, aki maga is elesett.

IJEDTSÉG BÉCSBEN

Rákóczi október 16-án kezdte meg Tokaj várának ostromát, közben Bercsényit délnyugatra küldte. De nehezen haladt az ostrommal. Bercsényi nagy sikert aratott : Eger várost bevette, a püspök-

köt, Telekessy Istvánt rábeszélte, hogy hódoljon meg a fejedelemnek. Ugyanebben az időben Orosz Pál Erdélybe intézett sikeres betörést és Bonchidánál megverte Toroczkay István csapatát, aki azután áttért Rákóczihoz. Rabutin tábornok, a császári vezér, akire Lipót Erdélyt rábízta s akinek ott fenn kellett volna tartania a rendet és békét, elkezdett a lakossággal kegyetlenkedni, gyilkolta a székelyeket, elpusztította Udvarhelyszéket, szóval terrorral próbálta megtartani az erdélyieket a császár iránti hűségben. Rákóczitól most már kezdtek Bécsben rettegni. A megijedt császár októberben nyílt levelet intézett a magyar nemzethez, amelyben felszólít mindenkit a «lázadók» ellen, a megtérőknek kegyelmet ígér, ezenkívül birtokokat, javakat, csak hogy meghasonlást támasszon a felkelők között. Ugyanekkor gróf Schlick Lipót tábornagyot kinevezte a Magyarországon működő összes csapatok fővezérévé. Schlick rögtön megindult Pozsonyból a bányavárosok felé, melyeknek birtoka mindkét harcoló félre nézve rendkívül sokat jelentett. A császári tábornok be is vonult Besztercebányára, Bercsényi és Károlyi azonban, akiket Rákóczi rögtön előreküldött, egyik alvezérért, Forgáchot megverték, erre Schlick kivezette Besztercebányáról hadait és az egész Felvidéket feladta. Rákóczi a nagy győzelem után Hellenbach bárót tette meg kamarai grófnak, régi barátját, akinél annakidején, Bécsbe való menekülése alkalmával meghúzódott.

Bécsben már azon gondolkoztak, hogy békét kötnék XIV. Lajos királlyal, hogy azután Ausztria egész erejével Magyarország ellen fordulhassanak ; még Angolország is békét ajánlott. Azt látjuk az egykorú forrásokból, hogy egész Európa felfigyelt Magyarországra és sokan már a Habsburg-uralom végét jósolták. Rákóczi 1703 végén és 1704 elején valóban olyan fényesen állt, hogy Bécsben, ahol félesztendővel azelőtt még jelentéktelen paraszt-lázadásnak bélyegezték a felkelést, alkura és meg-egyezésre gondoltak. Savoyai Jenőnek, a haditanács elnökének az az ötlete támadt, hogy özvegy Batthyány Ádámnét, Rákóczi egyik legjobb barátjának, az egykori horvát bánnak csinos, fiatal özvegyét küldik hozzá. Savoyai Jenő valamikor Bécsben egy utcában lakott Rákóczival és tudta azt is, hogy az akkor még 16—17 éves Rákóczi gyöngéd érzelmekkel viseltetett a szép grófné iránt. A bájos özvegyet el is küldték Tokaj alá s ugyanakkor megkörményékezték Bercsényi Miklóst is, akit Rákóczi jobbkezének, inspirátorának s az egész mozgalom lelkének tartottak. Hozzá Esterházy Pál, a nádor küldte el titkárát, Jeszenszkyt. Megígérték az ország szabadságainak visszaállítását, megüzenték Rákóczinak, hogy visszakapja lefoglalt javait. De Savoyai Jenő és a császár többi tanácsosai Rákóczit rosszul ismerték. Nehezen vállalta a vezérséget, sok tépelődés után kezdte meg a harcot, de attól fogva nagy lelki átalakuláson esett át : a fejedelmek utódának érzi magát

és be akarja győzelmesen fejezni, amit megkezdett. Hajthatatlan maradt s a közvetítést nem vette komolyan. Bécsben ekkor már ravaszabb eszközkhöz nyultak: megpróbáltak meghasonlást támasztani a katolikusok és a protestánsok között. A felkelő seregben igen sok protestáns harcolt s egy kis rosszakarattal rá lehetett fogni a mozgalomra, hogy protestáns jellegű, katolikusellenes felkelés. Rákóczi a protestánsokat csak óvatosan támogathatta, mert ezzel XIV. Lajos barátságát kockáztatta volna, de viszont el sem ejthette őket, hiszen tőle várták a törvényekben biztosított vallásszabadság helyreállítását. Ő a szabadságharc egész tartama alatt a felekezetek felett állt, szüntelen hangsúlyozta, hogy a nemzet egyetemének érdekében fogott fegyvert s vigyázott arra, hogy szabadságharcának ne legyen sem felekezeti, sem osztályjellege.

Az 1704-ik esztendő jelentékeny sikerekkel kezdődött. Tokaj várőrsége január 9-én nagyobb harc nélkül megadta magát. Hadserege most már 30.000 főre rúgott; igaz, hogy csak egyharmadát tudta felfegyverezni és a többi rongyosan, fegyvertelenül követte vezérét. De szerencsére éppen ebben a időben a császári hadsereg, Európa egyik legnagyobb és legjobb hadserege sem állott sokkal különben.

Hogy a császári hadsereg felkészületlenségét és tétlenségét kihasználja, Károlyi Sándort még januárban átküldte a Dunán s a kuruc vezér

Pápa várát egykettőre bevette és alig néhány hét leforgása alatt az összes dunántúli vármegyéket Rákóczi uralma alá hajtotta. Bécsben az udvari körök úgy megijedtek, hogy sokan már Olaszországba és Németországba menekültek, sőt az a terv is felmerült, hogy az udvar a császári fővárost elhagyja. Rákóczi egyszerre olyan európai tekintéllyé nőtt, hogy Lengyelország prímása felajánlotta neki a lengyel koronát. Rákóczi az ajánlatot könnyen fogadta, nyilván azért, mert a lengyel rendi republika szilárdságában és jövőjében nem nagyon bízott.

Az udvar új megegyezési kísérletet tett. Újból megbízták Széchenyi Pált, a népszerű érseket s megpróbálták leszedni a lábáról Bercsényi Miklóst, de most sem sikerült. Minden megegyezési kísérlet hajótörést szenvedett Rákóczi ellenállásán. Nem hitt Bécsnek s az érsek levelére azt válaszolta, hogy nem hisz a császár békeajánlata őszinteségében, mert ugyanakkor, amikor neki békejobbot nyújtanak, ellene lovalják a törököt és felbérelt orgyilkosokkal törnek életére. «Bizonyára mohón nyelném el az Osztrák Háztól nyújtott megaranyozott étket, ha nem tudnám, hogy a gyógyszerészek is megszokták aranyozni a pirulákat, hogy azoknak szép külszíne elpalástolja keserű ízüket», — írja maga Rákóczi. Withwordth angol követ és Hamel-Bruyninx holland követ közbenjárása sem járt sikerrel. Rákóczi hitetlenségét nem lehet rossz néven venni. A bécsi udvar

tanácskozó terveiben Machiavelli szelleme lebegett: szorult helyzetben mindent megígérték s később pedig, a cél érdekében, a császár minden lelkiismeretfurdalás nélkül megszegte ígérését és esküjét.

Nemsokára új tanácskozások kezdődtek Gyöngyösön. A kormány Széchenyi Pál érseket, Szirmai Istvánt, Rákóczi egykori bécsújhelyi fogolytársát és Okolicsányi Pált küldötte Gyöngyösre s kezdetben mindkét részről nagy reményeket fűztek a tanácskozásokhoz. Rákóczi maga ment el Gyöngyösre s a követek előtt, akik uruk nevében a nemzeti szabadság visszaállítását ígérték, előszámlálta az uralkodóház esküszegéseit, a törvények lábbaltiprását, a vagyyonelkobzásokat s a kormányzat egyéb bűneit, majd huszonöt pontba foglalva, előadta saját kívánságait. Követelte elsősorban a hatalmak kezességét, a tengeri hatalmakon kívül Svédországot és Lengyelországot; azt kívánta, hogy a régi törvények, köztük Endre király törvényei az ellenállási záradékkal együtt visszaállíttassanak, de addig is, míg Rabutint és Heistert vissza nem hívják, nem hajlandó tárgyalni. Fontos követelései voltak még: a törvénytelen bíróságok visszahívása, az elkobzott birtokok rögtön visszaadása és a töröktől elvett összes területek visszacsatolása Magyarországhoz. Az, hogy Bécs tárgyalni kezdett Rákóczival, arra mutat, hogy mozgalmának komolyságában most már kezdtek hinni, látták, hogy a felkelés nem az a

jelentéktelen parasztlázadás, aminek kezdetben látszott.

HEISTER TÁBORNOK

A gyöngyösi tárgyalások megghiúsulása után a szabadságharcnak új fázisa kezdődött, de a hadihelyzet nem mondható a legkedvezőbbnek. Miksa Emánuel, a bajor választó elfoglalta Passaut és Linzet és Rákóczi minden számítását arra alapította, hogy vele együtt támadják meg majd Bécsset, de ez a nagyszabású terv a választófejedelem megbízhatatlansága miatt összeomlott. A magyarok ellen küzdő császári hadak fővezérévé a brutális Heister Siegbert tábornokot, az akkori Haynaut nevezték ki. Szörnyűemlékű ember; állatias kegyetlenségét megismerhetjük tetteiből és kiolvashatjuk rendkívül durva, szinte bestiális vonásaiból. Pálffy János tábornok horvát bán lett. Velük szemben, a Dunántúl, Károlyi Sándor csapatai állottak, akinek egyik portyázó csoportja Bécsig elkalandozott. Károlyi azonban, aki csapatait nem tartotta erős kézzel össze és a dunántúli harcteret nem vette komolyan, csúfos vereséget szenvedett; Heister elől megfutott, Pápa várost feladta, majd Dunaföldvárnál átkelt a Dunán és Eger mellett jelentkezett Rákóczinál, aki nehezen megérteni kedvelt tábornokának szégyenletes kudarcát.

Eger vára harmadfélheti ostrom után megadta magát. Rákóczi elhatározta, hogy a szorongatott Dunántúl segítségére siet s a Duna-Tisza közén megindul dél felé azzal a szándékkal, hogy majd alkalmas helyen és időben átkel a Dunán. Ordasnál (Kalocsa mellett) ütött tábort. Itt halotta meg, hogy a rácok milyen borzalmas kegyetlenséggel bánnak a magyar lakossággal s azt is tapasztalta, hogy erre a vidékre való emberei, a rácoktól való félelmükben, nem szívesen hagyják ott otthonukat és családjukat. A félnomád rácok, akik valamikor a törökök rabló és gyilkos martalócai voltak, most császári zsoldban állottak és rémtetteik, amelyek az egész kor történetének legsötétebb fejezetei közé tartoznak, még ebben a kegyetlen időben is borzalmat keltettek.

Heister tábornok, aki a lakosságot a rácokéra emlékeztető rémtettekkel és terrorral akarta vissza téríteni a császárhoz való hűségre, a Felvidékről fenyegetett. A szegény magyar lakosság valóban nem tudta kinek engedelmeskedjék. Rákóczi ordasi táborában adta ki 21 pontból álló Edictumát, melyben a haditörvényszékek tagjainak és a hadbíráknak hatáskörét szabályozta. Pakson fogadta május 19-én a bécsi kormány új küldöttségét: Széchenyi érseket, Viza püspököt és Okolicsányit, de most sem hitt nekik és újabb biztosítékokat kívánt a császár ígéreteinek alátámasztására. Bécs azért volt ennyire hajlamos az alkudozásokra, mert Ocskay László és Károlyi Sándor Szomolányinál

Ritschan tábornokot tönkreverték ; igaz, hogy a koroncói csatát Forgách elveszítette, de az egyensúlyt helyreállította Károlynak Rabatta József tábornokon Szentgotthárd—Nagyfalunál aratott fényes győzelme. Minthogy Heistertől nem kellett félni, Rákóczi Bácskába sietett, hogy ott végeztessen a rácok türhetetlen garázdálkodásainak. Ordasi táborából Kiskőrösre vitte csapatát, ahol gróf Esterházy Antallal találkozott, aki Szolnokról ágyúkat hozott, itt gyalogságát kocsikra rakta és megindult egyenesen Bács vára felé. A várat Fluck ezredes feladta, mire Rákóczi gyors iramban Titel alatt termett, mindenütt verve a rácokat, akik ijedtükben részben a török basa területére és részben a Szeremségbe menekültek előle. Most került a sor Szeged városára, melyet szintén rácok védtek. Kurucai a várost nagylendületű rohammal bevették és rácait levágták. A fejedelem három hét leforgása alatt, miközben katonáival együtt túrta a tábori élet összes viszontagságait, győzelmesen befejezte a délvidéki hadjáratot, csak Szeged várát nem tudta bevenni. Ezt is elkezdte ostromolni, de miután a temesvári basánál követségben járó francia orvosától megtudta, hogy a szultán is igényt tart rá, abbahagyta az ostromot.

A rácoknak egészen különös szerepük van ezeknek a vérzivataros időknek a történetében. I. Lipót a diadalmas balkáni hadjárat alatt fogadta be Csernovics Arzén ipeki patriárka állítólag 300.000 főnyi szerbjét, akik az ismét felfelé húzódnó törököt

nem merték bevárni. A patriárka bátor, elszánt, de a török időkben elvadult népét Lipót örömmel fogadta és letelepítésükkel az volt a célja, hogy a birodalmi politika szolgálatában felhasználja őket mind a magyarok, mind a törökök ellen. Csernovics Arzén barbár rácainak letelepítésével szövődött Dél-Magyarország trianoni sötét végzete. A harcias népet Rákóczi is szeretete volna a nemzeti ügy számára megnyerni és már a határ átlépésekor foglalkozott Bercsényivel együtt azzal a gondolat-tal, hogy a félelmetes népet zsoldjukba fogadják. 1704 januárjában Bercsényi Sümegen meg is alkudott velük, de a tárgyalásokról nem tudó kuruc hadnagyok valamelyike betört Bácskába, megverte a szerbeket, mire azok a magyarokon rémes bosszút állottak. Még Veszprém városát is felperzsel-ték és a lakosságot, aki nem menekülhetett előlük, még a nőket, gyermekeket is állatias kegyetlenség-gel gyilkolták le. A humánus és nyugodt Rákóczi rettentő haragra lobbant; kijelentette, hogy egy szálig legyilkoltatja a szerbeket. De mégis meg-gondolta s arra az elhátározásra jutott, hogy inkább megnyeri őket és Hellebrand Jánost, derék ezredesét megbízta, hogy tárgyaljon velük. 1705-ben maga intézett hozzájuk levelet, amelyben kiirtással fenyegeti őket, ha nem csatlakoznak a magyar nemzethez. A fékezhetetlen rácokkal sok baj volt az egész kuruc korszakban. A bácskai, a szerémi, a budai szerbeket 1705—6-ban Vak Bottyán tartotta féken ebben a korban szoká-

szos elrettentő eszközökkel, úgy, hogy irgalom nélkül leváगतott minden kezeügyébe eső szerbet. Egyezség a magyarok és a szerbek között nem jött létre; a szerbek csak később, VI. Károly császár alatt bánták meg, ugyanúgy, mint 1848 után, hogy a magyarok ellen harcoltak.

A HOCHSTÄDTI CSATA HATÁSA

Rákóczi ügyét külpolitikai viszonylatokban hátrább szoritotta egy nagy világesemény: Marlborough és Savoyai Jenő nagy győzelme a francia haderők felett Hochstädtnél. A magyar felkelés nem sokkal több mint részlete egy évtizedig dúló világháborúnak és Rákóczi mozgalma sokkal nagyobb mértékben kapcsolódik bele a külpolitikai eseményekbe, mint 1848—9-iki szabadságharcunk. 1704 július 6-án az erdélyi rendek Rákóczit fejedelmükké választották és csak most halotta meg, hogy a császári haderők támogatója XIV. Lajos felett milyen hatalmas győzelmet arattak. Ez gondolkodóba ejtette. Az erdélyi fejedelemséget nem foglalta el, de szilárdan elhatározta, hogy régi követeléseiből nem enged, még akkor sem, ha a magyar ügy, külföldi szövetségesek híján, teljesen magára marad. Most kezdődött meg az új békeértekezlet. A császár, annak dacára, hogy nyugaton fényesen győzött, kijelentette, hogy a magyarokkal békét köt. Tettei azonban nem ezt

a szándékot árulták el. Heister tábornagy gőgös, hetvenkedő kiáltványa, amelyben kiírtással fenyegetett meg mindenkit, aki rögtön nem tér a császár hűségére, harcias szándékokra vallott és a kurucoknál is csökkentette a békére való hajlandóságot. »Öfelsége — írja Heister — jelentékenyen megsza-
porított hadseregekkel újra fővezérül küldött ide, hogy a megtérőknek s az azt kívánóknak császári királyi kegyelmet osztogassak, azokat pedig, akik a pártütés főnökeit továbbra is követik, legyőzzem és kiirtsam.« Heister fenyegetését tettek követték. Pápa várost kirabolta, felperzselte, lakosságát kor-
és nemkülönbség nélkül megölette. A »furor teutonicus« szörnyűségeiről Széchenyi érsek, aki békeakciójának sikerét látta kockáztatva, háborzongató képet fest.

Ezek után az előzmények után kezdődött meg a rendeknek második gyöngyösi értekezlete. Széchenyi érsek augusztus 28-án a három hónapra tervezett fegyverszünet feltételeit terjesztette elő. Ezeket Rákóczi, némi változtatásokkal, el is fogadta. Ez alatt az idő alatt dúltak fel Heister zsoldosai Pápa városát. A gyöngyösi értekezleten elsősorban a protestánsok állottak elő igen hangos követelésekkel. Rákóczi igazat adott nekik, megmagyarázta azonban, hogy most nincs itt az ideje vallási kérdések feszegetésének; ezek különben sem öreá, hanem az országgyűlésre tartoznak. Nagynehezen tudta őket rábeszélni, hogy álljanak el követeléseiktől.

Rákóczi, hogy Heister dúlásait megtorolja, Ócskayt Morvaország megfenyítésére küldte, ő maga pedig Léva felé nyomult, hogy ott egyesüljön Bercsényi hadseregével. A császár meghosszabbította a fegyverszünetet, Rákóczi azonban a nála megszokott energiával és ügyességgel szőtte a külföldi kapcsolatok szálait. Foglalkozott egy francia-bajor-török-magyar szövetség gondolatával, összeköttetést tartott az angolokkal, a svédekkel, a lengyelekkel. Diplomáciai úton próbálta meg elérni azt, amit XIV. Lajos vereségei miatt elvesztett. A béketárgyalások a császár megbízottaival Selmechányán folytatódtak, ahová a fejedelem Károlyi Sándort, Jánoky Zsigmondot és Ráday Pált küldötte; I. Lipót küldöttségét báró Seilern János miniszter vezette s rajta kívül Széchenyi érsek, gróf Koháry István, Okolicsányi Pál és Viza János voltak a tagjai. Rákóczi, orvosának tanácsára a közelben levő Vihnyefürdőre utazott s itt várta be a selmechányai tanácskozások eredményeit.

Rákóczi hajlandó volt a békére. Nem azért fogott fegyvert, — mint maga többször mondotta — hogy Magyarországot a császártól és az örökös tartományoktól végleg elszakítsa; ezt szeretete volna és üdvösnek tartotta volna Magyarországra nézve, de ennek gondolatával — legalább ebben az időben — nem foglalkozott komolyan. Ő a magyar nemzeti függetlenséget, a szabadságot akarta kivívni és biztosítani, úgy hogy azt a bécsi kormány a jövőben többé meg ne sérthesse. Ezért béke-

kötésre mindig hajlandó volt, ámbár nem hitt a császár szándékainak őszinteségében. A selmeci tárgyalások nem kecsegtettek sok sikerrel. A gőgös, indulatos, fennhéjázó Seilern megbízott folyton akadékoskodott, gorombán közbevágott, ha biztostársai engedékenységet mutattak. Az angol és a holland követek mint közvetítők szerepeltek. Széchenyi érsek minden erejét, rábeszélőtehetségét latba vetette, hogy a békét a császár és Rákóczi között létrehozassa, de igyekezete nem használt. Egyszer maga Rákóczi is bement Selmece, ahol fejedelmi pompával fogadták s maga is tárgyalta a megbízottakkal és főleg Anglia és Hollandia kövéteivel. Részletesen kifejtette Stepney lord angol követ előtt, hogy milyen közjogi kapcsolatok fűzik Magyarországot a dinasztiahoz és az örökös tartományokhoz és megértette vele, hogy a magyarok miért fogtak fegyvert. Felvilágosította a követeket bizalmatlanságának okairól s arról is, hogy miért ragaszkodik az erdélyi fejedelemséghez és Erdély önállóságának helyreállításához. Az önálló Erdélyben a magyar nemzeti szabadság és alkotmányosság legfőbb garanciáját látta. A Leopoldianum diploma előtt közel évszázados tapasztalat mutatta, hogy mit jelent Erdély a magyar függetlenség szempontjából. Október 31-én a fegyverszünet lejárt, meghosszabbításáról Rákóczi hallani sem akart, mire a selmeci értekezlet eredménytelenül feloszlott.

A NAGYSZOMBATI VERESÉG

Lipót november 25-én új parancsot adott rettegett nevű tábornokának, Heisternek a »rebelis ország« meghódítására. Rákóczi nem félt, sőt bizakodó hangulatban várta a fejleményeket. Még a fegyverszüneti tárgyalások alatt áttért hozzá egy igen kiváló katona, aki már Buda 1686-iki ostrománál is kitüntette magát, Bottyán János császári ezredes. Őt küldte most ki Rákóczi a Felvidék egyik legfontosabb katonai pontjának, Érsekújvárnak körülfűrésére. Bottyán egy hétig lövette a falakat és puhította a vár német őrségét. November 16-án éjjel szerencsésen összejátszva Härtl térparancsnokkal, a kurucokat átjuttatta a falakon s a császáriakat fogságba ejtette. A győzelem a kuruc hadjáratok történetében igen nagy jelentőségű. Érsekújvár ezentúl a felvidéki támadó műveletek kiinduló pontja.

Most Lipótvárra, a Felvidék másik legfontosabb stratégiai pontjára került a sor, melyet Schwarzenau császári ezredes jelentékeny német őrséggel védett. Bercsényit nagyobb hadsereggel Morvaország nyugtalanítására küldve, november 27-én megkezdte a vár ostromát. De nem folytathatta. December 18-án vitték neki hírül, hogy Heister tábornok nagy hadsereggel közeledik Nagyszombat felé. Rákóczi félbehagyva az ostromot, csaknem egész haderejével megindult, hogy felvegye a harcot Heisterral, aki, mint mozdulatai-

ból és seregének nagyságából következtetni lehetett, döntő csapásra készült.

Ez az ütközet Rákóczi első igazi nagy csatája, melyet ő maga mint fővezér vezetett. A sikerben seregének hiányos felszerelése és fegyelmeztelensége miatt nem túlságosan bízhatott. De nem tudott kitérni. »A hadimesterségben nagyon újonc lévén, — írja emlékirataiban — örömet éltem volna azok tanácsával, kik magukról azt állítják, hogy jól értik, de csakhamar észrevettem, hogy ahhoz ők maguk sem értenek többet.« Saját szavaiból kivehetjük, hogy az ütközetet, amely elé kezdetben nagy reményekkel tekintett, rosszat sejtő hangulatban vállalta.

Heister karácsony első napján érkezett Nagyszombat alá, körülbelül 19—20.000 főnyi, ebben az időben elég nagynak mondható, a mellett jól felszerelt és fegyelmezett hadseregével. A kuruc hadsereg körülbelül 15 huszárezredből és ugyanannyi gyalogzászlóaljból állott, de minőség és felszerelés tekintetében nem mérkőzhetett az ellenségével. Rákóczi alvezérei december 25-én úgy döntöttek, hogy az ellenséget másnap (december 26-án) ütközetre kényszerítik és december 26-án a reggeli órákban a várostól délnyugatra eső patakhoz érkeztek. Ebben az időpontban állította seregét csatarendbe Heister is, aki egy szökevény tisztől értesült a kuruc csapatok számáról és támadó szándékairól és a Parna patak előtt mindjárt csatasorba állította seregét. Rákóczi a Tirnava

pataktól nyugatra fejlődött fel csatarendbe, seregének jobbszárnyát Bercsényi, balszárnyát gróf Esterházy Antal vezette.

Először a jobbszárnyon Ebeczky István lovasai támadtak és egy hatalmas lendületű, bravúros attackkal áttörték a császáriak sorait. A balszárnyon Ocskay László s még több ezred támadott és közben megindult a középső derékhad, Rákóczi gyalogsága is. Rákóczi a derékhad háta mögött foglalt helyet, ahonnét az ütközet lefolyását figyelte. Az ütközet a legjobb előjelek között kezdődött. Mind a lovasok, mind a gyalogság áttörték az ellenség első sorait, de a lovas katonák rögtön fosztogatni kezdtek. Az első órákban a kurucok fölényben voltak. Rákóczinak jelentékeny tartaléka is volt, amelyet Esze Tamás és Bokros Pál ezredesek vezettek s arra az esetre is rendelkezett elég erővel, ha az első sorban harcoló csapatai elfogynak. Jól verekedett minden csapata; kitűnően állták helyüket francia gránátosai. Délután három óráig rendkívül heves és véres harc dúlt és a kurucok az egész arcvonalon fölényben maradtak. Már maga Heister tábornagy is életveszélyben forgott (egy hatalmas termetű miskolci kuruc majdnem levágta) s azon gondolkozott, hogy elhagyja a csatateret. Közben azonban a kuruc seregben hézagok támadtak, — s ami betetőzte a bajokat — a csata tetőpontján Scharudi német zászlóalja átpártolt, a Nyárády-ezred pedig, amelyre az átpártolt né-

metek sortüzet adtak, megfutott. Körülbelül a németek árulása döntötte el az ütközet sorsát. Heister ellentámadásba ment át, erre Rákóczi egész hadserege felbomlott s a fővezér most már arra összpontosította minden erejét, hogy rendben vonuljon vissza.

Heister olyan drágán fizette meg győzelmét, hogy a kurucokat nem merte üldözni s győzelme stratégiai szempontból csak annyiban jelentős, hogy Lipótvár elfoglalását megakadályozta. A kurucok veszteségei igen csekélyek voltak, — sebesültekkel, halottakkal együtt mindössze négyszáz ember — Heister veszteségei hatszáz, egyes számítások szerint: másfélezer főre rúgtak. Rákóczit nagyon érzékenyen sújtotta a kitűnő francia katonának, Fierville ezredesnek elveszte, aki a császáriak fogságába került.

Heister úgy akarta feltüntetni nagyszombati győzelmét, mint valami dicső, nagy, döntőjelentőségű diadalt, de a bécsiek csakhamar belátták, hogy korai volt az örömujjongás. Bottyán mindjárt betört Morvaországba és megremegtette Bécsset, amiből a bécsi kormány láthatta, hogy Rákóczi serege nincs megverve, sőt legalább olyan aktív és erős, mint eddig volt. A bécsiek már Heister elmozdításának szükségességét is hangoztatták.

Rákóczi levonta vereségének tanulságait. Mind embereit, mind önmagát kíméletlenül bírálta. »Ez az első ütközetem — írja — meggyőzött

afelől, hogy közülünk senki sem érti a taktikát; s hogy legénységem jóakarátú, de fegyverzete nagyon hiányos, tisztjei nincsenek, akik vezetni tudnák; végre, hogy nem kell bízni szökevény németekben.« Heister tábornagy csak csatát nyert, de nem győzött a szónak stratégiai jelentésében. A kurucok alig gyengültek, támadó kedvüket alig vesztették el, Bécsben pedig belátták, hogy itt a magyarságnak egyetemes nagy küzdelméről van szó, nem holmi kis lázadásról, melyet néhány becsvágyó vezér keltett életre. Rákóczi visszavonulása után átkelt a Vág folyón, majd Sempthe várában haditanácsot tartott és rögtön felkelésre szólította a nyugati megyéket. December 30-án már Léva várában van, itt vetett számot a történetekkel, itt szilárdult meg az a meggyőződése, hogy sikert csak jól kiképzett, fegyelmezett, nyugateurópai mintájú sereggel érhet el. Vitézség, elszántság még magában nem elegendő. A nagyszombati csatát is megnyerte volna, ha »a tisztek erejüket a több helyen áttört első vonalra vetették volna. De mihelyt az ellenség vonalán rést ütöttek, már senki sem gondolt másra, mint a társzekerek fosztogatására«. Rákóczi a hochstätti nagy csata után nem igen számíthatott XIV. Lajos hathatósabb segítségére. A császár egymásután aratta a franciákon a győzelmeket és Rákóczi csaknem magára maradt. Szerencsére két legkiválóbb hadvezérét, Savoyai Jenőt és Starhemberget lefoglalták a nyugati harcok; azok, akiket ide küldöttek

Magyarország ellen, közepes katonák. Rákócziiban sok hadvezéri érzék és tehetség volt, több, mint alvezéreiben, de hiányzott nála a hadvezéri iskola, a gyakorlat és a biztonság; a félig rendi, félig néphadseregben hiányzott a fegyelem, az iskolázottság, ezért alig mérkőzhetett a császári csapatokkal, Európának akkoriban a legjobb, haditapasztalatokban leggazdagabb haderejével. Ezt a különbséget a magyaroknál a lelkesedés és vitézség csak némileg pótolta. Látjuk az egész hadjárat folyamán, hogy a kis csapattestek rajtaütéssel, portyázással meglepő sikereket értek el, a nagy csatákat, a nagy, komoly ütközeteket, melyekben párosulnia kell a hadvezéri tudásnak a katonai fegyelemmel, Rákóczi rendszerint elveszti. Ezért a nagyszombati csatától kezdve állandó gondja hadseregének alapos kiképzése és megszervezése.

A PÉNZÜGYEK ÉS A HADSEREG KÉRDÉSE

1705 elején kapta a fejedelem Erdélyből azt az örömdetes hírt, hogy melléállt az egész ország a szászok kivételével. Miután Szatmár német őrsége megadta magát, Eperjes pedig már december 1-én meghódolt, felszabadult az út Felső-Magyarországtól egészen Erdélyig. A fejedelem Forgách Simont küldte Erdélybe 14.000 emberrel, Bottyánt Morvaországba menesztette, hogy bosz-

szút álljon Heister kegyetlenségeiért, aki a fogságba esett és megsebesült kurucokat legyilkoltatta. Végre elhatározta ugyancsak Léván, hogy szigorú fegyelmet teremt és állampénztárt létesít. Most kezdett el komolyabban foglalkozni pénzügyekkel. A pénzt eddig a felvidéki városok arany- és ezüsbányáiból szerezte, ebből vásárolt fegyvert külföldön, főleg Dancigban és ebből fedezte katonái ruházatát és egyéb szükségleteit. Az ezüst azonban nem volt elegendő a pénzforgalom lebonyolítására, ezért a vármegyék előzetes megkérdezése után rézpénzt veretett. Ez volt a híres libertás, melyet az ország címere és Pro Libertate felírás ékesített. Nyolc libertás tett ki egy tallért és minden libertás tíz polturára oszlott. Ennek a rézpénznek természetes kényszerárfolyama volt és egészen kisértékű váltópénz ez is, ugyanúgy, mint a napoleoni idők inflációs rézpénze Ausztriában és Magyarországon, és az ismert pénzügyi törvény értelmében kiszorította a forgalomból a jó pénzt. Az 1795 január 1-én összehívott 30-as tanács azonban jóváhagyta a rézpénz verését, mert a fizetési eszközök szaporítása elkerülhetetlenné vált.

A nagyszombati csata után elszéledt katonákat Rákóczi halálbüntetés terhe alatt parancsolta vissza és Károlyi Sándor 6000 embere csakhamar visszatért a zsitva-verebélyi táborba, közben vakmerő portyázó hadai a bécskörnyéki falvakat egymásután égették fel, a császárváros

lakosságának nem kis rémületére. Ez indította az udvari köröket a már annyiszor felmerült gondolatra, hogy tanácsos volna megegyezni Rákóczi-val, aki annál nagyobb hatalommá válik, mennél tovább késik a béke. Gróf Kaunitz, a béke barátja azonban meghalt, utóda a Kollonics köréhez tartozó Harrach lett, akivel nehezebben ment a tárgyalás, de a magyarokkal való békekötést külföldön sürgették. Február 26-án a angol alsóház feliratban kérte Anna királynét, hogy békítse ki Lipótot magyar alattvalóival, majd Stepney lord és Bruyninx ismét felvették a közvetítésnek annyiszor elejtett fonalát, amiről Széchenyi érsekkel küldött levelükben tudatták Rákóczit.

A fejedelem 1705 február 28-án Károlyit elküldte a Dunántúl visszafoglalására. Bercsényit a Vág-vonal mellett hagyta, ő maga Egerbe költözött, ahol Telekessy István püspök nagy ünnepségekkel fogadta. Itt mutatkozott be neki Des Alleurs francia tábornok, XIV. Lajos kiküldöttje, aki továbbra is mellette maradt, mint Franciaország követe. Des Alleurs-t mint ügyes diplomatát emlegetik, de Rákóczi azt állapította meg róla, hogy kellemesmodorú, intelligens és kákán is csomót kereső ember. Csalódott benne: azt hitte, hogy a tábornok királyától fegyvert és pénzt hoz, holott csak két mérnöktisztet hozott magával, Le Maire-t és Damoiseau-t, kiknek az volt a megbízatásuk, hogy XIV. Lajost a kuruc hadsereg állapotáról tájékoztassák.

A harcok változó szerencsével folytak tovább. Heister Kilitinél megverte Károlyit, ez a Bakony sűrűjébe menekült, ahol azután eredményes guerrillaharcokat folytatott. Bercsényi azonban minden vonalon győzelmet aratott. Gyors egymásutánban elfoglalta Modor, Bazin, Szentgyörgy városokat, meghódította a Csallóközt. I. Lipót erre Heistert visszahívta és segítséget kért a dán királytól, IV. Frigyesztől.

Közben Rákóczi továbbfejlesztette hadseregét és az 1705. év végén már végleg befejeződött a kuruc hadsereg átszervezése. A hadsereg megszervezése Rákóczinak töméntelen gondot és fejtörést okozott. Európai színvonalú, fegyelmezett hadsereggé szeretne volna átszervezni a fegyelmetlen, módszeres harcra nem alkalmas mezei hadait, de nem igen tudta. Alvezérei, Bercsényi és Károlyi is jobban kedvelték a könnyű lovasság régi harcmódját, mint a nyugateurópai hadviselést, melyet a nagy francia hadvezérek, a mai militarizmus megalapítói (Turenne, Condé, Vauban) fejlesztettek ki az előbbi században. Ő maga írja Bercsényiről: »Jobban szeretett aranyhidat építeni a futó ellenségnek, semhogy megtámadja a harcedzett csapatokat gyakorlatlan, rosszul fegyelmezett katonáival«. Károlyi Sándorról ezt írja: »Elve az, hogy a németekkel nem szabad nyílt ütközetbe bocsátkoznunk«. Rákóczi Thökölyék és az egész kuruc-labanc-kor ódivatú hadviselését megvetette s az lebegett előtte eszményképül, hogy

a magyarságot hadászatiilag is európai színvonalra emeli. Szép elgondolásait, szándékait azonban megvalósítani nem tudta, sokatbeszélő, mindent jobban tudni akaró alvezérei gyakran ellentmondottak. A gazdag, sokféle lelkiadományok között, melyekkel jósorsa megáldotta, hiányzott a diktátorok kíméletlen energiája. Február 15-én jelentkezésre hívta fel a vármegyéket. Tizenkét libertásban szabta meg a lovasság havi zsoldját, nyolcban a gyalogságét az élelmezésen kívül. Oly nagy számban jelentkeztek, hogy Rákóczi valamennyi jelentkezőt fel sem vehette. Ez volt a kuruc hadsereg zöme, a megyei felkelés, ezek az úgynevezett mezei hadak, a hadsereg irreguláris része, amely csak az üldöző, harácsoló guerillahadviselésre bizonyult alkalmasnak. Rákóczi seregének másik seregcsoportja az udvari hadak, egy 1200 főnyi elitcsapat, melynek tagjai részben saját jobbágyaiból, részben más jól kiképzett katonaságból kerültek ki. Másik csoportot a reguláris hadak alkottak: »a sereg értékes, fegyelmezettebb és használhatóbb része, amelynek harcértéke és megbízhatósága igen sokszor kitűnő volt«. (Markó Árpád.) Szolgáltak még Rákóczi táborában idegen hadak is, francia, lengyel, svéd, német katonák és egy kis tatár csapat is. Ezek a fejedelem hadseregének igen értékes elemét alkották. 1705-ben a német szökevény csapat nyolc lovas- és ugyanannyi gyalogászlóaljból állott.

A legfőbb vezetés Rákóczi kezében összpontosult, ő volt seregének megszervezője, ura, parancsnoka. A szécsényi gyűlés, melyet később ismertetünk, 1705-ben korlátlan hatalommal ruházta őt fel a hadügyek terén. A fejedelem mellett, mint főtábornok, Bercsényi Miklós szolgált, akit szintén a szécsényi országgyűlés választott meg erre a méltóságra. Az elfogulatlan kritika Bercsényit már kivetkőztette abból a romantikus ködből, amelybe őt Thaly és mások öltöztették, de egy szigorú és elfogulatlan bírálója (Markó Árpád) elismeri róla, hogy zseniális ötletei voltak, »haditervek, helyzetbírálatok pillanatok alatt születtek meg agyában és javaslatai e téren is éles megfigyelő és ítélőképességéről tanúskodnak. Amikor azonban valamelyik haditerv kivételére került a sor, a legkisebb akadály előtt megtorpant, szükség nélkül tervet változtatott, tétovázni kezdett, különösen a csaták forgatagában.« A fejedelem lassanként fel is fegyverezte és fel is ruházta hadseregét. Ő maga a barokk-kor embere és igen sokat adott arra, hogy katonái szépen, ízlésesen ruházkodjanak. Lónyay Ferenc és Beniczky Márton főbiztosok érdeme, hogy a ruházat már a harmadik évben elérte az európai hadseregek színvonalát. Rákóczi összes hadereje Des Alleurs jelentése szerint, az 1705. esztendő végén 44.800 főre rúgott.

A békekísérletek továbbfolytak és a bécsi kormány békeküldöttségében a régiek, a haza-

fias érzésű és jó magyar labancok foglalnak helyet: Széchenyi érsek, Szirmay István, Viza püspök, Okolicsányi, kik a fejedelmet egri székhelyén látogatták meg. Főfeltétele most is a kezesség. Április 8-án megírta a küldöttségnek, hogy a kezesség a szikla, melyen a megegyezés és béke felépülhet és egyúttal külön kiáltványban fordult a keresztény világ uralkodóihoz, köztársaságaihoz, melyben ismét kifejti, hogy nem utasít vissza olyan békét, mely biztosítja az ország szabadságait. Az idegen hatalmak kezességének követelésén, amit Bécs elutasított, zátonyra jutott minden békekísérlet.

LIPÓT CSÁSZÁR HALÁLA

Eközben halt meg 1705 május 5-én 66 éves korában 48 esztendei uralkodás után I. Lipót császár és király.

I. Lipót uralkodásához ezeresztendő történetünknek egyik leggyászosabb, legsötétebb és eseményekben leggazdagabb korszaka fűződik. Az ország alatta szabadult meg a másfélévszázados török uralomtól, ami azonban csak részben az ő érdeme. Az eperjesi vértörvényszék, a rettenetes pusztítás, amit a német zsoldosok vittek véghez a legyengült országban, annak az életnek, vagyonnak a pusztulása, amit a török idők meghagytak, a kuruc-labanc kor véres emlékei, mind

az ő nevét idézik fel. A magyar nemzet sorsa sohasem lebegett úgy a lét és nemlét örvényében, mint az ő idejében. Pedig Lipót jó ember volt és talán a legőszintébb szándékkal jót akart. Környezete becsületes szándékú, istenes életű embernek tartotta. Rákóczi, kinek gyámja, sőt jóakarója, keresztapja volt, sohasem őt okolta a saját és a nemzet balsorsáért, hanem tanácsosait, minisztereit, kiknek tanácsait mindenben követte. A bűnös a rendszer volt, melyet maga Lipót és miniszterei képviseltek ; az irány, a kormányzati módszerek, a rendszer adott I. Lipót tetteinek és politikájának színt, karaktert. I. Lipót és Rákóczi Ferenc között ugyanolyan áthidalhatatlan elvi különbség van, mint I. Károly angol király és Cromwell között. Szinte szembetűnő az évi hasonlóság, ha elolvassuk I. Károly perének tárgyalását és Rákóczi Ferenc kiáltványait.

I. József, akinek személye iránt Rákóczi a legnagyobb tisztelettel viseltetett és akiből a jószándék nem hiányzott, mindjárt atyja halála után kijelentette, hogy Magyarország pusztulását őszintén sajnálja, a koronázási esküt megtartja, a királyi hitlevelet kiadja. Rákóczi azonban más közjogi felfogást vallott, mint az uralkodó tanácsosai és azok a magyarok, akik vele tartottak ; nem ismerhetett el olyan magyar királyt, kinek megválasztását törvénytelennek nyilvánították. József nem tartott országgyűlést, ezért esküje hamis, aki pedig nem esküdött meg, az nem lehet

magyar király.« A kurucok felfogása az volt Lipót halála után, hogy az atyja életében megkoronázott I. József Magyarországnak nem királya, a trón üres. I. József ígérte a törvények tisztelben tartását, esküjének megtartását, de Rákóczi már semmit sem adott a királyi ígéretekre; »hamis a német, meg akar minket csalni« — mondotta. Kijelentette hívei előtt, hogy inkább meghal, semhogy olyan békét kössön, amely az ország szabadságát nem biztosítja. Ezért követelte szüntelen a garanciákat. Szerette volna főleg azt, ha Anglia és Hollandia kezességet vállalnak, mert mint protestáns államok, vigyáztak volna a vallás szabadságára. Szerinte nemzetközi garancia nélkül a túlhatalmas dinasztia miatt a magyar szabadság nem lehet tartós. Az örökös királyságba még belenyugodott volna, de ugyanúgy, mint később Kossuth, követelte, hogy az egész kormányzat, a külügyek, magyar kézben legyenek. »A külföldi követek előtt is hirdette, hogy Magyarország nem egyszerű tulajdona az osztrák háznak, itt nincsenek a királynak jobbágjai, hanem szabad országlakók élnek itt, akiknek jogai éppen olyan szentek, mint a király jogai, s akik felett csak az uralkodhatik, aki törvényeiket megtartja és jogaikat tiszteli. Többször hivatkozik Angliára Rákóczi, amelynek királya örökösödés útján jut a trónra, de azért mégis csak a törvények szerint kormányozhat.« (Gr. Andrássy Gyula.) Az angol követ, aki a béke-

I. Lipót

tárgyalásokon többször közvetített, szintén úgy látta, hogy az udvar csak taktikázik és nem őszinte a szándéka a magyarokkal megegyezésre jutni.

I. JÓZSEF

I. József azzal kezdte meg uralkodását, hogy a magyargyűlölő Kollonicsot elmozdította, a magyar ügyeket elvette Harrachtól és Salm hercegre bízta, a gyűlölt Heistert visszahívta és Herbeville-t nevezte ki utódául. De viszont fenn akarta tartani az 1687-i törvényeket, Erdélyről nem mondott le, de kinyilvánította azt a szándékát, hogy a törvények szerint uralkodik és országgyűlést hív egybe. Esterházy nádor nagyon félt, hogy Rákócziék az ő közjogi felfogásukat szegezik szembe az uralkodó elhatározásával és titkárát, Jeszenszkyt küldötte a fejedelemhez Egerbe, aki azonban Esterházyt tartván a bajok főokozójának, a közeledést visszautasította. Az udvar ismét Széchenyi érseket vette igénybe. Maga József, úgy látszik, bízott a megegyezésben. Rákóczi felesége előtt kijelentette, hogy neki nem volt része atyja és a herceg között támadt ellentétekben. A rendek között bizakodóbbá vált a hangulat, azt hitték, létrejön a megegyezés és végét vetik a két esztendő óta dúló ádáz harcoknak. Annál pesszimistább maga Rákóczi. A király tanácsosainak nem hitt és elképzel-

hetetlennek tartotta, hogy az udvar a szélső abszolútizmusból máról-holnapra áttérjen az alkotmányos rendszerre. Ő minden megegyezés első feltételének az 1687. II—IV. tc. revízióját tekintette, amelyet szerinte úgy kényszerítettek rá a nemzetre az Aranybulla ellentállási záradékának eltörlésével együtt. A közjogi fogalomzavarokat, melyeket Lipót császár autokratikus kormányzása idézett elő, mindenekelőtt tisztázni kellett. Rákóczinak ezek a követelései áthághatatlan akadályokat gördítettek a megegyezés elé. Előtte Hugo Grotius tanításai és az akkor diadalmaskodó angol jogrendszer ideáljai lebegtek.

XIV. Lajos mindent elkövetett, hogy a közlekedést megakadályozza, ami érthető, hiszen nagy haderők szabadultak volna fel, ha a császár Magyarországgal megbékül. Rákóczi párisi követének, Vértessynek tudtára adta, hogy havi 10.000 tallérról 50,000-re emelte fel a magyar felkelés támogatására szánt pénzbeli segélyt.

Herbeville tábornagy nagy hadsereggel indult Magyarország ellen. Rákóczi terve először az volt, hogy a Duna—Tisza közén lemegy Soltig, s onnan esetleg a Dunántúlra vonul át. Először Ócsára, onnét Szentmiklóstra menetelt jelentékeny haderővel, amikor arról értesült, hogy a Duna balpartján lévő hídfőt a kurucok visszavették, a hidat elszakították és így a Dunántúlról fenyegető támadástól egyelőre nem kell tartania. Július 1-én Ócsán találkozott össze Károlyi Sándor és

Esterházy Dániel csapataival, innét tudatta az angol királlyal és a hollandi rendekkel, hogy a békeközvetítést elfogadja. Fegyelmezetlen katonái közül sokan megszöktek. Gyömrői táborában a katonákhoz, akik között gyakoriak voltak a szökések, gyönyörű beszédet intézett, amelynek ereje, lendülete szinte Kossuth Lajos beszédeire emlékeztet. »Magatok pedig, óh fiaim, segítsétek magatoknak boldogulására való igyekezeteimet. Vigasztaljátok elkeseredett szívemet, hogy veletek élet és halál között kereshessem, oly szívvel, mint kezdettem hazánk és mindnyájunk szerencséjére, boldogítására célzó szándékaimat. Nem kívánok birodalmat, kincseket tőletek ; s nem egyebet az igaz magyarhoz illő bátor szívnél, hogy azt magammal összezsátolván, veletek éljek, haljak !» Ezen a körútján foglalta el a szentendrei szigetet és július 9-én, majd Vácon néhány napi pihenőt tartva, megindult a Garam folyó felé és július 13-án Kéménden találkozott Bercsényivel ; megbeszélték, hogyan védekezzenek Herbeville ellen.

A PUDMERICI ÜTKÖZET

Herbeville a Csallóközből Nyitrán keresztül Lipótvár felé igyekezett, hogy a szorongatott várat felmentse. Rákóczi és Bercsényi a Vághoz vezették seregüket, hogy a császári tábornokot

alkalmas helyen feltartóztassák. 15.000 főre becsülik a császári hadat, amely jól kiképzett, gyakorlott katonákból állott, Rákóczié jelentékenyen nagyobb : körülbelül 25.000 főnyi lehetett, de annak nagyrésze katonai tudás és fegyelem tekintetében a császáriakkal nem mérkőzhetett. Rákóczi elgondolása kitűnőnek mondható. A nehezen mozgó császáriakat körül akarta zárni a két folyó, a Vág és Dudvág között, és nem kis szerencséjére Herbeville valóban olyan irányban közeledett Lipótvár felé, hogy a terv kivitelének nem látszott semmiféle akadályja sem. A császári tábornok a Csallóközből Diószeg—Szered felé nyomult előre. Ha Rákóczi végre tudja hajtani nagyszerű tervét, könnyen kelepcebe csalja a német hadsereget és az megsemmisül egyszerre.

Ez nem következett be, pedig Herbeville a csapdába belement. A fejedelem balkezes alvezérei, mint annyiszor, most is rosszul hajtották végre fővezérük parancsát. Herbeville, akit Rákóczi személyesen ismert, gyenge, lassan mozgó hadvezér volt, más, jó hadvezér ezt a veszedelmes utat meg sem kockáztatta volna. Diószegről egyenesen Szered irányában ment északkeletnek ; a kurucok Sempthe körül gyülekeztek, Esterházy Antal csapata Nagyszombat körül táborozott. Rákóczi úgy gondolta, hogy ellenfelét négy-négyezer lovassal hátba és oldalba kapja, s Bercsényit és Géczyt bízta meg a terv végrehajtásával. Augusztus 5-én ért a császári tábor-

nok Szered alá és Rákóczi, miután Géczyt nagyobb lovassággal Galánta felé küldte, hogy Herbeville-t hátba támadja, párhuzamosan haladt a császári sereggel a Vág mentén, várva azt a pillanatot, amikor Géczy megkezdi parancsának végrehajtását. Géczy azonban nem jelentkezett; valószínűleg hibás, fegyelmezetlen menetelés miatt nem tudta a császáriakat elérni. Rákóczi ekkor Budayt küldötte a császáriak hátába. Előlről, a zellei sáncokból Le Maire és La Motte gyalogosai tüzeltek. A másik oldalról Bercsényinek kellett volna támadnia, de ő is lemaradt. Feladatát nem tudta végrehajtani, mindössze csak kétezer lovaszt hagyott hátra a zellei sánc megvédésére. Herbeville, miután sem hátba nem támadták és Bercsényi oldaltámadása is elmaradt, Farkashida felől egy kis kerülővel kijutott a kelepcéből, bement Lipótvárra és azt egy esztendőre való eleséggel ellátta.

Herbeville, aki Lipótvárban mindössze két napot töltött, Nagyszombat felé vonult, hogy onnét seregét a Csallóközbe vezesse vissza. Rákóczi most azt tervezte, hogy a tábornagyot ebben a szándékában megakadályozza, úgyhogy alkalmas helyen elébekerül és rákényszeríti az ütközetre. Elébe is került Ciffernél, ahol a terepet alkalmasnak látta a harc felvételére, csakhogy Herbeville elkanyarodott Pudmeric felé. Rákóczi úgy gondolta, hogy most már felesleges ellenfelével felvenni a harcot, mert azt szándékának végre-

hajtásában (a Csallóközbe való visszatérésben) már úgylis megakadályozta, alvezérei azonban egyre unszolták, hogy támadjon. Hivatkoztak arra, hogy itt a legalkalmasabb pillanat, mert Herbeville ki akar térni a harc elől, az ő katonái pedig szinte égnék a harcvágytól. Hosszú rábeszélésre Rákóczi Pudmericcel szemben — a helységtől nyugatra — csatarendbe állította seregét. Első sorba a gyalogságot helyezte, a második sorba körülbelül egy kilométernyire az első arcvonal mögé a lovasságot, amelynek jobbszárnyát Bercsényi, a balszárnyát pedig Esterházy vezette. Most már Herbeville támadókedve is megjött. Őt Pálffy János, a labanc tábornok bízatta, akinek ezen a tájon terültek el birtokai és a terepviszonyokat kitűnően ismerte. Rákóczi azt várta, hogy ellenfele majd szemközt támad; az pedig Istvánfalva felől, oldalból támadott, ami Rákóczit meglepte. Először a lovasság rontott a kurucoknak, amely ellen Rákóczi gyalogságot küldött. Bercsényit akarta először a gyalogsággal leküldeni a völgybe Lamotte ágyúinak fedezésére, de az kijelentette, hogy gyalogságot nem tud vezetni és ekkor a lovasság jobbszárnyán az ellenség balszárnya ellen küldte. Herbeville gyorsan nagy erőket dobott be. Vasas, majd gyalogos csapattal rohamoztatta meg a pudmerici malmot, melyet Lamotte ágyúi védtek. Andrassy György tábornok visszaverte az első ellenséges rohamot, majd átment a községet átszelő patakon,

ott azonban visszaverték. Herbeville egyre zúdította a csapatokat és a patakon átkelt gyalogság helyzete kritikussá vált. Rákóczi lovasai maguktól átmentek támadásba, amikor Andrassy szorult helyzetét látták, de lejtőn kellett lefelé vágtatniok és egy-kettőre kifulladtak. Ekkor ért a szorongatott helyre maga Rákóczi, amikor hirtelen rettenetes porfelhő támadt, amely elnyelte a csapatokat, mind a magyarokat, mind a németeket, s lehetetlenség volt eligazodni a rettenetes kavardásban. Ekkor Rákóczi csapatát a Gidra patak mentén már szorongatták a délkelet felé nyomuló császáriak, s mindenki menekült. A csata elveszett.

A kuruc hadsereget a császáriak legyőzték, de nem verték tönkre s ugyanúgy, mint a nagyszombati csata után, a győztes tábornok nem merte Rákóczit üldözni. A kurucok mindössze 60 embert veszítettek, Herbeville jóval többet, úgyhogy az ő győzelme sem volt igazi nagy, döntőjelentőségű győzelem. Rákóczi ugyanúgy, mint Nagyszombatnál, vereséget szenvedett, pusztán azért, mert ügyetlen alvezérei nem tudták az ő szándékait végrehajtani. A Vág és a Dudvág közötti kelepce igazi hadvezérhez méltó elgondolás, de az alvezérek cserbenhagyták fővezérüket. Görgey ilyen hibákért szigorúan megbüntette volna alvezéreit.

Rákóczi hosszabb kerülővel jutott a Vágnak vecsei hídjához, ahol seregét összeszedte, de hite, optimizmusa most sem hagyta el. Tudta, hogy Herbeville győzelme nem döntő győzelem, hogy tehát megmutassa, mennyire erős még mindig, a vitéz Béry-Balogh Ádámot a Dunántúlra, Bercsényit pedig Morvaországba küldte, hogy ott dúljon fel mennél több várost és ha lehet, lázítsa fel a morva parasztokat. Maga a fejedelem a pudmerici csatavesztésről ezt írja emlékirataiban: »A pudmerici csatavesztés semmi hátrányára nem volt ügyünknek. Az ellenség a Csallóközbe vette magát, erdélyi útjára készülendő. Magam pedig Nyitra várába szálltam, hogy a gyalogságot összegyűjtsem. Mihelyt a lovasság együtt vala, Bercsényi tábornok megkért, hogy a morva határokra mehessen velük. Ott bevett néhány várat és körülbelül 500 hadifoglyot küldött hozzám, az ausztriai és a morva katonaságból. A bécsi udvar láthatta ebből, hogy tábornokai szétrebentik ugyan a hadseregeimet, de tönkretenni nem bírják.«

Bercsényi morvaországi betörése inkább politikai, mint hadászati célokat szolgált. Morvaország parasztsága, melyet a bécsi kormány adókkal és egyéb terhekkal a végsőkéig kiszípolyozott, lázadásban tört ki. Július 20—25-e táján keltek fel a parasztok Znaym környékén. A felkelt parasztság, — vagy háromezer ember — amelynek Magyarország ellen kellett volna harcolnia, meg-

tagadta az engedelmességet, a jobbágysorsból való felszabadítását követelte s az ellenálló hivatalnokok közül többeket megölt. A bécsi haditanács Ranow tábornokot küldte ellenük, aki a felkelést néhány nap alatt vérbefojtotta. Rákóczi nyitrai táborában értesült az eseményekről. Bercsényit azért küldte Morvaországba tekintélyes haderővel, hátha sikerülne a morva parasztokat fellázítani és csatlakozásra bírni. Bercsényi két nyelven, latin és cseh nyelven írott kiáltványokat vitt magával, de a megrémült parasztokra nem igen hatottak.

Bercsényi augusztus 15-én indult meg 11 lovas és hat gyalogos ezredével s több ágyúval Nagyszombatnak és a nádasai szoroson keresztül Jabloncára vonult, Bazinban, Szomolányban, Dévénynél, Stomfán biztosító csapatokat hagyva hátra. A kuruc hadsereg az ilyen portyázó vállalkozásokban aratta legnagyobb sikereit, amelyekhez bátorság, gyorsaság kellett. A meglepett kisebb-nagyobb császári csapatokat rendszerint megsemmisítették. Morvaország békéjére 4000 főnyi császári katona vigyázott. Bercsényi Znaymot szerette volna bevenni, de erről a szándékáról az útnehézségek miatt lemondott és seregét kettéosztván, az egyik részt gróf Csáky Mihály alatt (4000 lóval) Ausztriába indította, szigorúan meghagyva, hogy ne égessenek, ne raboljanak, hanem a lakosság barátságát nyerjék míg; a másik részt ő maga vezette azzal a szándékkal,

hogy a Szakolca és Hodolin között lévő rohatetzi rév sáncait beveszi. Augusztus 20-án átlépte a morva határt, táborát ültetvén Rohatetz előtt, 21-én megostromolta a révet, melynek 200 főnyi német őrsége megadta magát.

Bercsényi elmondja levelében, hogy a legszigorúbb eszközökkel sem tudott fegyelmet tartani, hiába kardlapozta néha sajátkezüleg embezeit, azok rabolni mentek Morvaországba. A zsákmányoló csapatok egész Brünnig hatoltak és a gazdag tartományból annyi zsákmánnyal tértek haza, hogy még Rákóczi csapatainak is jutott bőven belőle. Augusztus 21-én Bercsényi csapataival útnak eredt és Ausztriát egészen a bécsi hidakig pusztította, miközben Ebeczky Donauorthot vette be. Augusztus 24-én tért vissza többszáz fogollyal, töméntelen zsákmánnyal malackai táborába, ahonnét néhány nap múlva Rákóczi levélbeli üzenetére Szécsénybe indult. Bercsényi merész hadjáratának, amely megremegettette ismét Bécset, az volt a haszna, hogy az udvar láthatta, hogy a kurucok ereje, elszántsága semmit sem csökkent és Rákóczi visszanyerte a pudmerici csatavesztés miatt megrendült presztízst.

Ezek az előzményei a felkelés történetében oly nagy szerepet játszó szécsényi országgyűlésnek.

NEGYEDIK FEJEZET

SZÉCSÉNYTŐL ÓNODIG

Rákóczi politikai nézeteit főleg saját irodalmi hagyatékából ismerjük. A barokk-korban divatos uralkodói abszolutizmussal szemben a nemzeti szuverénitást hirdeti, melynek elméletét az előbbi században a spanyol Juan Mariana, az olasz Bellarmini s Milton, a költő, az angol forradalom legnagyobb szelleme fejtették ki politikai írásaikban. Meggyőződéssel hirdeti ő is, hogy a népnek joga van fegyvert ragadni a törvényeket megszegő és az ősi szabadságot lábbal tipró uralkodója ellen. Nem a jogait védelmező népet kell tehát kárhóztatni, hanem azt az uralkodót, aki esküjét megszegte és a törvényeket nem tartotta meg. Ez egész röviden a kuruc szabadságharc politikai elmélete. Minthogy a nemzet szabadságáért, alkotmányának, törvényeinek visszaállításáért fogott fegyvert, maga sem vétetett ellenük. Írásaiban, beszédeiben mindig hangsúlyozza, hogy a nemzetszuverénitást az országgyűlés képviseli, amely nélkül az uralkodó

sem hozhat törvényt. Maga Lipót császár is megígérte, hogy 1704-ben összehívja az országgyűlést, I. József pedig a trónralépésekor kijelentette, hogy haladéktalanul országgyűlést hív össze.

A fejedelem 1705 szeptember 1-én beszélt meg Nyitrán Bercsényivel a Szécsénybe összehívott országgyűlés élőkészületeit. Levelet írt XIV. Lajos francia királynak, melyben azt kéri, hogy véle, mint Erdély fejedelmével lépjen formális véd- és dacszövetségre. Ha Lajos békét köt, abból őt ki ne hagyják és biztosítsák Erdély önállóságát az ő fejedelemségével együtt. Rákóczi és XIV. Lajos között szövetségi viszony volt, de azt nem kötötték meg a diplomáciai formaságok szerint. Rákóczi pénzsegélyt kapott a francia királytól, azonkívül tiszteket, néhány száz főnyi katonaságot, állandó képviselője is volt Rákóczinál és ugyanakkor Rákóczi is képviseltette magát Párisban. Közel két évig levelezett a francia udvarral, mielőtt a felkelést megkezdte, s nem fogott volna hozzá, ha nem látja biztosnak a franciák támogatását. Formális szövetség nem jött létre közöttük, csak olyan kapcsolat, amely szövetségi viszonynak számít. A francia pénzbeli támogatás, a tisztek, altisztek és tanácsadók nélkül Rákóczi nem ért volna el olyan sikereket.

A szécsényi országgyűlés a felkelés legnagyobb politikai eseménye az ónodi országgyűlésig. Itt

tisztázták és formulázták meg határozottan, világosan a mozgalom politikai céljait. A nevezetes országgyűlésen Rákóczi mint magánember vett részt, ami elismerése a Rendek teljhatalmának és szuverénítésának. Ő csak mint magánember, ki látta a törvények lábbal tiprását, fogott fegyvert és szólította harcra a nemzetet és most mindarról, amit két esztendőn keresztül tett, beszámolt a nemzeti hatalom képviselőinek. 1705 szeptember 12-én egyházi formaságok után nyílt meg a gyűlés a szécsényi vár alatt elterülő Borjúpáston hat püspök, 36 főúr, 25 vármegye és valamennyi város követeinek részvételével. A gyűlés résztvevői szabad ég alatt, sátrak alatt tanyáztak. Rákóczi nagy beszédet mondott, amelyben ismertette az elmúlt esztendő történetét, előadta menekülését, lengyelországi bujdosását, majd kifejtette, hogy milyen feladat vár a Rendeke. Ő a gyűlésen nem mint vezér, hanem mint a haza javáért dolgozó polgár jelent meg, aki aláveti magát mindenben az egybegyűlt rendek akaratának és határozatainak. Rákóczi szónoklata olyan nagy sikert aratott, hogy a Rendek rögtön egyhangúlag általános nemesi felkelést hirdettek.

A bécsi kormány éket akart verni az országgyűlés tagjai közé olyan módon, hogy becsempezte igen ügyesen a vallási kérdést. A protestánsok szája tele volt panasszal: a nehéz Kollonics-időkben 90 templomot szedtek el tőlük, de itt a vallási sérelmek felvetése könnyen megbonthatta

volna a rendek gyűlésének egységét. A reformátusok, igen okosan, hallgattak sérelmeikkel, de a lutheránusokat Szirmay és Okolicsányi az udvar megbízásából arra tüzelték fel, hogy követeljék a gyűlésnek két kamarára : felső- és alsótáblára, való kettészakítását s ugyanakkor Radvánszky Jánost az alsótábla elnökévé kiálttatták ki. A terv jól volt kieszelve, mert az alsótáblá jórészen protestáns kisnemességből állott volna és valószínűleg más kérdéssel sem foglalkozott volna, mint a protestáns egyházak sérelmeivel és így a szécsényi országgyűlés belefulladt volna a vallásügyi vitákba és eredménytelenül oszlott volna szét. Érthető volt a katolikus főurak nem kis felháborodása ; rögtön látták, hogy a felekezeti viták szétrobbantják a gyűlést, amely nemzetgyűlésnek készült és felekezetek felett állt. Az udvar megbízottjai cselszövényükkel megbírtak. Rákóczi személyes varázsával, mindenkit lenyűgöző presztizsével összetartotta a három rend : a papság, a nemesség, a polgárság testületi egységét.

A szécsényi gyűlés jogi formulázása és céljainak megrögzítése az éleseszű Bercsényi Miklóstól származik. Bercsényi nagy (magyar) beszédet mondott, melyben kifejtette, hogy ez a gyűlés nem nevezheti magát országgyűlésnek, mert ahhoz a nádor, a primás, az országbíró, a koronaörök és a többi közjogi méltóság jelenléte szükséges és ezeket most meg kellene választaniok, de erre nincs szükség. Ezért azt indítványozza, hogy a

gyűlés nyilvánítsa magát pusztán nemzetgyűlésnek, melynek egyetlen célja a nemzeti szabadságok megoltalmazása. Bercsényi előtt a lengyel példa lèbégett. De sokban emlékeztet Rákóczi parlamentje Cromwell parlamentjére is, amely a törvénytíró I. Károly angol király ellen fegyvert fogott s a nemzeti szuverénítás letéteményesének nyilvánította önmagát. Kimondotta a gyűlés, hogy ő a szövetkezett magyar Rendek gyűlése — *Conventus Generalis omnium Ordinum et Statuum Confoederatorum Regni Hungariae*; majd a teendők és indítványok megbeszélésére 18 tagú bizottságot választott. Szeptember 18-án elhatározta a rendi gyűlés, hogy a főnököt dux-nak, vezérő fejedelemnek fogják elnevezni, s melléje 24 tagú tanácsot (szenátust) választanak. Szeptember 20-ára készült el a bizottság a munkálataival és ekkor tartotta meg a rendi gyűlés ünnepélyes ülését, amelyet Telekessy egri püspök szentmisével és szentbeszéddel nyitott meg. A Mózes könyvéből vette szentbeszédéhez a textust: »legyenek világító testek az ég boltozatán...« és ennek elhangzása után letette a vezérő fejedelem az esküt. Az esküminta, melyet Rákóczi elmondott, hűen kifejezi a mozgalom célját és tartalmát. »Én fejedelem, Rákóczi Ferenc, úgy, mint a haza szabadságáért konföderált magyarországi státusok és rendek választott vezérő fejedelme, esküszöm az élő Istenre, kő Atya, Fiú, Szentlélek teljes Szentháromság, egy bizony örök Isten, a boldog-

ságos Szűz Mária és Istennek minden szenteire, hogy a konföderált nemes magyar haza státusainak és Rendeinek az Ausztriai Ház által minden megbántott szabadsági és törvényeinek helyreállítására összekötött és ugyan mostan is megerősített szövetségét, mint tulajdon életemet úgy becsülöm és tartom, azt felbontani vagy az ellen járni, titkon vagy nyilván sem keresek, sem engedek ... Hazánk szabadságának ügyét el nem hagyom, ... a konföderált státusokat úgy, mint az egyházi urakat, nemességet, szabad királyi városokat, a nemes jászokat és kunokat, hajdú és mezei városokat, az összveszövetkezett Magyarország minden nemes vitézlő rendjét, hazánk köz törvényes szabadságiban és igazságiban, kinek-kinek maga approbált törvényes privilégiumaiban háborgatni sem kívánom, sem engedem, sőt azokat megtartani oltalmazni tartozom«... Megesküdött még Rákóczi arra is, hogy az országban bevett három vallást a maga szokott törvényes szabadságaiban megtartja és másokkal megtartatja. A kiáltványban, melyet Ráday Pál fogalmazott, röviden kifejtik, hogy a Rende az ország régi törvényes szabadságainak megoltalmazására fogtak fegyvert.

A szécsényi országgyűléstől nem lehet elvitatni a nagystílúséget, sem azt, hogy a gyűlés a nemzet egyetemét képviselte. A Rende magukban foglalták a nemzetnek minden politikai joggal felruházott osztályát: a papságot, a fő- és köznemességet, a városi polgárságot. A parasztság

nem tartozott bele a nemzet sorsát intéző rendekbe, de a nemzet egészébe azt is beleértették. Rákóczi a »nemtelenek« sorsának javulásáért is harcolt. Harminchat főnemes volt jelen a gyűlésen; igaz, hogy a pozsonyi országgyűlésen, melyet a császár hívott egybe, 57 mágnás jelent meg, de ezek, — mint gróf Andrássy Gyula megjegyzi — jelen-tékeny részben még nem asszimilálódott idegenek voltak. Az is bizonyos, hogy az állítólag széthúzó magyarság ezekben a vészterhes időkben bámulatos egységet és áldozatkészséget mutatott. Érezte, hogy léte vagy nemléte függ attól, hogy megnyeri-e a harcot, melyet dinasztíája ellen folytatott. Az idegenek közül csak a rácok és a szászok egy része és az újonnan betelepült svábság nem csatlakozott Rákóczihoz, hűen kitartottak mellette a tótok, a ruthének, a románok. Buda és Pest német polgársága és Pozsony nem nyitották meg előtte kapuikat.

A tanácskozások megindultak s elég nyugodt mederben folytak, csak a protestánsokból tört elő a harag és a békétlenség szeptember 22-én. Azt követelték, hogy rögtön adják nekik vissza azt a 90 templomot, amelyeket a Kollonics-korszakban elvettek tőlük. Rákóczi ékesszólásának szuggesztív erejével tudta csak lecsendesíteni elkeseredett prótestáns híveit, akik végre négy óra hosszáig tartó beszéde után elfogadták azt az indítványt, hogy a vármegyékben és a városokban felállítandó bizottságok döntsenek majd a templomok

ügyében. A gyűlés 24 tagú tanácsot választott amelyből hatan a főpapi, hatan a főúri és tizenketten a köznemesi rendet képviselték. Alakítottak még ezenkívül külön gazdasági bizottságot báró Klobusiczky Ferenc elnökletével és békebizottságot is. Első szenátorrá, főtábornokká, fővezérré Bercsényi Miklóst választották meg, aki ékesszólásával, éleselméjű fejtegetéseivel, elmés replikáival elragadta a rendeket. Rákóczi teljes felségjogot kapott és október 2-án szentesítette azt a 19 törvénycikket, melyet a gyűlés hozott. Ezzel a szécsényi országgyűlés véget ért.

Rákóczi a szécsényi gyűlés végeztével elhatározta, hogy rendet teremt Erdélyben és tisztázza a helyzetet a fontos országrészben, melynek rendei fejedelemmé választották. Erdélyt veszedelem fenyegette. Herbeville tábornagy szeptember elején elhagyta a Csallóközt s Nagykőrösön keresztül Debrecenbe, onnét pedig Szegedre vezette seregét, majd nekivágott Erdélynek. Rákóczit már többen, köztük gr. Pekry Lőrinc tábornok is figyelmeztették, hogy jó volna, ha benézne Erdélybe. Egy igen kis csoport húzódott csak meg Rabutin tábornok árnyékában Nagyszében falai mögött, melynek tagjai nem akarták elismerni Rákóczi fejedelemségét, de még ezek is Erdély önállóságát forgatták a fejükben, mint Bethlen Miklós, kinek az a fantasztikus ötlete

támadt, hogy jó volna valamely Habsburg-leánnyal összeházasítani egy protestáns uralkodót és azt vinni be erdélyi fejedelemnek.

Forgách, Rákóczi legtanultabb hadvezére, kit még az előző évben Erdélybe küldött, 35.000 főnyi hadseregével jelentős sikereket ért el. 1705 június 15-én bevette Medgyes várát, elfoglalta a vöröstoronyi szorost és Rabutint a szász városokba szorította. Most azonban egyszerre az a veszelem fenyegette Rákóczit, hogy Herbeville megelőzi és Forgáchnak minden sikere kárba vész.

Rákóczi 1705 október 5-én Egerbe vonult csapataival, onnét Tokajba, majd Nyíregyházára vonult és meglepően gyors menetben október 24-én már elérte Szilágysomlyót, majd alig egy nap alatt Zilahra vitte seregét. Másnap már Magyarereggyben táborozott, hogy ezt a stratégiai fontos pontot mennél gyorsabban megerősítse. Ellenfele Herbeville tábornok Csucsán és a Mészésen keresztül november 7-én érkezett Zsibó alá, ahonnét a kuruc tábor körülbelül 14 kilométernyi távolságra feküdt. Néhány nap múlva zajlott le a nagyjelentőségű zsibói csata, melyet Rákóczi elvesztett és a veszteség hatása alatt más irányba terelődtek a keleti országrészek eseményei.

A ZSIBÓI CSATA

Rákóczi hadserege körülbelül 7500 emberből állott. Herbeville-é 16.000-ből és a mellett jól fel volt szerelve és kiválóan képzett tisztek vezették. Seregében 4 dán gyalogos- és 2 lovasezred is szolgált, amelyek a zsibói csatában kitűnően megállták a helyüket. Rákóczi úgy gondolta, hogy a karikai szorosban, a stratégiailag szintén fontos helyen fogja bevárni ellenfelét, ezért Zsibónál csak megtévesztésre ásatott sáncokat és a szorost francia hadmérnökeivel megerősítette. De számításában csalódott: Herbeville kihátrálván a támadónak azt az előnyét, hogy szabadon választhatja meg a támadás idejét és pontját, elkerülve Zilah felé, csapatait Zsibó alá vezette. Herbeville kerülője Rákóczi terveit felborította. Rákóczi Károlytól értesült, hogy az ellenség más irányba vonult és rögtön maga is Zsibó alá vezette seregét, amelyet a Szamosnak egyik kanyarodójánál november 11-én délelőtt csatarendbe állított. A jobbszárnyat Des Alleurs francia tábornok vezetése alatt a Szamos kanyarulatánál állította fel, a balszárnyat, amelynek arcvonala az Egregy patak-tól Csigliányig terjedt, Forgách vezette. A középtájon a körülbelül 1000 főnyi tartalék mögött Rákóczi állott.

Herbeville délután 3 óra tájban kezdte meg a támadást, a kuruc sereg jobbszárnya ellen, amely a támadókat háromszor verte vissza. Az Egregy

pataknál lévő sáncokat, a melyeket a hajdúk hősieken védtek, a dánok rohamozták meg, kik háromszor voltak kénytelenek visszavonulni. Ekkor érkezett meg a bátor Virmond tábornok, akinek támadása szétrobbantotta a kurucoknak Forgách által vezetett jobbszárnyát. Még a sáncvonalakkal támadt az ellenségnek nagyobb baja, de Glöckelsperg tábornok rác csapatainak betörése után, akik erdei utakon közelítették meg a kurucokat, eldőlt az ütközet sorsa. Des Alleurs is visszavonulást rendelt el és a csata elveszett. A veszteség oka ismét nem Rákóczi, akinek tervei, elgondolásai mindig helyeseknek bizonyultak, hanem ezúttal Károlyi Sándor, aki nem teljesítette azt a parancsot, hogy az ellenséget oldalba támadja. Rákóczi oly nagy erővel állt szemben, hogy az ütközet nehezen dőlhetett volna el az ő javára, hiszen 7500 kuruc harcolt Zsibónál a jóval nagyobb, 16.000 főnyi császári hadsereg ellen. Veszteségek egyik részről sem voltak nagyok: Rákóczi 400, Herbeville 450 embert vesztett. Az ütközet következményei azonban a nagyszombati és a pudmerici csatavesztésekkel szemben jelentékenyeknek mutatkoztak, mert Erdély, amely várta Rákóczit és ahol a császáriak a szász városokba szorultak, egyelőre elveszett a magyar ügy számára.

Rákóczi Szamosújvár felé sietett, hogy ott összeszedje szerencsétlenül járt seregét, ott szállt meg a város gyenge, semmitérő várában. Helyzetét

azonban nem látta vigasztalannak. Kolozsvár polgársága hiába várta a fejedelmet. Rákóczi, mint-hogy Szamosújvárban nem bízott, Károlyi seregét pedig gyengének tartotta, elindult Bethlen várába és onnét Szatmáron keresztül Magyarországra tért vissza. November 24-én már Erdőszadán van seregével, s miután Károlyit, a zsibói vereség előidézőjét, aki e miatt más alkalmaztatást kért, ott hagyta Erdély védelmére, átment Tokajba, s onnét rövid pihenő után Miskolcra távozott, hogy ott a szenátussal megtárgyalja az I. József küldöttségének békeajánlataira adandó válaszát.

A NAGYSZOMBATI BÉKEALKU

Rákóczi helyzete a zsibói vereség után siralmasra fordult volna, ha a csorbát gyorsan ki nem köszörüli a Dunántúlon aratott több győzelemmel Vak Bottyán, a legvitézebb kuruc tábornok. Neki többre kellett volna vinnie a kuruc hadsereg hierarchiájában; a fejedelem azonban a túlságba vitt tekintély tisztelet szokásának engedelmeskedve, csak főrangúakat emelt vezéri méltóságra. Bottyán körülbelül 8000 főnyi hadseregével átkelt Földvárnál a Dunán és Simontornyát rohammal bevette, éppen aznap, amikor Rákóczi a zsibói ütközetet elveszítette. Tisztjei, mint Bezerédy Imre, Balogh Ádám, mind dunántúliak és nagy lelkesedéssel vettek részt a hadjáratban, melynek a Dunántúl

felszabadítása volt a célja. A bujkáló kurucok mind hozzácsatlakoztak. A simontornyai győzelem után Csáky Mihályt Komárom ellen küldte, aki elől Pálffy János tábornok visszavonult és ő maga Pápát vette be. Egy harmadik kuruc csapatot délfelé küldött Pécs és Siklós ellen, közben Csáky és Ebeczky december 10-én elfoglalták Kőszeget. Bottyán maga Szentgotthárdot lepte meg és Heister hadseregét teljesen szétverte. Pálffy tábornok, aki Szombathelyt tartotta megszállva, Heister vereségének hírére Bruckban keresett menedéket s az év végéig a kurucok Sopron vára kivételével az egész Dunántúlt meghódították. Rákóczi azt írta XIV. Lajosnak, hogy Erdély elveszett ugyan, de bőségesen kárpótolta a Dunántúl meghódítása. Bottyán még a következő év elején Pálffy erős seregét verte tönkre egy nagyobb és véres csatában, majd február 1-én Fehérvárat foglalta el, ezzel befejezte a felszabadító hadjáratot és a Dunántúl fontos átkelési pontjának, Földvárnak a megerősítéséhez foghatott.

Bottyán győzelmei azért is fontosak, mert befolyásolták a Nagyszombatba küldött békebizottság magatartását. Az összes békealkudozások között ez kétségtől a legfontosabb és itt lehet pontosan megállapítanunk, mit akart az uralkodó és mit akartak a szövetkezett rendek s látjuk azt is, hogy melyek voltak azok az elvi

ellentétek, melyeken a meglehetősen nagy reményekkel kecsegtető békaalkú zátonyra jutott. Rákóczi Bercsényi vezetésével még október 6-án elküldte a békebizottságot, amely a következőkből állott : gróf Csáky István, Sennyei István, Jánoky Zsigmond, Gerhard György, Kajali Pál, Lapsánszky János. I. József október 22-én gróf Wratislaw Vencel János cseh kancellárt és Széchenyi Pál érseket küldötte ki, mint teljhatalmú megbízottakat. Október 26-án jelentek meg a biztosok Nagyszombatban, ahol Sunderland és Stepney angol, Rächteren és Hamel-Bruyninx hollandi követek, mint közvetítők csatlakoztak hozzájuk.

Soha még egyetlen béketárgyaláshoz sem fűztek ennyi reményt, sem az angol és hollandi közvetítők, sem az udvar megbízottai, csak Rákóczi nem hitt. A császári megbízottaknak a magyarok december 28-án adták át a békefeltételeket, 1706 január 20-án érkezett meg rájuk a válasz. A császár kijelentette, hogy Magyarországot saját törvényei szerint fogja kormányozni és trónöröklés joga nem jelent önkényes uralmat. Erdély önállóságának elismeréséről a császár, mint eddig, most sem akart hallani. De ezek csak előzetes eszmecserék voltak ; Rákóczi, mielőtt az érdemleges tanácskozásokat megkezdték volna, tudni akarta a Rendeik akarátát, amelynek magát mindenben alávetette.

A zsibói vereség után Rákóczi gyorsan távozott Erdélyből ; december 11-től 18-ig Ecsed

várában, Báthory őseinek fészkében tartózkodott, ahol azzal nagyszerű műszaki tervvel foglalkozott, hogy Munkács és Ecsed között csatornát építtet. Január 12-én Rakamaznál szemlélte meg a felkelt seregeket, innét Tokajba vonult csapataival és január 22-én már Miskolcon volt, ahová a tanács tgjait várta.

Rákóczi hajlott a békére, ámbár sohasem hitt Bécs közeledésének őszinteségében és szilárdan hitte, hogy törbe akarják csalni és ha a feltételeket elfogadná s letenné a fegyvert, maradna minden a régiben. Annyi kétségtelennek látszik, hogy I. József és udvara sohasem árult el ekkora békehajlandóságot, ami legnagyobb részben az angol és holland közbenjárásnak tulajdonítható. Az angol és hollandi kormányok úgy látták, hogy a nyugati harctéren Savoyai Jenő és Marlborough azért nem tudják kieroszakolni a döntést s a háború azért húzódik oly sokáig, mert Magyarország jelentékeny császári erőket tart lekötve.

Az udvar még Rákóczi feleségének és nővérének, Aspremont grófnénak a közbenjárását is igénybevette. Rákóczi szívesen tárgyalta. 1706 április 13-án hozzájárult ahhoz, hogy Bercsényi a két hétre szóló előzetes fegyverszünetet megkösse. Május 16-án Kistapolcsányba utazott. Közben értesült a császári kiküldöttektől arról, hogy az udvar annyira hajlandó a békére, hogy még feleségét is hozzáengedi. Rákóczi örült, hogy hitetársával, akit legutoljára 1701-ben, a bécsújhelyi

börtönben, a menekülés izgalmai közben látott, végre találkozhatik. Sarolta Amália hercegnőt, férjének szökése óta Bécsben internálva tartották s a gyermekeit elvették tőle. Az udvar félt egy kissé Rákóczi és felesége találkozásától. Stepney angol követ írásban megígértette Rákóczival, hogy a hercegnőt Bécsbe visszaengedi és csak az angol követ levelének Bécsbe érkezete után engedték útnak. Rákócziné sem gyermekeit, sem Bécset nem látta többé. Bécsből fényes kísérettel utazott Pozsonyba, ahol a császári tábornokok fejedelemnének kijáró pompával fogadták. Pozsonyban maga Starhemberg fővezér kísérte hintáját lóháton. Fényes kísérettel, császári tisztektől és magasrangú kuruc tisztektől körülvéve indult el Pozsonyból és május 3-án Nyitra-Üjlaknál találkozott eleje siető férjével.

Május 5-én már javában folytak a tárgyalások Nyitrán, ahová Stepney lord és Rechteren holland követ is megérkeztek. Rákóczinét Bécsben azzal a feladattal bízták meg, hogy férjét a fegyverszünet meghosszabbítására rábírja, ami nem volt nehéz feladat. Hosszabb tárgyalások után, az érsekújvári várban, ahová Rákóczi feleségével és a külföldi követekkel együtt átköltözött, aláírták a fegyverszüneti szerződést.

I. József császár és király május 26-án nevezte ki az új békebizottságot, melynek Lotharingiai Károly herceg, az osnabrücker és olmützi érsek volt az elnöke, alelnöke pedig Wratislav cseh

kancellár, aki már a decemberi és januári előzetes tárgyalásokon is szerepelt, tagjai pedig : Széchenyi érsek, Illésházy Miklós, Lamberg Zsigmond és Wolka Ottó grófok, azonkívül Szirmay István, Viza püspök és Okolicsányi Pál. Rákócziné rá akarta beszélni férjét, hogy mondjon le Erdélyről, mert akkor a császár összes kívánságait teljesíti, de még felesége rábeszélésének sem engedett. Különben is neki ebben a kérdésben nem volt szabadkeze, mert teljesen alávetette magát a miskolci gyűlés határozatainak. A békefeltételeket a tanács dolgozta ki Érsekújváron és huszonhárom pontban foglalta össze. Ha a feltételeket a rájuk adott válasszal egybevetjük, világosan látjuk, hogy a két álláspont között mi volt a különbség, min feneklett meg a nagy reményekkel meginduló béketárgyalás. Rákóczi követelései így hangzanak :

A készülő szerződést biztosítani kell a közbejáró hatalmakon kívül Svédországnak, Poroszországnak, Lengyelországnak és a velencei köztársaságnak. Erdélyt az ausztriai Ház uralma alól kiveszik és mint önálló ország, fejedelmét maga választja. Igen fontos a harmadik pont, amely azt mondja : a pozsonyi 1687-i törvénycikkeket, amelyeket úgy erőszakoltak ki, s amelyek minden bajnak a forrásai, egészen töröljék el. Az idegen katonaság rögtön vonuljon ki az országból. A törvénytelen kamara és a királyi kincstár helyébe a törvényes kincstartóságot állítsák vissza. A Neo-

acquistica Commissio töröltessék el s minden jószágot váltságdíj nélkül, igazi tulajdonosaiknak adjanak vissza. Követelik ezenkívül a rendek a bevett vallások szabad gyakorlását, a törvénytelenül elvett birtokok visszaadását, teljes amnesztiát azok számára, akik a szabadságharcban résztvettek; a kunok, a hajdúk előjogainak visszaadását.

A császári bizottság a békepontokra július 12-én adott választ, melynek legfontosabb a 2. pontja, s ezt mondja :

Erdélyt a magyar koronától elszakítani s a Felséges Ház uralma alól kivenni nem lehet. Tiltja ezt a karloviczi békekötés és ellenzi maguknak az erdélyieknek nagyrésze. A császári bizottság tiltakozik az ellen, hogy a pozsonyi országgyűlés valamennyi törvényét úgy erőszakolták volna ki annak idején, de ha a Rendeik módosítást kívánnak, az a jövő országgyűlés teendője marad. Az idegen katonaság kivezetésébe nem egyeznek bele, mert azt sem az ország, sem a német birodalom biztonsága nem engedi meg. A Neoaquistica Commissiót hajlandó az udvar eltörölni, de fenntartja mégis, hogy a királyi jogok épségben maradjanak. Megígérik az igazságszolgáltatás szabályozását, s a Rendeik követelésének még néhány pontját az országgyűlésre ruházzák.

A véleményeltérést nem ezek a kisebb pontok, hanem a főkövetelések okozták, amelyekre nézve egyik fél sem volt hajlandó engedményeket tenni. Rákócziék három fontos követelése : Erdély önálló-

sága, az 1687-i törvények eltörlése, (ami magában foglalta az örökös királyság megszüntetését is) és az idegen katonaság eltávolítása az országból. Felajánlottak Rákóczinak még kárpótlást is; megkapta volna a római birodalmi hercegi címet, de ebben a kérdésben feleségének és később odaérkező nővérének, Aspremont grófnénak kérésére sem engedett.

Wratislav cseh kancellár először Bercsényivel tárgyalt személyesen, amidőn vele semmire se ment, magával Rákóczival folytatott hosszabb eszmecserét. A cseh kancellár fellépését maga Stepney lord «szemtelennek» nevezi és főleg őt okolja, hogy a nagy reményekkel kecsegtető nagyszombati békealku dugába dőlt. Wratislav és Rákóczi közt hosszú, szenvedélyes vita fejlődött ki, melynek folyamán a cseh kancellár ezt mondotta a fejedelemnek : »Ön Franciaországban bízik; pedig ez azoknak a fejedelmeknek kórháza, kiket ígéreteinek és fogadásainak megszegése következtében szerencsétlenségbe döntött. Ön is ezeknek a számát fogja növelni s ottan hal meg.« Erre Rákóczi így felelt : »Nem Franciaországot tekintem, hanem a kötelességemet!«

Wratislav rosszakarató jóslata majdnem beteljesedett. Azonban Rákóczi nem tehetett mást. A külföldi megbízottak, kik a békealkut közvetítették, s akik teljesen elfogulatlan bírálói voltak mindannak, ami a nagyszombati sikertelen béketárgyalásokon végbement, az udvar erőszakos-

ságait, de főleg kétszínűségét okolják. Vajjon kiből bízhatott Rákóczi? Világért nem állítjuk, hogy XIV. Lajost illetőleg nem volt Wrastislavnak igaza, de vajjon a bécsi udvar és a császár különbek voltak-e? A hazugság, a hitszegés, a gyengébb felhasználása hozzátartozott a kornak politikai módszereihez.

Július 16-án Rákóczit nővére, Aspremontné lepte meg Érsekújvaron, mint a császár »magánkövetek«. Ő is azt az üzenetet hozta neki, hogy Erdély önállóságának elismerésén kívül a császár mindent elfogad, holott erről szó sem volt. A császár és az udvar a Rendeknek még igen fontos kívánságait nem teljesítették. Rechteren és Stepany lord és Hamel Bruyninx követek elfogultlanságát, reszrehajlatlan igazságosságát nem lehet kétségbevonni; országaik a császárral állottak szövetségben XIV. Lajos ellen és mégsem hártják Rákóczira a felelősséget. Arról a kérdésről talán lehetne vitatkozni, hogy Erdély függetlenségének követelése helyes volt-e vagy nem; annyi azonban biztos, hogy a tárgyalások sikere nem csupán ezen múlt. Rákóczi s a békebizottság tagjai mindinkább meggyőződtek arról, hogy itt minden igyekezet hiábavaló, mialatt tárgyalnak, a császár nagy előkészületeket tesz Magyarország leverésére; Bécsben nyíltan beszéltek arról, hogy a magyarokat egyszálígi ki kell irtani, s úgy látszott, hogy a békés tárgyalások ideje nem érkezett el s fegyverre kell bízni a döntést. 1706 július 21-én, a fegyver-

szünet lejárta előtt három nappal, a nagyszombati értekezlet eredménytelenül szétoszlott.

A MAROSVÁSÁRHELYI GYÜLÉS

A nagyszombati békealku, amelyhez eleinte főleg Bécsben fűztek reményeket, összeomlott s a háború mindkét részről megújult erővel folyt tovább. Rákóczi azt mondja egy kiáltványában, melyet ebből az alkalomból kiadott, hogy az udvar béketörekvése nem volt őszinte; amikor katonailag felkészültek, minden komolyabb ok nélkül félbeszakították a tárgyalásokat. A kuruc fegyverek egymásután aratták a kiscbb-nagyobb győzelmeket, teljes erővel rávetették magukat az ellenségre, főleg azért, mert tudták, hogy az udvar a béketárgyalások alatt átszervezte a hadsereget, amely nagy és friss erőkkel támad. Bottyán és Esterházy nagysikerű támadással napok alatt elfoglalták a Fertő-tótól Sopronig terjedő sáncokat, Rákóczi pedig Esztergom ostromára készült.

A császár az új fővezért, Starhemberg Guidót jelentékeny haderőkkel küldte Magyarország ellen, s vele együtt kezdte meg a támadást Pálffy János is. Pálffy rakoncátlan hada Zalába tört, de Kisfaludy György és Bezerédy Imre közeledtének hírére Stájerországba húzódott. Bezerédy Imre egész Bécs alá vonult. Rákóczi tizenkétezer emberrel kezdte meg Esztergom ostromát, s miután Le

Maire a Duna balpartján felállította az ágyúkat, megkezdte a falak törését. A vár erősen tartotta magát s parancsnoka, Kuckländer tábornok szeptember 14-én csak többszöri felszólítás után adta meg magát. E közben Rabutin is megmozdult, s a Partiumon keresztül fenyegetően közeledett Kassa felé, hogy a felkelést Rákóczi otthonában, a kassai központban elfojtsa. Rákóczi erre Kassa felmentésére sietett. Esztergomot Bonefous francia ezredesre bízta, aki azonban azt egy közepes császári csapat előtt minden fontosabb ok nélkül már október 9-én feladta. Kassa várát a vitéz Radics tábornok védte, aki annakidején Munkács védelmét vezette Zrínyi Ilona oldala mellett, s a különben gyenge vár a hősies kuruc tábornok vezetésével igen jól állta az ostromot. Rabutin Rákóczi közeledtének hírére elvonult és rabló-gyújtogató csapataival csak Pest alatt állt meg, hogy ott egyesüljön Starhemberg fővezér hadseregével.

Rákóczi csak néhány napot töltött Kassán, s miután rendeleteket adott ki a vár megerősítésére, Rozsnyóra vonult (november 26), ahol már igen jó hírek várták: Vas megyében gróf Andrássy István, Bezerédy Imre és a Kisfaludyak tönkreverték Heister Hannibálnak (a tábornagy testvérének) nagyobb csapatát és őt magát is foglyul ejtették. Csak Forgách vallott mindenütt kudarcot, amiért a fejedelem haragjában Krasznahorka várába csukatta. 1707 január 16-ra a szenátust Rozsnyóra hívatta, hogy megtárgyalja vele a leg-

fontosabb politikai ügyeket: a békekötés, a XIV. Lajossal való szövetség és az országgyűlés egybehívásának kérdését. A mozgalom az 1707. esztendőnek elején fordulópontra jutott; ki kellett kényszeríteni XIV. Lajossal a formális szövetséget, ami eddig nem sikerült, vagy pedig felvenni újból a császárral a tárgyalások fonalát. A szenátusnak bemutatta a fejedelem Anna angol királynő levelét, melyben az ő békére való törekvéseit megdicséri és XIV. Lajos üzenetét, mely úgy szólt, hogy mindaddig nem ismerheti el a konföderációt, amíg az el nem szakad az Ausztriai Háztól. Ez volt francia részről a formális szövetség feltétele. Rákóczi két kérdést terjesztett a tanács elé: elszakadjanak-e az Ausztriai Háztól, és higgyenek-e XIV. Lajosnak? A szenátus tagjai gondolkodóba estek s a külpolitikai viszonyok mérlegelése után úgy döntöttek, hogy február 24-re Ónodra országgyűlést hívnak össze.

Még az országgyűlés előtt le kellett mennie Erdélybe, hogy tisztázza a fejedelemség ügyét, amit szintén XIV. Lajos követelt. A sok vihart látott tartományban Rabutin kivonulása után meglehetősen csend uralkodott. Német őrség csak a szász vidéken maradt néhány várban, Glöckelsberg parancsnoksága alatt, és Pekry Lőrinc, az erdélyi kurucok vezére, néhány megerősített hely (Szeben, Fogaras) kivételével, egész Erdélyt Rákóczi hűségére térítette. Glöckelsberg halála után Rabutin egy Tige nevű tábornokot küldött Erdélybe jelen-

tékenyebb csapattal, azt azonban Pekry hajdúi Kocsárd mellett tönkrementek, úgyhogy most már számottevő német őrség valóban nem volt Erdélyben s ezzel Herbeville zsibói győzelmének minden gyümölcse elveszett. Maguk a labanc urak, akiket a szászok jól kiuzsoráztak, már szinten unták az állapotokat, s mivel a császár nem védte meg őket, a helyzet tisztázását várták.

Rákóczi február 11-én Munkácsnak utazott s itt tette meg az előkészületeket az erdélyi beiktatásra innét hirdetett országgyűlést Marosvásárhelyre március 28-ára. Március 17-én indult el ecsedi várából a Partiumon keresztül Erdélybe. Mindegyik igen sokan csatlakoztak hozzá. A határon Teleki Mihály, Barcsay Ádám, Mikes Mihály várták és erdélyi útja valósággal diadalmenet. A kolozsi Nagynyulason várta Pekry Lőrinc, akit azonban hatalmaskodása, s főleg megbízhatatlansága miatt, senki sem szeretett. Innét a kietlen, szomorú de termékeny Mezőségen át vonultak Marosvásárhely felé. Március 30-án Mezőbándra érkezett a menet. Maga Rákóczi a mezőségi tájat szépen írja le emlékirataiban. Itt vette át a hitlevelet és a beiktatás feltételeit, melyek elég szigorúan voltak megfogalmazva. Ő azonban maga is az alkotmányosság és a természetjogi iskola alapján állt, ezért nem tiltakozott ellenük.

Az utolsó erdélyi fejedelem beiktatása a barokk kornak ceremóniáival, szertartásosságával ment végbe. A bevonulás részleteit gondosan

kidolgozták. Április 5-én vonult be a fejedelem Marosvásárhelyre, ahol az egybegyűlt Rendek már vártak a Maros hídjánál. Elöl vörös kopjás széke-lyek, majd karabélyosok mentek, utánuk az éték-fogók, akiket török siposok és dobosok követtek. Ezek után a festői csoportok után lovagolt Rákóczi gyönyörű díszruhában, utána Des Alleurs tábornok, XIV. Lajos követe. A beiktatási ceremónia ősi szokás szerint, szabad ég alatt zajlott le »hogymindenektől látassék«. Az emelvény előtt Pekry Lőrinc üdvözölte a fejedelmet, aki nagy beszédben váiaszolt. Beszédeit fejlett retorikai tudás, nagy kulturáltság s a barokk kor képekben, cirádákban nyilvánuló hatása jellemzik. A beszéd végeztével letette az esküt, majd a Rendek a szerény, szabadkozó fejedelemre rákényszerítették a felséges titulust. Április 7-én a fejedelem a rendeket és a népet nagyúri módon megvendégelte s miután hű alattvalói felruházták a »haza atyja« címmel, ismét útnak eredt Magyarországra, hogy személyesen vezesse a már meghirdetett ónodi gyűlést. Erdélytől Rákóczi el volt ragadtatva s különösen megtetszettek neki a székelyek. A fejlett szépérzékű fejedelemre nagy hatást gyakoroltak a kellemes erdélyi tájak, melyeknek igen szép, nem mindennapi írói tollra valló sorokat szentelt később Emlékirataiban. Április 26-án már Kolozsvárott van és Nagymászon, Zsibón keresztül visszatért Magyarországra, az új és nagy események forgatagába.

Nem felejtette el Erdélyt. Hozzáfűzték őt a családi emlékek — négy őse ült az erdélyi fejedelmi székből, — s mintegy hivatástudatból ragaszkodott a fejedelemséghez. »Isten akarata őt Erdélyhez köti. A magyar nemzetnek nem lesz többé alkalma harcba bocsátkozni a régi alkotmányért. A nemzet jövő élete ezen a harcon fordul meg« — mondotta Stepney lordnak az említett selmebányai tárgyalásokon. De észszerű megfontolásból is ragaszkodott Erdélyhez; úgy látta, mint később Kossuth, hogy Erdély a magyarság vára, a függetlenség, a szabadság talpköve. Csakhogy Bécsben meg úgy látták, hogy Erdély a Habsburg-birodalom keleti sarokbástyája, déli és keleti bércei alkotják a Nagy-Ausztria legfontosabb védelmi vonalát.

Ha az események mérlegét még akarjuk állapítani az 1707. év elején, csak annyit mondhatunk: a negyedik éve tartó harc eldöntetlen. Rákóczi jelentékeny vereségeit: a nagyszombati, a pudmerici, zsibói csatavesztést, kurucainak sok kis győzelme, különösen a Dunántúlon, kiegyenlítette. Néhány fontosabb vár és stratégiai pont kivételével az egész ország birtokában maradt. A császári hadseregek nem tudták legázolni Magyarországot, amely csak területre nézve volt nagy ország, de népességre nézve és gazdaságilag egyik leggyengébb országa ebben az időben Európának. A főpapság s egy csomó főúr kivételével, Rákóczi oldala mellett állott az egész nemzet,

még a nemzetiségek is. A tótok, rutének hűen, odaadón támogatták és véráldozatot hoztak a nemzeti ügyért. Rákóczi a nemzet fogalmát nem kötötte fajhoz, a nemzet, szerinte lelkiiséget jelent, egy magasabbrendű szintézist, amely magában foglal mindenkit, fajra és felekezetre való tekintet nélkül. A németységnek csak kisebb része támogatta Rákóczit, a románok vele tartottak, a rácokat azonban nem sikerült megnyernie, a horvátokat sem, pedig velük anyja révén vérségi kapcsolatban állott. Rákóczi 1706 elején fel szólította a horvátokat a szövetséghez való csatlakozásra. Pálffy tábornok nádor azonban éppen akkor azt a megbízást kapta, hogy a horvátokat a kurucok ellen lázítsa.

A SZABADSÁGHARC PÉNZÜGYEI

A szabadságharcot az egész idő alatt megnehezítették a megoldhatatlan pénzügyi kérdések. Nem ismerünk háborút, melyet előbb vagy utóbb el ne értek volna a pénzügyi bajok, s Rákóczi szabadságharcánál ezen igazán nem lehet csodálkoznunk: az ország szegény; Nyugat-Európával összehasonlítva, gazdaságilag elmaradott; a török hódítás és az ezt követő élet-halálharc alatt megakadt fejlődésében; polgári osztálya, ipara, kereskedelme alig van. A kimerült országra a bécsi kormány rettentő adót rótt. A Kollo-

nics-féle reformok életbeléptetése után 4 millió forintot tett Magyarország évi adója, és ebből 1,250.000 forintot a papságon és a nemességen akartak behajtani. A néptelen és inkább állattenyésztő, mint földműves ország ezt az akkoriban rettentő összeget nem tudta fizetni. Az ország élőállat- és borkivitele nem jelentéktelen, de az abból eredő jövedelmekre a bécsi kormány rátette a kezét, így azok nem járultak hozzá a nemzeti vagyon gyarapodásához. Rákóczi mindezt jól tudta és számot vetett előre a pénzügyi nehézségekkel. Pénze magának sem volt, birtokainak jövedelmeiből két esztendő óta egyetlen fillért sem látott. Ezért küldte megindulásakor Bercsényit pénzért Bannac követhez, s az ő révén elérte, hogy XIV. Lajostól havonként 10.000 tallért kapott, amit a király később 50.000-re emelt fel. A különböző bevételi források, mint a regálék, és főleg sójövedelem, nem sokat hoztak. A felvidéki bányák, amelyeknek élére a kamaragróffá kinevezett Hellenbach bárót állította, igen keveset hoztak, noha a selmeci bányagróf mindent elkövetett a régen gazdag felvidéki bányák felvirágoztatására.

Rákóczi azzal a pénzzel kezdte meg a szabadságharcot, amelyet a francia pénz késése miatt Radziejovszkij, lengyel primástól kapott kölcsön, ami bizony édeskevés volt. Elhatározta, hogy rézpénzt veret, s az lesz a szabadságharc csereeszköze. Ki találta ki a libertást, vagy egy kissé

gúnyosan »kongónak« nevezett rézpénzt, nem tudni. Lehet, hogy maga a fejedelem. A pénz-ügyeket másképpen megoldani nem lehetett, másféle bevételi források nem igen akadtak, az adóztatáshoz Rákóczi ebben az időben még nem akart nyúlni. A kényszerárfolyamú rézpénz volt a szabadságharc fizetési eszköze, és ezt mindenki köteles volt elfogadni. Az arany- és ezüstpénz a külföldi bevásárlásokra kellett. Fedezete semmi sem volt és így emlékeztet a nálunk a világháború után forgalomban lévő függő adósságnak számító, szintén fedezetlen államjegyekre. Alapja tisztán a hitel volt, értékét addig tartotta meg, amíg az emberek csereeszköz gyanánt elfogadták. Rákóczi úgylátszik, azért tartotta a rézpénzt legcélszerűbbnek, mert Felső-Magyarország elegendő rezet szolgáltatott, míg az ezüst- és aranytermelés a nagy önköltségi árak miatt alig fizetődött ki.

Rákóczi, mint már említettük, a rézpénzverésre a vármegyéktől kért engedélyt, és miután ezt megkapta, 2 millió forint értékű, 10 és 20 poltúrás rézpénzt veretett. Ez az összeg azonban korántsem bizonyult elegendőnek a pénzforgalom lebonyolítására. A fedezetlen rézpénz kibocsátása után rögtön jelentkeztek azok a tünetek, amelyek a rossz pénzzel való gazdálkodást rendszerint nyomon követik: az áremelkedés és az áruelejtés. Rákóczi maximáltatta az árakat és szigorúan büntetett minden visszaélést, de a leg-

kérlelhetetlenebb rendszabályok sem használtak ; hiába fenyegették meg az áruelejtőket vagyonekbozással is.

A pénzügyi bajokkal először a miskolci tanácsülés foglalkozott és az a gondolat is felmerült, hogy a rézpénzt megszüntetik. 1701-től 1705-ig 4 millióra emelkedett a forgalomban levő pénzmenyiség, amelyet a pénzhamisítók még körülbelül egy millióval szaporítottak. A fejedelem 1706 februári rendelete, amely a devalvációra nézve pontos utasítást nem tartalmazott, úgy szólván semmit sem használt. Hiába volt az árlimitáció, a »kongó«-val járó bajok egyre szaporodtak, úgyhogy Rákóczi és tanácsadói 1706-ban már az adókivetés gondolatával kezdtek foglalkozni. A spekulánsok, a zsidók, görögök, örmények kihasználva a rossz pénzt, igyekeztek jogosulatlan profitokra szert tenni. 1706 december 20-án a rozsnyói gyűlés szintén tárgyalta a pénzügyeket, szigorú büntetéseket szabott az áruelejtő kereskedőkre, a végleges rendezés azonban az ónodi országgyűlésre maradt.

A szabadságharc gazdasági és pénzügyi igazgatását a ránk maradt nagyszámú emlék alapján jónak, gondosnak, szinte szakszerűnek mondhatjuk. A gazdasági- és pénzügyek intézéséhez minden Rákóczi értett. XIV. Lajos nagy hadügyminisztere hozta be az állandó zsold fizetését a katonaságnak ; Rákóczi hadserege is zsoldoshadsereg, melynek fenntartása állandó biztos jöve-

delmeket és nem kevés pénzt kívánt. A Konföderált Rendekek pénzforrásai a következők: XIV. Lajos francia király pénzsegélye. Ezen az összeg, melyet a király Konstantinápolyba küldetett, itthon nem kapható hadfelszerelési cikkeket, s főleg posztót vásárolt. Többször vett fel nagyobb kölcsönöket a városoktól. (Debrecenről 1704-ben 16.000 forintot kapott.) Gondoskodott a kivitelről is. Az ország legfontosabb kiviteli terméke a bor, melyet a kereskedők Poroszországba és Lengyelországba szállítottak. A pénzen a fejedelem főleg fegyvereket vásárolt.

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS

A külpolitikai viszonyok és Rákócziak XIV. Lajossal való kapcsolatai a szabadságharc negyedik esztendejében még mindig bizonytalanok. Lajos király Vetésyvel azt üzenté a fejedelemnek, hogy kész őt Erdély fejedelmének elismerni s hogy jóindulatát bizonyítsa, nagyobb birtokot is vásárolt neki Lengyelországban. Vetésy figyelmeztette Rákóczit Lajos megbízhatatlanságára és megírta neki azt is, hogy Des Alleursnek se higgyen és ha Lajos nem teljesíti ígéreteit, kössön különbékét a császárral. Rákóczi Lajos királyban valóban nem bízhatott. A vesztegetés, hitegetés, az ígéretek megszegése — mint mondtuk — hozzátartozott a kornak politikai esz-

közeihez. XIV. Lajos adott szava és ígéretei, éppoly keveset számítottak, mint I. Józsefé, vagy a bécsi udvaré. A békealkú csődjéről Rákóczi rögtön értesítette a francia királyt s levelében hangsúlyozta, hogy a magyarok főleg azért szakítottak Béccsel, mert bíznak abban, hogy Lajos formális szövetséget köt velük. Franciaország ebben az időben a nyugati harctereken annyi vereséget szenvedett, olyan rosszul állt, hogy a király békeajánlatot tett Bécsben, de ott viszont olyan szigorú feltételeket szabtak, hogy azokat nem fogadhatta el országának megaláztatása nélkül. Rozsnyón, ahol a Rendek az elszakadásról már eszmecserét folytattak, az a vélemény alakult ki, hogy ha a francia király csak abban az esetben ismeri el Rákóczit, ha a trónfosztást kimondják, minden habozás nélkül megteszik. Lipót király kora óta oly rengeteg gyűlölet és keserűség halmozódott fel a lelkekben a német uralom és a dinasztia ellen, hogy a Rendek a trónfosztás következményein nem sokat töprengtek.

Sunderland angol követ a rozsnyói gyűlés után találkozót kért a Vág mellett levő hadaihoz visszasiető Bercsényitől, hogy a békekötésre rábeszélje s igen buzgón munkálkodtak a békén ebben az időben a labanc urak is, különösen Esterházy Pál nádor. Előterjesztésükben azt ajánlják I. Józsefnek, hogy fogadja el a konföderációnak az idegen hatalmak kezességéről szóló követelését, adja beleegyezését Erdély önállóságába, az idegen

hadak kivezetésébe s teljesítse a Rendekek vallásügyi követeléseit. Az udvar azonban sem a külföldi hatalmak kezességéről, sem Erdély önállóságáról nem akart hallani.

Az országgyűlésre, amelyet Telekessy egri püspök 1707 május 31-én misével és nagy üdvözlő beszéddel nyitott meg, Rákóczi nagy pompával vonult be. A sátrak körül tízezer főnyi hadserege táborozott. Felvonultak díszruhás testőrei, francia gránátosai, akik közvetlen saját személyét őrizték. A gyűlés másnapján ő maga mondott nagy beszédet. Kitartásra buzdította híveit, élénk színekkel tárva eléjük a portugál, a svájci és a holland szabadságharc felemelő példáit, majd pénzügyi és gazdasági nehézségekre tért át. A humánus és szociális gondolkodású fejedelem megrotta a gazdasági tanács elnökét a szomolnoki bányászok sztrájkja miatt és erősen kikelt a szegény nép bántalmazása ellen. Június 4-én terjesztette elő a közteher viseléséről szóló javaslatát, amit Bercsényi buzgón támogatott. Ezzel olyan gondolatot vetett fel, amely külföldön is csak jóval később, Magyarországon pedig majdnem másfél évszázad múlva valósult meg. Megszokott ékesszólásával fejtette ki, hogy legigazságosabbnak a mindenkit egyformán sújtó közteherviselést tartja, a Rendekeket azonban nem tudta rábeszélni, csak annyit ért el, hogy 2 millió forint adót megszavaztak, amelyet a porták szerint osztottak el és a dikák szerint vetettek ki. De

a nemesség hozzájárulását egyelőre függőben tartották. A Rendekek parlamentjében meglehetősen viharokat támasztott a június 6-i gyűlésen a rézpénz kérdése. Az infláció most már tűrhetetlenné vált, maga Rákóczi 4 és fél millió forintba becsülte a forgalomban levő rézpénzmennyiséget. A fejedelem azt indítványozta, hogy tartsák meg a rézpénzt s megismételte Bercsényinek azt a javaslatát, hogy lehessen vele adósságokat is fizetni.

A Rendekek hosszú viták után június 8-án elfogadták a devalvációról szóló javaslatot, amely szerint minden tíz polturas értékét 4-re, a 20 polturasokét 8-ra szállították le és ezzel az intézkedéssel 2,300.000 forintba csökkentették a forgalomban levő rézpénz összegét. Kimondották azt is, hogy a forgalomban meghagyott pénzeket nehezen utánozható bélyegzővel látják el s az új rézpénzt adósságtörlesztésre, zálogkifizetésre is fel lehet használni. De sem a devalváció, sem az országgyűlés szigorú rendszabályai nem tudták helyreállítani a rézpénz iránti bizalmat, a pénz-bajok tovább tartottak, a szabadságharc befejezéséig.

A pénzügyek tárgyalása közben véres esemény robban ki az ónodi gyűlésen. Ezen nem lehet csodálkoznunk, hiszen már maga a felkelés természetszerűen nagy lelki feszültséggel kezdődött. Az eddigi tanácskozások, mint a miskolci, rozsnyói, általában méltóságos nyugalomban folytak le, most azonban Turóc megye indítványa miatt

egyszerre elemi erővel tört ki az elfojtott düh és elkeseredés.

Turóc vármegye még egy 1707. januárban kiadott körlevelében arra buzdította a többi vármegyéket, hogy igyekezzenek véget vetni a háborúskodásnak és keressék a bécsi kormánnyal a megegyezés módjait. Erre az indítványra Okolicsányi Pál buzdította a Rendeket, aki Széchenyi érsekkel együtt az eddigi békealkudozásokban közreműködött s elősegítette Okolicsányi indítványát Rakovszky Menyhért, a vármegye labanc-érmű alispánja is. A körlevélben felpanaszolták a háború súlyos terheit, elmondták, hogy a katonai parancsnokok lábbal tapodják a törvényeket, úgy-hogy e miatt a mostani nyomorúság még nagyobb, mint a régi volt. A körlevél azzal a félreismerhetetlen céllal íródott, hogy a megyék lépjenek ki a szövetségből, hagyják ott Rákóczit s térjenek vissza a dinasztiahoz. Rákóczi, amint Turóc megye indítványa tudomására jutott, ellenforradalmi akciót látott Okolicsányi és Rakovszky kezdeményezésében, melynek az volt a célja, hogy a konföderáció egységét felbontsa és szörnyen felháborodott. Hiszen a levél nem kisebb vádat tartalmazott ellene, mint azt, hogy embereinek önkényeskedését eltűri. Maga a fejedelem első-sorban Okolicsányit gyanúsította, aki folyton terveket forralt és most ilyen módon próbálta őt a békekötésre rákényszeríteni. De sokkal megbocsátóbb volt, semhogy az ellenforradalmi akció-

ért bosszúra gondolt volna. Az ügyet Bercsényi hozta elő a Rendek gyűlésén és élesen kifakadt azok ellen, kik a szövetséget meg akarják bontani. Rakovszky és Okolicsányi rögtön szólásra jelentkeztek és azt akarták bebizonyítani, hogy ők nem gondoltak a körlevél megírásakor elszakadásra, semmi más céljuk nem volt, mint az, hogy szóvátegyék sérelmeiket. A fejedelem azt válaszolta, hogy mindaz, amit a követek felpanaszolnak, a háború természetes velejárója és a kuruc csapatok ellen annál kevésbé lehet panaszuk a turóciaknak, mert a megyén a háború tartama alatt csak Schlick német tábornok csapatai vonultak keresztül.

Sennyey kancellár az eljárás megindítását indítványozta. Erre a követek ismét magyarázkodni kezdtek s utánuk Rákóczi emelkedett szólásra. Beszédét kínos csendben hallgatták, ami az elfojtott keserűség csendje volt; ő maga azonban félreértette, s azt hitte, hogy a Rendek helyeslik a turóciak magatartását. Egyre emelkedőbb hangon tört ki a fejedelemből az elkeseredés. »Visszavonulok erdélyi fejedelemségembe — mondotta. — Készebb vagyok megvonni magam az ország egyik szögletében, mint hogy a várt köszönet helyett zsarnoknak mondjanak. Nem tűröm, nem szenvedem el! Magammal viszem koporsómba!»

Távozni akart, de Klobusiczky visszatartotta. Ekkor a szenvedélyes Bercsényi dühösen ráki-

áltott a Rendekre, hogy miért bánnak így szabadítójukkal. » Inkább vesszenek el ezek a gazok! — kiáltotta és kardjával Rakovszkyra csapott. Erre a kardok villámgyorsan kirepültek hüvelyekből s először Károlyi Sándor tábornok, majd az Illosvay testvérek, Bálint és Imre, vagdosták fejbe Rakovszkyt, aki menekülve futott a sátorból, de a kijáratnál a sok csapástól holtan rogyott össze. Okolicsányit, akit egy bizottsággal kihallgattattak és halálra ítélték, június 9-én lefejezték, Turóc megye zászlóját széttépték, pecsétjét összetörték, csak később, november 6-án, miután a megyei rendek egyhangúlag hűségnyilatkozatot tettek, kapott a vármegye új zászlót.

A vérengzéstől az érzékeny Rákóczi maga is megijedt. A trónfosztó törvény tárgyalását nem is akarta rögtön megkezdeni a rendekkel, hogy azt ne higgyék, hogy megszavazására fenyegetéssel kényszerítették őket. Először letárgyalták a rézpénzügyet, melyet már ismertettünk és június 14-én került napirendre a detronizálás kérdése.

Rákóczi előbb felolvastatta a békealkudozások meghíúsulásáról szóló jelentéseket, majd részletesen beszámolt a közállapotokról, végül előterjesztette indítványát: «Az Ausztriai Ház és József királyságáról való lemondás»-t. Előbb Bercsényi mondott tüzes beszédet, de rábeszélő tehetségét nem kellett nagyon megerőltetnie.

A lélektani pillanat a legalkalmasabb volt az indítvány tárgyalására. Józsefet a rendek eddig sem ismerték el királynak, minthogy tagadták az 1687—88-i országgyűlés határozatainak érvényességét. »Eb ura fakól« — kiáltották harsányan a Rendek és egyhangúlag elfogadták az abrenunciációról szóló indítványt.

Helyes volt-e, vagy nem? Nem csúszott-e a trónfosztással a szabadságharc végzetes útra? Olyan kérdés, melyről sokat lehetne vitatkozni. Gróf Andrássy Gyula, aki elismeri Rákóczi küzdelmének jogosságát, a trónfosztás tényét helyteleníti. Szerinte közjogellenes volt, mert az 1687—88-i országgyűlés határozatainak érvényességét nem lehetett kétségbevonni; a Rendek egyoldalúlag bontottak fel egy közjogi törvényt, ehhez nem volt joguk. Ez talán igaz a formális jogi álláspontból nézve, a magyar Rendek azonban a természeti jog alapján álltak és ugyanazt a nemzeti szuverénitász-elveket vallották, amelyet az előzményekben már említett politikai írók vallottak és az angol puritánok hirdettek, akik fejvesztéssel büntették I. Károly angol királyt a törvények megszegéséért. Az I. és II. törvényekben az úgynevezett artikulásokban ekképpen indokolják a trónfosztást: »És ekképpen régi dicső szabadságunknak, legfelső törvényes jussunknak erejével és autoritásával, mely mind isteni, mind emberi törvények szerint ránk szállott és származott, senki arra bennünket nem

kényszerítvén, sem abban ellent nem tartván, hanem teljes jókedvünkből és szabadakarattunkból hazánkban interregnumot lenni vallunk, tudniillik országunkat király nélkül lenni jelentjük és hirdetjük».

Az artikulusokat a fejedelem június 22-én szentesítette, utána manifesztumot intéztek a világ népeihez, melyben a detronizációt indokolják. Történelmi tényekre hivatkozva fejtik ki, hogy a magyar nemzetnek ehhez jussa volt, mert így járt el Péter, Aba és Ottó királyokkal szemben is és hivatkoznak a nyugateurópai példákra, Portugáliára, Svájcra és a Németalföldre. A nyugateurópai természetjogi iskola már átszivárgott Magyarországra és tanításai az ősi magyar alkotmánnyal ugyanúgy harmóniában vannak, mint az angollal. Rákóczi munkatársai és maga a fejedelem is tanult emberek, akik Grotiust, Miltont, Bellarminit olvasták. »A népek — írta Vay Ádám a trónfosztást igazoló röpiratában — nem a végre teremtettek, hogy a fejedelmek nagyravágyásának szomorújátékai és nevetséges mulatságai legyenek; hanem a fejedelmek a népeknek boldogságáért állítottak elő és mindenikének csak az Istennek kell cselekedetei céljául lenni; akármi vélekedéssel is legyenek is e felől a magyarok ellenségei.« Ez Milton »Defensio pro populo Anglicano«, című művének hangja. Ezek a nézetek azonosak azokkal a tanításokkal is, amelyek egy századdal később a francia fel-

világosodási iskola szuggesztív tanításai nyomán terjedtek el Európában.

Nemsokára a gyűlés után megérkezett Párizsból Vetésy, a fejedelem követe, aki hírül hozta, hogy XIV. Lajos csapatai milyen győzelmet arattak Alamanzánál. Vetésy, aki igen jól látta a dolgokat Párizsban és jól ismerte magát Lajos királyt, nagyobb terjedelmű emlékiratot nyújtott át Rákóczinak, amelyben kifejtette, hogy a francia király ígéreteiben nem szabad hinni és a fejedelem legjobban teszi, ha lemond Erdélyről s kibékül a császárral.

Az ónodi gyűlés június 27-én befejezte tanácskozásait, de Rákóczi már 23-án átrándult Szerencsre, ahol számos lengyel főúr várt reá. A lengyelek látogatása a lengyelországi nagy eseményekkel függött össze, amelyeket alább részletebben ismertetünk. A lengyel rendek ugyanis június 8-án megfosztották trónjától határozatlan és kapkodó királyukat, Ágostot, Leszczyńszkij Szaniszlót pedig trónbitorlónak nyilvánították. Rákóczi ebben az időben roppant sokat dolgozott. Tárgyalt, feleket fogadott, a hozzájáruló szegényeket megvigasztalta, közben szemlét tartott Kassán, majd ismét visszament Szerencsre, ahová Des Alleurs tábornokkal es egész udvari népességével együtt átköltözött június utolsó napjaiban.

A trónfosztás híre külföldön gyorsan elterjedt. Medows bécsi angol követ, aki már június 13-án

azt jegyezte meg, hogy »a magyarok hangosabban beszélnek mint valaha«, a trónfosztást a svéd király befolyásának tulajdonította. Egyébként az ónodi események meglepetést nem igen keltettek. A trónfosztó határozatnak azonban nagy visszhangja támadt a dinasztiahoz hű magyarok között. Herceg Esterházy Pál nádor összegyűjtve a labanc urakat, nemeseket, főpapokat július 29-én, határozottan tiltakozott az ónodi végzés ellen, augusztus 20-án pedig kiáltványt intéztek a világ népeihez, amelyben József királyságának törvényességét vitatják. Az igen jól, hangzatosan s helyenként szatirikusan megfogalmazott manifesztumban azzal vádolják magát a szabadságharcot és a szövetkezett rendeket, hogy »a zsarnokság főfőpolcára és gonosz meggazdagodásra törekedve, a haza ellenségeinek nyilvánították azokat a hazafiakat, kik az erény magasságából a gonoszság és örökös hűtlenség örvényébe bukni nem akarnak«. A manifesztumban végül megsemmisítik a szerintük összeesküvők által összezsúfolt ónodi gyűlés határozatait és az artikulusok megszavazóit hűtleneknek nyilvánítják.

A harc, mely néhány hónapon át szünetelt, az ónodi gyűlés után megújult erővel tört ki. A császár visszaküldte Erdélybe a gyűlölt Rabutin generálist, aki Óbudánál átkelvén a Dunán, az Alföldön keresztül egy közepszerű, mindössze 7000 főnyi sereggel, akadálytalanul lement Aradra, hogy onnét Erdélybe vonuljon. Pekry Lőrincnek,

aki Rákóczi leglelkesebb hívének mutatkozott, a marosvásárhelyi beiktatáskor az lett volna a feladata, hogy Rabutin előtt elállja a szorosokat és az utakat; de Pekry ezt elmulasztotta. A Magyarország ellen küzdő csapatok élére a császár Starhemberg Guidót állította, aki a Vághoz vonult, hogy a fontos Lipótvárt élelmiszerekkel ellássa, közben Ocskaynak 8000 főnyi hadát megszalasztotta és Detrekő várát bevette. Pálffy tábornok, akire Stájerország őrizete volt bízva, Bottyán, Bezerédy és Balogh Ádám hadai ellen nem tudott sikert elérni, a vakmerő kurucok többször áttörték a császári seregek vonalát, átszáguldoztak Ausztriába és Stájerországba. Bottyán a Fertő-tó mellől Bécsújhely felé szorította a németeket, majd Nádasdy és Ebergényi labanc vezéreket verte meg Sopronnál. Bezerédy, Balogh és Kisfaludy Stájerországban bevették a megerősített Friedberg és Hartberg városokat, a német őrseget lefegyverezték, a rácokat levágták. Bottyán egy példátlanul vakmerő portyázás közben Badenig eljutott és közben kevésen múlt, hogy a vadászon meglepett császárt is fogásába nem ejtette.

Rákóczi, mialatt alvezérei a Vág mentén és Nyugat-Magyarország határán verekedtek, nyugodtan, mély kötelességérzettől eltelve, mindenre kiterjedő aprólékos gonddal intézte a konföderáció bel- és külpolitikai ügyeit.

RÁKÓCZIT MEGHIVJÁK A LENGYEL TRÓNRA. SZÖVETSÉGE NAGY PÉTER CÁRRAL

Nemsokára a fordulópontot jelentő ónodi országgyűlés után a nemzetközi politika horizontján derengeni kezdett. Az országgyűléssel majdnem egyidőben meghívták Rákóczit a lengyel trónra, majd szövetség jött létre közte és a feltörő moszkovita nagyhatalom autokratája, Nagy Péter cár között. Az Észak barbár mesterembere akkor már átcibálta sötétségbe süllyedt országát Európába, felépítette alattvalóinak csontjain az új orosz fővárost s országa belekerült nem egyszer az európai diplomácia bonyolult szövevényébe; úgy számoltak vele Bécsben, Párizsban és és Londonban, mint újdonsült nagyhatalommal. A cári külpolitika célja kettős: megsemmisíteni a svéd nagyhatalmat s megalázni, kiszorítani a Balkánról Törökországot; e céljainak, főleg az utóbbiak elérésében elsősorban Ausztriára számíthatott. A Rákóczival kötött szövetség tisztán pillanatnyi érdekeket szolgált s nem tekinthető komolynak. A cár a fejedelmet még néhány esztendőn keresztül ámította, de eszeágában sem volt olyasmit tenni, amivel a bécsi udvarnak árthatott volna.

Rákóczi Szerencsről július 9-én Munkácsra ment át, ahol néhány napon keresztül magán-

ügyeivel foglalkozott. Megfordult közben Ungváron és 19-én Ráday Pált és Kálnásy Jánost az orosz cár és Lengyelország követei elé küldte Ungvárra, ahová július 21-én maga is átvonult Bercsényi társaságában. 24-én fejedelmi pompával fogadta Korbe Ivánovics Dávid orosz papot, Péter cár bizalmas emberét, akivel hosszabban tárgyalt. Tőle tudta meg, hogy Ágost király a lengyel trónról lemondott és a cár elhatározta, hogy őt teszi meg Lengyelország uralkodójává. Rákóczit mindez nem lepte meg, mert a Lengyelországban történelekről már lengyel vendégeitől értesült. Nem biztos, hogy Rákóczinak uralkodói ambíciói voltak, de ebben a pillanatban az villanhatott meg előtte, hogy a lengyel trón elfogadásával használhat hazájának és a szabadságharcnak. Az esetre, ha visszautasítaná a lengyel királyságot, a cár követte azzal fenyegette meg, hogy a cár a császárral köt szövetséget, a lengyel király pedig Savoyai Jenő lesz, s akkor egy észak felől jövő támadás agyonzúzza Magyarországot. Rákóczi előtt egyszerre nagy lehetőségek nyíltak. Július 25-én érkezett meg Párizsból Vetésy, de annak figyelmeztetése most nem sokat használt. A cárnak azt üzenté, hogy ezeket a terveket tartsa titokban mindaddig, amíg az ő trónjelöltségét a primás és a nagytanács a lengyel rendek előtt nem indítványozzák. Megkérdezte tanácsosait is; valamennyien azt az egyhangú írásos választ adták, hogy fogadja el

a lengyel trónt haladéktalanul. Első pillanatban talán ő maga sem látta a nehézségeket, amelyekre csak akkor jött rá, amikor a cárral való tárgyalások megkezdődtek. A helyzetet ugyanis rendkívül megnehezítette az, hogy a harcias svéd király még mindig benn járt Szászországban csapataival. Rákóczi azonban túlzott optimizmussal azt remélte, hogy a cárt francia közbenjárással ki lehetne békíteni Svédországgal.

A nagy és nehéz kérdést Homonnán még egyszer meghányta-vetette bizalmas embereivel, utasításokat adott a követeknek, kiket útnak engedett a lublini lengyel országgyűlésre. A cárhoz legbizalmasabb tanácsadóját és a diplomáciai küldetésekben kitűnően használható Bercsényi Miklóst küldte, aki Szent István napján indult el Lengyelországba. Nem volt könnyű kérdés a lengyel korona elfogadása. Mert, ha elfogadja, magára haragítja Svédországot, az északi hatalmasságot, amellyel tanácsosnak látszott jóviszonyban lennie és magát XIV. Lajost is, aki szövetségi viszonyba akart lépni XII. Károllyal. Ha elutasítja: a cár be találja váltani követe révén közölt fejtegetéseit és egyszer csak szövetségre lép a császárral. A svéd királyhoz egyik leghűbb emberét, Ráday Pált, a költőt küldte ki. Rákóczi a cár és XII. Károly közötti békekötésre alapította egész külpolitikai koncepcióját, amit szerte francia közbenjárással lehetett volna elérni, s ezzel egy csapással megvalósíthatta volna másik

tervét is: a magyar korona megszerzését a bajor választónak, Erdélyt pedig saját magának. Lengyelországot Leszczinszky Szaniszlónak, a svéd király trónjelöltjének szánta.

A Lublinban összegyűlt lengyel rendek valóban Rákóczit választották meg királyuknak. De ő ekkor már meggondolta, hogy a választást elfogadja-e. Talán arra gondolt, hogy nem sokat ér egy szüntelen háborgó s léteben folyton fenyegetett ország koronája, s közben Lengyelországból kapott értesülései alapján most úgy látta, hogy lehetetlenség egybekapcsolni a két ország érdekeit: »Mint lengyel király kénytelen leszek jó viszonyban lenni a császárral, mint a magyar szövetség és Erdély fejedelme háborút kell ellene viselnem, melybe a lengyeleket aligha lehetett volna belevonni« — írja ő maga. Ha nem magasabb etikai megfontolások irányították volna Rákóczit minden tetteben, akkor elfogadta volna a lengyel koronát, talán lengyel király lett volna ideig-óráig, de mérhetetlen zavart idézett volna fel, amelyben ő maga s a magyar szabadságharc is könnyen elmerülhetett volna.

Bercsényi eltávozása után Rákóczi egy időre Terebesre tette át székhelyét, hogy közelebb legyen a lengyel határhoz és itten tudta meg Des Alleurstól, hogy XIV. Lajos nem a bajor választót, hanem a Bourbon-család valamely tagját szemelte ki a magyar trónra. Bercsényit az oroszok, akik közben brutális fenyegetésekkel

Nagy Péter

próbáltak Lengyelországban Rákóczi királyságának híveket szerezni, nagy tisztelettel fogadták. Lengyelországban teljes volt a zűrzavar. A hanyatló lengyel rendi demokrácia, amely nem tudta önmagát kormányozni s amelyet semmiféle közös eszme vagy közös cél nem tartott össze, nem állt egyhangúlag Rákóczi oldala mellé. A primás több főúrral együtt Varsóba ment, hogy ott a cárral együtt Rákóczi királyságát előkészítsék, de a főurak és a nemesség egy része Leszczinszkyt akarta, miközben az ország nagy úri csoportoknak lett prédája, ezek azután a királyságot áruba bocsátották. Lengyelország csak erőskezü autokraták uralma alatt tudott nagy lenni, mint aminő Báthory István volt.

Bercsényi Varsóban szeptember 7-én találkozott Észak félelmetes zsarnokával, Nagy Péter cárral, aki Golovkin kancellár társaságában fogadta. A főtábornok azt az utasítást kapta Rákóczitól, hogy igyekezzék megnyerni a cárt egy francia-orosz szövetség eszméjének, beszélje rá, hogy béküljön ki a svéd királlyal; ha ez megtörtént, járjon közben a bécsi udvarnál a béke érdekében és a békeszerződésben biztosítsák Magyarország szabadságait. A cár ezután hadat üzenhet Törökországnak, amiben az egész nyugat-európai kereszténység támogatná. Rákóczi túlmerész elgondolásában két feltűnő ötlet van. Az egyik a francia-orosz szövetség a német ellen, amit csak a III. köztársaság valósított meg,

több mint másfélszázad mulva, a másik az, hogy buzdítja Oroszországot, hogy törjön lefelé Konstantinápoly felé, ami Katalin cárnő óta az orosz politikának vezérlő gondolata egészen 1914-ig.

A cárnak tetszett Rákóczinak kétségekívül megkapó elgondolása. Szeptember 14-én készült el a szerződés, melynek első pontjában Rákóczi kijelenti, hogy elfogadja a lengyel koronát, de a cár őt királyi méltóságában minden erejével támogatni fogja. »Amikor a cár jelen van, a háború és az ország dolgaiban az ő meghallgatásával, beleegyezésével és tanácsaival jár el« — ígéri Rákóczi. Megígérte azt is, hogy meg fogja kísérelni a svédek és oroszok kibékítését és ha a svéd viszont Magyarországra törne, a cár nem tagadja meg fegyveres támogatását. Nagy Péter cár minden eszközt megragad, hogy I. József császárt Magyarország és Erdély szabadságának helyreállítására rábirja. Ha a svéd nem békülne, a cár és Rákóczi közös elhatározással azt teszik, amit céljaik érdekében jónak látnak. Rákóczi a balsors eshetőségeire is gondolt. Az esetben, ha kénytelen lenne elbujdosni Lengyelországból — mondja a szerződés — a cár Oroszországban egy tartományt ad ellátására.

Bercsényi, ki oroszul jól beszélt, úgy látszik, megnyerte a cár tetszését. De a nagyszabású terv csakhamar üres légvárnak bizonyult. Des Alleurs, akit Bercsényi nem hiába vetett meg, Rákóczi külpolitikai koncepcióját nem vette komo-

lyan és rossz információkat küldött Párisba. A svéd és orosz kibékítése merész, sőt keptelen gondolat volt. Két rivális nagyhatalom élet-halálharcáról van szó XII. Károly és Nagy Péter cár küzdelmeiben. A svéd király egyébként még augusztus 22-én kibékült a császárral és megindult Lengyelország ellen, hogy azt megtisztítsa az oroszról. XII. Károly ambíciói és bátorsága ekkor érték el tetőfokukat. A cár 12 évi fegyverszünetet ajánlott neki, de a svéd király nem tárgyalta vele, mire a cár visszavonult Oroszországba, hogy ott verje meg az esetleg utána nyomuló svédeket.

Rákóczinak egyszerre két vasat kellett tűzben tartania. Vigyázott, hogy a cárt el ne veszítse, a svéd királyt pedig magára ne haragítsa. Most, hogy a svéd-orosz háború kitört, a lengyel királyságtól még jobban elment a kedve. A helyzet valóban úgy összebonyolódott, hogy a kettő: a magyar szabadságharc és a lengyel korona megszerzése hiú ábrándnak látszott. Rákóczi nem vágyakozott a lengyel trónra, minden igyekezetével azon volt, hogy a svédeket és az oroszokat kibékítse és ezt Magyarország javára fordítsa. Október 15-én Vetésyt rendkívüli követévé nevezte ki a bajor és a francia udvarhoz, hogy megsürgesse a rég ígért francia szövetséget, amit XIV. Lajos király egyre halogatott. Bercsényi szeptember 18-án távozott el a cártól. Rákóczi 19-én Terebesről Sárospatakra költözött, ahol a kollégium tanárainak élén Csécsy János, a kiváló

professzor, ékes beszéddel fogadta. Miután névnapját megünnepelte, Ungvárra tette át székhelyét, ahol már várt rá a Lengyelországból hazatérő Bercsényi. Két napot töltöttek ott bezárkózva, tanácskozások között. Rákóczi közben új utasításokat adott Vetésynek, a cár mellé pedig állandó követül Nedetzky Sándort rendelte. Nedetzky útján figyelmeztette a lázongó lengyel rendeket, hogy az ő szabadságuk Magyarország szabadságával szervesen összefügg. Rákóczi jól látta előre a két nép közös sorsát: Magyarországnak nem sikerült kivívnia szabadságának teljességét és 60 esztendő múlva Lengyelország szabadsága elveszett. A cár különben december 21-én aláírta a Rákóczival kötött szerződést.

A fejedelem most már nemcsak a spanyol örökösödési háborúba, hanem az északi háborúba is belekapcsolta a magyar nemzeti szövetség ügyét. A dinasztiák, az egymással versengő nagyra-törő uralkodók ádáz harcába két oldalon is belekapcsolódott a magyar nemzeti felkelés, s a kettő között nem volt könnyű választania. A cár szövetkezett vele, biztosította számára a lengyel trónt, a svédek és a lengyelek igyekeztek kedvében járni, XIV. Lajossal azonban nem ment semmire, még a trónfosztás után sem. Kapott tőle szép ígéreteket, aranygyapjas rendet, de többet jóformán semmit. Miután seregei I. József legnagyobb hadvezérén, Savoyai Jenőn győzelmet arattak, csapongó fantáziája másfelé térítette:

beavatkozott Skótország ügyeibe s megkísérelte visszavinni trónjára III. Stuart Jakabot, hogy azzal megakadályozza Skócia és Angolország egyesülését. Ha ezt az erőt és igyekezetet Magyarország támogatására fordítja, talán nagyobb sikereket ért volna el a szárazföldi harctereken is.

Helyeselhető-e a cárral való szövetség? Ezt a kérdést gróf Andrássy Gyula veti fel, Magyarország alkotmányáról és megmaradásának okairól szóló kiváló művében. Andrássy elítélően nyilatkozik a cárral való szövetségről. Azt mondja, hogy a moszkovita nagyhatalommal való barátkozás később okvetlenül nyakunkra hozta volna a szláv veszedelmet, ami jobban veszélyeztette volna Magyarország létét, mint az Ausztriai Házzal való szövetség. Mi nem ítéljük meg a fejedelemnek ezt a diplomáciai lépését ennyire szigorúan és peszsimisztikusan. Magyarországnak ugyanis nagyon nehéz volt választania a között, hogy hová csatlakozzék : a némethez-e, vagy az akkor Keleten felemelkedő ortodox nagyhatalomhoz. Egyformán veszedelem mindkettő. Nemzeti létünket állandóan oltalmazni kellett a német beolvasztó törekvések ellen, mint ahogy oltalmazni kellett volna valószínűleg későbbben a szlávok ellen, ha állandóvá lesz a cárral való szövetség. Rákóczinak meg kellett ragadnia minden kínálkozó alkalmat nemzetközi helyzetének megerősítésére. Ne kívánjuk a politikustól sohasem, hogy túlságosan lásson a jövőbe ; ez Bismarck mondása volt s a törté-

nelmi tapasztalatok ennek helyességét igazolják. Nem hisszük, hogy akár az idősebb Andrássy Gyula gróf, vagy Kossuth Lajos örökérvényű politikai dogmának tekintették volna a Németországgal való barátságot. Rákóczinak bele kellett kapcsolódnia minden lehetőségbe, ami külpolitikai helyzetét erősítette, s amidőn a cárizmussal szövetséget kötött, nem tett mást, mint amit tennie kellett, abban az időpontban, azok között a viszonyok között.

Rákóczi most már készült teljes erővel a következő 1708-ra, a nagy harcok esztendejére.

AZ 1707—1708. ÉV HARCAI

Mint már említettük, a császár Starhemberg Guidot, a kiváló hadvezért bízta meg a magyarországi hadműveletek vezetésével, Rabutint pedig Erdélybe küldte. Ez utóbbi Pekry Lőrinc vétkes mulasztásai miatt akadálytalanul bevonulhatott Erdélybe.

Ebben az időpontban az általános helyzet igen alkalmas lett volna egyezményes béke megkötésére. Savoyai Jenő ugyanis nagy vereséget szenvedett Toulon-nál, a «nemes lovag» 6000 embert veszített és összeomlottak a francia közép-tengeri uralom megdöntését célzó elgondolások. Franciaországban tekintélyes békepárt alakult Fénélon érsekkel és a burgundi herceggel az élén,

amelyet Torcy külügyminiszter is támogatott, de a dauphin makacssága a béketörekvéseket zátynyra juttatta. A bécsi udvar külpolitikai helyzete ebben az időpontban nem mondható valami fényesnek.

A kurucok váltakozó szerencsével folytatták a harcokat az 1707. esztendő második felében. Október 4-én Erdélyben a kajáni hágó mellett lezajlott csata elveszett, ami Rákóczit, miután megtudta, hogy vezérei a mulasztások és baklövészek egész sorát követték el, felettébb elkeserítette. Esze Tamást csak korábbi érdemei mentették meg a büntetéstől. «Tagadhatatlan, hogy hadakozásunk kezdetétől fogva ilyen csekély ellenség ellen nagyobb gyalázattal magunkat nem viseltük» — mondotta a fejedelem. Károlyi és Pekry torzszalkodása miatt elveszett Erdély. Rákóczi hiába küldte vissza Károlyit, ez másodszor sem ment semmire; Erdélyben a fejedelmet cserben hagyta szerencséje: ismét elvesztette, mire a gubernium és a labanc urak, akik eddig a szász városokban húzódtak meg, előbujtak rejtekhelyeikből és keresték Rabutin tábornok kegyeit. A kurucok, a felkelésben részes nemesek, a német tábornok dühe elől külföldre menekültek, a nép pedig garázdálkodó hadai elől az erdőkbe bújdosott.

Bottyán dunántúli szép győzelmeit már röviden ismertettük, főleg azokat, amelyeket ő maga és Ocskay László brigadéros arattak. Ez utóbbi egy alkalommal még Starhembergnek, a világhírű

hadvezérnek egy nagyobb csapatával szemben is elnyerte a győzelem babérját.

A fejedelem gyűlésre hívta össze a megyék követeit, hogy megtárgyalja velük főleg a konföderáció rettentően zilált gazdasági és pénzügyi helyzetét. Olcsvárról, ahol Károlyival találkozott, december 5-én vonult be Kassára, hol 12-én nyílt meg az országgyűlés, amelyen Liptó és Borsod kivételével valamennyi vármegye megjelent. A tárgy az ónodi törvények, főleg a pénzügyi rendelkezések végrehajtása volt. Megszavazták az új kirováson (dica) alapuló adórendszert s végrehajtására minden vármegyében külön bizottságot (dicatorokat) rendeltek. Most már megadóztatták a nemességet is, ami először fordult elő hazánk történetében. A konföderáció huszonöt vármegyéje 881.198 dika után 1,762.396 forintot fizetett, amiből az addig adómentes fő- és középnemesség 360.564 forintot vállalt; ez az összterhek 17.8 %-ának felel meg. Még a hadiszolgálatot teljesítő nemesség is hozzájárult a közterhekhez 10.566 forinttal. Az adóteher nem lett volna túlsúlyos — a Kollonics-féle adótehernél jelentékenyen kisebb — csak az volt a baj, hogy az adózókra rengeteg sok természetben való közszolgáltatás hárult. A szegény jobbágyság 1707-től kezdve egyre jobban érezte a reánehazedő terheket és általános lett a panasz, a jajveszékelés. A kassai értekezlet egyébként elrendelte, hogy az adót fehér (ezüst) pénzben kell fizetni, ami a libertás teljes bukását jelentette.

Az 1708. esztendő hadjárataira Rákóczi össze akarta szedni az összes rendelkezésre álló erőket. Január 20-án Tasnádon szemlélte meg az erdélyi csapatokat, február elején Nagykárolyban szállt meg, mint Károlyi vendége s ebben az időben foglalkozott Buda ostromának gondolatával. Nagyon aggasztotta Erdély, ahol ismét Rabutin basáskodott. Az erdélyi harcok egyelőre kimerültek Nyúzó Mihálynak, Rákóczi kiváló ezredesének és Rabutinnak csúfondáros és fenyegető hangú szócsatáiban. Nyíregyházán, Tokajon, Mádon, Göncön keresztül Kassára tért vissza a fejedelemsitt értesült híveinek dunántúli jelentékeny győzelméről. Gróf Esterházy Antal bevette Körmend várát; Bottyán Starhemberg Miksát, a fővezér öccsét verte meg, ki maga is fogságba esett. E közben változás állott be a császári csapatok fővezérségében: Starhemberg Guidót spanyolországi fővezérré nevezték ki s utóda a gyülölt és rettegett Heister lett, aki Pozsonyban 1708. március 31-én átvette a főparancsnokságot.

A LABANC ORSZÁGGYÜLÉS

Az ónodi trónfosztó határozat felverte a labancurak nyugalmát. Már régebben foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy az országgyűlést egybehívadják; ez most időszerűvé vált, meg akarták mutatni a kurucoknak, hogy a nemzet mégis csak ragasz-

codik a dinasztíájához a trónfosztás dacára. Az előzetes tanácskozásokat Pozsonyban tartották, Keresztély Ágost szász hercegnek, az új primásnak elnöklete alatt s elhatározták, hogy meghív-
nak mindenkit : a fölkelte magyarok vezérét, Rákóc-
zit, főurakat, főpapokat, városokat, megyéket.
Ezek után hívta össze a rendeket huszonegyesztendei szünet után I. József február 29-re Pozsonyba. A nádor külön meghívta Rákóczit is, kit levelében «Kedves öccseurának» szólít, felkérve őt, hogy hagyja abba a csatázást, amely előbb-utóbb vesztébe dönti az országot. Rákóczi a levélre, melyet március 27-én kapott kézhez, azonnal kimerítően válaszolt s többek között ezeket mondja :

Annai megszegett ígért után vajjon lehet-e még remélni bármit is a bécsi kormánytól? «Ország» ez a gyűlés, melynek neveit egy félív papíron kétszer-háromszor feljegyezhetjük? Hazánk rabságának kötelét újra fonják, azok, akik az országról, az ország megjelenése nélkül, akarnak végezni. Az országgyűlés összehívása nem egyéb, mint háló, melyet ismét kivetettek a rendeknek. Mi célja lehet annak, hogy az udvar a megyéket is összehívatta? Tisztán az, — mondja Rákóczi, — hogy a trónfosztás után József császár elismertesse uralmát. És várhatják-e a megyék szabadságuk visszaállítását attól az uralkodótól, aki meghív az országgyűlésre néhány főurat s azokat országnak nevezi és semmit sem ad a vármegyékre, amelyek a nemzet zömét alkotják? A császár tisztán azért hívta

össze a hozzá még ragaszkodó főurakat, a birtokában levő városokat, hogy jóváhagyhassa velük mindazt, ami ellen ő harcolt.

Az országgyűlést április 3-án Liechtenstein Ádám herceg és gróf Traun Ottó ausztriai tartományi marsall nyitották meg. I. József nem ment el személyesen, különben is kelletlenül ment bele az országgyűlés engedélyezésébe, a nádornak és a labanc főuraknak hosszú unszolására. Sajátságos az, hogy a labanc országgyűlés, melynek tagjai az uralkodó hű jobbágyainak nevezték magukat, a sérelmek sokaságát hozta elő, folytatta a régi gravaminális politikát; szóval azt akarta könyörgeésekkel, megalázkodásokkal kivívni, amiért a kurucok fegyvert ragadtak.

A sérelmeknek egész tömegét terjesztették az udvarhoz. Hivatkozva a királyi hitlevélnek arra az ígéretére, hogy nem fogják az országot örökös tartományok módjára kormányozni, felpanaszolták, hogy a sarkalatos törvények mindenben csorbát szenvedtek. Sokakat a honi törvények ellenére fogságra, jószágvesztésre ítélték. A császári tábornokok, várkapitányok önkényes adókat vetnek ki. Törvénysértés a töröktől elfoglalt területeken gyakorolt fegyverjog. Követelték, hogy a király a törvények értelmében legalább minden három esztendőben országgyűlést tartasson. Magyarországot ügyeit független kormányzások intézzék. A magyar kancelláriát minden más udvari hivataltól különítsék el. Követelték még azoknak az

idegen hivatalnokoknak eltávolítását, akikkel a bécsi kormány az országot elárasztotta. A határ-széli kapitányságok, az egyházi javadalmak, főispánságok csak magyaroknak adhatók, az 1650 óta felfüggesztett törvényes hazai bíróságok működését állítsák helyre. A vallás szabad gyakorlata, a nádori, az országbírói hatalom visszaállítása, a korona hazahozatala még a Pozsonyban egybegyült labancérmű rendek egyéb fontos követelése.

A labanc országgyűlés ezekkel a követelésekkel önmagával jött a legkiáltóbb ellentétbe. Rebelisnek, pártütőnek, hűtlennek bélyegezte Rákóczi és felkelő társait és a lehangosabban követelte mindazoknak a sérelmeknek orvoslását, amelyek miatt a kurucok fegyverhez nyúltak. Erdély visszaállítása, az 1687-i törvények hatályon kívül helyezése nem kerülhetett szóba, mert I. József eleve eltiltotta.

A pozsonyi labanc gyűlés a valóságban csak erősítette a kuruc mozgalmat. A rendek június 24-én, miután gondoskodtak sérelmeik illetékes helyre való juttatásáról, feloszlottak azzal az ürüggyel, hogy pestisjárvány dühöng az országban.

ÖTÖDIK FEJEZET

TRENCSÉN ÉS NAGYMAJTÉNY

Változtatott-e az ónodi trónfosztás a szabadságharc helyzetén? Úgyszólván semmit sem ; nem rontott, nem javított. XIV. Lajos francia király nem bizonyult lovagias, szavát tartó uralkodónak ; nem ismerte el a magyar Rendeek szövetségét. Rákóczi egyre jobban érezte, hogy — mint maga írja — »a francia politika kifacsart narancsnak tekint, melynek héját eldobhatja.« Igaz, hogy sem maga Rákóczi, sem a Rendeek nem vették tragikus komolysággal a trónfosztást : békét kötöttek volna, ha az udvar teljesíti kívánságaikat.

A labancok balsikerű pozsonyi gyűlése után Rákóczi — abban a hiszemben, hogy a megegyezéses békének minden reménye szétfoszlott és csak a fegyverek hozhatják meg a döntést, — főleg haditervekkel foglalkozott. Jól sejtette, hogy ez az esztendő döntő jelentőségű lesz a szabadságmozgalom történetében. Hallotta a francia udvartól, hogy I. József három oldalról intéztet támadást az ország ellen : a Dunántúlról, Erdélyből s a Vág

völgye felől és hogy a támadó terv végrehajtására Heister tábornagy 31.000 főnyi hadsereget vonultat fel, amelyhez még kiegészítőül 6000 dán érkezését várják.

Rákóczi elgondolása az volt, hogy védelemre szorítkozik, az esetben azonban, ha az ellenség a kuruc mozgalom legfontosabb támaszpontját, Érsekújvárt támadná, a fontos várat minden rendelkezésére álló eszközzel megvédné. Erdélyből elég jó hírek jutottak a fejedelem füléhez. Görény várat parancsnoka, Ráthonyi János, Dobóra és Zrínyi Miklóstra emlékeztető, szinte az egész szabadságharcban példátlanul álló hősiességgel védte, s maga is hősi halált halt. A vár elesett, de Rákóczit híveinek kitartása nagyon megvígasztalta.

A hadjárat évfordulóját a fejedelem Szerencsen töltötte és az Alföld védelmének módjait tanulmányozta. Május 15-re konventet hívott össze Egerbe az adó- és a pénzügyek tárgyalására. A megyék panaszai, a szegény nép siralmai mélyen megihatották az érzékeny Rákóczi lelkét, s a konvent gondoskodott is a közterheknek igazságosabb elosztásáról.

A TRÓNKÉRDÉS

Az 1708. év első felében egyre jobban előretolakodott a megoldásra váró kérdések között a

királykérdés. Többféle megoldás kínálkozott egyszerre. Még a külföldet is foglalkoztatta a magyar trónkérdés. De Foe Dániel, a világhírű író, a Robinson szerzője, azt ajánlotta, hogy a magyar király Rákóczi legyen. Az angolok sokat foglalkoztak ebben az időben a magyar kérdéssel, aminek a protestantizmus lelki kapcsolata a legelfogadhatóbb magyarázata. Bethlen Gábortól kezdve, Rákóczi mozgalmán, a szabadságharcon keresztül minden nagy mozgalmunk visszhangra talál Angliában, egészen a revízióig. A török basák erdélyi királynak nevezték mindig Rákóczit és sokan voltak hívei a porosz meg az orosz udvarban; Péter cár is őt látta volna legszívesebben a magyar trónon. Rákóczi 1708-ban még mindig a trónját és országát vesztett, egyébként kiváló Miksa Emánuel bajor választónak lelkes híve s nem igaz, hogy a svéd királynak felajánlotta volna a magyar koronát. Szoros kapcsolatokat tartott fenn Rákóczi I. Frigyes porosz király fiával, Frigyes Vilmos trónörökössel, a porosz nagyhatalom megteremtőjével, a későbbi «káplárkirállyal». A legnépszerűbb mégis a bajor választó, akinek ereiben az Árpádok vére csergedezett. Csak az volt a baj, hogy országát elvesztvén, most mint XIV. Lajos egyszerű hadvezére harcolt országának visszaszerzéséért. Az ő személye azonban nem nyerte meg XIV. Lajos tetszését. Vetésy, Rákóczi követe, július 13-án, Fontainebleau-ban megjelent a «Napkirály» tróntermében s kérte, hogy Rákóczit

ismerje el szövetségesének és járuljon hozzá Miksa Emánuel magyar királlyá választásához. Torcy külügyminiszter azonban kitérő választ adott, körülbelül annyit mondott, hogy ura kész Rákóczi-val mint Erdély fejedelmével szövetséget kötni s a rendekkel, mint szabad állammal. Ezzel a vékony, jóformán semmitmondó válasszal Vetésy nem elégedhetett meg, s újból figyelmeztette Rákóczit, hogy ne bízson a király üres és semmit jelentő ígéreteiben.

Ügylátszik, a magyar trón kérdésében a király nem akart, vagy nem mert dönteni. A harctéri helyzet sem olyan kedvező, hogy saját jövőjét illetően nagy reményeket táplálhatott volna, hiszen egyszer már békét kért. Ha ő győz, bizonyára megoldotta volna a magyar trónkérdést is, saját háza és a francia politika érdekei szerint. De Bonnac márkí, XIV. Lajos dancigi követé, Rákócziné előtt kijelentette, hogy a francia király I. Frigyes porosz királyt, semlegessége fejében, szívesen segítené abban, hogy fiát magyar királlyá válasszák.

Rákóczi új haditerve, melyet senkivel sem közölt, a trónkérdéssel függ össze. Már régebben értesült arról, hogy Morvaországban, Csehországban és Sziléziában a lakosság lázadozik a császári uralom ellen, s neki ott sok híve van és ha ezekbe a tartományokba bevonulna, a lakosság csatlakoznék hozzája. Egy kis hadszerencsével könnyűszerrel lehetett volna egyesíteni a kuruc sereget a porosz király hadseregével.

Rákóczi Egerből június közepén seregével átvonult a Vág felé, azzal a céllal, hogy alkalmas időpontban betör Sziléziába. Ha terve sikerül s egyesülhet a porosz király csapataival, eldőlt volna a magyar szabadságharc sorsa. Június 22-én a nógrádmegyei Vadkertnél táborozott, ahonnet Bercsényit a vágmenti hadakhoz küldte. A vad Heister tábornok ebben az időben a Csallóközben tartózkodott, 18 ezredre rúgó hadseregével, de szándékait a kuruc táborban senki sem sejtette. Június 25-én Drégelypalánkán kapta meg Rákóczi Bercsényi levelét, melyben a fontos Vágújhely ostromát sürgette, de nem sietett. Átrándult Vihnyére, melynek gyógyvizét többször használta és Selmece, ahol Hellenbach báró társaságában megsejmelte a bányákat. Július 7-én Érsekújvár várát tekintette meg, s hosszabb tanácskozást folytatott Des Alleurs-rel meg Bottyánnal; 14-én Nyitrába nézett be. Morvánkán vitatta meg fő-tisztjeivel, hogy minő rendszabályokat fogana-tosítsanak Heister esetleges támadásai ellen.

A TRENCSENI CSATA

A fejedelem nem merte elhinni, hogy Heister tábornagy, az övéhez mérten gyenge csapataival, hamarjában támadást kezdjen és hogy ezt a tábor-nagy mégis megkísérelte, a véletlennek egész sze-zélyes játéka. A trencsényi csata, amelyet Rákóczi

minden módon el akart kerülni, szinte csodálatos végzetszerűséggel következett be; olyan esemény, melyet történeti véletlennek szoktak nevezni. Heister csapata fáradt, gyenge volt, úgy hogy emberi számítás szerint alig lehetett kilátás a győzelemre. Rákóczit azonban hadvezéri tragikuma véges-végig üldözte. A kurucok sok ütközetet nyertek meg; az évekig tartó küzdelemben csodás férfiasságról, vitézségről tettek tanúságot, a kis csatákban briliáns sikereket értek el, a nagy ütközetekben azonban legtöbbször veszítettek. Ott, ahol a hadvezetéshez iskolás módszer, az akkori-ban fejlett hadtudomány tanításainak alkalmazására lett volna szükség, ahol már nemcsak a csapatok kvalitása, a katonák személyes bátorsága, hanem a fegyelem és tanultság döntötték el az ütközet sorsát, rendszerint veszítettek. A balsikerű és végzetes kimenetelű trencsényi ütközetben is így történt.

Rákóczi eredeti terve, a Sziléziába való betörés, alvezéreinek unszólása folytán sokat módosult. Július 30-án tudta meg, hogy Ocskayt és Pekryt Viard tábornok Strazsanicánál megverte és Heister Trencsén felé közeledik. Trencsénből viszont azt az értesítést kapta, hogy a várórség gyenge, a mellett éhezik és a várat be lehetne venni jelentékenyebb veszteségek nélkül. Elhatározta tehát (augusztus 2), hogy Trencsénnek megy. A fürge és energikus Viard azonban megelőzte s ellátta a várat nagyobb mennyiségű élelemmel, így

az ostrom most már tárgyalanná vált. Heister tábornagy azonban veszedelmesen közeledett; augusztus 2-án este kilenc órakor már Vágújhely alá érkezett. Rákóczi helyzetét megnehezítette kissé az, hogy ezen a vidéken sohasem járt, a terepviszonyokkal nem volt ismerős, de mivel sejtette, hogy ütközetre kerül a sor, csapatait Turna és Lehota között levő magaslatra vonultatta fel.

Rákóczi jóval erősebb volt, mint Heister: hadserege 7000 főnyi lovasságból és 8000 főnyi gyalogságból állt, s eléggé jól fel volt szerelve, még 14 ágyú egészítette ki a fejedelem haderejét. Heister hadseregét 10—11.000 főre becsülték. A fejedelem, miután felvonult, Czelder Orbán ezredet egy nagyobb csapattal a Vöröshegy-szorosban hagyta hátrvédül, de ezt a csapatot Pálffy tábornok megverte. Most már a kurucok teljesen kifejlődtek: arcvonalakuk körülbelül hét és fél kilométer hosszúságban Szedlicsnától Szoblahó-ig nyúlt. Maga a fejedelem Turnánál állt palotaőrségével és elitcsapataival. A jobbszárnyat Pekry Lőrinc, a balszárnyat Bercsényi vezette. Sok bajt okoztak a nehéz terepviszonyok. Az egész hely tele van vízmosásokkal, patakokkal, szakadékokkal, ami megnehezítette mind a gyalogság, mind a lovasság mozgását.

Heister serege augusztus 3-án a reggeli órákban Turna felé húzódott, de itt visszakanyarodott a trencsényi országút felé. A fejedelem valószínűleg

nem akart általános támadást; látjuk a tervezéseknél, hogy egyáltalában nem akart nagyobb ütközetbe bocsátkozni. Valószínűleg csak azt tervezhette, hogy megzavarja a császáriak sorait, hogy ne vonuljanak azok olyan nyugodtan Trencsén felé, Heister és Pálffy viszont egyáltalában nem akartak támadni. Csapataik a hosszú, többnapos megerőltető meneteléstől fáradtan vonszolták magukat; ők egyszerűen be akartak vonulni Trencsénbe. Hogy mégis nagy, döntő csata fejlődött ki, annak ellenére, hogy egyik félnek sem volt támadó szándéka, ez azokból a megmagyarázhatatlan lélektani okokból adódott, amelyekkel a hadászat történetében gyakorta találkozunk. Rákóczi elrendelte, hogy a jobbszárny (Pekry) támadjon. A rohamozó kurucok azonban a Riba-tó előtt megálltak, s egyszerre visszafordultak. Pekry ugyanazt a hibát követte el, amely miatt az előző napokban Strazsnyicánál már egyszer megverték. Heister, amint látta, hogy a kurucok támadásak megakadt, Pálffy tanácsára elrendelte a Pekry által vezetett, de már visszavonulóban lévő kuruc jobbszárny megtámadását. A kurucok a császáriaknak az első rohamát visszaverték, mire azok cselből visszafordultak, majd hirtelen újból támadásba mentek át, ami teljesen megzavarta a kurucok sorait. Heister, látván Pálffy meglepő sikerét, nyolc óra tájban egész hadseregét, amely előrehaladóban volt Trencsén felé, a kurucok ellen fordította, s nyolc és kilenc óra között az arcvonal

minden pontján állt a harc. Rákóczi a pánik láttára a visszafutó Pekry és Ebeczky elé vágatott, hátha megállíthatná őket. De nem sikerült. A mezei hadak (a vármegyei lovashadak) a jól kiképzett sorkatonasággal szemben nem sokat értek. Rákóczi emberei egyébként jól álltak a helyüket. A kuruc hajdúk és a francia gránátosok kitűnően védekeztek, La Mothe francia ezredes remekül állta helyét. «Szívós bátorsággal küzdöttek Czelder, Perényi, Luzsénszky, Andrássy, Csajághy, Náray hajdúi, Fierville és Bonafous francia gránátosai». Három óra hosszáig tartó rendkívül heves és véres csata után a kuruc hadsereg teljesen felbomlott.

A fejedelem karabélyosaival meg akarta állítani a bomlást s a hamri erdő felé vágatott, de Pandur nevű kitűnő paripája, amely már két árkot ugrott át, megbotlott s maga alá temette lovasát. A fejedelem, szerencséjére, csak a szeme felett sérült meg. Rettentő kavarodás támadt. Rákóczit önfeláldozó hívei, az arnót lándzsások segítségével, nagynehezen mentették meg. Életveszélyben forgott a bátor Bercsényi is, akit majdnem leszúrt egy labanc huszárkapitány. A kuruc gyalogság mindvégig hősieen küzdött, de a csata már elveszett. Rákóczit hű emberei a csatater mögötti erdőbe vitték, s estére érkeztek Nagytapolcsányba, ahonnét Nyitra szerdahelyre mentek, ahol orvosi ápolás alá vették.

Trencsénél az alaphibát, amelyből a végzetes kimenetelű ütközet keletkezett, maga a fejedelem

követte el azzal, hogy nem támadta meg Heistert jóval a vár alatt, előnyomulás közben, amikor könnyűszerrel megsemmisíthette volna.

A fejedelmet itt érte el igazán tragikuma. Hadseregének eredendő hibái itt mutatkoztak leginkább. Két alaphibában szenvedett Rákóczi hadserege: egyik a fegyelmezetlenség, a másik a tisztok hiánya. A rendi szellemű mezei hadak, a vármegyei felkelés, a nagy, módszeresen vívott csatákban semmit sem értek. A bajokat fokozta, hogy az alvezérekben is hiányzott a kezdeményező képesség. Rákóczi eddigi vereségei, mint a nagyszombati, pudmericzi, zsibói veresége azonban nem igen befolyásolták a szabadságharc sorsát, csak taktikai jelentőségük volt nem stratégiai. A trencsényi gyászos kimenetelű ütközet azonban fordulópontot jelent. «Ő, gonosz szerencse, ó keserves óra, Trencsényi mezőnek vérrel borítója» — zengi egy kuruc költemény, s nem ok nélkül. A csorbát kiküszöbölni csak döntő győzelemmel lehetett volna, a kisebb-nagyobb sikerek, mint például a kölesdi harc és az egyéb kisebb nyereségek, csak késleltették a bomlást, de még már nem állíthatták.

Rákóczit a csatavesztés mélyen megrendítette, de lelki egyensúlyát most sem veszítette el. Bús lehangoltságát, balsejtelmeit legyőzte rendíthetetlen hite; «tengődött a szerencsétlenség és a bú habjai között lebegő életben», mint ő maga írja Károlyi Sándornak, mégis remélte Isten szent kezé-

ből való vigasztalását. Rögtön utasításokat küldött Erdélybe Károlynak, hogy a trencsényi kudarc híre ne demoralizálja az erdélyi sereget. «Nem első példa ügyünknek akkoron való felmagasztaltatása, amikor reménységünk legkevesebb vala» —, írja Rákóczi. Az akkori magyar hirlapban, a «Mercurius Veridicus»-ban azzal vigasztalta híveit, hogy a csatavesztés inkább gyalázatos, mint veszedelmes volt. Serege szétszéledt, de mégis nagy szerencséjére a kitűnő Bottyán generális összetartotta a saját seregét és szüntelenül támadta a császáriakat. Rákóczi lelkinagyságának a jele, hogy hitét, nyugalma nem veszítette el, pedig rossz hírek külföldről is özönével érkeztek. Tapolcsányból Szécsénybe, a szövetség szülőhelyére költözött, s itt tudta meg, hogy a franciák nagy vereséget szenvedtek még július 11-én Oudenarde-nál, július 12-én pedig XII. Károly svéd király Rákóczi másik szövetségesét, Nagy Péter cárt verte meg.

Augusztus 10-én a fejedelem már Egerben tartózkodik, ahol egészen szeptember 16-ig maradt, folyton töprengve, mitevő legyen. Megfogyatkozott hadával csak a védelemre készült, s azzal a tervvel foglalkozott, hogy a tél folyamán Erdélybe vonul. A védelem megszervezése sem ment könnyen: a nép már kezdte únni az esztendő óta tartó, emésztő és kilátástalan háborút, veszíteni kezdte hitét. Ezekben a napokban érkezett Egerbe a cár követe, Jemelian Ukrainze, hogy biztosítsa Rákóczit urának változatlan jóindulatáról és szövet-

ségi hűségéről. Az erdélyi helyzet kissé jobbra fordult. Károlyi Sándor augusztus 24-én bevette Szászsebest, elfoglalta Gyulafehérvárt és Abrudbányát. A Dunán innen azonban a kurucokat újabb súlyos vereség érte: Pálffy János tábornok augusztus 25-én háromnapos ostrom után bevette Nyitra várát és rá néhány nap múlva a kitűnően verekedő, vitéz, de jellemtelen Ocskay László, Piber és Spáczay püspökökkel együtt labanc lett, majd egész Nyitra vármegye meghódolt. Esterházy Antal, akit Rákóczi környezetéből egyesek labancérmékkel gyanúsítottak, hősieken kitartott; Nezsider és Rust határmenti községeket elfoglalta és átcsapott Ausztriába.

A trencsényi csatavesztés után sokan megtántorodtak hűségükben, hiszen Rákóczi főtisztjei között voltak nagyszámmal állhatatlan emberek, kalandorok, mint Ocskay László, Bezerédy Imre, s a bécsi kormány nem vetette meg a csábítás, ígéret és a megvesztegetés eszközeit sem. Ez a rendszer a magyarság kettészakadása óta tenyész-tette az árulókat. A csatavesztés Rákóczi igazi híveiben viszont a fanatizmusig hevítette az iránta és a mozgalomhoz való ragaszkodást. Bercsényi, Bottyán, Csáky, Ebeczky újból erős esküt tettek, hogy a szécsényi határozatok mellett halálukig kitartanak, amiben a fejedelem Isten kegyelmének iránta való új megnyilvánulását látta.

Szeptember 5-én a fejedelem Egerben tartózkodott, ahol fontos tanácskozások kezdődtek.

Heister közben nagyban készülődött a Dunántúl meghódítására, melyet több oldalról környékezett a veszély. A szerémségi rácok vagy ötezren Baranyába törtek be és Simontornyát fenyegették, a Dunántúl egyik legfontosabb stratégiai pontját. A dunántúli kurucok azonban derekasabban viselkedtek, mint Rákóczi mezei hada Trencsénnél. A vitéz béri Balogh Ádám, Rákóczi egyik legjobb, leglelkesebb tábornoka, szeptember 2-án Kölesdnél tönkrevverte a Nehem tábornok vezetése alatt küzdő rácokat, akik közül kétezren estek el, a német gyalogság ott pusztult, vagy háromezren fogságba estek. Ugyanakkor Esterházy Antal a Drávánál aratott szintén fényes győzelmet gróf Draskovich tábornok horvát hadai felett. De Heister már Érsekújvárt ostromolta. Szerencsére az őrség olyan szívósan védelmezte a kurucok legfontosabb várát, hogy a tábornagy három heti sikertelen kísérlet után elvonult északra, a bányavárosok felé.

A fejedelmet az egri gyűlés alatt főleg az erdélyi ügyek foglalkoztatták és a szenátus is úgy határozott, hogy egész haderejével vonuljon át Erdélybe. Szeptember 25-én, a tanácskozások befejeztével Szerencsre vitte át táborát. Már nem igen remélte, hogy saját erejére támaszkodva, diadalra viszi a nemzeti ügyet : vagy boldogulunk, vagy vesznünk kell — mondotta egy alkalommal — s azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy esetleg, békét köt. Láta, hogy általános kábultság és fá-

radtság fogja el a nemzetet, amely az áldozatkészségben s kitartásban már a végsőkéig elment. A főurak már családjuk megmentésén gondolkodtak. Ezért küldte Rákóczi október 18-án Klement Jakabot Berlinbe, hogy a porosz király közbenjárását kérje a császárnál. Heister már bevonult a bányavárosokba s meghódította a kuruc mozgalom legfontosabb gazdasági bázisát. Az erdélyi útról a fejedelem lemondott, s mint-hogy sok fontos, nagy ügy gyülemlett össze, országgyűlést hirdetett, amely igen rossz, nyomott hangulatban kezdte meg tanácskozásait Sárospatakon, 1708. november 28-án.

A SÁROSPATAKI ORSZÁGGYŰLÉS

A gyűlést a fejedelem nyitotta meg nagy s lendületes beszéddel, amelyre Sennyey kancellár válaszolt, köszönetet mondva neki a haza iránt való munkájáért s fáradságáért. Az egyre nyomasztóbb gazdasági kérdések és pénzügyek kerültek első sorban a gyűlés napirendjére. Legfontosabb eseménye az országgyűlésnek a zárószámadások bemutatása, hogy »az egész ország tudhassa, hogy a törvényes kivetések s egyéb jövedelmek hova lettek ...« Ez volt az első zárószámadás Magyarországon. Ez már egészen újkori történeti jelenség és a parlamenti felelősségrevonásnak, ami Európában is csak később valósul meg, első esete történe-

tünkben. Sorra került a hadügyi költségvetés. »Az előirányzat szerint a magyar hadsereg 75 ezredből áll, amelynek ellátására havonként 56.250 mérő gabona, 11.250 mázsa hús, 113.685 mérő zab és árpa, 2030 kocsi s fejenként a lovasoknak 4, a gyalogosoknak pedig 3 rajnai forint hópénz kell. Ezenkívül megszavaztak, sok fáradozásaikért a fejedelemnek 100.000, Bercsényinek 50.000, gróf Csáky Istvánnak 25.000, Vay udvari kapitánynak 20.000, a szenátoroknak fejenként 12.000 forint évi fizetést.«

A tanácskozások rendben, nyugodtan kezdődtek, december 4-én mégis kirobbant az elkeseredés és majdnem felülkerekedett a békepárt. A Rendekek előhozták az általános nyomorúságot, a szegény nép nyomorát, a nagy terheket, a katonaság óriási költségeit, az ország kimerültségét. Rákóczi ékes-szólása mentette meg a helyzetet. Nagy beszédet mondott, melyben kifejtette, hogy az Isten érezteti velük bűneikért súlyos ostorát. Ha az ellenség látja, hogy a bátorság csökken, nem lesz eredményük a béketárgyalásoknak. Nem lehet elfogadni akármilyen békét, mert az ellenség »idővel jármot vetne a nyakukba s maradékaikat örökös rabságra kárhoztatná«. Nincs más hátra, mint összeszedve minden megmaradt erőt, harcolni az ellenség ellen. A fejedelem, aki Kossuth Lajos előtt a nemzet legnagyobb szónoka, csodás művészettel tudott lelket önteni a csüggedőkbe. A hit, a meggyőződés, mindig szuggesztív erejű. A rendeket elragadta

Rákóczi szónoklata, egyhangúlag kiáltották, hogy életüket s vérüket áldozzák a szabadságért. A lelkesedés csak akkor lohadt le egy kissé, amikor a pénzügyeket kezdték tárgyalni.

A sárospataki országgyűlés szomorú akkorddal zárult. Katonatisztekéből és szenátorokból álló bíróság halálra ítélte az árulókat : Bezerédy Imrét és társait. Bottkát és Bezerédyt, kiknek a fejedelem nem kegyelmezett meg, december 19-én a város piacán lefejezték. Bezerédy a kornak egyik legvitézebb katonája, ki szabályos lovas párviadalban egymaga hetvenkét császári tisztet vágott le, híre-neve Európát bejárta, vitézségét dalok dicsőítették. A kegyes, emberséges Rákóczi ezúttal túlszigorú formájában mutatkozott ; a kuruc háború egyik legkitűnőbb csapatvezérének, az időszak egyik legnagyobb hőséne egy kis jóakarattal megkegyelmezhetett volna.

A HANYATLÁS

Mialatt a Rendek Patakon tanácskoztak, a harctereken csend uralkodott. A rettentően hideg tél, az országszerte dühöngő pestisjárvány megakadályozták a csapatok nagyobbarányú harci tevékenységét. Bercsényi, aki a trencsényi csata után a felvidéki hadak vezényletét vette át, a gyűlés alatt az Esztergom környékén lévő csapatok parancsnokságát Bottyánra, a gömöri és lipitói

csapatokét Csáky Mihályra bízta. A császári seregek számra és felszerelésre nézve egyformán erősek voltak, de nagyobb hadművelethez nem kezdtek; Heister tábornagy megelégedett azzal, hogy csapatai a Felvidéken befészkeltek magukat. Sem a magyarországi, sem az erdélyi kuruc csapatok helyzete nem mondható fényesnek, de egész 1709 nyaráig nincs jelentékenyebb ütközet.

Rákóczi annyi keserű csalódás után végre kiábrándult XIV. Lajosból. Már a rendes havi segélyt sem kapta. A királyt menteni lehet azzal, hogy hadseregét katasztrofális vereségek érték, az államkincstár pedig, melyet egykor Colbert, a nagy miniszter töltött meg, teljesen kiürült. A »napkirály« uralkodói nagyságát az utókor sem vonta kétségbe, de viszont bizonyos, hogy Istentől származtatott jogaitól eltelve, határtalan göggel és méltósággal a tönk szélére juttatta országát. A fejedelem 1708 október 22-én írta Vetésynek, hogy miután »a francia udvar vigasztalás helyett amire balsorsában oly nagy szüksége volna, nem szűnt meg őt búsítani, ne csodálkozzék, ha ő is más szabályokhoz lesz kénytelen nyúlni maga és nemzete megmentésére.« Az orosz követtel való tárgyalásokról már megemlékeztünk. Rákóczinak az a terve, hogy a porosz trónörököst emelje a magyar trónra, amiben őt XIV. Lajos támogatta, dugába dőlt a trencsényi vereség miatt. Követét,

Klement Mihályt, Berlinből azzal az üzenettel küldték vissza, hogy igyekezzék kibékülni a bécsi udvarral, a porosz király megígéri a saját közbenjárását. A bécsi udvarral való békét sürgette Marlborough herceg is, a szövetséges hadak fővezére az előzményekben már elmondott okokból. Rákóczi érezte a béke szükségességét. A legrosszabb akarat sem vádolhatja azzal, hogy hazárdjátékot folytatott; ha kívánságait teljesítették volna, rögtön lerakta volna a fegyvert. 1708 október 18-án hosszabb levelet írt I. Frigyes porosz királynak, melyben közbenjárását kérte. Megírta, hogy minden reménye ő benne van, akit, mint igazságos és vallásos uralkodót a legnagyobb mértékben tisztel. Ő katolikus, de nem ad semmit a vallási különbségekre, amit csak a papok szítanak. Magyarország süllyedését ugyanoly mértékben okozta a papság túlságos hatalma, mint a bécsi udvar önkényuralma. Ő minden erejével igyekezett fenntartani Magyarországon a felekezeti békét és az Isten megáldotta igyekezetét: a felekezetek között béke uralkodik. Kifejti levelében, hogy szükségesnek látja az Ausztriai Ház uralmának szűkebbre szorítását, ezért az egész európai államrendet új, alapokon kell felépíteni. Magyarország, Poroszország, Svédország, barátságban Angliával és Hollandiával a legbiztosabban fenntartanak az európai egyensúlyt . . .

A levéllel Klementet küldte Poroszországba és ugyanakkor levelet írt Marlboroughnak is, aki

Magyarország iránt sok jóindulatot mutatott, s aki a népek szabadságának — mint őt Rákóczi nevezte — buzgó védője. Arra kérte, mozdítsa elő az ő béketörekvéseit; nem óhajt mást, mint hogy az angol királynő és a holland kormány folytassák régi békeközvetítésüket. Bécsben is volt a békére némi hajlandóság, sőt Salm herceg, a főminiszter, Magyarország szabadságának visszaállítására is késznek mutatkozott. Rákóczi elérte levelével, hogy megnyerte a porosz királyt, ki készséggel ígérte közbenjárását. Egy nagy angol barátja is támadt Raby lord személyében, aki később Strafford grófja lett. Klement Marlborough-nál tett látogatása után Hágába ment, majd átkelt a csatornán, és az angol udvarnál is előterjesztette Rákóczi békekívánságait.

Bármennyire kiábrándult is a fejedelem üres ígéretei miatt XIV. Lajosból, nem szakította meg vele az összeköttetést. Vetésy továbbra is Párizsban maradt és sürgette a pénzsegélyt, hogy Rákóczi albániai zsoldosokat fogadhasson, ám most is süket fülekre talált. 1709 májusában Rákóczi Tállyáról kelt levelében tesz keserű szemrehányásokat a francia udvarnak perfid eljárásáért és Torcy külügyminiszternek üres ígéreteiért, most már nem remél tőlük semmit. Vetésyt csak azért hagyta ott, hogy a 650.000 franknyi hátralékot behajtsa.

Eredménytelen maradt a békekísérlet és az 1709-ik esztendő második felében a harci tevé-

kenység megélénkült, a kuruc seregek ellenállóereje azonban már hanyatlóban van. Lassanként az egész Dunántúl elveszett: Heister tábornagy egymásután foglalta el Simontornyát, Sümeget, Veszprémet, mire az egész dunántúli nemesség meghódolt. Rákóczi Dunántúlra az öreg Bottyánt küldte, annyi győzelmes csata vezérét, de ez sem Soltnál, sem Dunaföldvárnál nem tudott a Dunán átkelni. Az agg Bottyán mégis megnyert néhány csatát: megverte a császáriak csapatát Vácnál és még egyszer leverte a rácokat, kiken annyi győzelmet aratott. Ez volt utolsó győzelme; nemsokára — szeptember 27-én — tarna-örsi táborában agyszélhűdésben meghalt. A szabadságharc egyik legkitűnőbb katonája, a mozgalom egyik oszlopa húnyt el benne. Nem volt nagystílű stratég, de remekül hadakozott, kitűnően vezetett kisebb csapattesteket és teljes hittel-lélekkel, s odaadó hűséggel szolgálta fejedelmét és hazáját. Halálával Rákóczit és a szabadságharcot pótolhatatlan veszteség sújtotta.

Az 1709. esztendő eredményei már előrevetítették a közelgő gyászos összeomlás árnyékát. A Dunántúl teljesen elveszett, miután onnét gróf Esterházy Antal 1709 decemberében 3000 emberével teljesen kiszorult; a Felvidék nagyrésze a túlsúlyban lévő császáriak hatalmába jutott és segítségre nem igen volt kilátás. XIV. Lajos helyzete a legválságosabb, seregei egymásután szenvedték a leg súlyosabb vereségeket. Pultavánál azonban

Rákóczi szövetségese, Nagy Péter cár verte tönkre XII. Károly seregét, amiből a magyar szabadságharcra az a haszon háramlott, hogy a fejedelem a megmaradt svéd csapatokat zsoldjába fogadhatta.

A VADKERT-ROMHÁNYI CSATA

Az 1710. esztendő eseményfolyama egy nagyobb ütközetrel indult meg, amely egész különös módon, úgy zajlott le, hogy nehéz eldönteni, ki volt benne a győztes : a császáriak-e vagy a kurucok. Ez volt a Romhány melletti csata január 22-én.

A kurucokra az esztendő sötét kilátásokkal kezdődött. A Dunántúlról és a Felvidék nagyrészeről kiszorulva már csak egy nagy, döntő győzelem segíthetett volna Rákóczin, ami azonban szinte elképzelhetetlennek látszott a rendelkezésre álló fáradt, megroppant erővel. A szabadságharcban 1710-től kezdve már csak az ő kivételesen erős akarata, egyéniségének varázsa és főembereinek hűsége tartotta a lelket. Még rendületlenül állt Érsekújvár vára, melyet De Riviére francia ezredes kitűnően megerősített és ennek megtartása végett fontos lett volna egy nagy, döntő győzelem. A császáriak is fáradtak, kimerültek és az ő soraikat is apasztották a régi háborúk velejárói. az emberirtó járványok, de Savoyai

Jenő Malplaquet melletti nagy diadala után Bécsben meghatványozódott a bizalom és a haditanács úgy látta, hogy a magyar szabadságharc lassanként kifulladásra kerül. Az 1709 év végén és a következő év elején a fejedelem a dühöngő pestisjárvány miatt hol ide, hol oda költözött. Az év utolsó napját Varannón töltötte, ahová Bercsényi is megérkezett, nélkülözhetetlen tanácsadója, s megpróbált megegyezésre bírni a borbélyt és reményt önteni kimerült csapataiba. December 27-én indult el Homonnáról először Körtvélyesre, az ott táborozó svéd-lengyel hadakhoz, és az a túlmerész szándéka támadt, hogy az érsekújvári csapatokkal együtt a császáriak háta mögött betör Morvaországba. A Szilveszter-estét még az abaújbódi táborban töltötte, de újévkor már az abaúji Korláton volt a fejedelem s itt tanácskozott Bercsényivel, Károlyival, Csáky Mihállyal az újesztendő teendőiről. Itt értesült Ocskay László gyászos esetéről. Újévkor a labanccá vedlett állhatatlan Ocskayt Jávorka Ádám hadnagy Ocskó alatt elfogta és Érsekújvárra a szigorú Csajági brigadéros elé hurcolta. A haditörvényszék rögtön halálra ítélte és január 3-án a szabadságharc egyik legvitézesebb katonája fejével lakolt árulásáért.

Hamel-Bruyninx, holland követ lehangoló levele, mely azt tartalmazta, hogy az udvar a nagyszombati feltételek alapján nem tárgyal, megerősítette a fejedelmet abban a felfogásában, hogy a fegyverekre kell bízni a döntést. Bercsényit a

kassai hadakhoz küldte és ő maga készült a Vadkert táján táborozó német csapatok megtámadására. Mezőkövesdnél január 15-én Esterházy, Paur Ferenc és Bokros Pál ezredes csatlakoztak hozzá és 20-án már a nógrádi Kallóban van, ahol megsemmisítette svéd és lengyel csapatait. A dermesztő hideg télben megosztotta a katonákkal a tábori élet minden nyomorúságát, maga hideg földön aludt és ott tartózkodott közelükben éjjel-nappal. A készülő ütközet előtt még nagy beszédet intézett katonáihoz, külön a magyarokhoz, aztán a lengyelekhez és a svédekhez. A lengyelek előtt, kikhez latin nyelven szólt, hangsúlyozta, hogy hazájuk sorsa össze van kötve a magyar ügygel, a svédeket francia beszédben buzdította bátorságra és kitartásra. Azután a csapat január 22-én reggel csatarendben megindult Romhány felé.

A kurucok átvonultak a Lókus-patakon, melyet egykorú források mélyvizűnek írnak le. A németek, kiknek parancsnoka Sickingen altábornagy volt, egy erdőben táboroztak Vadkert mellett és számukat az egykorú források 12.000 főre becsülik. Körülbelül ugyanekkorára tehető a fejedelem hadserege is, amely Grudzsinszky lengyel tábornok 3000 főnyi lengyel-litván-tatár hadát és 500 svéd vértését is magában foglalta. Rákóczi délután 1 és 2 között Romhány és Bercel között, Sickingen a Lókus patak nyugati partján, tőle északnyugatra, közvetlen Vadkert község alatt állott. Rákóczi rögtön csatarendbe állította sere-

gét, mégpedig úgy, hogy a Lókus-patak seregének háta és jobbszárnya mögé esett és a sereg közepét a svédek, jobbszárnját a reguláris hajdúk alkották. A kurucok azonnal nagy erővel és lendülettel támadtak és Rákóczi centrumában rettentő heves ütközet fejlődött. A kurucok a császáriakat visszanyomták és különösen a rácoknak okoztak igen nagy veszteséget. Ezután a császári chevaux-legers-ek erős rohama következett, de fennakadt a kurucok szívós ellenállásán, a támadó lovasok egy része a mocsárba szorult és megadta magát.

Ha Rákóczi kézben tudja tartani seregét, a legfényesebb győzelmet aratja és a császári seregből talán egy szál ember sem marad. Fegyelmezetlen katonái azonban szokásuk szerint zsákmányolni kezdtek, kifosztották még Sickingen tábornok sátorát is, s ezt a rendetlenséget igen ügyesen használta ki Croix tábornok, aki ellentámadásba ment át és a svédek meg a hajdúk közötti részbe elszántan berontott. Rákóczi ahelyett, hogy még érintetlen csapataival ellentámadásba ment volna át, miután Károlyi Sándorral (aki az ütközetben nem is vett részt) rövid tanácskozást folytatott, a Lókus-patak mögé vonta vissza seregét. Erre Sickingen is elvonult. Rákóczi nem győzött, de nem is verték meg; mint ilyenkor szokás, mindkét fél magát tartotta győztesnek. Rákóczi 306 embert vesztett, Sickingen 7—800-at, némely egykorú források azonban több ezer főnyi veszte-

ségről tudnak. Az ütközet után mindkét fél Te Deumot tartott a győzelemért.

Az eldöntetlen romhányi ütközet eredményei elég nagyok : A kurucok önérzete kissé megnőtt, a sereg újból harcrakészen állott a további küzdelemre, de a legnagyobb eredmény, hogy Érsekújvár megszabadult legalább egyidőre a császáriak szorongattatásától. Sickingen Bécsből sürgős segítséget kért, de sem ő nem merte üldözni Rákóczit, sem Rákóczi nem merte őt nyomon követni.

A fejedelem ismét levonta a romhányi csatából azt a tanulságot, amelyet levont már 1704-ben nagyszombati vereségéből, azt, hogy fegyelmeztelen mezei hadai, az elavult rendi lovasság nem ér semmit : akkor harcol, amikor neki tetszik és nem fegyelmezhető. Ezt már régóta tudta, de nem valósíthatta meg a viszonyok miatt a felkelés első idejében megfogant tervét : a reguláris kuruc hadsereg megszervezését.

TERVEK A MOZGALOM MEGMENTÉSÉRE

A fejedelem Romhány után egy darabig tanácstalan, fejére iszonyú gondok gyűltek. Retentő elemi csapások, pestis, kegyetlen, vad tél, majd később tavasszal és nyáron sáskajárás és rossz időjárás emésztették az országot. A hadi helyzetet súlyosbította, hogy Andrássy István február 13-án átadta Lőcse várát Löffelholtz al-

tábornagynak. A mende-monda azt suttogta, hogy a vár feladásában része volt a »lőcsei fehér-asszonynak«, Garamszeghy Géczi Juliánnának, de ez mese; a várvédők egyszerűen kimerültek a 13 hétig tartó ostromzár és nélkülözések gyötrelmeiben.

A fejedelem a Felvidékről levonult az Alföldre; először Cegléden, majd Jászberényben ütött tábort, de itt is szomorú hírek érték, amelyek mellett még a lengyelek garázdálkodásai szaporították amúgy is súlyos gondjait. Március 25-én Jászkisérre vonult táborával, ahová néhány nap múlva megérkezett Esterházy Antal, másfélezerre leapadt, rongyos, kimerült hadával. Április első napjaiban Egerre rándult át, hogy hurutjából kigyógyíttassa magát és innét üzenete meg a primásnak, hogy kész megkezdeni a béketárgyalásokat; majd elküldte megbízottjait az akkoriban kezdődő hágai tárgyalásokra. A lengyelekkel nagy keservesen tudott csak rendet csinálni; Potocki lengyel palatinusnak, akivel Hevesen találkozott, kijelentette, hogy hűségesküt követel a rakoncátlan lengyel csapattól és ha ezt megtagadják, rájuk ereszti a föld népét. A palatinus két ezreddel mégis átszökött Benderbe, XII. Károly svéd király tartózkodási helyére. »Uram Isten akaszd kezembe az átkozott pendelyes nemzetséget!« — fakadt ki haragjában a fejedelem, aki nem sok hasznát vette többé lengyeljeinek. Hevesről Munkácsra költözött és az évfordulón,

május 12-én, megdicsérte Andrássy Györgyöt, Krasznahorka várának hős védőjét, majd báró Urbich-hal, Péter cár követével tanácskozott, a tábort gróf Esterházy Antalra bízva.

A fantáziával megáldott Rákóczinál a tervekben nem volt hiány, még a hanyatlás és gyengülés szomorú napjaiban sem. Miután Nagy Péter követe biztosította őt a cár jóindulatáról, egész szövetségrendszer épített ki és szóbahozta még az ukrajnai magyar gyarmatot is, arra az esetre, ha a szabadságharc leveretése után menekülni volna kénytelen. A politikai elgondolások mögött azonban már ekkor egy végleg kimerült nemzet állt.

Június 18-án Olcsvára érkezett, ahol Károlyi Sándor társaságában egy egész hetet töltött, itt beszéltek meg a Dunántúl visszafoglalásának tervét, melynek végrehajtását már július közepén megkezdte. Július 13-án Tas és Szalkszentmárton mellett helyezkedett el táborával és Palocsai Györgyöt, akit a dunántúli hadak parancsnokává kinevezett, átküldte a Dunántúlra, maga pedig 20-ika táján visszavonult a Duna-Tisza közére, Kecskemét tájára. Palocsai szerencsésen behatolt a Dunántúlra, de a háborúban már kimerült lakosság hideg közönnyel fogadta. Nemi sikereket is ért el: Esterházy Ferenc labanc tábornokot Tétnél elfogta és egészen Kőszegig kalandozott, de betegsége miatt már a Bakonyból visszatért és maroknyi hadának vezérletét a

Balogh Ádámra bízta. Balogh mindent megpróbált, ámde nem kapván sehonnan sem segítséget, elhatározta, hogy visszatér. Vörösmartnál, Mohács alatt, átkelőben volt a Dunán, midőn kis hadát a császáriak megverték, őt magát fogságra vetették. A mozgalom egyik leghűbb s legbátrabb katonája az eszéki börtönben szenvedte meg fejedelme iránt való hűségét.

Rákóczi pestmegyei táborhelyéről, Tatárszentgyörgyről július végén Szolnokon termett, itt találta Esterházy Antalt és rögtön elé terjesztette azt a tervét, hogy Viard tábornokot Nógrádban megtámadja, hogy Érsekújvárt felmentse. Nem sokáig maradt itt, miután a várat Csajági János brigadérosra bízta, tovább vonult északra, Szerencsre, menekülve mindenütt a dühöngő pestisjárvány elől. A fekete halál, amely ellen az akkori orvostudomány primitív eszközökkel védekezett, rettentő pusztítást vitt végbe a magyarság sorai-
ban. A fejedelem már Jászberényt is miatta hagyta ott; ungvári uradalmában 100-nál több-
ben haltak el benne és egymásután vitte el leg-
belsőbb cselédeit. Tábornokai közül Berthóti,
Buday, Gyürky tábornokok a járványnak estek
áldozatul, mely délről északra haladva 1710 nya-
rán már az egész Felvidéken pusztított. A feje-
delem Ónodon keresztül Szerencsre érkezett, ahol
hosszabb időt töltött, hogy elintézzé a szabadság-
harcnak bonyolult diplomáciai ügyeit. Itt érte
szeptember 24-én az a szomorú hír, hogy a

kurucok legnagyobb, legjobban felszerelt vára, Érsekújvár elesett. Nagyszeghy parancsnok hosszú ostrom után, tisztességes feltételek mellett adta át a várat Pálffy János tábornoknak és ezzel egész Nyugat-Magyarország elveszett. Az erős ellenség mellett országszerte dühöngő pestis, rossz időjárás, pusztító sáskajárás szakadtak rá a magyar szabadságharcra 1710 őszén; mindenki kétségbeesett, csak Rákóczi nem, ő tovább hitt, bízott még akkor is, amikor Érsekújvárral csaknem egyidőben a császáriak Krasznahorkát, Eperjest és Bártfát is birtokukba vették. Lázás diplomáciai akcióba fogott és a Párizsból visszatérő Vetésy Lászlót a cárhoz küldte, azzal a kérelemmel, hogy küldjön neki 3—4000 embert Munkácsra. Hite sziklaszilárd, nem ismert akadályokat és nem látta a realitásokat.

AZ ALKUDOZÁSOK KEZDETE

A császári hadak fővezérletében közben nagy változás ment végbe, amely döntő jelentőségű a szabadságharc történetében. Főparancsnokká gróf Pálffy János tábornokot, a horvát bánt, a kiváló labanc főurat nevezték ki, akit az udvar legnagyobb hatalmú embere, Savoyai Jenő herceg ajánlott a gyűlölt és már kivénült Heister tábornagy helyett. Pálffy azok közé a főurak közé tartozott, kik nem tagadták meg magyar voltu-

kat, nem szakították meg magyar hazájukkal a kapcsolatot, de ott sütkéreztek az udvari kegy fényében. Ahhoz az irányhoz tartozott ő is, amelyről már szólítottunk: megelégedett a félállamisággal, a nemzeti élet teljességét, a teljes függetlenséget és szabadságot feleslegesnek vagy elérhetetlen ábrándnak tartotta.

Pálffy november 10-én, mint a Magyarországon harcoló császári seregek teljhatalmú vezére érkezett Pestre, s rögtön felszólította a megyéket, hogy térjenek vissza a király hűségére. Ezután szép, hangzatos levelet írt Károlyi Sándornak, akit szintén arra szólított fel, hogy térjen vissza az uralkodóhoz és küldje hozzá rögtön egy tárgyalásra alkalmas meghatalmazott emberét. Rákóczi november 10-én Munkácsra költözött, melyet, hogy meglepetések ne érjék, nagymennyiségű eleséggel látott el, s itt mutatta meg neki Károlyi Pálffy levelét. A fejedelem nem húzódozott a tárgyalásoktól. Azt üzenté Pálffynak, hogy tekintettel mindkét fél kimerültségére, a hiábavaló vérontásra, a kegyetlen télre, kössenek mindjárt fegyverszünetet. Itt kapta a szomorú hírt, hogy Esterházy veresége miatt Sárospatak elveszett és Pálffy már megkezdte Eger ostromát.

Amint Rákóczi közeledni érezte a harcok végét, szabadulni igyekezett terhére vált embe-
reitől. Gróf Forgách Simont, kivel kibékült és kegyeibe visszafogadott, Lengyelországba küldte. Csáky Mihály, Keczer Sándor, Hellenbach báró,

Radvánszky, a Perényiek, már előbb kibujdostak a lengyel honba, csak Károlyi Sándor maradt mellette, minden kérdésben eddig hű tanácsadója. Vigyázott, hogy Lengyelország felé megmaradjon az összeköttetés, szabad legyen az út, s ennek biztosításával Ebeczkyt, Esterházy Dánielt, Charrièret bízta meg. Lengyelországba küldte Bercsényit is. Kiállította neki a meghatalmazásról szóló levelet, s a főtábornok november 20-án indult el II. Ágost lengyel királyhoz és már másnap a vereckei szoroson keresztül elhagyta hazáját, melyet életében nem látott többé.

Most szerkesztette meg a fejedelem az »Egy igaz magyarnak hazája dolgain való elmélkedése« című remekül megírt emlékiratát, amelyet Károlyi Sándornak adott át, hogy azt Pálffy János tábornokhoz juttassa. Azt fejti ki benne, hogy a hosszantartó, elkeseredett küzdelemnek csak ünnepestélyes békével szabad végződnie.

December 5-én Vámosatyán tartózkodott, ott hallotta meg, hogy Perényi Egervárát átadta a császáriaknak. Most már megkezdődtek a rendszeres tárgyalások Pálffyval. Károlyi levelét Komáromi Csipkés György bihari alispán vitte a tábornokhoz. A fejedelem december 22-én elvált Károlyitól és Munkácson töltötte az ünnepeket. Most töltötte az utolsó karácsonyt Munkácson, ősei várában, melyet annyira szeretett, hol gyermekkorát átélte s ahol hőslelkű anyjának, Zrínyi Ilonának emlékei vették körül. 1711. év elején

átrándult néhány napra Lengyelországba, Skoljéba, hogy Dolgoruckij herceggel megbeszélje az orosz segítséget, de már január 28-án iszonyú hóban és fagyban visszatért Munkácsra. Ekkor beszélte rá Károlyi Sándor, hogy tegyen félre minden személyes sérelmet, érdeket és személyesen tárgyaljon Pálffyval.

Lengyelországi kirándulása alatt Sarkad és Murány kővára kapitulált és mind szűkebbre szorult az a terület, melyet a kurucok magukénak mondhattak. Helyzetük most már valóban olyan ostromlott váréhoz hasonlított, amelyben fogytán van minden eszköz, ami a hadviselés továbbfolytatásához szükséges. Január 30-án indult el Károlyi Sándorral együtt, hogy Pálffyval találkozhassék, akit ugyan olyan magyar embernek tartott, aki szívvel-lelekkel a némethez húz, de akinek nagyúri mivoltát s megbízhatóságát a legnagyobb mértékben elismerte. Kisvárdán szemlét tartott tizenkétezer főnyi hadserege felett, — ez volt az utolsó szemle — innét ment Vajára, hogy találkozzék Pálffy tábornaggal, Vay Ádám házában.

Pálffy tábornok, a finom, előkelő, barokk életstílust képviselő nagyúr, aki már Vay háza előtt várta, előzékeny, udvarias volt a fejedelemmel szemben. Biztosította őt az uralkodó jóindulatáról, majd arra kérte, hogy írjon neki minél előbb terjedelmes levelet, az uralkodó megad neki mindent, visszaadja mind Magyarországnak,

mind Erdélynek szabadságait. A maga számára kérhet mindent, amit akar : rangot, méltóságot, kedvezést, csak egyet ne kérjen, az erdélyi fejedelemséget. Rákóczi kételkedett Pálffy ígéreteiben. A tábornok jóindulatáról s tisztességéről meg volt győződve, de nem hitt Bécsnek. Azt kérdezte a tábornoktól, ha a császár annyira kívánja a békét, miért nem hirdette ki azt mindenkinnek és miért tekinti őket vétkeseknek? Ő, ami saját személyét illeti, semmit sem kér és semmit sem fogad el. Kijelentette még, hogy a beszélgetés tartalmát közölni fogja a Rendeikkel, mert mindent azoknak a beleegyezésétől tesz függővé és a levelet a császárnak megírja.

A levélben, melyet február 3-án Munkácson írt meg s rögtön elküldött Pálffynak, többek között ezeket mondja :

Most, miután a megyék többsége visszatért az uralkodó hűségére, bosszúval és megáldalkodottsággal vádolhatnák őt, ha elmulasztaná keresni a béke helyreállítását, amely mind a polgári vérontásnak véget vetne, mind a haza végpusztulásának elejét venné. Emlékezteti a császárt arra, hogy udvarában semmi egyebet nem keresett, mint kegyelmét, míg titkos ellenségeinek üldözése következtében börtönbe nem jutott. A börtönben hagyott levelében és előbbi folyamódásaiban semmi mást nem kért, mint hogy hazai törvények szerint szolgáltatassanak neki igazságot és csak akkor gondolt a menekülésre,

amidőn a hazai törvényekkel ellenkező bíróság elé állították. Nem idegen hadaktól, hanem az igazságtól támogatva tért vissza hazájába és az országon elkövetett sérelmeket nyílt levelekben tette közzé. A szécsényi országgyűlésen letett minden hatalmat és közakarattal választották a szövetség vezérévé, azóta a háború jó- és balszerencsével folyt viszontagságai között igyekezett megfelelni esküjének és kötelmeinek. Az ország nyugalma igyekezett többször helyreállítani, így megválasztatása előtt Gyöngyösön, Selmecen, Nagyszombatban és egyéb alkalmakor kezdett alkudozások alkalmával, s az idegen hatalmak is több ízben közvetítették a békét. Most azokkal, akiket vele együtt eskü kötelez, odafordítja igyekezetét, hogy megindítsa a király szívét, hogy vessen véget a nyomornak. »Ezek és egyebek iránt is alázatos tisztelettel kívántuk értelmünket kijelenteni tekintetes és nagyságos báró Károlyi Sándor tábornagy által, kit kegyelmesen meghallgattatni könyörgök. Indítsa erre Felségedet az igazság és kegyelem, a trónok e támaszai, indítsa a jövődök előrelátása és az országnak különben rombadőlése és a háború szülte ezerféle nyomor, miknek felelőssége alól magamat e levelem következtében felmenteni kívánom«. — Ez Rákóczi írásának rövid tartalma.

A levél nem nyerte meg Pálffy tetszését, mert önérzetes hangon íródott, Rákóczi nem vette magát bűnbánóan a császár lábai elé s nem esde-

kelt kegyelemért, mint azt a császári fővezér várta. Hangsúlyozza, hogy őt jogtalanul üldözték, idegen bíróság elé állították, s nem a maga uraságáért, hanem azoknak a törvényeknek megvédelmezésére fogott fegyvert, melyeknek megtartására az uralkodó esküt tett. Pálffynak, aki a levél stílusát, tartalmát egyaránt kifogásolta, azt is válaszolta, hogy ő nem hajlandó magát lázadónak elismerni és ha az udvar nem vallja be, hogy az ő elfogatásával a magyar törvényeket megsértette, arról nem tehet.

Rákóczi nagyon bízott a külföldben és számításai még ez időben nem egészen üres légvárak. Azok a tárgyalások, melyeket Bercsényi Dolgoruckij herceggel, a cár képviselőjével folytatott, Bécsben idegességet keltettek; az udvari körök attól is féltek, hogy Bercsényi majd a cár fiának ajánlja fel a magyar koronát. A haditanács meg is bízta rögtön Wilczeket, a bécsi udvar varsói követét, hogy tegyen meg mindent Bercsényi működésének ellensúlyozására. Wilczek el is helyezte ellenaknáit, még azt is javasolta a cári tanácsnak, hogy Bercsényit tartóztassák le és szolgáltassák ki a császárnak, de Nagy Péter cár ezt a kérést a legkerekebben elutasította. Rákóczi most már kívülről várt mindent és elhatározta, hogy külföldre megy, de amint lehetséges, rögtön visszatér, nem is gondolva arra, hogy örökre búcsút vegyen hazájától.

1711-ben dermedtő tél borult a boldogtalan országra, melynek népét a fekete halál pusztította

és a keleti Kárpátok útait, a kivezető szorosokat többméteres hó borította. A nyomor, a nép siránkozásai kőpadra vonták Rákóczi érzékeny lelkét, de kötelességérzete és esküje arra ösztönözték, hogy minden erejét összeszedve mentse még, ami menthető. Kitartása, lekiereje, bátorsága szinte csodálatos. Teljesen azonosította önmagát az ügygel, az eszmével. Hogyan használhat? Ez volt a nagy kérdés. Saját élete nála nem számított, megvolt benne a Rákócziak és Zrínyiek örökölt elszántsága. Arra is gondolt, hogy kitart a végsőkig s el fog esni maga is egy utolsó hősi küzdelemben. De vajjon használ-e halálával, életével talán még megmenti az eszmét... Eleven tiltakozás lesz, ha életben marad, bárhova viszi is balsorsa. A magyar ügynek sok barátja, sok támogatója volt külföldön. Az elesett, kimerült Magyarország szabadságharcával magára vonta az egész világ figyelmét, ugyanúgy, mint az 1848-iki függetlenségi harccal. Rákóczi diplomáciai fáradozásai, ha nem is hoztak fegyveres segítséget, mégsem voltak hiábavalók. Látjuk, hogy a cáron kívül milyen lelkestámogatója volt a porosz király, sőt még az angol udvar is, noha Anglia a császárnak a szövetségese. A kurucok szabadságharca diplomáciailag sokkal jobban állt külföldön, mint később Kossuthé. Hogy egyezményes béke jöhetett létre nemsokára Szatmáron, abban közvetve részesek Rákóczi hatalmas barátai és a magyar ügy pártfogói. Gróf Metternich porosz követ, amikor Pálffy

küldetésének Berlinbe híre ment, utasítást kapott uralkodójától, hogy Bécsben támogassa Rákóczit és Magyarországot. A porosz király különben menedéket biztosított számára, főleg azokért az érdemeiért, amelyeket a vallásszabadság védelmében szerzett. Az angol kormány megbízásából lord Peterborough február 23-án járt közbe a császárnál és az udvar leghatalmasabb emberénél, Savoyai Jenő hercegnél. Rákóczi még egyszer összehívta mindkét ország tanácsát a Munkáctól 23 kilométernyire lévő Salánkra, hogy megismertesse a Pálffyval folytatott tanácskozások eredményét, majd február 18-án levélbeli tanácsokat adott Károlyi Sándornak, hogy mit tegyen. »Amint az alkalmatosság mutatja, úgy folytassa kigyelmed hazánk dolgait« — írta a fejedelem. Most már készült az útra. Ecsedi uradalmának termékeit, a bujdosók marháit jobbágysai között osztotta szét; leghűbb emberét, udvarmesterét, bizalmas tanácsadóját, Vay Ádámot magával vitte, várát, Munkácsot pedig Sennyey Istvánra bízta.

Alsóvereckén február 20-án kelt levelében azt írta a Rendeeknek, hogy felkeresi a külső hatalmat, hogy személyesen tárgyaljon velük. Még Károlyi Sándortól vett búcsút : »Igy lévén a dolog, aratásra többedmagammal megyek vissza, mint amennyivel most kimegyek, sőt hamarabb is, ha élések lehetnek az új vendégeknek...« Nem vett érzékeny búcsút senkitől; másnap, február 21-én, a Vereckei-szoroson keresztül elhagyta Magyar-

országot, azzal a szilárd elhatározással, hogy mennél előbb visszatér.

KÁROLYI ÉS PÁLFFY TÁRGYALÁSAI

Az események a fejedelem távozása után a békekötésig gyors egymásutánban peregtek le. Károlyi Sándorra, aki mindenáron békét akart, a legsúlyosabb felelősség nehezedett: Rákóczinak és a Rendeeknek esküt tett, de viszont látta a szabadságharc siralmas végét. Pálffy békét kínált, a törvények helyreállítását ígerte, amnesztiával csábította a megtérőket. Mitévő legyen? Először halogató taktikához fogott, hogy legyen ideje a meggondolásra és beszélhessen még magával a fejedelemmel. Február 25-én értesítette Pálffy Pestről, hogy az udvar Lindenheimi Locher Károly udvari tanácsost küldte hozzá újabb utasításokkal, ő maga pedig Debrecenbe megy, mennél gyorsabban utazzon oda ő is és folytassák a tárgyalásokat. De Károlyi még nem mert tárgyalni a saját felelősségére, meg akarta tudni előbb, mit szól mindehhez a fejedelem, aki ekkor már Lengyelországban, Staroszelóban tartózkodott. Nem ment Debrecenbe, hanem előbb betért Munkácsra, hogy Sennyeyvel tárgyaljon, majd sürgős utasításokat kért a fejedelemtől. »Se Isten, se világ, se nemzetem, se Felséged előtt érette ne okoztassam; abban pedig bizonyos lehet Felséged, hogy egyszer adott

resolutióm szerént particularis békességre nem lépek, s Felségedtől el nem szakadok, de viszont particularis emberekért (ha különben nem lehetne) egész nemzetünket elveszteni és reménység fejében az bizonyost elbocsátani képes-e Felséged, bölcs ítéletére hagyom» — írja a fejedelemnek és a Bercsényivel való ellentétére célozhatott.

Pálffy tábornok Locher tanácsossal együtt megérkezett Debrecenbe, s mindketten úgy látták, hogy a megegyezésre remény van és mennél előbb meg kell teremteni a békét. Március 6-án Debrecenben találta a főparancsnokot Károlyi Sándor levele, melyben szinte esdekelve kéri, hogy az Istenért el ne siesse a dolgot, addig ne fogjon a hadműveletekhez, amíg ő meg nem tudja a végsőnek tekintett császári elhatározás tartalmát.

Rákóczi Károlyi levelére, melyet Szentiványi Jánostól küldött utána Munkácsról, rögtön válaszolt és amitől Károlyi félt, bekövetkezett: a fejedelem külföldi hatások alatt nézeteit megváltoztatta. Figyelmeztette Károlyit, hogy a megalázódások csak elbizakodóbbá teszik a németet... csak a cár segítheti elő Magyarország békejét és ő most e végett megy hozzá... de, mondja meg Pálffynak, hogy ez az útja nem jelenti a tárgyalások megszakadását. Károlyi azonban nem vette tudomásul a fejedelemnek azt a figyelmeztetését, hogy a határon belül nem lehet a békét megkötni; minthogy a tárgyalások elhalasztását felette kockázatosnak tartotta, elhatározta, hogy elmegy

Debrecenbe és ott folytatja Pálffyval az eszmecserét — Rákóczi akarata ellenére is.

Károlyi Sándor március 11-én megérkezett Debrecenbe és Pálffyval meg Locherrel megkezdte a tárgyalásokat. Nem volt könnyű dolga. A császári megbizottak nem akarták vele közölni a császári resolútiót; először meg akarták nyerni őt magát és az ő parancsnoksága alatt lévő kuruc haderőt. Végre megegyeztek, de azzal a feltétellel, ha Károlyi előbb hűségesküt tesz, ami március 14-én megtörtént. Pálffy ekkor felhatalmazta, hogy a finalis resolútiót — a császár végleges határozatát — személyesen adhassa át Rákóczinak. Mielőtt azonban elindult volna, levelet menesztett a fejedelemhez, melyben azt írja többek között, hogy az volt élete legrettentőbb napja, amikor Pálffyval tárgyalt. Arról, hogy a császári megbizottak előtt hűségesküt tett, jónak látta hallgatni. A fejedelem rosszaló hangon azt válaszolta neki, hogy nem kellett volna neki Debrecenbe mennie, mert előreláthatta, hogy Pálffyval úgysem megy semmire.

Károlyi Sándor kissé nyugtalankodva indult útnak Rákóczihoz Lengyelországba. Elindulása előtt még megkérdezte a tisztikart, hogy mi a véleménye: békét akar-e vagy háborút, és a kuruc tisztek valamennyien a rögtöni békekötés mellett foglaltak állást. Sok viszontagság között,

szörnyű rossz utakon jutott ki Lengyelországba és március 26-án Sztrijben találkozott a fejedellemmel, aki őt Forgách Simon, Esterházy Antal és Vay Ádám társaságában fogadta.

A császár végleges elhatározása, melyet Károlyi Rákóczinak átnyújtott, a hozzáfűzött deklarációkkal (magyarázatokkal) a következőket mondja :

Rákóczinak »gratia vitae et universorum bonorum« adatik ; az országban biztonságban lakhatik kiszolgáló személyzetével együtt. Az összes erősségeket át kell adnia olyan állapotban, amilyenben jelenleg vannak. Ha Rákóczi állandóan Munkács várában kívánna lakni, ezt a kívánságát most nem teljesíthetnék, de nincs akadálya annak, hogy időnként ott is tartózkodhassék, ingóságait ott tartsa, de katonaságot vagy nagyszámú cseledséget ne tartson magával. Ha fiainak visszadását kérné, a kérést az udvarra kell hárítani. A Rákóczi szolgálatában álló főnemesek, főtisztek, nemesek, ha »gratia vitae et bonorum«-ra igényt tartanak, külön-külön kérjék megfelelő formában. Nincs akadálya annak, hogy a nemeség ugyanily kegyelemben részesüljön, de előbb hűségesküt fogadjon és békés foglalkozást űzzön. Egy katonát sem lehet erőszakkal kényszeríteni arra, hogy a császár szolgálatába álljon. Az 5. pont az özvegyek és árvák vagyonáról gondoskodik olymódon, hogy az özvegyek vagyoni jogát a törvények szerint fogják elbírálni, az árvák

pedig, kiknek vagyonát elkobozták, az uralkodóhoz forduljanak kegyelemért. Azokról a főnemesekről, nemesekről, kik külföldön tartózkodnak és vissza akarnak térni, az uralkodó akként fog gondoskodni, hogy birtokaikból »árendaképpen becsületes tartások fog rendeltetni«. A 6. pont kimondja, hogy az uralkodó tiszteletben tartja az ország szabadságait és jogait. Mindezek elfogadására Rákóczi és hívei három-négyheti haladékot kapnak.

Nagyjából ezeken a pontokon épült fel a szatmári béke, de valamennyin sokat változtattak, módosítottak, csűrtek-csavartak az alkudozások folyamán. Rákóczi úgy érezte, hogy a császár békefeltételei általánosak, határozatlanok: sokról biztosítják őt, ezért a feltételeknek kevés a meggyőző erejük. Sem ő, sem Sennyey nem értették a császári resolutio igazi értelmét; idegenkedve, szinte ellenséges indulattal fogadták a feltételeket és a fejedelem nyomban elhatarozta, hogy kifogásait írásban küldi meg Pálffy-nak.

De nem így gondolkozott Károlyi Sándor. Ő azt hitte, hogy a császári resolutiót szívesen fogadják Rákócziék és azoknak az alapján meg lehet majd kezdeni az érdemleges béketárgyalásokat. Rákóczi és környezetének kifogásai megijesztették; világért sem árulta volna el, hogy már hűségesküt is tett Pálffy és Locher előtt a császárnak, hanem újból hűségesküt fogadott Rá-

kóczinak és ő maga is megbotrátkozást színlelve igyekezett mennél gyorsabban visszajutni Magyarországra.

Károlyi Sándor immár háromszor tett hűség-
esküt három hét leforgása alatt; kétszer a feje-
delemnek, egyszer a császárnak. Nem erkölcsi
léhaságból tette, hanem megszorultságból. Alig
tudunk elképzelni nehezebb helyzetet, mint ami-
lyenben a kuruc generális hánykódott, s egy
mindennapi átlagember elvesztette volna a lélek-
jelenlétét. Kinek szolgáljon? Nehéz volt eldön-
teni: a császárnak, Rákóczinak, a nemzetnek, s
hogyan szolgálja a nemzetet, ha a császárnak
szolgál inkább, vagy Rákóczinak? Látni fogjuk
a tárgyalások folyamán, hogy siklik majd át
Károlyi a nehézségeken. Ő minden további har-
cot észszerűtlennek látott és rendíthetetlenné vált
az a meggyőződése, hogy ha tovább harcol, a
katasztrófa elkerülhetetlen. A kuruc hadsereg
elvesztette harci kedvét és erejét.

RÁKÓCZI ÉS KÁROLYI ELSZAKADNAK

Károlyi felismerte Sztrijben, hogy közte és a
fejedelem között áthidalhatatlan szakadék tátong
és nem szolgálhat két úrnak egyszerre: Rákóczi-
nak és Pálffynak. Ő békét akart és erre alkalmas-
nak tartotta a császári resolútiót, amit Rákóczi
elfogadhatatlannak tartott. A fejedelem még min-

dig bízott a konföderáció erejében és a külföldi segedelemben. Még Sztrijben kapta meg Károlyi a császári fővezér kissé kardcsörtető hangú levelét, amellyel azonban csak ijesztgetni akarta, hiszen ebben az időben az ő serege sem olyan nagyon harc képes, s néhány ezredet el is kértek tőle a nyugaton harcoló császári csapatok megerősítésére. A hadműveleteket már csak azért sem kezdhette volna meg, mert, mint maga jelentette a haditanácsnak, lehetetlenség átkelni a Kraszna és a Szamos folyók vármegyékre kiterjedő áradásain.

Károlyi Zavatkáról küldte el Sztrijbe Pálffy-nak március 26-án kelt levelét, saját megjegyzéseivel megtoldva. Ezekből a megjegyzésekből a fejedelem láthatta, hogy fővezére nincs vele egy véleményen. Most már el is szakadtak utaik. Rákóczi nem engedett régi álláspontjából, nem hitt az udvarnak, »a bécsi udvar subjugálni akarja nemzetünket, melyet, ha csalárdsággal véghezvihatne, inkább akarná, mintsem erővel« — írja Károlyi Sándornak. Ő Istenbe veti minden reménységét; »ez oly végső resolútióm, melytől csak a halál választ el s nincs oly nyomorúság, rabság, mely elmémben habozást okozzon. Megmutatom hazámnak, nemzetemnek és az egész keresztény világnak, hogy valamint az ügyet nem dicsőségért, gazdagulásért vettem fel, úgy az nyomorúságnak félelmitől viseltetve azt el nem hagyom«. Gyönyörű és megható a fejedelem elvhűsége, páratlan

lelkiereje és elhatározása. Nem is tehetett mást, különben ellentmondott volna önmagának, meghazudtolta volna ő maga nyolc esztendőnek nehéz küzdelmét. Károlyi Sándor viszont a közvetlen és brutális realitásokat látta. Meg kell békülnünk, míg nem késő, mert különben végünk van — Károlyi hideg, számító, józan esze ezt diktálta.

A kuruc fővezér a fejedelem hatalmas erejű sorait nem vette figyelembe. Elhatározta, hogy tovább tárgyal a császári fővezérrel, egyelőre Komáromi György főbíró közvetítésével. Kieszközte mindenekelőtt a fegyverszünetnek április 27-ig való meghosszabbítását, majd maga szerkesztett új megegyezési tervezetet, mert a császári resolúcióval ő sem volt megelégedve. Ez a tervezet több kisebb-nagyobb módosítást tartalmaz, a nélkül, hogy érintené magát a lényegét. A Rákócziáról szóló első pontot kiegészítette azzal, hogy megmaradnak összes birtokai, jövedelmei és a hűségeskü letétele után, ha nem akar az ország területén lakni, külföldön, sőt Lengyelországban is letelepedhet. Ha a császár hűségére visszatér, nem tagadják meg tőle gyermekeinek visszaadását. Módosította ezenkívül Károlyi főleg a nemesek, özvegyek, az árvák vagyoni jogi viszonyairól szóló pontokat.

Pálffy nem zárkózott el a módosítások elől és már április 5-én visszaküldte a módosításokat Károlyihoz, hogy ezzel is siettesse a tárgyalások befejezését. Elfogadta többek között a fejedelem

viszonyait illető I. pontot úgy, amint azt Károlyi megfogalmazta.

Károlyi a tárgyalások részleteit azonnal közölte a fejedelemmel. hogy az lássa, hogy »semmi csalárdság, hanem egész sinceritás vagyon az dologban«. Hogy álláspontjának feladására rábírja, egyik levelében a nyomott közhangulatot is felhozta, s elmondotta, hogy a kuruc hadak már nem akarnak külföldön harcolni, — »ha hadakozni való ok adatik, hadakoznak, ha békeségre út nyittatik, avval együtt békélnek«. Azt hitte, hogy a fejedelmet a túltemperamentumos, heves Bercsényi befolyásolja, azért nem akar békülni. Ezért újból figyelmezteti egy kesergő levelében, hogy a külföld ígéreteiben semmit se bizzon, és »contemptuose ne vesse meg a császár gratiáját«.

A tárgyalások kimenetelére fontos volt a Rendei magatartása. Károlyi Sándor április 4-ére Szatmárba hívta össze a konföderált rendeket, amelyek az ő hosszabb előterjesztése után elvben a békés megegyezés mellett döntöttek. Rögtön értesítette róla a fejedelmet: »semmi módunk sincs az ellenséggel való szembeszállásra. Külső segítségre sem lehet bizodalmunk« — írja Károlyi. Ily körülmények között »nem tanácsosabb-e a bizonyoshoz inkább, hogysem a bizonytalanhoz ragaszkodni és hazánkban és jószágainkban maradni, hogysem magunkat tovább is a dolgoknak bizonytalan kimenetelére nézve veszedelemre

vetni». Ekként próbálta Károlyi meggyőzni fejedelmét, aki azonban más világban élt és a megalkuvásnak a leghalványabb szándéka is távol állt tőle.

Pálffyval közben maga a fejedelem is tárgyalta Ráday Pál közvetítésével, vele küldte el a császári fővezérnek a deklarációra adott választ, melynek »kemény cikkelyein nem lehetett megháborodott elmével nem csüggedeznie«, melyet azonban nem tartott véglegesnek. Rákóczi biztosítékokat kívánt mindazok számára, akik a felkelésben résztvettek; a külföldön tartózkodóknak, a hadifoglyoknak és az ő szolgálatában álló külföldieknek. Követelte, hogy az időközben konfiskált jószágokat visszaadják korábbi jogos tulajdonosaiknak; azonkívül az özvegyek és árvák birtokügyeiben messzebbmenő védelmet kívánt. A fegyverletételt ne úgy értelmezzék, hogy a jövőben nemes ember fegyvert ne viselhessen, mert ez a nemesi szabadságra nézve sérelmet jelentene. Javasolja a koronázási diploma újból való kiadatását, a szabad vallásgyakorlatot, stb.

Rákóczi és Károlyi vitája közben tovább folytatódott. A fejedelem Károlynak április 3-iki levelére, melyet az imént ismertettünk, április 9-én válaszolt, s erős szemrehányásokkal illette. Mélyen megbántotta őt Károlyi azzal, hogy jobban hisz Pálffy tábornok őszinteségében, mint az övében. Megmagyarázza, miért ment ő külföldre: nem azért, mintha meggyőződéséből egy hajsza-

nyit is engedett volna, hanem azért, mert a Rendekek kérték, hogy használja ki külföldi összeköttetéseit. Nem hiszi, amit neki Károlyi a hadseregről mond, hogy az annyira demobilizált, hogy komolyabb hadműveletre már egyáltalán nem használható.

A kuruc fővezért, úgylátszik, nagyon bántotta meggondolatlan és ügyetlen levele, ezért válaszában bocsánatot kért a fejedelemtől és igyekezett minden egyes állítását külön megmagyarázni. De azért rendületlenül haladt tovább a maga útján. A fejedelem és környezete, akik Lengyelországban nem is láthatták jól az itthoni állapotokat és nem tudták, hogy a hadsereg fegyelmét tisztán a fejedelem személyének varázsa tartja fenn, Károlyit hitszegőnek, árulónak nyilvánították, és egészen biztos, hogy Rakovszkynak a sorsára jut, ha meg talál jelenni közöttük. A fejedelem április 18-án egy gyönyörű manifesztumot intézett a nemzethez a kukizói kastélyból, de már nem volt nagyobb hatása.

A tárgyalásokra nem kis befolyással volt egy egészen váratlan esemény: I. József halála (1711 április 17.) A hirtelen elhunyt uralkodó országait fenyegető veszedelmek közepette hagyta. A török-orsz ellentét mindjobban kieleződött s új veszedelem fenyegetett délkelet felől. Aggódva látták Bécsben azt is, hogy Rákóczi külföldön még mindig igen nagy tényező. A trónörökös, az elhunyt uralkodó testvére, aki mint német császár VI.,

mint magyar király III. Károly néven szerepel, Spanyolországban tartózkodott és megérkezéséig az uralkodást édesanyja, Eleonóra Magdolna császárnő, mint régens vette át. Bécsben úgy gondolták, hogy ez felkelti a magyarok rokonszenvét. A császárnét ugyanis 1681-ben magyar királynévá is megkoronázták és állítólag vérrokonságban volt az Árpád-házi uralkodókkal. Az államügyeket az úgynevezett tikos minisztertanács intézte, amelynek Trautsohn herceg volt az elnöke, s kiválóbb tagjai voltak Wratislav János gróf, a cseh kancellár, az eszes és gyakorlott diplomata, aki annak idején a nagyszombati tárgyalásokon is szerepelt és báró Seilern János, a kiváló jogász, a későbbi Pragmatica Sanctio szerzője.

Eleonóra császárné első dolga volt, hogy Pálffy János tábornagyot visszahívta és Cusanit bízta meg a magyarországi csapatok főparancsnokságával, ami a kormánykörökben nem kis ijedelmet keltett. A császárnénak Pálffy iránt táplált ellenszenvét abból a különös, nem ismert, hanem inkább rebesgetett viszonyból magyarázták, amely a tábornagy leányát, Mária Annát az elhunyt könnyelmű uralkodóhoz, I. Józsefhez kapcsolta. Pálffy visszahívása bonyodalmakat idézett volna elő, mert nála alkalmasabb ember nem volt és már majdnem teljes sikert ért el a Károlyival való tárgyalásokon. A tárgyalásokat Cusaninak kellett volna folytatni, neki kellett volna megharcolnia a nagy diplomáciai harcot a rendkívül

okos és ravasz Károlyi Sándorral. Szerencsére az udvari körök kettévágták a gordiusi csomót. Pálffy leányát hozzáadták egy élemedett cseh grófhhoz s így eltávolították az udvartól, a császárnét pedig meggyőzték arról, hogy a magyarokkal való tárgyalások befejezésére nincs alkalmasabb ember Pálffynál. Pálffy újból való megbízatása mellett szólalt fel Savoyai Jenő herceg is, a haditanács elnöke, aki minden politikai és hadügyi kérdésben szinte megfellebbezhetetlen tekintélynek örvendett.

Rákóczi az orosz cárral való találkozástól rendkívül sokat várt és a találkozást, amelynek előkészületei annyira előrehaladtak, hogy lassankint el is indulhatott, a béketárgyalásoknál is fontosabbnak tartotta. A szabadságharc kimeneteletét nem látta vigasztalannak, optimizmusa egy pillanatra sem hagyta el. A Pálffy-féle rezolúciót nem fogadta el tárgyalási alapnak és a fegyverszünet meghosszabbítását kérte, főleg azért, mert az orosz segítségtől sokat várt, majdnem mindent erre az egy kártyára tett. Sennyey ugyan megírta neki, hogy csapatai a hadakozást már megúnták, elfogta őket a békevág, ami természetesen nem volt túlzás, a fejedelem azonban ezeknek a panaszoknak nem adott hitelt. Azt sem vette észre, hogy a kukizói kiáltvány, amely, mint Rákóczinak minden beszéde, levele s egyéb megnyilatkozása, szinte mesteri mű, a közvéleményre nem gyakorolt hatást.

Károlyi Sándor már április 25-re összegyűjtötte a szövetkezett Rendekeket, hogy velük a békefeltételeket megbeszélje, de nem Husztra, mint a fejedelem tervezte, hanem Szatmárra. Fel lehetne vetni azt a kérdést, vajjon mi lesz, ha a szatmári gyűlésen Rákóczi megjelenik s hogyan alakulnak tovább az események? Személyes hatása rendkívüli volt. Szavának hatalmával bátorságot tudott önteni a csüggedőkbe s könnyen lehetséges, ha tiszteletet parancsoló alakja megjelenik a Rendekek utolsó gyűlésén, azok újból kardot fognak s akkor mi következik? Talán a teljes bukás, vagy esetleg sikerül kicsikarni kedvezőbb békefeltételeket?

A RENDEK UTOLSÓ GYŰLÉSE

A fejedelem ekkor már nagyon neheztelt Károlyira, őt tartván főbűnösnek abban, hogy a kuruc hadsereg fegyelme meglazult és hogy a Rendekeket csüggedés fogta el. Ezek a vádak túlzottak voltak. A szatmári gyűlés lefolyása megmutatta, hogy a Rendekek nagy többsége békevágtyól volt eltelve; reménytelennek látta a küzdelmet, hiszen az országnak legnagyobb része már a császáriak kezén volt, az összes fontosabb várakkal együtt s a külföldi segítségben, amely csalfa remény maradt nyolc hosszú esztendőn keresztül, senki sem bízott. Rákóczi egyik legragaszkodóbb

embere, kancellárja, az öreg Sennyey, akire Munkács várát bízta kincseivel, vagyona nagy részével együtt, szintén azon a véleményen volt, hogy békét kell kötni. »A külső segítség reménysége sem halaszthatja el ezen mostani békességnek végzését, mert azok nemcsak bizonytalanok, de ha minden kétségen kívül valók volnának is, az ő győzelmük igen kétséges« — mondotta Sennyey.

Rákóczi személyes varázsától úgylátszik Károlyi is nagyon félt. Eddig taktikázott s húzta-halasztotta a Pálffyval való megegyezést, most azonban egyszerre siettette, nyilván attól való féltében, hogy a fejedelem személyes hatása mindent leronthat. A fejedelem még mindig abban a hitben élt, hogy magyarországi csapatai hallani sem akarnak békéről s hajlandók végsőig, az utolsó csepp vérig, harcolni. Lehet, hogy hajlandók is lettek volna, de csak az ő személyes vezetésével, Károlyiéval már nem. Ezért határozta el Rákóczi Károlyi letételét, akit a hadak csüggedéséért Isten és ember előtt felelőssé tett. Vaynak kellett volna most a főparancsnokságot átvenni, csak hogy a döntő fordulat már elkövetkezett és a nagy események már órák alatt peregtek le. Ez a fordulópont a szatmári gyűlés, amely elhatározta a békét. Aznap, amelyen Kassa, a szabadságharcnak Érsekújvár mellett legerősebb vára, kapitulált, gyűltek össze a Rendek, illetve maradványaik, az utolsó országgyűlésre. Kassa eleste

után minden ellenállás feleslegesnek s hiábavalónak látszott. Károlyi Sándor, aki Huszt helyett Szatmárt választotta a gyűlés székhelyéül, úgy látszik azért, hogy közelebb legyen Pálffyhoz, vagy talán azért, hogy a fejedelem hirtelen ott ne teremhessen, előbb megkérdezte a Rendekeket, hogy meg akarják-e tartani a gyűlést Rákóczi nélkül. Azok igenlőleg feleltek. Károlyi, miután könnyes szemmel megállapította, hogy Rákóczi tanácsának tagjai közül senki sincs jelen, ismertette a helyzetet és az eddigi tanácskozások eredményét, majd felvetette a kérdést: várhatnak-e bárholonnan is segítséget? Azok »egy akarattal, egy torokkal« a béketárgyalások folytatása mellett nyilatkoztak.

Felszólalt Ráday Pál, Rákóczinak Pálffyhoz küldött követe, de csak mint magánember, mert más megbízatása volt és előadta, hogy a hollandok és az angolok Bécsben a magyarokkal való békét sürgetik. Óvatosságra intette a Rendekeket, mert Pálffy — mondotta — nem teljhatalmú megbízott, amit az mutat, hogy sok minden fontos kérdést fenntart a császári kegy számára. Kifogásolta Ráday az özvegyek és az árvák jogainak megcsorbítását, ami, ha megtörténnék, »a kurucságnak vagy pártosoknak neve és gyalázatja látszik rajtuk maradni«. Végül, hogy a fejedelem kijöhhessen Lengyelországból, javasolta a fegyverszünet meghosszabbítását, amit a gyűlés helyeslőleg vett tudomásul.

A szatmári gyűlés mindenáron békét akart, de tiszteletben tartotta Rákóczi kívánságait is és Klobusitzky Györgyöt meg Balogh Zsigmondot bízta meg a császári fővezérnél való közbenjárással. De ezek útnak sem indultak, amikor egyszerre csak megjelent Szatmáron a tábornagy megbízásából báró Amade József, az új rezulúcióval és a tábornagynak azzal az üzenetével, hogy a gyűlés határozatait Károlyi személyesen vigye el Károlyba. Javasolta még, hogy kérjék fel Locher udvari tanácsost és Graven tábornokot a gyűlésen való megjelenésre. Az Amadé-féle pontok értelmében még azt kérte Pálffy, hogy a kurucok, őszinteségük jeléül, adják át Kővárt, ami meg is történt. Április 27-én este érkez meg a küldöttség Pálffyhoz és kérte Locher udvari tanácsos megjelenését, aki mindjárt másnap, 28-án hajnalban, elindult Szatmárra. Itt rögtön megkezdődtek a tanácskozások. Megjelentek nála Bulyovszky Dániel és Pongrácz György, hogy végleges formába öntsék a békepontokat, amelyeket azután a Rendek elé terjesztettek. Csak az özvegyek és árvák tulajdonjogáról szóló rendelkezések keltettek nagyobb vitát, amelybe Ráday Pál is beleszólt. De ebben is megegyeztek. Az újonnan megszerkesztett békepontokat az úgynevezett »profont-házban« elfogadták s miután ez megtörtént, a katonaság hazabocsátását és az eskületétel módjának kérdéseit tárgyalták.

A NAGYMAJTÉNYI MEZŐN

A császári tisztek ekkor már együtt mulattak a kuruc tisztekkel s már három brigád előzőleg letette a hűségesküet. A hadsereg szinte bevégezett tények elé állította a Rendeket. A kurucok utolsó gyűlése bizonyosra vette, hogy megnyeri a fejedelem tetszését s miután megköszönték Károlyinak hetek óta tartó buzgó fáradozását s elismerésüket fejezték ki hazafiságáért, azt üzenték Rákóczinak, hogy jöjjön be az országba. A fegyverletétel színhelyéül a majtényi mezőt jelölték ki, ahová Károlyi április 30-án összevonta a körülbelül 12.000 főre rúgó kuruc erőket.

A majtényi jelenetet a lírai történet szemlélet úgy szokta feltüntetni, mint valami gyászos, leverő, tragikus eseményt, amely Rákóczi szabadságharcának teljes csődjét szimbolizálja. Emlékeink azonban a majtényi eseményt nem ilyenek mutatják. Ha emlékeink alapján magunk elé képzeljük, nem látjuk a letörött zászlót, sem a síró vagy káromkodó, kétségbeesett kurucokat, akik még tovább harcoltak volna, de Károlyi Sándor »elárulta« őket. Inkább az ünnepélyes békekötés aktusa volt, nem szomorú fegyverletétel. Károlyi Sándor a nagymajtényi mezőre összegyűjtötte fáradt és békét áhítózó csapatait. Másnap, május 1-én Pálffy János tábornagy is megjelent nagyobb lovascsapat kíséretében. Károlyi Sándor még egyszer szemlét tartott a teljes

fegyverzetben felsorakozott kuruc ezredek fölött, azután maga köré szólította az összes tiszteket, akikhez az esküt eddig le nem tett magyarországi és erdélyi Rendek is csatlakoztak s először ő maga tette le a hűségesküt Pálffy tábornagy kezébe, majd a többiek. Ezután Károlyi a császári főparancsnokot nagyobb beszédben üdvözölte, megköszönve neki az uralkodó kegyelmét, közbenjárását, fáradozásait az annyira óhajtott béke megvalósításában. Pálffy ekkor ünnepélyesen megígérte, hogy a király a megegyezést szentül megtartja, csak ők is őrizték meg az imént fogadott hűséget. Ennek megtörténte után még egyszer meglengették az átlótt rongyos zászlókat, amelyeket nyolc nehéz esztendőn keresztül annyi diadalmas csatában lengették és lerakták Pálffy elé mintegy annak szimbolumául, hogy többé nem fognak fegyvert az uralkodó ellen. Ezután dízsorsút, majd Te Deum következett még ott a majtényi mezőn a békéért. Pálffy tábornagy Domahidy főispán útján felszólította a csapatokat, hogy térjenek át a király szolgálatába, de nagy részük tagadólag válaszolt. Rákóczinak 75.000-ről 12.000-re leapadt kis csapata belefáradt a hadakozásba és fegyvereit megtartva, kisebb-nagyobb csoportokba verődve eltávozott a nagymajtényi mezőről s elszéledt haza.

A nyolcesztendőös küzdelemnek, melyet a magyar rendek Rákóczi vezérlete alatt az idegen zsarnokság beolvasztó törekvései ellen folytattak,

a szatmári béke az eredménye: a megegyezés a nemzet és dinasztíája között. Igaz, nem győzelem ez, de mindenesetre siker; amit pedig Károlyi Sándor tett, kiegyezés, nem árulás.

ÖSSZEFOGLALÁS

Most tekintsünk vissza a nyolcesztendőös küzdelemre és vonjuk le tanulságait! Mit tett Rákóczi, mi az ő teljesítménye? Ez a nyolcesztendőös küzdelem szinte páratlanul áll ezeresztendőös történetünkben és az erkölcsi erőnek a küzdelme egy sokszorta nagyobb és megszervezettebb fizikai erővel. Rákóczinak, amikor átlépte az ország határát, egy száz katonája sincs — az a kis paraszttömeg alig számított a módszeres harcok és a hivatásos hadsereg korában — és semmiből teremtetett rövid idő alatt hadsereget. Ez a hadsereg, bár minőségben nem vetekedhetett Savoyai Jenő hadseregével, szembe mert szállni Európa akkor legjobb s legnagyobb armádiájával, melyet a kor legkiválóbb hadvezérei vezettek.

A hadvezérséget nem tanulta. Az alatt a néhány hét alatt, amit Bádeni Lajos mellett a nyugati hadszíntéren eltöltött, a hadvezetésnek akkor már tanultságot igénylő művészetét nem tanulhatta meg. Nem készületlenül kerültek hadseregek élére a legnagyobb hadvezérek sem, akik a hadvezetés adományát magukkal hozták a

világra. Napoleon hadiiskolát végzett s amikor leküldték Itáliába, a hadtörténet és a hadászat elmélete kisujjában volt. Rákóczi úgyszólván készületlenül váilalta a hadseregszervezést és a vezetést. Mint szervező nagy eredményeket ért el és túlzás nélkül nevezhetjük őt a magyar történelem legnagyobb szervezőjének. A szabadságharcot katonailag, pénzügyileg egyaránt jól megszervezte és a vezetést egész végig kezében tartotta. A gyakorlati kérdéseket jól, világosan látta és jól kihasználta a nemzeti ügy céljaira a kimerült országnak akkor még rendelkezésre álló minden erejét.

Kétségtelen, hogy Rákóczi mint hadvezér korának nagy stratégáival, Savoyai Jenővel, Villars-al, XII. Károlylyal, Marlboroughval nem vetekedhetett, de senki sem állíthatná róla, hogy rossz hadvezér lett volna. Azt láttuk az előzményekben, hogy a nagy csatákat sohasem saját, hanem alvezéreinek hibáiból vesztette el. Kezdetben, ismerve saját járatlanságát, sokat adott a hadászatban járatosabb katonáknak: Bercsényinek, Károlyinak, Forgáchnak, Eszterháznak a véleményére, de csakhamar belátta, hogy nagy átfogó tervek iránt egyiknek sincs érzéke s ő maga mindig jobban, helyesebben ismerte fel a helyzetet és a nagy ütközeteket nem vesztette volna el, ha a saját akaratát végre tudta volna hajtani. Rákóczi — mondjuk így — nem nagy, hanem jó hadvezér, de elsőrangú, nagystílű szer-

vező, amellett egész történelmünknek legnagyobb vezető egyénisége. Tisztán egyéniségének erejével hatott, ő az akkori magyarság vágyainak és törekvéseinek összegezője és kifejezője. Emlékirataiból látjuk, milyen hallatlan munkát végzett, milyen küzdelmeket folytatott, hogy nyugateurópai színvonalú, iskolázott hadsereget teremtsen. Mintaképül Savoyai Jenő hadserege lebegett előtte. Alantasai, Károlyi, Bercsényi az irreguláris harci eljárás hívei s azt tartották, hogy »nem jó szemtől szembe szállani a némettel«. Nyugtalanítani kell a császáriakat, kiszorítani, tönkreverni egyes csapattesteiket. Ezzel a módszerrel lehet kisebb-nagyobb sikereket elérni, de döntő győzelmet aratni lehetetlenség. Ebben a kérdésben a fejedelem igazolódott. A rendi kor bizonyos előítéleteitől nem tudta magát megszabadítani. A magasabb katonai rangok csak főneméseknek jutottak. Két kiváló csapatvezére — Bottyán és Ebeczky — nem kaptak hadseregvezetői magasabb hatáskört. Tisztekben, kiképzőkben egész végig hiány mutatkozott.

A rendi kor társadalmi viszonyai ránehezettek a mozgalomra. A köznemesség kissé zabolátlan tömegeit nem lehetett egykönnyen beletörni egy nagy, állandó, fegyelmezett hadsereg kereteibe. A megyei nemesség komoly harcokban nem igen állta meg helyét. A reguláris katonaság (hajdúk) európai színvonalú katonaságnak bizonyult. Azzal a szándékával, hogy nemesi testőrcsapatai-

ból képez ki tiszteket — elkésett. Elgondolásai kitűnőek, szervezői ereje, munkabírása bámulatos, ámde nem tudott kíméletlen lenni, nem tudott büntetni, amikor büntetni kellett volna. Azt mondhatnánk, alantasai tisztelték, szerették, de nem félték tőle. A kuruchadjárat egész története azt mutatja, hogy jó alvezérei nincsenek. A nagy hadvezérek annak köszönhatték fényes sikereiket, hogy alvezéreik engedelmeskedtek, végrehajtották a fővezér parancsait, és, ha kellett, önállóan is megállották helyüket. Rákóczi csapattisztjei remekül működtek, mint kisebb kötelékek vezetői a portyázó hadjáratokban és a rajtaütéseknél, de azt látjuk, hogy a négy elvesztett nagy csatánál: a nagyszombatnál, a pudmericinél, Zsibónál, Trencsénél felmondották a szolgálatot. Csapatai, különösen Nagyszombatnál és Zsibónál égtek a harcvágytól, de mindkét csatát elvesztette alvezéreinek ügyetlensége következtében.

Trencsénél a hadsereg már hanyatlott, régi lendületéből sokat veszített. Ő maga írja emlékirataiban, hogy ezután a gyászos nap után minden rosszra fordult. Megkezdődött a hanyatlás. Romhányynál a szabadságharc minden katonai erejét kiadta.

Döntően szóltak bele a magyarországi helyzetbe a nyugati hadszíntér eseményei. Ha nincs Hochstädt, a magyar szabadságharc sorsa más-ként alakul. Rákóczi célja Ausztrián keresztül összetalálkozni Miksa Emánuel bajor választó

hadseregével; ha ez sikerül, talán megnyeri a szabadságharcot. Ha Villars győz s nem Savoyai Jenő és Marlborough, Rákóczi Ferenc szabadságharca sikerrel fejeződik be. A felkelés nagy erővel, roppant lendülettel indult meg, de lassan kimerült. A győzelmes császári hadak is a spanyol örökösödési háború vége felé a kimerültség tüneteit mutatják, de Pálffynak még mindig 50.000 főnyi hadserege áll szemben a 12.000 főnyi kuruc hadsereggel, szóval: négyszeres a túlerő.

Ő maga szabadságharcát remekül foglalja össze a következőkben:

»Bárki ítélend a magyar ügyekről, a háború szerencsés kezdetét az ellenség fölötte nagy óvatosságának tulajdoníthatja és annak, hogy az erősségek és helyőrségek nagyon rosszul valának ellátva és még rosszabbul védelmezve. A háború szerencsétlen végének okául pedig a nemzet tapasztalatlanságát s tudatlanságát, a fegyver és pénz hiányát, — amelyek a hadakozás idegei — a pestist és a francia udvar által nyújtott segédlem csekélységét tulajdonítandja«.

A diplomáciai vezetés kétségkívül igen jó. Rákóczi kihasznált minden kínálkozó lehetőséget: a Habsburgok és a Bourbonok ellentéteit, a protestáns Anglia, Hollandia, Poroszország rokonszenvét; még Nagy Péter cár barátságát is, bár ez nem igen járt gyakorlati haszonnal. A jó külpolitikai vezetés azt jelenti, hogy minden külső lehetőséget kihasználnak a háború sikerének

előmozdítására. Ebben az időben a diplomáciai helyzet rettentően nehéz és bonyolult. Megbízható szövetségesek nincsenek; a népek közti igazi barátság ismeretlen. Az uralkodók, a kabinetek pillanatnyi érdekeiket nézik. Az adott szó szentsége, a szerződés megtartása szintén csaknem ismeretlen fogalom. A hanyatló feudális kor politikai erkölcei is lazák. Angolország, Hollandia rokonszenve eszményi és tisztességes indítóokon nyugszik, Péter cár frivol játékot űzött Rákóczival. XIV. Lajos barátsága nem őszinte, szüksége van a magyar felkelésre, hogy lekösse a császári erőket. A francia nép akkori politikával foglalkozó része viszont őszintén magyarbarát és magyarbarátok a király kitűnő diplomatái is, kikkel Rákóczi Lengyelországban tárgyalt.

Európa még nem alakult ki teljesen. A brit birodalom széles fundamentumai már megvannak. A Habsburgok s a Bourbonok kibékíthetetlen ellentétei mozgatják elsősorban az európai politikát. Spanyolország csillaga leáldozóban van, az egykor félelmetes török nagyhatalom hanyatlásnak indult. A svéd nagyhatalom a poltavai csata után (1709 júl.), rövid ideig tartó tündöklés után, letűnt. És megjelent Európa Keletén a moszkovita cárizmus. A Habsburg- és Bourbon-ellentétek kihasználása önként kínálkozott. A magyar ügy végzetes szerencsétlensége, — mint már mondtuk — hogy a Bourbonok alulmaradtak. A legértékesebb segítség kétségtelenül XIV. La-

josé : a pénz, ha nem is volt sok, a csapatok, a műszaki tisztek sokat jelentettek a magyar ügy számára. A francia király a béke megkötésénél többet tehetett volna, de csak saját önző érdekeit nézte és cserbenhagyta Magyarországot.

Nem sok szerencse kísérte a magyar szabadságmozgalmat. Azt is látjuk, hogy Rákóczinak töméntelen baja van állandóan a csapatokkal, rossz, tudatlan alvezéreivel. Teljesítménye mégis óriási. Beiktathatjuk őt a nagy magyarok díszes névsorába : Hunyadi János, Mátyás király, Bethlen Gábor, Zrinyi Miklós nevei mellé. Nyolcesztendőös küzdelme erkölcsi siker és hosszú időre eldöntötte a magyarság sorsát.

HATODIK FEJEZET

A SZATMÁRI BÉKE

A szatmári béke mérőöldkövet jelent nemzeti történetünkben. Bezárult vele a népemésztő harcok közel két évszázadig tartó hosszú sora, amely megkezdődött Moháccsal, folytatódott Buda elfoglalásával, az ország három részre szakadásával, a vallási háborúkkal, Buda visszafoglalásával, az azt követő gyilkos belső harcokkal. Hazánk Mátyás király korabeli népessége ez alatt az idő alatt felére (4 milliőről 2 millióra) apadt, az ország fejlődése fennakadt és a magyarság a szörnyű vérveszteségek következtében régi erejét többé vissza nem nyerhette. Az Alföld városainak, falvainak nagyrésze eltűnt; »Pusztaságban nyúlnak el vidéki«, a virágzó, gazdag falvak helyén homoksivatagok, mocsarak, fűvel benőtt bozótos területek váltakoznak. A nagy magyarírtás most már véget ért. A nemzet Rákóczi vezérlete alatt nem tudta ugyan kivívni szabadságának és függetlenségének teljességét, de a kiegyezési mű a romok eltakarítására, az építő munkára nagy lehetőségeket nyújtott.

A BÉKEOKMÁNY TARTALMA

A szatmári béke biztosította első sorban Rákóczinak minden vagyonát, Magyarországon, Erdélyben a Partiumban elterülő összes birtokainak élvezetét, azoknak kivételével, melyek váraknak voltak tartozékai. Cselédségével, udvarnépével bárhol lakhatott. Egyetlen feltételkent azt köti ki a szerződés, hogy a hűségesküt letegye, amire háromheti haladékot kapott. Várait köteles a császárnak átadni, de a bennük lévő katonaságot nem az ő költségén, hanem az uralkodó zsoldján tartják. Ha nem akar a hűségeskü letétele után Magyarországon tartózkodni, kiköltözködhetik Lengyelországba, de az uralkodó iránt való hűségében tartozik élni. A főrendek, nemesek, főtisztok, prelátusok mind a magyarországiak, mind az erdélyiek, akik a harcban résztvettek, »*gratia vitae et honorum*«-ot kapnak. Senkinek sem kell tartania a *neoacquistica commissiotól*. A fegyverletételt nem úgy kell értelmezni, hogy a jövőben senki sem viselhet fegyvert, mert a nemesség fegyveryiselési joga megmarad, csak ellenséges szándékból tilos fegyvert használni.

A közkatonák a szatmári béke szerint szintén teljes amnesztiát kapnak és nem kényszeríthetők arra, hogy császári zsoldba álljanak, csupán annyit lehet tőlük követelni, hogy hazatérjenek. A külföldi származású katonák szabad elvonulást kapnak. A 3. pont kimondja, hogy az uralkodó a

vallási törvényeket megtartja és a vallás szabad gyakorlatát Magyarországon éppúgy, mint Erdélyben megengedi. A 4. pont az elhaltak árváinak és özvegyeinek vagyoni jogi viszonyait szabályozza. Az özvegyek és árvák birtokait vissza kell adni, ha azok még nincsenek eladományozva vagy eladva. Ez a pont kimondja meg, hogy az árvák és özvegyek vagyonával kapcsolatos sérelmeket minden módon jóváteszik és a legközelebbi országgyűlés gondoskodik az orvoslásról s az örökösödés biztosításáról. Azok, kik az ország területén kívül vannak, később is megkapják az amnesztiát, ha visszatérésüknek akadályait igazolják. A magyarországi és erdélyi főnemeseknek és nemeseknek a háború előtt viselt méltóságait nem adják vissza, de megvan számukra az udvarhoz való folyamodás lehetősége. A jászok, kunok, hajdúk kiváltságain esett sérelmeket a legközelebbi országgyűlés orvosolja.

A 6. pont szerint az amnesztia a magyarországi illetőségű hadifoglyokra is kiterjed. A legutóbbi fegyverszünet kezdete óta esett kártételek a tényállás megállapítása után mindkét részről kárpótlandók. A 8. pont kimondja, hogy a kételkedés és bizalmatlanság eloszlatása végett az amnesztiát, miután azt ünnepélyes formában kibocsátották és az udvar is megerősítette, minden magyarországi és erdélyi megyének és kerületnek minél előbb meg kell küldeni. A 9. pont így szól: »Minthogy Őfelsége Magyarországnak és

Erdélynek jogait és kiváltságait szentül és sértetlenül megtartja, ennek következtében nem fogja megengedni, hogy ez ellen az amnesztia ellen újabb vetélkedésekre vagy perlekedésekre ok adassék, s bárkinek zaklatására és megsértésére mód és alkalom nyujtassék; miért is az összes katonai és polgári hatóságok arra utasítandók, hogy az ellenállókkal szemben a törvény erejével szigorúan járjanak el». »Egyébként nincs akadálya annak, — mondja a 10. pont — hogy a jövő országgyűlésen a sérelmek előadassanak, vagy olyan javaslatok terjesztessenek elő, melyek a nemzet értékeiben állóknak látszanak».

Végül újból kijelentik, hogy az uralkodó minden főnemesnek, nemesnek, közkatonának, akik Rákóczi táborában együtt harcoltak, teljes amnesztiát biztosít még abban az esetben is, ha Rákóczi a kitűzött határidőre nem jelennek meg és nem tenné le a hűségesküt. Az uralkodónak az a meggyőződése, hogy azok, kik most hűségesküt tettek, nem hallgatnak többé Rákóczi tanácsaira, hanem az eskü által magukra vett kötelességüket megtartják.

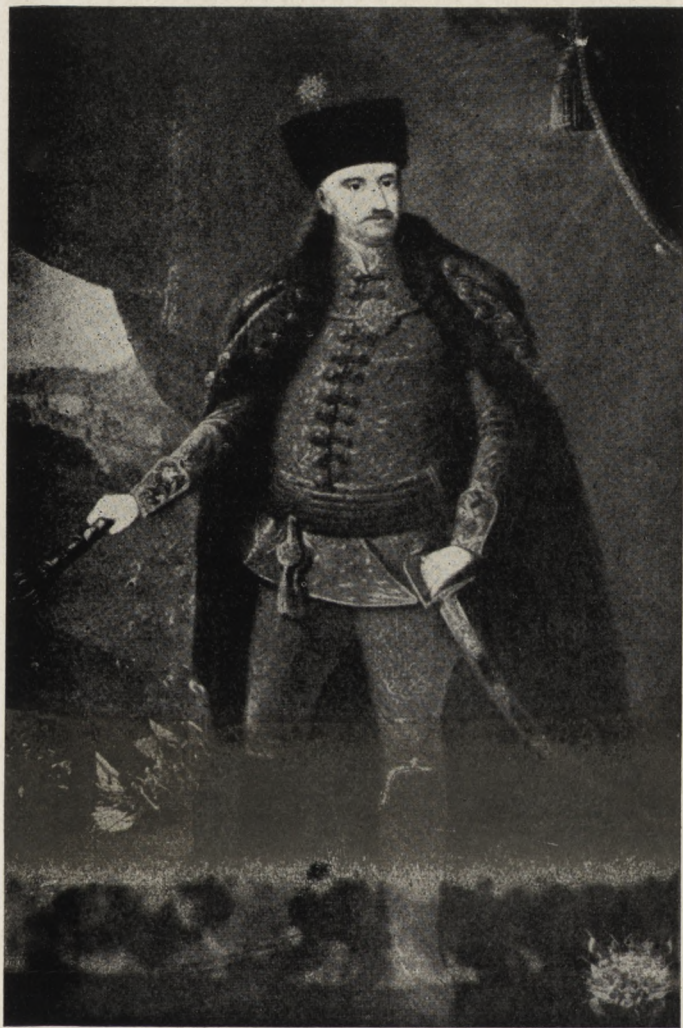
A szatmári béke a február 18-i utasításokhoz képest jelentékeny haladás. Károlyi sok előnyt, kedvezést kialkudott és Pálffy, akiben a jóakarat kétségkívül megvolt, sok kérdésben engedett. A nagyszombati béketárgyalásokon előadott 23

ponttal korántsem azonos a szatmári szerződés, de ha azok a kívánságok teljesültek volna, Rákóczi is letette volna a hűségi esküt. Viszont nem tartalmaz kevesebbet, mint a császári bizottságnak a rendek békepontjaira adott válasza. Tudjuk azt is, hogy februárban, amikor a béketerv Bécsben először felmerült, nem igen akartak az udvarban nagyobb engedményekről hallani. Savoyai Jenő is azt követelte, hogy Magyarországot fegyverrel kell rákényszeríteni a békére. Közbejött azonban I. József halála, kedvezőtlenebbre fordult a külpolitikai helyzet, mire az udvar engedett. A háborúba ott is belefáradtak, ámbár a császári fegyverek mindenütt győztek a nyugati harc-tereken, a veszteségek, a terhek rettentően ránehezedtek az örökös tartományokra és óhajtották a békét.

A Rendek Károlyban tartott gyűlésükön május 1-én küldöttséget választottak, hogy az udvarnál a békeszerződés megerősítését kérjék. De ez csak formaságszámba ment, hiszen a békeszerződésen, amelynek alapján a Rendek hűségi esküt tettek és az ellenségeskedések megszűntek, lényegbevágó változást már nem lehetett eszközölni és a ratifikálás biztos volt. A magyarországi Rendek részéről Csajághy János, az erdélyiek képviselőjében Pongrácz György volt a bizottság tagja. A még mindig dühöngő pestisjárvány miatt a küldöttség csak jó sokára, június 15-ére érhetett Bécsbe, ahol Eleonóra császárné

Károlyi Sándor

fogadta. A titkos tanács, melynek gróf Starhemberg, báró Seilern, gróf Herberstein, gróf Schlick, Sauberer és Öttl voltak a tagjai, amely Trautsohn elnökletével s az ő palotájában május 10-én ült össze, sorra vette az összes békepontokat és valamennyit elfogadta, kevés lényegbe nem vágó módosítással. Még a ratifikálás és a régensnő aláírása hiányzott. Előbb azonban hozzá akartak szólni a magyarországi urak is. A magyar kancellária a végleges okirat megfogalmazása előtt értekezletet tartott. Itt magyar részről az esztergomi érsek, a nádor, gróf Zichy Péter, gróf Pálffy Miklós, gróf Csáky Imre kalocsai érsek, gróf Illésházy Miklós, gróf Csáky Zsigmond, gróf Erdődy Sándor, osztrák részről: Mansfeld herceg, gróf Windischgrätz, gróf Traun, gróf Herberstein, gróf Schlick s Öttl jelentek meg. Némi módosítások után ez a bizottság is elfogadta a szatmári békeszerződést, melyet Eleonóra császárnő aláírása után rögtön nyilvánosságra hoztak.

A szatmári béke, a labanc politikának ez a fényes győzelme, melynek eléréseért Rákóczinak nyolc esztendeig kellett verekednie, belföldön, külföldön egyaránt jó hatást keltett. Az országot 1683 óta szakadatlanul a háború emésztette, a török idők szörnyű pusztításai után tovább folyt az öldöklés és romlás a kuruc-labanc világban. Az ország gyér népességű, járványok, mint a pestis, a »*morbus hungaricus*« pusztítottak s rettentő volt

a szegénység. Gazdaságilag Nyugat-Európa mögött szinte századokkal el voltunk maradva. A háború is töméntelen vagyont felemésztett. És hogy Károlyi Rákóczi-val szemben kikényszeríthette a békét, annak nagyrészen gazdasági okai voltak. A nagybirtokos főnemességet ugyanúgy, mint a középbirtokos köznemességet, a városi polgárságot, csak a béke menthette meg a már tűrhettelen gazdasági romlástól. Károlyi büszkén tekintett művére, melyért a későbbi kor nem méltányolta. Amit tett, nyugodt lelkiismerettel tette, »minthogy hívségemben nem vala hitelem, kinyílatkoztatta-e Isten, hogy hitetlen voltam?« — kérdi ő maga. Ő is mélyen vallásos lélek, akárcsak a fejedelem és a békét, melyet oly nehezen hozott tető alá, »Isten csodálatos munkájának« tartotta.

AZ INTRANZIGENSEK

Az intranzigens álláspontot még bent a hazában az ungvári és munkácsi kuruc őrségek képviselték. A munkácsiak sem találták rossznak a szatmári békepontokat, csak a békeszerződés tisztességében nem hittek s hitelt adtak ábrándos, kósza híresztelésnek. (Bercsényi királlyá választása.) Pálffy tábornagy seregével Kassára vonult, amely központi fekvésénél fogva igen alkalmasnak mutatkozott arra, hogy onnét irányítsa a hadműveleteket, ha azokra még szükség lesz. A határhoz

is közelebb került, mert attól lehetett tartani, hogy Rákóczi lengyelországi diplomáciai működése és főleg a cárral való komolynak látszó kapcsolatai bonyodaltnak idézhetnek elő. Pálffy meg akarta szerezni mindenekelőtt még a kuruc kézen lévő várakat.

A fejedelem, mióta Lengyelországba távozott, nem ismerte kellőképpen a magyarországi állapotokat, nem hitt az általános lehangoltságban és főleg az országszerte megnyilvánuló békeakarásban. A kuruc hadsereg helyzetét sem látta olyan kétségbeejtőnek, mint amilyen valóban volt és hitte, hogy minden jobbra fordul, mihelyt új főparancsnokot állít Károlyi Sándor helyére. Számításait, elgondolásait képzelt helyzetre és közhangulatra építette. Lehet, hogy hatással volt rá az epés Bercsényi is, aki hallani sem akart az udvarral való megegyezésről. A fejedelem úgy látta, hogy I. József váratlan halála, mint valami Istentől származó csoda, fordította jobbra a magyar szabadságharc sorsát. A nemzet — szerte — szabadkezet kapott, mert Magyarországnak nincsen királya. »Itt Isten csodálatos munkájával, a császár váratlan halála által megcsinálta a békességet.« Rákóczi közjogi magyarázatának volt valami alapja; Bécsben is féltek attól, hogy I. József halála új megmozdulásokra ad alkalmat; Pálffy ezért titkolta el az esetet Károlyi Sándor előtt.

A fejedelem új számításainak s elgondolásainak akkor lett volna komoly alapjuk, ha az

orosz segítség valóban annyit ért volna, mint amennyinek látszott s mint ő gondolta. Az idealisták jóhiszeműségével hitte, hogy a vad és nyers Nagy Péter cár jobban helytáll szaváért és ígéreteiért, mint XIV. Lajos. Közjogi felfogását, hogy nincs király, csak a munkácsi őrség vallotta, a többiek : Kővár, Huszt, Ungvár május közepén megadták magukat. Csak Munkács vára állott még rendületlenül, amelyet Pálffy május 20-án, miután az őrség a megadásra való felszólításra tagadó választ adott, körülzáratott és az ostrom vezetését Löffelholz altábornagyra bízta.

TALÁLKOZÁS A CÁRRAL

Most már küszöbön állt a fejedelem és Nagy Péter cárnak régóta készülő találkozása. A cár Javorowot tűzte ki a találkozás színhelyéül, ahová Rákóczi április 24-én indult el Lembergől. A találkozástól igen sokat várt; minthogy még nem vesztette érvényét a varsói szerződés, melyet még Bercsényi kötött, abban reménykedett, hogy ha a megegyezés sikerül, rögtön visszatérhet Magyarországra. Hogy a találkozást el ne mulassza, Zaluzéba költözött, Javorow szomszédságába, ahol már felesége várt reá. Wilczek gróf jelentései arra vallanak, hogy Rákóczi még a szatmári béke után is elég nagy tényező s Bécsben aggódva szemlélték, hogy a francia király, az orosz cár

még mindig szóba állnak vele; nagyon félték főleg az orosz cárral való találkozástól. Valóban úgy látszott egy rövid ideig, hogy a fejedelem szerencsecsillaga nem hanyatlott le végleg, sőt mintha egy kis ideig emelkedőben lett volna. Javorowban a cár igen szívélyesen fogadta; többször hosszasan tárgyalt vele s a jóhiszemű fejedelem benyomásai a lehető legjobbak voltak. A beszélgetés arról győzte meg, hogy a cárnak nagy tervei vannak Magyarországgal, melyeket beleillesztett egy nagy politikai koncepcióba. Magyarországgal ellensúlyozta volna ugyanis cár a török-svéd szövetséget és külpolitikai tervébe igen jól bekapcsolódhatott volna az I. József halálával függetlenné lett ország, amelynek esetleg Rákóczi lett volna a királya.

Mindezt szépen gondolták el a cár és miniszterei. A tetszetős és tagadhatatlanul nagyszabású terv azonban egyszeriben megfeneklett a szatmári békén és azon, hogy Magyarország I. József halálával nem lett független. A cár és miniszterei megrökönyödve hallották a békekötés hírért és most már Magyarország, amely lepaktált dinasztíájával, az ő politikai házárdjátékaiban nem sokat számított többé. Rákóczi lengyel barátai egyszerre jéggé hidegültek. Sieniawski, a nagyhetman, a cár tiszteletére adott lakomára már meg sem hívta Rákóczit. A különben is kiszámíthatatlan cár magyarbarátsága is egyszerre lehűlt... Szóval, a szatmári béke a

fejedelem külpolitikájára szinte halálos csapást mért. Kapott még tőlük, mint majd alább látjuk, dús ígéreteket, de azok nem váltak valóra.

Júliusban Rákóczi a svéd-orosz ellentét kiegyenlítésének ügyében közvetített s már-már összekovácsolta a francia-orosz megegyezést, de ez is csalóka délibábnak bizonyult; a francia udvar váratlanul elejtette az orosz-francia közeledés gondolatát. Miután ez megghiúsult, a cár a török kormányval való közvetítésre használta fel Rákóczit. A törökkel Rákóczi jóviszonyban volt a szabadságharc egész tartama alatt. Most a török udvarban bennfentes régi diplomatáját, Pápay Jánost küldte Konstantinápolyba. A cárral való találkozás után mindent rózsaszínben látott a fejedelem s bármennyire aggasztotta is nemzetének gyengesége, mégis úgy érezte, hogy meglesz sok fáradozásának a jutalma. Mindjárt összehívta a Zaluzében lévő kilenc kuruc szenátort s eloadta nekik a cárral való tárgyalásait. Reményeit még inkább felkeltette Dolgoruckij herceg, aki május 31-én fényes lakomát rendezett a cár és az ő tiszteletére. Június 4-én Nagy Péter Jaroslawban jött össze Ágost lengyel királlyal és a tanácskozások alatt Rákóczi Wysocka faluban szállt meg saját kastélyában, hogy ott a cárt megvárja. A nagyhetman fényes ebédjén és mulatóságán a lakoma hangulatában és a nagy mennyiségben fogyasztott tokaji bor hevében úgy látszott, hogy a fejedelem nem túlzottan optimista és

reáépítheti jövőjét a cárra és a lengyel királyra. Úgy látta, hogy nem pusztá ütőkártya a frivol diplomáciai játékban. Másnap, június 7-én Radziwill herceg és több lengyel előkelőség keresték fel. A lengyel király a lengyel-orosz szövetségről tárgyalt a szenátussal, aztán Rákóczival folytatott hosszabb eszmecsérét, mindvégig a legszívélyesebb hangnemben. A franciák feltűnően hidegek maradtak: Rákóczit sem a cárral, sem a lengyel királlyal való tárgyalásai közben nem támogatták. Nagy Péter nem volt szűkmarkú az ígéretekben; kijelentette, hogy Rákóczi ügyét még fegyveresen is hajlandó támogatni, a lengyel király szintén hathatós és bőséges támogatást helyezett kilátásba, úgyannyira, hogy Rákóczi azzal a hittel tért nyugovóra wysockai kastélyában, hogy fényesen mennek a magyar szabadságharc ügyei. Június 11-én ő hívta meg ebédre a török harctérre induló cárt, aki ismét szentül ígérte, hogy még saját érdekeinek feláldozásával is békét köt a törökkel, hogy csak támogathassa Magyarországot.

A fejedelem ezután lelkesítő levelet írt a munkácsi várba szorult híveinek, hogy kitarásra buzdítsa őket és a Szan folyó mellett, vadregényes parkban fekvő kastélyában továbbszötte terveit. Tanácskozott Forgács Simonnal, Bercsényivel, Esterházyval, Vay Ádámmal és megtette az előkészületeket a hazatérésre. Neki magának is feltűnt, milyen könnyörtelen hideg-

séggel bántak vele Párizsban. Fierville-nek, XIV. Lajos követének, megírta, hogy úgy bánnak vele, mint kifacsart narancssal; a császár halála óta arra sem érdemesítik, hogy szóba álljanak vele. Rákóczi nem gondolt arra, hogy a francia reálpolitika szívtelen, hogy a francia felfogás szerint az uralkodójával lepaktált magyar nemzetnek nincs többé problémája és XIV. Lajos politikájában nem számít többé. Hivatkozik levelében önzetlenségére, hazaszeretetére és arra kéri a francia udvart, hogy Fierville-t ismét küldjék melléje Des Alleurs helyére. Vetésy meg is jelent a francia udvarban és látogatást tett Torcy-nál, a külügyminiszternél, előterjesztette Rákóczi kérelmeit, elsősorban azt, hogy XIV. Lajos ne ismerje el Károly főherceget magyar királynak; s előadta azt is, hogy Károlyt rászedték és ha Rákóczi támogatást kap, folytatni lehet a magyar szabadságharcot. Torcy azonban feszesen, rideg ábrázattal, szinte elutasítólag fogadta Vetésy előterjesztéseit, még azzal sem bízta, hogy a kérelmet uralkodója elé terjeszti.

Mialatt a fejedelem a cár és a lengyel király ígéreteiben bízva fáradhatatlanul szötte visszajövetelének és a szabadságharc megújításának terveit, Löffelholz tábornok teljes erővel ostromolta a kuruc mozgalom utolsó menedékét, Munkácsot. Az őrség, amelyben eddig a fejedelem levelei tartották ébren a lelkesedést, már csüggedni kezdett. Leverőleg hatott Károlynak Sennyeyhez intézett

levele is, melynek hatása alatt Sennyey, Rákóczi egyik leghűbb embere, annyi időn át kancellárja, mind a maga, mind az őrség nevében elfogadta a szatmári béke feltételeit és valamennyien letették az esküt Pálffy kezébe. Ennek végeztével a 4000 gyalogosból, 500 lovasból álló őrség fegyveresen, zeneszó mellett elvonult. Munkács kapitulált, ezzel az egész ország visszakerült a Habsburg-ház uralma alá.

A SZATMÁRI BÉKE VÉGREHAJTÁSA

A szatmári béke végrehajtása nem ment egykönnyen és nem csekély feladatot rótt a bécsi udvarra és a magyar kormánykörökre, főleg a vagyoni jogi rendelkezések miatt. A békeszerződés készítői talán nem is tudták, hogy a »gratia universorum bonorum« milyen bonyolult magánjogi problémákat fog majd felvetni. A hosszantartó háborúk alatt ugyanis sok birtok cserélt gazdát, mert a kor szokása szerint a hűtleneket legelsősorban birtokaiknak elkobzásával sújtották. Már I. Lipót megkezdte az idegen előkelőségek betelepítését az elkobzott birtokokba s a Rákóczi-féle szabadságharc alatt új urak ültek be a történelmi magyar családok birtokaiba. A birtokviszonyok e nyolc esztendő alatt szakadatlanul hullámszerűen s most egyszerre újból mindent felforgatott a béke. A trencsényi és a romhányi csaták után abban a

mértékben folyik a birtokviszonyok megváltoztatása, amint a kurucok szorultak kelet felé: az udvar új tulajdonosokat ültetett be a hűtleneknek nyilvánított kurucok elkönfiskált birtokaiba. A labanc arisztokrácia, főleg a cseh főnemesség, az udvarnak ez az előkelő lakájhada s a harctereken érdemeket szerzett katonatisztek kapták a birtokokat szolgálataik fejében. A magyar föld történetében I. Lipót alatt korszakos átalakulás ment végbe. Egy sereg idegen ült a honfoglalók ivadékainak örökségébe.

A szatmári béke úgy intézkedett, hogy az uralkodó hűségére visszatérők mindnyájan visszakapják elkobzott birtokaikat. Csakhogy ezekben már új tulajdonosok ültek, akik talán költséges befektetéseket eszközöltek, új területeket vettek művelés alá és őket valami módon kártalanítani kellett. Érthető, hogy kezdetben az udvar és az udvarnál bennfentes érdekeltek bizonyos ellenállást tanúsítottak, hiszen, ha a »*gratia bonorum universorum*«-ot tisztességesen végrehajtják, az új tulajdonosok igen nagy károkat szenvedenek. Ezért még az 1711. február 11-i minisztertanács úgy határozott, hogy csak a 10.000 forintnál kisebb értékű birtokok adhatók vissza. Ezt a határozatot azonban a szatmári béketárgyalások alkalmával Pállffy és Locher, Károlyi Sándor kívánságára, elejtették. A nehéz kérdéssel az 1711. május 26-án összeült értekezlet is foglalkozott, amely azonban már semmit sem tehetett: alkalmazkodnia kellett

a békeszerződés határozataihoz, amelyet egy teljhatalmú megbízott készített, s nem volt más hátra, mint hogy végrehajtsák a gratia bonorumot, betűszerint úgy, amint a békeszerződés kimondja. Nem törődtek azzal, hogy az akadályba ütközik; az udvar békét, rendet akart teremteni az országban minden eszközzel s azt látjuk, hogy legfőbb törekvése volt megnyerni a magyar Rendeket a dinasztia számára.

A haditanács a magyar Kamarához május 3-án küldött átiratában úgy rendelkezett, hogy az özvegyek és árvák minden birtokát vissza kell adni, de meg kell téríteni a tulajdonosnak az általa befektetett összeget. A megyéket egyik királyi rendelet arra is felhatalmazta, hogy szükség esetén karhatalmat vehetnek igénybe. De amint megkezdődött a végrehajtás, a vagyoni jogi kérdések mind bonyolultabbakká váltak. Felvetődtek ilyen kérdések is: mit kell »javakon« érteni, milyen legyen a kárpótlás és hogyan fizessék ki azt a régi tulajdonosok az új tulajdonosoknak? Az a kérdés is felmerült, hogy a Rákóczira vonatkozó rendelkezések az összes nemesekre érvényesek-e és különbséget kell-e tenni az egyháziak és a világiak között? A bécsi udvar és a haditanács csak a politikai szükségszerűséget és a célt nézték s nem sokat törődve a finomabb jogi megkülönböztetésekkel, egyszerűen elrendelték a békepontoknak legszigorúbb végrehajtását. Nem törődtek azzal sem, hogy a birtokok visszaadásával a dinasztia

kipróbált hűségű alattvalóit károsítják meg a »rebellisek« javára.

A haditanács a békeszöveg pontos végrehajtására utasította Pálffy tábornagyot is, s egyben kimondotta, hogy »az időközi tulajdonosok a megművelt szőlők és szántóföldek visszaadásánál legfeljebb készkiadásaiuknak és beruházási költségeiknek megtérítésére tarthatnak igényt«. Az udvar és a haditanács jóakarata szinte meglepő. Rá sem hederítettek a személyes sérelmekre vagy érdekekre, elrendelték a gratia bonorum legszigorúbb végrehajtását. Erősen érdekelt fél volt maga Pálffy tábornagy is, aki a Felvidéken kapott nagy birtoktesteket s aki azt hitte, hogy érdemeire való tekintettel vele kivételt tesznek, az ő birtokait meghagyják. Pálffy különben is zúgolódott azért is, hogy a leányával kapcsolatban milyen infámis módon bántak vele s felpanaszolta azt is, hogy mennyit költött birtokaira. Mindazonáltal engedelmeskedett a szigorú parancsnak, amiért azután dicséretet kapott a haditanácstól. A tábornagy egy kis zúgolódással, méltányos egyezmény utánvisszaadta a neki ajándékozott báró Klobusitzky-féle nagybirtokot és példája a többi birtokosra is jó hatást gyakorolt. Most már mint érdektelen fél, a karhatalommal könnyörtelenül hajtotta végre a szatmári béke vagyoni jogi rendelkezéseit.

Szerencsére az új uralkodó, III. Károly is békés szándékokkal volt eltelve. Amikor meghal-

lotta, hogy Szatmáron létrejött a béke, rögtön üdvözölte Pálffy tábornagyot, Károlyi Sándort pedig uralkodói kegyelméről biztosította. Károly 1711 július 20-án Barcelonában ünnepélyesen megerősítette a szatmári békét. Annyira híve volt a király a békés megegyezésnek, hogy még azt sem helyeselte, hogy a minisztertanács itt-ott módosított a békeszövegen.

Sokkal könnyebben ment a béke megteremtése Erdélyben, amely már 1708-ban elveszett a szabadságharc számára. Károlyi Sándor kivonulása után nagyobb császári haderők vonultak be, Rákóczi kurucai pedig tömegesen menekültek ki főleg a Havasalföldre és Moldvába. De már 1709-ben, miután látták, hogy a fejedelemtől segítséget nem kaphatnak, megkezdődött a visszavándorlás. Eleinte csak egyesek szivárogtak vissza, később azonban már nagyobb csoportok. 1710-ben az új császári parancsnok, Steinvile tábornok, miután »patenter publicaltatta«
vala Őfelsége gratiáját», megpróbálta a kurucokat visszacsalogatni a dinasztia iránt való hűségre és főleg a két legbefolyásosabb kurucvezért, gróf Mikes Mihályt és Petki Dávidot igyekezett megnyerni. A kormány először úgy határozott, hogy a gratia vitae-t minden visszatérő kuruc, minden különösebb eljárás nélkül megkapja. I. József azonban már továbbment egy lépéssel: 1711. január 25-én rendeletet adott ki, melyben kimondja, hogy gratia vitae-t mindenkinek megadja, az elkob-

zott vagyonokat is visszaadja, csakhogy a döntést magának tartja fenn.

A RÁKÓCZI-BIRTOKOK SORSA

A szabadságharc egyik legfőbb támasztékát, állandó s bőséges anyagi forrását a hatalmas kiterjedésű Rákóczi-birtokok alkották. Ő maga hirdette, hogy »a fejedelmeknek jóra és közhaszonra kell fordítaniok a felhalmozott kincseket«, valóban birtokainak jövedelmét a nemzeti szabadságra áldozta. Uradalmi látták el a kuruc hadat kenyérrel s egyéb élelmiszerrel; mesteremberei a hadseregnek dolgoztak. Ő maga viselte a nemzeti ügy terheinek tetemes részét; a mozgalmat elsősorban az ő birtokai táplálták.

A hatalmas Rákóczi-birtokokat nem részletezhetjük; csak a fontosabbakat soroljuk fel. Központjuk a felkelés kitörésekor Sárospatak. Ide tartoztak: Nagypatak, Tolcsva, Újhelymező városok. A Rákóczi-birtokok legértékesebb része kétségkívül Tokaj, nagykiterjedésű szőlőivel, amelyek az aranyat érő, már akkor világhírű tokaji bort termelték. A harmadik nagy Rákóczi-uradalom a tokaji szőlőkkel szomszédságban lévő Regéc, egy sereg községgel, köztük Tállyával. A regécinek folytatása a szerencsi és az ónodi birtok, szintén egy sereg községgel és pusztával. Heves- és Szolnok megyében terült el a deprői uradalom, mely-

hez egyes részek még Kecskemét és Nagykőrös határából is tartoztak. Nógrád, Gömör, Torna és Borsod megyékben terült el a szintén roppant kiterjedésű csetnek-serke-derencsi uradalom, közel száz községgel. Sáros megyében két nagy uradalma van ebben az időben a Rákóczi-családnak: a nagysárosi és a makovikai. Ez utóbbi szintén közel száz kisebb-nagyobb birtokból és községből állott.

Ősi Rákóczi-birtok Zemplén megyében Borsi, Királyhelmece, Nagy-Rozvány. A Munkácshoz tartozó birtoktest egész kis királyság, jó néhány száz községével, falujával és pusztaságával. Négy vármegyére terjedt ki az ecsedgyarmati Rákóczi-uradalom, — vagy 88 pusztaság és helység. Hajdú- és Bihar-vármegyékbe esett a pocsai uradalom. Erdély felé terült el a székelyhíd-diószegi, a sólyomkő-élesdi, egy sereg községgel, egészen a Partium határára. Thököly Imre Rákóczira hagyta annak idején Árvát és Zsolnát, XIV. Lajos francia király pedig megvásárolta neki 800.000 livres-ért a jaroslawi, szintén nagy kiterjedésű uradalmat. Közel 2 millió holdat tettek ki az összes Rákóczi-birtokok, melyeket ősei, a takarékos és gazdálkodni kitűnően tudó fejedelmek szereztek. Krasznától és Élesdtől kezdve Munkácsra, Sárospatakon keresztül Lednicéig (az ország nyugati határára) csaknem megszakítás nélkül utazhatott saját birtokain keresztül; Makovicától Kecskemétig szintén. Ez volt az akkori Európa egyik leghatal-

masabb vagyona, mellyel csak a gazdag uralkodók birtokai vetekedhettek. Hatalmas erdőségek, kitünő termőföldek, bányák, kisebb-nagyobb ipartelepek, Közép-Európa akkoriban legértékesebb szőlői tartoztak a Rákóczi-birtokhoz...

Minthogy a fejedelem a szatmári békében meghatározott időponton belül nem írta alá a hűségnyilatkozatot, birtokaira a kincstár tette rá kezét, s a roppant értékű zsákmányon labancurak, idegen előkelőségek, főleg katonák osztozkodtak. Gyorsan és olcsón elkótyavetyélték a Rákóczi-ösök szerzeményeit. Az 1715. évi 49. t.-c. Rákóczit proskribálta és összes birtokaitól megfosztotta. Ugyanez a sors érte Bercsényi és Forgách Simon birtokait is. Julianna, a fejedelem néneje csak azt kapta meg, amelyeken nem osztozkodott meg öccsével, ami a Rákóczi-birtokoknak csak kisebb része volt. Több birtoktesten sokáig perlekedett az Aspremont-család. A leányági birtokokat Julianna gyermekei örökölték, de az Aspremontok nem valami jól gazdálkodtak s a rájuk eső birtoktestek néhány évtized leforgása alatt idegen kézre jutottak. Az Aspremontokra eső ecsedi birtokrészt később gróf Károlyi Ferenc, a kurucgenerális fia vásárolta meg. A makovikai uradalom először Pálffy Jánosnak, majd Szirmay Tamásnak jutott.

A Rákóczi-birtokok új tulajdonosai között feltűnően kevés magyar származású főrangú szerepel. Gróf Illésházy Miklós, a makacs és kitartó

labanc-főúr, a mäkovicai, nagysárosi, szerencsi, ónodi fiskális részt kapta. Az ónodi uradalom másik fele gróf Csáky Zsigmond tárnokmesternek jutott. A somlyókői uradalmat a labanc gróf Bánffy Györgynek adták el. Mindössze ennyien kaptak a magyar főrangúak közül; annál több Rákóczi-birtokot osztottak szét a labancérzelmű udvari hivatalnokok között s a tizenhárompróbás hűségű tábornokok között, akik valósággal megrohanták a Rákóczi-birtoktesteket s igyekeztek minél többet megkaparintani maguknak. Meskó Jakab kamarai tanácsosnak, egyik legtörtetőbb udvari hivatalnoknak a felsővadászi ősi Rákóczi-birtokot adományozták, Szerencshez tartozó több községgel. Meskó a hatalmas birtoktestért mindössze húszezer forintot fizetett. Nem sorolhatjuk fel azt a nagy hivatalnoksereget, amely szinte potyán, néhány százezer forintért nagyértékű birtokokat kapott.

Az új foglalók között, akik az elkonfiskált fejedelmi javakba beültek, a legtöbb katona. A birtokadományozások ugyanazt a célt szolgálták, mint a telepítések: vagyonilag gyengíteni a magyarságot, s megbízható hűségű németeket ültetni a gazdátlaná váló birtoktestekbe. Szerencset gróf Lambergh Ferenc tábornok kapta meg, Debrót gróf Althan Mihály nyerte el I. Józseftől, mindössze 40.000 forintért; azután Grassalkovich Antal kezére jutott. Nagy területeket szereztek még gróf Breuner Miksa, gróf

Dietrichstein János Gottfried, báró L'Hullier Ferenc tábornok, báró Sickingen Damján. A sáropataki hatalmas uradalmat, a Rákóczi-birtokok központját Trauthson János Lipót herceg vette meg 150 ezer forintért. A munkácsi uradalmat 1728-ban III. Károly Schönborn Frigyes Károly mainzi érseknek adományozta.

Amint ebből a vázlatból látjuk, a fejedelmi vagyon nagy része idegen kezekre jutott; többé nem szerves része a magyar nemzeti vagyonnak, hiszen az idegenek külföldön költötték el birtokaik jövedelmét. A kincstár milliókat kapott, a magyar nemzet azonban egy óriási, azelőtt tisztán nemzeti célokat szolgáló vagyonnal lett szegényebb.

Bercsényi elkobzott birtokaiból gróf Erdődy Sándornak, gróf Zichy Péterné Bercsényi Zsuzsánnának juttatott az uralkodói kegy nagyobb területeket; Forgách Simonéból báró Perényi Pétert és gróf Wratislawot részesítették. Az Andrássy-birtokból gróf Windischgrätz Ernő Frigyesnek, báró Andrássy Péternek és báró Nyáry Zsigmondnak adtak; Károlyi Sándoréból gróf Batthyány Ádám özvegyének és fiainak, Bezerédy Imrééből a Zichyeknek.

AZ EMIGRÁCIÓ

I. József császárnak az előzményekben említett rendelete a Moldvába és Havasalföldre kime-

nekült kurucoknak szólt, akiknek esetleges betöréseitől a császári hadaknak folyton tartaniok kellett, így az erdélyi szorosok közelében nagyobb erőket tartottak lekötve. Megalakult a bizottság, melynek elnöke maga Steinville főparancsnok volt, tagjai pedig: báró Wesselényi István, Sándor Gergely, Drauth György. A szatmári béke után, amikor ennek Moldvába híre ért, tömeges visszavándorlás kezdődött; mint maga Steinville tábornok jelenti, 1711. május végéig 5000 főnyi kuruc költözött vissza otthonába. A visszatérők természetesen azonnal érvényesítették a békeszerződés nyújtotta jogokat, de a birtokok visszaadása itt sem ment símán; egymást érték az erőszakosságok és visszaélések. Amint ez a haditanácsnak tudtára esett, rögtön szigorú parancs ment Bécsből a katonai parancsnokságnak és a birtokokra vonatkozó rendelkezéseket itt is, ugyanúgy mint Magyarországon, igazságosan, egyéni érdekekkel nem törődve, végrehajtották. Rákóczi erdélyi hívei mind visszatértek, talán csak Mikes Kelemen, a fejedelem apródja az egyetlen, aki kitartott ura mellett élete végéig.

A szatmári béke az emigrációra sem maradhatott hatástalanul. A sokesztendei harcokban, nélkülözésekben kifáradt kurucokra, bármennyire szerették is a fejedelmet, a gratia vitae és universorum bonorum Lengyelországban is megtette a hatását. Az emigránsok, kiket ott honvágyuk is emésztett, amint meghallották a békekötés ked-

vezéseit, előnyösebbnek látták a hazamenetelt, mint a jövő bizonytalanságait. A közvetítő szerepet a lengyelországi emigráció tagjai és az udvar között Wilczek gróf, a császári követ vállalta. Neki kellett az udvar megbízásából mennél több embert eltántorítani Rákóczi és Bercsényi oldala mellől, hogy azok végre is teljesen izolálva maradjanak. A legelső emigráns, aki jelentkezett, Gyulay Ferenc volt, a fejedelemnő környezetében szolgáló erdélyi nemes, azután Nedeczky Sándor, Rákóczi oroszországi követe, báró Hellenbach Gottfried, Keczer Sándor, birtokainak egykori gondviselője, Sréter János, a tűzérsegi felügyelő, Ráday Pál — egytől-egyig mind odaadó hívei a fejedelemnek. Az emigránsok előadásai nem túlságosan megbízhatók. Nedeczky például elmondotta Wilczek követnek, hogy Rákóczi június 5-én ő előtte, azonkívül Hellenbach és Keczer Sándor előtt kijelentette volna, hogy ő is elfogadja a békét. Ebből csak annyi valószínű, hogy a fejedelem maga is foglalkozott ebben az időben a hűségeskü letételével, de az orosz cárral való tárgyalások után, amikor a cár és a lengyel király nagyhangú biztatásai reményeit felduzzasztották, mindezt meggondolta és nem foglalkozott a visszatéréssel. Az is lehetséges, hogy lebeszélte erről a tervéről Bercsényi, aki a cár ígéreteinek túlzott jelentőséget tulajdonított. Az bizonyos azonban, hogy júniusban, amikor Rákóczi a cárral meg a lengyel királlyal tárgyalt és az ismert megegyezést

kötötte, az emigráció már bomladozott. Bizonyára híre ment rövidesen annak, hogy az udvar és a haditanács mennyire komolyan veszi a békeszerződés végrehajtását és hogy senkit közülük, aki a hűségeskűt leteszi, károsodás nem érhet.

Az emigráció bomladozása Bécsben érthető örömet keltett s az amnesztiát készséggel megadták. Megkapta még La Rivière is, Rákóczi francia tüzérezredese, kit átvettek a császári hadseregbe, megkapta Ráday Pál, Rákóczi diplomatája, az első magyar hírlap szerkesztője. Az udvar annyira elnéző volt, hogy az amnesztiát még a későn jelentkezőknek is megadta, csak a gratia bonoromot tették az uralkodó kegyeitől függőve.

Június hónapban az emigráció felszámolását Pleyer Ottó rezidens vette a kezébe, aki erre az utasítást gróf Wilczek követtől kapta. Az emigrációk általános bajai, amik lélektani okokból érthetők, ekkor már jelentkeztek Rákóczi híveinél: a csalódás érzete, a határozatlanság, a civódások. Az emigráció likvidálása egyszerre sürgős lett Bécsben. Rákóczinak a cárral való kapcsolatai ugyanis aggodalmat keltettek; Bécsben nem voltak biztosak afelől, hogy a kiszámíthatatlan cár nem jelenik-e meg egyszerre hadseregével a Kárpátok szorosaiiban és akkor újból minden lángbaborul Magyarországon. Ugyanúgy, mint 1849 után a Kossuth-féle emigráció, ez is összeszövetkezhett külső ellenséggel és szíthatott benn felkelést. Ettől félt a bécsi udvar, amely a hadseregeket sem

merte kivonni az országból, pedig szükség lett volna rájuk a nyugati harctéren.

Wilczek követ június 17-én azt az utasítást kapta Bécsből, hogy a nála már jelentkezett emigránsoknak a gratia vitae et bonorum-ot biztosíthatja, a később jelentkezők is megkapják a gratia vitae-t, de a gratia bonorumot már eljárás-tól teszik függővé. Ilyen alapon állította ki Wilczek az okiratokat Nedeczkynek, Rádaynak, Lányinak, Gyulaynak, Keczernek, Harasztynak és Huszárnak. Utánuk többen is jelentkeztek, de az életbeléptetett félrendszabályok megnehezítették az emigránsok tömegesebb visszatérését. A haditanács ekkor erőlesen intézkedett: július 15-i rendeletével arra utasította Pálffy, hogy a négy vezér: Rákóczi, Bercsényi, Forgách Simon és Esterházy Antal kivételével a szabad visszatérést biztosító útlevelet mindenkinek kiállíthatja.

Az 1711. július 18-án tartott miniszertanácson már az a vélemény alakult ki, hogy a visszatérés lehetőségét meg kell adni mindenkinek, aki Wilczek követnél jelentkezett és igazolni tudja, hogy a szatmári békéről későn értesült. Még négyheti határidőt engedélyeztek; Rákóczit, Bercsényit, Forgáchot és Esterházyt azonban kizárták. Július 28-án abban az utasításban, melyet Pleyer számára adtak ki, három csoportra osztották az emigránsokat: olyanokra, akik Wilczeknél már jelentkeztek, akik valamennyien Magyarországra

mehetnek és ha Pálffy vagy másvalaki előtt a hűségeskűt leteszik, visszanyerik birtokaikat. A másik csoportba azok tartoznak, akik Wilczeknél nem jelentkeztek, de távolmaradásukat elfogadható okokkal megmagyarázzák; harmadik csoportba osztották a vezéreket, akikre az amnesztia nem vonatkozott.

Augusztus óta megindult a visszavándorlás. Hiába próbálta őket Rákóczi visszatartani, hasztalan biztatta őket azzal, hogy a cár a török háború végeztével betör Erdélybe, visszaállítja a fejedelemséget és akkor becsülettel hazatérhetnek. A kegyelmet nyert bujdosók készültek haza és már augusztus 20-án elhagyták Jaroslawot és hazatértek Magyarországra.

KÁROLYI SÁNDOR SZEREPE

A szatmári békét a bécsi udvar becsületesen végrehajtotta és az országban békét, rendet, nyugalmat teremtett. Történelmünkben a szatmári békével a fejlődésnek új korszaka kezdődik, a békés munka korszaka. Ezért a béke, melyet a kuruckodó történetírás szégyenteljes árulásnak bélyegzett, valóban fordulópontot jelent. Ennek megállapítása nem kisebbitése Rákóczinak, mert a szatmári béke az ő érdeme, az ő küzdelmeinek az eredménye. Áruló volt Károlyi Sándor? Ez a vád az elfogulatlan, labanc és kuruc pártállástól

eggyaránt független kritika előtt nem állja meg a helyét. A rosszakarató Cserey, akinek minden sorából kiütközik a labanc pártember, meggyanúsítja Károlyit, azt állítván róla, hogy »olyan gazdag és nagyjóságú magyar nincs most egész Magyarországon« s »használt neki, hogy rebellis volt«. Cserey gyanúsítását sokan valóságnak hittek és azóta szinte belerögződött a köztudatba a kurucérzelmű történetírók ismétlései révén a labanc író alaptalan vádja. Károlyi Sándor igazolására komoly érveket lehet felhozni.

A hosszantartó pusztító harcok alatt sokan megváltoztatták nézeteiket és a nézetek átalakulásánál nem szükséges okvetlenül a rosszhiszeműséget feltételeznünk. Állandó, szilárd jellemek, mint aminő Rákóczi volt, ritkaságszámba mennek a mindennapi élet ilyeneket alig ismer. Többen megírták, hogy a francia forradalom vad jakobinusai és a királygyilkosok a restauráció idejében alázatos királpártiakká vedlettek. Károlyi, aki annyi esztendőn keresztül a legodaadóbb híve a fejedelemnek, megváltoztathatta nézeteit és amikor alkudozni kezdett Pálffyval, szintén hazájának akart szolgálni. Az kétségtelen, hogy Károlyi kétszínű játékot űzött, roppant ügyesen, akár csak a kor legjobb diplomatái. Pálffyval szemben királyhű, dinasztikus, Rákóczival szemben a legharciasabb kuruc. 1711. március 14-én hűség esküt tett Pálffy előtt a császárnak, március 26-án vagy 28-án Rákóczinak fogad ismét hűsé-

get. Elárulta Károlyi az elveket, melyeknek katonája volt? Ez tagadhatatlan. Ő is esküt tett ugyanúgy, mint a konföderált rendek mindegyike, hogy addig harcol a kezében fegyverrel, míg a nemzeti szabadságot ki nem vívják. Károlyi ezt a fogadalmát megszegte és elárulta az ügyet. Ámde van a kérdésnek egy másik oldala s ha ezt nézzük, nem lehet elítélnünk Károlyit.

Károlyi Sándor látta a rideg valóságot, ezért felhasználta Pálffy tagadhatatlan jószándékait és a dinasztia engedékenységet az egyezményes béke megkötésére. Ha I. Lipót és Kollonics szelleme lengi körül a trónt, Magyarországot esetleg fegyverrel leverik, békére kényszerítik, úgy mint Savoyai Jenő akarta. Ha elfogulatlanul nézzük az akkori állapotokat, azt kell mondanunk, hogy Károlynak igaza volt, a felajánlott békét el kellett fogadni. A magyar nemzet teljesítménye a nyolc esztendeig tartó mérkőzésben óriási és elért teljesítőképességének a legvégső határáig. Valamivel több mint 2 millionyi lakossága lehetett az országnak a mozgalom kitörésekor és ebből több mint 100.000 ember vett részt a harcokban, több mint 400.000 ember pusztult el a járványokban és az éhségben. Franciaországnak ebben az időben 18 millió lakosa van és 200.000 embert tett ki XIV. Lajos hadserege. Aránylag sokkal nagyobb áldozatot hozott a magyarság a nyolc esztendeig tartó kuruc harcokban, mint az 1848—49-iben vagy az 1914—18-i világháborúban.

A trencsényi csata után — mint láttuk — a kurucok sorai bomladozni kezdenek, a fegyelmet Rákóczi nem tudta többé helyreállítani, a lángoló lelkesedés, mellyel a mozgalom megindult, lelohadt. A császári hadsereg alig hanyatlott minőség tekintetében, a kuruc sereg azonban folyton gyengült. Trencsén után általános a rémület és lassanként elvesz minden bizalom. »Ezzel a haddal mi bizony ellenséget nem verünk, — fakadt ki Bercsényi — hacsak meg nem szalad előttünk, ha megriasztjuk, abban német uram bizonyos legyen, mi megszaladunk«. Bercsényi szarkasztikus megjegyzései bizonyára nem túlzások, annál kevésbbé, mert ő a mozgalom egyik éltető lelke és Rákóczi mellett vezére. Gróf Andrássy Gyula jegyzi meg, hogy az udvar inkább a nyugati harcteret hanyagolta el s Magyarország ellen harcolt fokozottabb erővel. Abban az időben, amidőn a békealkú megkezdődött, már 50.000 főnyi császári hadsereg harcolt Magyarországon s a kuruc haderő mindössze 12.000 főre rúgott. Ebből az következik, hogy a császári haderő feltétlenül legázolja Magyarországot.

Rákóczi annyit követelt az öldöklő századokban kimerült nemzettől, hogy az már messze túllépte az ember lelki és fizikai teljesítőképének határát. Városok, falvak százait pusztították el a lángok a kuruc korszakban, hol kuruc, hol német, hol meg rác dobott tűzcsóvát városokra, falvakra, úgyhogy hovatovább minden vagyont elpusztult.

A nép nyomora az utolsó esztendőkből már leírhatatlan; voltak helyek, ahol az emberek kukoricaszárból készült kenyeret ettek. Hozzá kell még vennünk, hány embert pusztítottak el szörnyű kínhalállal. Széchenyi érsek feljegyzései hátborzongatóak, szinte azt kell hinnünk, hogy ebben a korban valami szádista elmebaj dühöngött. Zord, kegyetlen korszak ez, melynek borzalmait alig tudjuk az olvasó képzelete elé vetíteni. Felnyársalni embereket úgyszólván semmiért, tréfaszámba ment. A vallásos buzgalom, a nagy eszmékért való lelkesedés együtt jelentkezik a példátlan kegyetlenséggel.

A nép s a katonaság béke után áhitozott és bármennyire rajongtak is Rákóczi személyéért, az ügy lassanként elvesztette népszerűségét. Mindezt fejedelem is látta, az apostolok és a zsenik azonban nem ismernek akadályokat. Károlyi Sándor okos ember volt, jó magyar, jó hazafi. Magaviseletének lehetnek szépséghibái; ámította a fejedelmet, az iránta való hűséget akkor, amikor már ő valóban az uralkodó hűségére tért, szinte komédiás-talენტummal játszotta, ám mit tehetett? Minden áron célt akart érni. Nem volt — mint ő maga mondja — sem kuruc, sem labanc, csak jó magyar hazafi és ezt 200 esztendő történeti távlatában mi is készséggel elismerjük róla. Gróf Andrássy Gyula, aki egyébként igen melegen ír Károlyi Sándorrol, kifogásolja, hogy anyagi kárpótlást fogadott el. Ennek mindössze annyiban van nyoma, hogy az

1710. december 22.-i császári kegyelemlevél értelmében visszakapta javait és a szatmármegyei főispánságot. A békekötés után pedig a kuruckorban szerzett huszti uradalmat, amelyre a kincstárnak a sóbányok miatt szükséges volt, vissza kellett adnia, de ezért III. Károly 1713-ban 50.000 forinttal kárpótolta. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ez a kor sok mindent megengedett, amit ma visszaélésnek bélyegzünk, akkor Károlyit feltétlenül nem hibáztathatjuk. Ebben a korban a diplomatákat még megvesztegették, a politikusok, államférfiak szolgálataikért pénzt fogadtak el, miért ítéljük meg Károlyit szigorúbban, mint a kor egyéb közszereplőit?

Maga Rákóczi vereségnek érezte a szatmári békét, holott nem volt az. Ő a magyar függetlenség, szabadság teljességét álmolta és azt hitte, hogy az a nemzet minden erejének megfeszítésével és a külföldi helyzetek észszerű kihasználásával elérhető. A nemzet valóban a végsőkig megfeszítette minden erejét és Rákóczi kihasznált minden kínálkozó külföldi segítséget, de nem tudott fegyverrel többet kivívni. Szatmár nem Világos, utána nem az aradi akasztófák és nem egy rettentő megtorlás következett, hanem egyezményes béke és a több, mint másfél évszázad óta dúló harcok után békés fejlődés. És mindez Rákóczi érdeme. Mindazt, amit a békekötés után tett, jól tette, másképpen nem tehetett. Ő a nagy eszmét képviselte, a teljes függetlenségét, melyet csak

részben sikerült megvalósítani és helyesen cselekedett, amikor óriási vagyonáról, a velejáró fényről, pompáról habozás nélkül lemondott és nem tette le a hűségi esküt. Mint ember, életútjának ezen a pontján a legnagyobb. Ő továbbra is élő tiltakozás maradt, úgy mint Kossuth Világos után. Ő személyesíti meg a nagy célt, a nagy eszmét. Bukott hősnek tekintsük-e Rákóczi? Erre a kérdésre csak akkor lehetne igennel válaszolni, ha mozgalma nem egyezményes békével, hanem az 1849-ikihez hasonló vereséggel végződik.

Az ő érdeme, hogy a Kollonics-korszak végét ért, hogy Magyarországot nem olvasztották be Csehország módjára az örökös tartományok közé. Ezek pozitív sikerek. Ha nincs Rákóczi, ki a nemzeti vágyaknak, akaratnak formát ad, ha nem bontja ki a szabadságharc lobogóját, Magyarországra Csehország sorsa vár. Magyarországot az mentette meg a végpusztulástól, hogy a XVIII. század mesgyéjén kirobbant az európai népek első nagy világháborúja : a spanyol örökösödési háború s ugyanebben az időpontban Rákóczi akadt, aki a kritikus időpontot kihasználta a szabadságharc megszervezésére. Ha nincs spanyol örökösödési háború, ha nincs Rákóczi, ma talán nem beszélünk magyarul.

HETEDIK FEJEZET

LENGYELORSZÁGBAN

Rákóczi élete attól fogva, hogy hazájának határát elhagyta, »bujdosás«. Emléke mint »bujdosóé« maradt meg a magyar nemzet köztudatában. Ez a fogalom tragikus történetünk sajátos terméke; a XVI. században bekövetkezett nagy nemzeti tragédia előtt, — az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak korában, — nincs bujdosó magyar. Bujdosói csak az olyan népnek vannak, amely idegen behatások következtében nem élhette a saját életét; az önálló, boldog, nagy nemzetnek vándoraik, kalandoraik vannak, nekünk bujdosóink. Rákóczi java férfikorában, tetteje teljében, a nagyúri élet helyett erkölcsi kényszerből a bujdosást választotta, holott csak egy tollvonásába került volna, hogy visszakapja minden vagyonát.

Lengyelország valósággal második hazája, otthona. Komolyan szóba került több ízben, mint Lengyelország királya, komoly jelöltje volt nemcsak az orosz cárnak, hanem a lengyel nemesség

egy részének is. Rokoni, baráti kötelékek és emlékek fűzték őt a lengyel nemzethez. Itt talált otthon, midőn börtönéből kiszabadult, itt tervezte a szabadságharcot, Lengyelországon keresztül tartotta összeköttetéseit Franciaországgal, Hollandiával, Svédországgal, az orosz cárral. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a lengyel föld volt Rákóczi szabadságharcának tűzhelye és a mozgalom talán létre sem jön egy jóakarató, barát-ságos Lengyelország nélkül.

Az egykor erős Lengyelország ebben az időben a hanyatlás tüneteit mutatja. Az előbbi időszak hosszantartó háborúi kimerítették, a hírhedt »liberum veto«-val sok visszaélés csúszott be a közéletbe, a királyság tekintélytelen, erős központi hatalom, amely mindenütt kialakult már Európában, nincs. Két fenyegető nagyhatalom kristályosodott ebben az időben a lengyelség szomszédságban: a moszkovita Oroszország és Poroszország. Mind a kettő a létre tört. Helyzete és egyéb történeti adottságai meglepően hasonlítanak a miénkhez. A fő- és köznemesség ádáz harca, — ugyanúgy mint nálunk 1526 előtt — az árnyékkirályság a század végén, megásták az egykor erős és tekintélyes ország sírját.

Rákóczi a szatmári béke után zavartalanul dolgozott tovább lengyelországi új otthonában, tovább szötte terveit, s az idegenkedés, amelyet a szatmári béke megkötésekor egyideig éreztettek vele, megenyhült, főleg azért, mert a hatalmas

orosz cár nem ejtette őt el, hanem tovább is belevonta politikai és háborús számításaiba. Nagy Péter még fontos szerepet szánt a fejedelemnek; tartogatta őt, mint olyan eszközt, melyet alkalomadtán fölhasználhat hatalmi terveinek előmozdítására. A cár és a bécsi udvar között továbbra is igen feszült maradt a viszony. Az ellentéteket fokozta, hogy a bécsi udvar megtagadta tőle a »felség« (maiestas) megszólítást, ami a nagyratörő cárt, aki Európa legrégibb dinasztiáival egyenrangúnak tartotta magát, vérig sértette. Ez érthető: a címek és rangok fénykorában vagyunk. A hivatalos iratban, melyet Wilczek követ nyújtott át illetékes helyen, melyben I. József halálát tudatják a cárral, »Serenissimus«-nak szólítják a moszkovita uralkodót, mire az megtorlásul »Serenissima«-nak címezte Eleonóra császárnét, a régensnőt. A rangok és címek korában ez rettentő sértés, ami könnyen »casus belli«-t jelenthetett. A cár válasza, melyet báró Urbich Kristóf nyújtott át az udvarnak, Bécsben példátlan felháborodást keltett és június 29-én összeült a minisztertanács, hogy az inzultus nyomán támadt botrányt tárgyalja. A helyzet igen kényes volt. Ha a levelet visszaküldik, a megsértődött cár könnyen hadüzenettel felel. És mégis a visszaküldés mellett döntöttek, aminek a cár követe előtt azt a magyarázatát adták, hogy bizonyára a kancellária hanyagságából tévedés történt, s nem szántsándékkal címezték Eleonóra

császárnét »Serenissima«-nak. Urbich azzal vágott vissza, hogy a címzés nem tévedésből történt, hanem szánt-szándékos; a cárt Bécsben mélyen megsértették azzal, hogy megtagadták tőle a felség (maiestas) titulust. A címzés nagy port vert fel. A földi isteneknek ilyen megsértése ebben a korban nem egykönnyen símult el elégtétel nélkül.

A kitűnő Seilern, a nagy jogász, jogi érveket hozott fel, kifejtván a cári követ előtt, hogy a moszkovita uralkodók eddig sem kapták meg a »maiestas«-titulust, következőleg, az nem jár ki Nagy Péter cárnak sem. A követ erre fegyveres elégtétellel fenyegetődött. Ettől azonban szerencsére nem kellett félni, mert küszöbön állt az orosz-török háború kitörése. De mégis féltek az Oroszországgal való viszonynak kiélesedésétől, ezért a minisztertanács azt határozta, hogy megszünteti azokat a befolyásokat, amelyek a cárt a bécsi udvar ellen ingerlik. A főoknak Rákóczit tartották, s elhatározták, hogy ártalmatlanná teszik minden rendelkezésükre álló eszközzel a menekült fejedelmet, évégből megnyerik maguknak Sieniawski nagyhetman feleségét, azután megsemmisítik a cár környezetében a francia befolyást.

A BÉCSI UDVAR TERVEI

Rákóczi július elején feleségét wysockai kastélyában hagyta és Ilyvóra utazott, ahol Sie-

niawskiék várták. Innét üzent a külhatalmaknak, megmagyarázva nekik, hogy közjogilag miért lehetetlenség VI. Károly császár magyar királysága, de ezzel már elkésett. Pár nap múlva Bercsényi Miklós társaságában Javorowba távozott, ahol három hetet töltött és tovább szötte terveit. Itt támadt az a fantasztikus ötlete, hogy Magyarországot egyesíteni kellene a római szent birodalommal, amelynek keretében azonban önálló alkotmányos állam maradna. Ezzel a kissé fantasztikus eszmével még Strafford és Robinson lordok, a kiváló angol diplomaták is rokonszenveztek. De mit jelentett volna ez Magyarországra? Nem kell nagyon megerőltetni a fantáziánkat, hogy kitaláljuk. A német veszedelem, mely ellen Rákóczi nyolc éven át küzdött, megnövekedett volna, és a magyarság nemzeti létét jobban fenyegette volna, mint addig. Ezek a tervek s tervezetések velejárói az emigráncssorsnak. Még olyan kiváló elme is, mint a fejedelem, midőn hazája sorsáról és a magyar kérdés megoldásának lehetőségeiről tanakodott magában, néha-néha lecsúszott a realitások mezejéről. Sokszor átrándult Siemawskiékhoz, akikkel politikai okokból is barátságban akart maradni. Egyedül járt-kelt a napi járóföldet kitevő utakon, néha egymagában ment át egy-egy gyatra csónakon a Szan folyó áradásain, pedig élete nem kis veszélyben forgott.

A bécsi udvar nagyon ideges, félt még a fegyvertelen, s idegenek vendéglátását élvező hon-

talán Rákócziól is. A minisztertanács még a szatmári béke előtt foglalkozott azzal a kérdéssel, mi legyen az emigrációval és szóba került az is, hogy Rákóczit az emigráció főembereivel együtt elfogassák, őket bármimódon ártalmatlanokká tegyék. Az udvar először gróf Herberstein dancigi követnek adta ki az utasítást, hogy Rákóczit tegye ártalmatlanná. A gróf ebből a célból Ribinszky lengyel tábornokkal lépett szorosabb összeköttetésbe. A szatmári béke után még sürgetőbbé vált az emigráció likvidálása és a haditanács júniusban elhatározta, hogy Rákóczit meggyilkoltatja és az utasítás végrehajtásával Wilczek grófot bízták meg. Wilczeknek először a cárt kellett volna eltántorítani a fejedelemtől, s bebizonyítani neki, hogy már nem megbízható szövetséges, sőt nem is lehet Oroszországnak szövetségese, mert mindig jó lábon állott a svéd királlyal, Nagy Péter cár legnagyobb ellenségével. A szemfüles Bercsényi megtudta valahonnét, hogy Ribinszkynek 200.000 forintot ígértek, ha őt és Rákóczit elteszi láb alól, aki azonban erre az aljasságra nem vállalkozott. Sieniawski, midőn elmondották neki, hogy Rákóczit és Bercsényit milyen veszedelem környékezi, erősebb őrséget adott melléjük, de ezután sem volt biztonságban Rákóczi élete. A haditanács nyugtalan volt és elhatározta, hogy mind Rákóczival, mind Bercsényivel végezni fog és újból megbízta Wilczek követet, hogy vegye kezébe a gyilkos merénylet

végrehajtását. Wilczek a magyarországi katonai parancsnokkal, Pálffyval lépett összeköttetésbe, kinek a székhelye akkor Kassán volt, s ő kapta azt a megbízást, hogy válogasson ki alkalmas embereket, akik Rákóczit, és Bercsényit kézrekerítik élve vagy halva. A tábornagy nem riadt vissza attól, hogy eszközül adja oda magát a gyalázatos tervnek és Wallis ezredest meg Scholz kapitányt rögtön Wilczek követhet küldte, hogy végrehajtsák a haditanács utasítását. Csakhogy a terv végrehajtása sokkal nehezebbnek bizonyult, mint amilyennek látszott.

A haditanács utasítása igen jellemző. Látjuk belőle először azt, hogy Rákóczitól mennyire félték. A bécsi udvar lelki arcképéhez is fontos adat az, hogy a legkisebb lelkiismeretfurdalás nélkül orozva akarta megöletni Rákóczit. Pálffy Wallis ezredest és az említett kapitányt Wilczekhez küldte, de a haditanács visszarendelte őket, mert már elkéstek: az emigránsok mindent megtudtak. De azért tovább dolgoztak mind a ketten. Július 13-án megkapták Wilczek utasításait, megfordultak Lembergben, Jaroslawban, ahol Nedeczky, Keczer Sándor és Hartl János ezredes jelentkeztek náluk. Hartlnak, aki annakidején a császáriaktól szökött át Rákóczihoz és aki most, úgylátszik, amnesztiát akart kapni, Wallis 2000 aranyat ígért, ha Rákóczit megöli. Hartl azonban nem volt megbízható orgyilkosjelölt. Wallis nem nagyon hitt neki és csak

az esetben várta ígéretének teljesítését, ha valaki állandóan szemmel tartja. Az ilyen orgyilkosok nem sokat érnek. Hartl valóban nem is váltotta be a »hozzáfűzött reményeket«, nemcsak azért, mert habozó és ügyetlen volt, hanem főleg azért, mert Rákóczi értesült mindenről; már tudta a haditanács határozatát, amelyet francia orvosa, Dupon árult el neki.

Wallis, látva, hogy Hartl ezredesben nem bízhat, egész haditervet eszelt ki Rákóczi megsemmisítésére. Úgy gondolta, hogy a fejedelem elfogatásával tíz, arra alkalmas tisztet kell megbízni s mindegyik mellé be kell osztani hat dragonyos katonát. Ez az elszánt kis csapat a feltűnés elkerülése végett egyenként lépi majd át a lengyel határt, megtelepszik a Jaroslaw és Javorow közt levő kis zsidó kocsmákban, azt színlelve, hogy orosz szolgálatba akarnak állani és beosztásukat várják. A fejedelem mellett már ott settenkedett egy kémjük: gróf Zichy Pál, aki azt a megbízást kapta, hogy kísérje figyelemmel az emigrációnak minden lépését. Wallis szerint még száz lovasra lett volna szükség a Szan folyó gázlójának biztosítására. Jellemző az akkori Lengyelország belső viszonyaira, hogy területén egy idegen hatalom ilyen regénybe illő, sötét terveket szöhetett.

Wallis és Scholz azonban csakhamar belátták, hogy a merényletterv kivihetetlen. Rákóczi és Bercsényi a nagyhetman már említett, jól meg-

erősített kastélyában éltek, ahol bajos lett volna őket megközelíteni. A haditanács így nem ment semmire. A további tervezgetésnek véget vetett Savoyai Jenő elítélő nyilatkozata. A »nemes lovag« kijelentette, hogy gyilkosságokra nincs semmi szükség, mert ha végrehajtják, sokkal többet árt, mint használ az udvarnak.

A fejedelem július végén Javorowban tartózkodott, ahonnét július 24-én a Szan folyó több kilométeres kiöntésein keresztül csónakon Jaroslawba indult, de már másnap ismét Javorowban volt. Itt kapta meg Vetésy László levelét a lesújtó hírrel. Vetésy megírta, hogy XIV. Lajos támogatására többé nem számíthat, mert a francia udvar maga is békülni akar. A francia felfogás szerint ő nem uralkodó többé és a politikában nem számít. Rákóczi érthető módon felháborodott a francia udvar lelketlen bánásmódján és rögtön megírta Párisba, hogy ami történt, Károlyi műve és ha nincs is neki hadserege, vele van a nép, mely őt követi és csak neki engedelmeskedik. Ha a cár győz, orosz hadsereggel vonul be Erdélybe. A cárhoz új megbízatással küldte Ebeczky Sámuel, de alig ment el a követ, már odaért a lesújtó hír, hogy a cárt megverték. A cár a csúfos vereség után gyorsan békét kötött, még hozzá megalázó feltételek mellett. Most már összeomlott az egész épület, melyet Rákóczi egy bizonytalan fundamentumra, a cár győzelmére épített. Ha a cár győz, vagy sikerül előzőleg tisztesseges békét

kötni háború nélkül a törökkel, úgy, mint Rákóczi tervezte, minden egészen másképpen alakul.

A fejedelmet üldözte régi balvégzete: külföldi segítség mindig csak kínálkozott; csak élesztette a szép reményeket, de soha semmisem teljesült belőlük, külföldi segítségre alapozott számításai mindig összeomlanak. Még nem ismerte a béke súlyos feltételeit, a cárhoz írott leveleiben még abban bízik, hogy az orosz hadsereg készen áll a magyar szabadság megvédésére. Az orosz-francia segítség és az ahhoz fűzött várakozások azonban Nagy Péter cár váratlan veresége miatt a semmiségbe sülyyedtek. Július 13-án Rákóczi elhagyta Jaroslawot és wysockai birtokát a reá leselkedő császári lovasok miatt elkerülve, Sieniavára, majd onnét gyors iramban Kukizowba ment, hogy ott a cárt bevárja. Augusztus 21-én eléje sietett a minden oroszok cárijának Dzidzilowba. Rövidesen ideért a cár is kicsiny vert seregével és borozgatás közben adta elő Rákóczi-nak a törökökkel való háború szomorú végét. A vad és zord autokratát az enervált és hanyatló török birodalom porig alázta. Baltadzsi Mehemed nagyvezér a Pruth folyónál a cári hadsereget mesteri módon bekerítette, s már-már úgy látszott, hogy az orosz ármádia elveszett, amikor Péter cár balkézről való felesége, Katalin, összes éksze-reinek feláldozásával megvesztegette a nagyvezért, és a cári hadsereg megmenekült a szégyenteljes fegyverlerakás elől.

A cár lovagiasan bánt Rákóczival. A vereség után sem idegenedett el tőle, amikor közösen táplált reményeik füstbe mentek és az orosz üggyel kapcsolatos magyar szabadság lenge délibábja örökre eltűnt. A cár, hogy Rákóczit kárpótolja, meghívta az emigránsokkal együtt Ukrajnába, hogy ott telepedjenek le, s ott éljenek békében, nyugodtan. A lovagias meghívást azonban a fejedelem nem fogadta el: közelében akart lenni Nyugat-Európának, mert még nem veszítette el azt a reményét, hogy XIV. Lajos az általános békébe őt is belefoglalja. Torcynál, a külügyminiszternél kegyvesztett lett, de a király Vetésy útján biztosította őt további jóindulatáról. Elhatározta, hogy a cárt elkíséri Elbingbe, s onnét, ha még oly akadályok merednek is útja elé, kimegy XIV. Lajoshoz, hogy személyes találkozással és eszmecserével érje el, amit eddig nem sikerült elérnie diplomáciai úton, Vetésy közvetítésével. Bercsényi társaságában augusztus 23-án a cár után indult a régi töretlen reménnyel és optimizmussal.

A cár kedélyére nem hatott a súlyos vereség. Az úton egymást érték a zajos mulatságok, amelyek nagy ivásokkal jártak, s ilyen alkalmakkor a tokaji nektárból Nagy Péter cár is jócskán beszedett. Rákóczi, miután résztvett Sobieski Konstantin nagyherceg lakomáján, majd Jaroslawban feleségevel találkozott, augusztus 29-én huszonnégytagú kíséretével együtt hajóra

szállt, hogy északon próbáljon szerencsét, a diplomácia és politika vértelen csataretein. Feleségének azt ígérte, hogy visszatér, de nem látták az életben többé egymást. A bécsi haditanács, miután a merénylettervekkel felsült, más módokat próbált meg Rákóczi külföldi akciójának ellensúlyozására.

RAKÓCZI ÉS NAGY PÉTER

Nagy Péter cár augusztus 29-én szállt hajóra és a Visztula folyón felfelé Varsónak tartott. Egy másik hajón Rákóczi utazott, régi hű emberei és egykori alvezérei: Bercsényi, Esterházy Antal, Forgách Simon, Csáky Mihály, Chariére társaságában. A menekültek olyan bizonytalannak látták a jövőt, hogy közben azzal a gondolattal is foglalkoztak, hogy nem volna-e sokkal jobb letelepedni Ukrajnában, valahol Kiew tájékán, azon a helyen, melyet a cár felajánlott, mint rábízni magukat a bujdosó fejedelem sorsának kiszámíthatatlan szeszélyeire. Az utazás a Szan folyón, majd a Visztulán az akkori vontatott járműveken lassan telt el és az út unalmát a cár és környezete vidám lakomákkal és táncmulatságokkal űzték el.

Szeptember 4-én érkeztek meg Varsóba, ahol a cárt és kíséretét Rákóczival együtt Radziwill herceg látta vendégül. Innét értesítette Rákóczi Vetésyt, párizsi követét, hosszabb levélben, mely-

ben ostorozza XIV. Lajos minisztereinek vak-ságát. Érezte a szomoró valóságot, hogy XIV. Lajos jóakarata nem csökkent ugyan, de már nem számított a francia udvarban mint politikai tényező. Ugyanígy járt Angliában is. Az angol kormány támogatását is csaknem teljesen elvesztette, pedig itt jobb és őszintébb barátai voltak a szabadságharc alatt, mint Franciaországban. Közvetlenül a cárral való utazása előtt megmozgatott mindent Angliában. Követe, Klement, emlékiratot nyújtott át a királynőnek, melyben hivatkozik a nagyszombati békealkúra, ahol a szövetségesek: Angolország és Hollandia elismerték Magyarország jogait. Azt kéri, hogy Anglia a holland kormánnyal együtt vesse magát közbe Károly leendő magyar királynál, hogy az ismerje el a magyar nemzeti jogokat, s követeljék, hogy Erdély különálló fejedelemség maradjon, mint a magyar korona hűbére. Csakhogy az angol kormány ebben az időben saját belső bajaival vesződött, főleg a béketárgyalásokra készült, ahol elsősorban a saját érdekeit kellett megvédelmeznie. Anglia kormányának a brit gyarmatbirodalom kiterjesztésére volt gondja, nem arra, hogy mi lesz Erdéllyel. Klement azt a tanácsot kapta az angol kormánytól, hogy Rákóczi keresse a megegyezést Károllyal, s igyekezzék a béketárgyalásokon érvényesíteni a maga jogait.

Szeptember 9-én a cár, kísérete és Rákóczi tizenkét napi hosszúságú, fárasztó hajóút után Thornba

érkeztek. Innen a cár csakhamar Karlsbadba utazott, hogy ott helyreállítsa egészségét, melyet a sok munka, izgalom és rendetlen életmód megrontott.

Rákóczi harmadfél hetet töltött el Thornban és készült regóta tervezett nyugat-európai útjára. Azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Berlinbe megy a porosz királyhoz, akinek sok jóindulatát tapasztalta, azután az angol udvart látogatja meg, végül pedig felkeresi XIV. Lajost Párisban. Magyar ruháját, melyet eddig viselt, levetette és felcserélte francia divatú ruhával.

DANCIG

Útjának első állomása Dancig, ahová álnéven, mint orosz tiszt érkezett meg október első napjaiban és rögtön megjelent Besenval báró francia követnél. A svájci származású derék és intelligens francia diplomata a magyar ügynek és Rákóczinak nagy szolgálatot tett. A fejedelem huza-mosabb időt akart tölteni Dancigban, az ősi kultúrájú, szép városban. Dancig virágzó kereskedelmi központ ebben az időben, s ámbár a háborúk, főleg a pestisjárványok miatt régi forgalma kissé megcsappant, még mindig Európa legnagyobb gabonakereskedelmi központja. Rákóczi, úgy látzik, jól érezte magát a városban és azt tervezte, hogy a lengyel király oltalma alatt tovább is itt

marad és az egész telet itt tölti. A város központi fekvése folytán igen alkalmas volt arra, hogy innét állandóan figyelje az európai eseményeket és főképpen a béketárgyalásokat. Nevét nem viselte, egész idő alatt Sárosi gróf álnéven élt a városban.

A bécsi udvar, amely szemfüles kémei útján a fejedelemnek minden lépéséről értesült, jól elhelyezte ellenaknáit, főleg Berlinben. Rákóczi, — mint említettük — a porosz fővárosba akart utazni, hogy ott I. Frigyes királlyal személyesen tárgyaljon, de tudtára adták, hogy útja a közelgő császár-választás miatt a porosz udvart kellemetlen helyzetbe hozhatná. Berlini útja ezért elmaradt.

Nehéz volt Rákóczinak a saját ügyét bármelyik udvar szekeréhez odakapcsolni. A megvert Franciaország, amely a béketárgyalásokon legnagyobb gyarmatbirodalmát veszítette el, minden erejével önmagát védte; Anglia, a világháború igazi győztese, sajátmagával törődött; a Habsburgok hatalma és tekintélye majdnem olyan nagyra duzzadt, mint a leghatalmasabb Habsburg, V. Károly korában; a cár érdekei a nyugat-európai kérdésekkel nincsenek túlságosan összeshővődve. A Balkán-probléma ebben az időben még embrió-korát élte; közvetlen veszedelem Oroszországot délfelől fenyegette, Törökország felől. Időközben III. Károlyt német császárrá választották, Rákóczi pedig visszahívta Klementet az angol udvartól, aki hasztalan kért segedelmet Anna királynő minisztereitől; azok elsősorban

saját pozíciójukat akarták megszilárdítani. Dancigból november 9-én Elbingbe utazott, hogy még egyszer és utoljára beszéljen Nagy Péter cárral, aki ott ment keresztül Karlsbadból hazatértében. Rákóczi pesszimizmusa teljesen beigazolódott: Bercsényi megbukott az ő mindig hangoztatott oroszbarátságával. Az elbingi találkozó semmi újat és jót nem hozott, pedig a bécsi udvar, amely éppen ebben az időben kapta meg Rákóczi és a cár varsói szövetségének hiteles szövegét, nagyon aggódott. A cár kedves és udvarias maradt Rákóczi iránt, de már nem beszélt vele jóformán semmiről, előterjesztéseit idegenül, kedvetlenül fogadta. Meghívta Szentpétervárra, új fővárosába, amit Rákóczi nem fogadott el, mert ügyeinek jobbrafordulását csak nyugaton: Berlinben vagy Párisban várta. A cár innét Pétervárra vitorlázott, most épült fényes fővárosába. A fejedelem most már kénytelen volt beismerni, hogy a cárral nem megy semmire, és meg kell nyugodnia a megváltozhatatlanban. Bercsényinek arra az indítványára, hogy valamennyien költözzenek ki Moszkvába, azt felelte, hogy nincs kedve Szibériába jutni.

Rákóczit, midőn Dancigba visszatért, nagyon megvigasztalta, hogy XIV. Lajos 50,000 livrest küldött neki a régi hátralékokból. Valóban kellett neki a pénz; ő maga és udvarnépe szükségét szenvedtek. Bercsényi, aki Brzezanban élt feleségével és 106 emberével, már nem tudta előteremteni az ellátásukhoz szükséges pénzeszeget és Esterházy

Antal és Forgách Simon is szükségét láttak. Rákóczi terjedelmes levélben köszönte meg XIV. Lajos királynak, hogy kirántotta anyagi zavaraiból és ismét hangsúlyozta benne, hogy addig nem tér vissza hazájába, amíg annak szabadságát és jogait biztosítva nem látja. A fejedelmet különben már várták Párizsban. Vetésy figyelmeztette, hogy siessen ki mennél előbb, mert csak ő maga tudja ott kinn saját érdekeit hathatósan megvédelmezni és csak Franciaországban lehet még némi reménye.

December elsején nyújtotta át Vetésy Rákóczi új emlékiratát XIV. Lajos királynak, amelyben arra figyelmezteti, hogy az ő biztatásai által indítatva kiáltotta ki az onódi országgyűlés Magyarország függetlenségét és szakadt el a dinasztiaától. Arra kéri tehát a királyt, hogy ha nem is kötött vele formális szövetséget, de mint Rákóczi György unokáját, kit annakidején szövetségére méltatott, őt is vegye védelmébe a készülő utrechti békeértekezleten. Ha a bécsi udvar arra kérné, hogy ne ártsa bele magát az ő dolgaiba, arra az a válasza, hogy ő nem lázadó alattvaló, hanem szabad fejedelem, aki hazája védelmére fogott fegyvert, mert inkább kész a leginségesebb száműzetésben meghalni, semhogy lemondjon a szuverénitásról, amelyre őt a rendek szabad akarattal emelték. Az erdélyi fejedelemség nélkül nem fog megelégedni jószágainak visszaadatásával. Hivatkozik arra, hogy 1688-ban a Lipót császár és

Apafy fejedelem között létrejött szerződés biztosította a fejedelmek szabad választását, és őt e szerződés értelmében egyhangúlag választották meg Erdély rendei a fejedelemségre.

Más választ kapott, mint amit várt. Torcy, a külügyminiszter azt felelte, hogy nagy kár, hogy a Rendekek békét kötöttek, mert a szatmári békével a magyar köztársaságot megbuktatták, örökös királyukat elismerték, ezért XIV. Lajos többé nem veheti őket komolyan. Vigasztalásul kijelentette, hogy Rákócziért XIV. Lajos mindazt megteszi, amit tehet, de új háborút nem kezdhet és Erdélyt sem szerezheti meg számára, Franciaországban viszont olyan ellátást ad neki, hogy el fogja felejtetni balsorsát.

A bújdosók nem éltek valami nagy bőségben. A fejedelemnek elsősorban külföldön szolgáló követeit kellett fizetnie, mégis küldött 1000 tallért Forgách Simonnak, 1000 forintot Esterháznak és Csáky Mihálynak azzal a figyelmeztetéssel, hogy sokat ne költsenek. Ez a kis társaság híven kitartott mellette, inkább személye iránt való rajongásból, nem mintha sorsuk jobbrafordulását remélték volna. Szinte megható a nemes ifjak társaságának ragaszkodása. Ezek a fiatalemberek hazamehettek volna és élhettek volna otthon, szüleik birtokán jólétben, kényelemben, mégis kitartottak a fejedelem mellett.

Igy ért véget az 1711-i esztendő, a fejedelem viszontagságos pályafutásának talán legnehezebb

esztendeje. Midőn a béketárgyalások megkezdődtek, az esztendő elején abban a reményben ringatta magát, hogy talán elérte célját és olyan békét köthet, amely az ő felfogása szerint biztosíthatja a nemzet szabadságát és jogait. Még a szatmári béke után is habozott egy ideig, ne tegye-e le a hűségi esküt az uralkodónak és ne vonuljon-e vissza birtokaira. Fanatikus hite a saját eszméiben, törhetetlen reménye azonban a hontalanság kietlen világába kergették.

Rákóczi álnéven élt Dancigban, ámbár mindenki ismerte és ott settenkedtek körülötte az udvar kémei, akik nem egyszer egy asztalnál ültek vele. Helyzete a diplomáciában pillanatra mintha jobbra fordult volna. Az angol királynő Klementtel azt üzenté neki, hogy támogatni fogja az erdélyi fejedelemség helyreállításában; Nyugat-Európában hírek szállingóztak arról, hogy Rákóczi olyan erős, hogy új felkelést készít elő... Bent Magyarországon azonban minden csendes és megkezdődtek az előkészületek a koronázásra és az országgyűlésre. Itt már senki sem akart újabb háborút. Jellemző a közhangulatra, hogy idehaza Rákóczit várták, de nem hadsereg élén, felkelésre szólító lobogókkal, hanem mint a királynak hű alattvalóját, ki megjelenik majd Pozsonyban, a koronázó országgyűlésen és leteszi a hűségesküt az uralkodó kezébe.

Károlyt 1711. december 22-én a német birodalom koronázó városában, Frankfurtban, nagy

fénnyel német császárrá koronázták, s 1712 elején érkezett meg Bécsbe, ahol Károlyi Sándor rögtön jelentkezett nála kihallgatáson. Azoknak az érdekeiben jelent meg az uralkodónál, akiket sérelmek értek a békeszerződések vagyoni jogi rendelkezéseinek végrehajtásánál és a békeokmány közzétételét sürgette. A magyar kancellária ugyanis a békeszerződés megerősítését visszatartotta és csak 1712. március 30-án adta ki Illésházy magyar kancellár Károlyi sürgetésére. Közben folytak az előkészületek a nevezetes országgyűlésre.

A KORONÁZÓ ORSZÁGGYŰLÉS

Az uralkodó az 1687: II. tc. alapján hívta össze az országgyűlést, melyet Rákóczi soha nem ismert el és már csak azért sem jelenhetett meg Pozsonyban. A rendek igen lassan gyülekeztek. A rossz utak, az árvizek és az utazásnak akkori egyéb akadályai miatt hetekbe került, míg a követek az ország keleti részéből Pozsonyba érkeztek. Ezért, mielőtt az országgyűlés az érdemleges tanácskozásokat megkezdte volna, a jelenlévők bizottságot alakítottak, hogy az terveket készítsen a feldúlt ország rendezéséről. Ez a tervezet tökéletesen jellemzi Magyarország akkori nehéz állapotait. Kívánják elsősorban a Rendek az ország újonnan visszafoglalt részeinek bekebelezését; Erdélynek, Pozsegamegyének, Bácsmegyé-

nek, Arad-, Békés- stb. megyéknek visszakapcsolását, a tengerpart visszaadását. Igen fontosak a Rendekek gazdasági természetű kívánságai. A hosszantartó háború és a pestisjárványok elfogyasztották az ország baromállományát, kipusztították a lakosság jelentékeny részét, a szabályozatlan folyók egész vármegyéket öntöttek el; ezenkívül tűrhetetlen volt a pénzsűke. Ezért kívánták a kereskedelem emelését; a kivitel felszabadítását; szóbakerült még egy tudományos főiskola vagy egyetem felállítása, az igazságszolgáltatás javítása és az adók leszállítása.

Rákóczi régi hű kurucain közül többen megjelentek, így Károlyi Sándor, Ráday Pál, Hellenbach Gottfried, szavukat azonban nem igen hallatták. Május 2-án tartották meg a Rendekek első ülésüket és rögtön megkezdték a koronázás előkészítését. A királyi hitlevél tartalmát május 11-én öt pontban foglalták össze; ezek pedig a következők: a király erősítse meg az ország jogait, szabadságait, kiváltságait; a koronát az országban őrizték, kapcsolják vissza az országhoz az újonnan visszafoglalt részeket; ha az uralkodóház férfiága kihal, a nemzetre visszaszáll a szabad királyválasztás joga; végül a királynak minden utóda köteles lesz a hitlevelet kiadni.

Károly mind az öt pontot elfogadta, még a 4-ket is, amely a Habsburgház leányágát kizárta a magyar trónról, annak ellenére, hogy a horvát rendek kevéssel a magyar országgyűlés megnyi-

tása előtt elfogadták a leányág örökösödési jogát. A király május 18-án Pozsonyba ment, ahol május 22-én a szokásos fénnel megkoronázták. Károlyi Sándor, aki közben grófi címet kapott, sokat buzgolkodott azon, hogy Rákóczi kegyelmet kapjon, de sürgetéseivel csak annyit sikerült elérnie, hogy május 26-án becikkelyezték a szatmári békepon-
tokat. Július 30-án törvényjavaslat készült, amely Rákóczit, Bercsényit, Forgách Simont, Esterházyt, Vay Ádámot rebelliseknek nyilvánítja, s haza- és felségárulóknak bélyegzi őket. A Rendek a lojalitásból a Rákóczit megbélyegző törvényjavaslattal már átcsaptak a szervilizmusba. A király ezt nem követelte s ebben az időben még volt némi remény arra, hogy Rákóczi amnesztiát kér és visszatér az országba. Az az országgyűlés, mely őt lázadónak és hűtlennek nyilvánította, soha nem ül össze, ha ő nyolc esztendőn keresztül nem harcol az ország alkotmányos szabadságáért.

Éppen ebben az időben járt közben a porosz udvar Rákóczi érdekében. A porosz követ és a holland követek azt kérték Bécsben, hogy Rákóczi megtarthassa címét, nevezze ki az uralkodó birodalmi gróffá és adják vissza birtokait. Seilern miniszter azonban arra hivatkozva, hogy az uralkodóház miatta veszítette el a spanyol trónt, visszautasította a kérelmet.

Rákóczi anyagi viszonyai időközben rosszabbra fordultak, pénztelensége olyan fokú, hogy el kellett bocsátania több emberét, akik eddig

példás hűséggel kitartottak mellette, elbocsátotta a nemes ifjakat is, akik sírva vettek búcsút uruktól, akinek közbenjárására Ágost lengyel király szolgálatába állottak. A török udvar késznek mutatkozott arra, hogy hazát adjon a bujdosóknak ; Bercsényi és felesége már kaptak is menedéklevelet, Rákoczi azonban még nem tartotta a Törökországba való kiköltözést időszerűnek.

A BÉKETANÁCSKOZÁSOK UTRECHTBAN

A világháború vége felé közeledett és 1712. január első napjaiban megkezdődtek a béketanácskozások Utrechtban. Európa, melyet nem is nagyon régen, a weszfáliai békében rendeztek, most új rendezés előtt állt. A spanyol örökösödési háború két dinasztíának : a Bourbonoknak és a Habsburgoknak a harca a hegemoniáért, s a több mint évtizedes élet-halál harcot XIV. Lajos francia király gögje, hiúsága és hatalomvágya idézte fel ; a titkos mozgató, a nagy küzdelemnek haszonélvezője azonban Angolország, amely ebben az időben vetette meg tengeri nagyhatalmának alapjait. Senki sem nyert a háborún, csak Nagybritannia. Franciaország pénzügyileg, gazdaságilag tönkrement, a francia polgárság megtakarított pénze elpocsékolódott, Angolország viszont az utrechti békében hatalmas területekkel gyarapította gyarmatbirodalmait.

Az utrechti béketárgyalások kezdetén Rákóczinak még mindig lehetett reménye. Ezért lépett Klement útján újból összeköttetésbe az angolokkal és a hollandokkal s felhívta figyelmüket arra, hogy a magyar kérdés kielégítő megoldása nélkül nem lehet béke Európában, ennek pedig feltétele az ő erdélyi fejedelemségének biztosítása. Ezért a fejedelem türelmetlenül várta az Utrechtből érkező híreket. Követei, Klement és Vetésy igen sokat fáradoztak a külföldi udvarokban a politikai hatalmasságoknál és kaptak is ígéreteket. Rákóczi még mindig bízik abban, hogy Franciaország és Anglia külön békét kötnek és akkor az ő ügyét bele lehet illeszteni az általános békébe. Bolinbroke, az angol külügyminiszter kezdetben bízta Klementet, azt is mondta neki, hogy kérje a királyné támogatását. Az ígérek nem sokat értek: az utrechti béketárgyalásokon Poroszországon kívül nincs Rákóczinak már igaz barátja. A kormányok, az uralkodók benne már az országtalan fejedelmet látták, nem vártak tőle semmit és ígéreteik megtartását sem tartották fontosnak.

Régóta biztatták a fejedelmet, különösen francia barátai, hogy induljon már el Franciaországba, hagyja ott Dancigot, ahol már élete sem volt biztonságban. Bercsényi több ízben figyelmeztette, hogy élete veszélybe forog, de csak mikor a lengyel kormány is tudtára adta, hogy életének biztonságáért nem áll többé jót, határozta el magát a franciaországi útra és 1712. november 9-én végre elindult.

AZ UTAZÁS FRANCIAORSZÁGBA

A tengeri utazás ebben az időben nem könnyű vállalkozás, különösen a viharos Balti- és Északi-tengeren. Az akkori vitorlás járművek játéklabdái az időjárásnak és a fejedelem éppen a legrosszabbkor, közvetlen a tél előtt határozta el magát a hosszas tengeri útra. Mintha tragikuma még itt is üldözte volna; most is akadályok, veszedelmek, küzdelmek tornyosultak utazása elé. Francia hajó ebben az időben XIV. Lajos szigorú parancsa folytán nem köthetett ki a Balti-tengeren. Szerencsére az angol követ igen melegen támogatta Rákóczit és meghagyta az akkoriban odaérkező S. George nevű hajó kapitányának, hogy őt tüstént vegye a hajóra és gondoskodjék életének biztonságáról. A fejedelemnek vigyázni kellett, mert folyton leselkedtek rá. Irattárát becsomagolta, ezüstneműjét, ékszereit, lovait Dancigban hagyva, mindent rábízott hű udvarmesterére, Vay Ádámra. Igen óvatosan, vigyázva csónakázott ki a tengerre november 9-én este, Mikes Kelemen, Kisfaludy Boldizsár, Szatmári Király Ádám kíséretében és felszállt az angol hajóra.

Dancigban a bécsi udvar fogdmegjei rögtön rájöttek, hogy a fejedelem menekül, s tudták azt is, hogy Franciaországba készül. A rossz időjárás és a közbejött akadályok miatt csak 13-án tudták felhúzni a hajó horgonyait és indulhattak neki a tengeri útnak, a lehető legrosszabb időben és

21-én érkeztek meg sok vihar, dermesztő eső és viszontagság után Koppenhágába. Rákóczi nem mert kiszállni, mert a császár ügynökei itt is leselkedtek rá, élete csak az angol hajón volt biztonságban. A vihar állandóan paskolta őket, sokat szenvedtek és csak nagynehezen jutottak át a Kattegat-szoroson és elhagyva Göteborgot, nagykeservesen menekültek az orkán elől egy eldugott kis svéd kikötőbe. A Skagerrakban ismét iszonyú vihar csapott le rájuk. Szörnyű veszélyben forogtak. Rákóczi azt hitte, hogy már mindennek vége. Hirtelen végigszáguldott képzeletében folyton fenyegetett, viszontagságokkal teljes élete. Nemsokára öröme telt benne. Mit veszthet? — gondolta, és a hívő ember nyugalmaival, Istennek ajánlva lelkét készült a halálra. December 1-én elült a vihar és kedvező széllel vidáman vitorláztak Nagybritannia partjai felé. December 7-én érkezett meg az annyi bajt kiállott hajó Spurn-Head fokhoz és nemsokára horgonyt vetett Hull város kikötőjében.

Rákóczi nagy tervekkel és reményekkel indult útnak Angliába, ahol még soha sem járt. Angolország kormányai támogatták őt akkor is, amikor még a valóságban ellenük is harcolt. Úgy gondolta, hogy ha nem is ér el nagy sikert a Bolinbroke-kormányánál, meg kell köszönnie Anna királynőnek iránta és Magyarország iránt annyiszor tanúsított jóindulatát. Az angol udvar és kormány jóindulata szinte meglepő. Stepney lord bécsi nagykövet szépen, elegánsan megírt jelen-

téseiből látszik, hogy Anglia a felkelő magyarságnak és Rákóczinak szinte barátja. Ha Rákóczi kálvinista őseinek a hitében születik, a protestáns hatalmaktól sokkal kiadósabb segítséget kapott volna. Alig várta, hogy Londonban legyen, de ez a vágya nem teljesülhetett. A hajó és utasai Lengyelországból, pestis sújtotta országból jöttek és az utasok a szigorú rendelkezések értelmében negyven napig nem hagyhatták el a kikötőt. De politikai nehézségek is jöttek közbe. A Marlborough-kormánytól, amely nyíltan osztrákbarát volt, Rákóczi semmit nem várhatott. Az új wigh-kormány nem mutatkozott ugyan ennyire osztrákbarátnak és Rákóczi inkább remélhette tőle ügyének támogatását, Bolinbroke azonban azt üzenete, hogy először egyezzek meg Franciaországgal és ha ez sikerült, térjen vissza Angliába ; Anna királyné üzenete pedig úgy szólt, hogy az erdélyi fejedelemség követeléséről mondjon le. Rákóczi kíséretével : Mikes Kelemennel, Kisfaludy Boldizsárral és Szatmári Királlyal együtt megtekintette a várost is és amidőn partot ért, az akkor még kicsiny Hull polgármestere latin nyelven üdvözölte. A lakosság odatódult, hogy lássa a híres-neves férfiút, aki nyolc teljes esztendőn keresztül dacolt Európa leghatalmasabb uralkodójával, a német császárral. Innen néhány hét múlva tovább vitorlázott, 1713 január 12-én érte el a Temze torkolatát. Londonba azonban nem mehetett ; ott a császár követei már eltorlaszolták előtte az utat. Közbenjártak a kor-

mánynál és Anna királynénál, tiltakozva az ellen, hogy fogadják Rákóczit, a lázadót. Bolingbroke, a külügyminiszter, aki hajót adott neki a továbbutazásra, megkérte, hogy politikai okokból ne menjen Londonba. A Temze torkolatától Calais felé haladt Rákóczi hajója és Dunkerque-nél megint belekapaszkodott a vihar, mely tovább sodorta Dieppe, a másik kikötőváros felé. Végre az Arques-folyó kikötőjében, a város kőfala közepén állt meg, ahol a vár parancsnoka nagy tisztelettel fogadta.

Rákóczinak most régi vágya teljesült. Végre megérkezett Franciaországba, melynek nyelvén ekkor már tökéletesen írt és beszélt, de földjét most érintették lábai először. Nagyon jól esett neki a szívélyes fogadtatás, melyben a várparancsnok részesítette. Rouenban, Normandia fővárosában, Charles-François-Frédéric Luxembourg herceg, tábornagy, uralkodónak kijáró pompával fogadta és Párizsban a saját palotáját ajánlotta fel neki lakhelyül. Annyi üldöztetés, bánthatom, életveszély, sanyarúság után itt érezte jól először magát Rákóczi. A nagy kultúrájú francia előkelőségek között nagyszerűen érezte magát és egyszerre otthonos lett Franciaország egyik legelőkelőbb nagyurának palotájában. Öt nap múlva, január 28-án érkezett meg Párizsba.

PÁRIZSBAN

Párizs ebben az időben több mint százezer lakosságú metropolis, az akkori időknek legnagyobb, legszebb városa. De ne a XX. század Párizsát, a »fény városát« képzeljük magunk elé, amikor XIV. Lajos fővárosára gondolunk. A mostani Párizsnak még csak körvonalait találjuk. A milliós nagyvárosok a XIX. és XX. századnak, a kapitalista kornak a termékei; Rákóczi azt a Párizst látta, amely alig hogy kibontakozott a középkori keretéből, de már évről-évre nőtt, abban az arányban, amint nőtt, vagyonosodott, szaporodott a polgárság. A szemlélő pompás palotákat lát, néhány remek templomot, köztük a Szajna-szigetén a Notre Dame csodásszépségű épületét, melyet még a középkori áhítat emelt az Isten tiszteletére. Mellette emelkedik az érsek palotája, szemben vele a mai Palais de Justice, az egykori királyi palota, ahol XI. Lajos király lakott. Mellette a legcsodásabb gótikus emlék: a Sainte Chapelle kápolna. Északon a Szajna jobbpartján ott emelkedik zordonan a Louvre-palota, akkor még nem a mai reneszánsz-műremek.

Már megvan északon a mai Párizs egyik leglebilincselőbb érdekessége a Place de Vosges, az előkelők palotáival. A Rue de Rivoli helyén terül el a Quartier de Marais, a Szajna kisebb-nagyobb mocsaras kiöntéseivel, ahol tavasszal békák kuruttyoltak; a Palais Royal, ahol Mazarin lakott

Ausztiai Annával és a régi városháza az északi rész fontosabb épületei. Már megkezdték a Place de la Concorde építését és Mansard, a világhírű nagy építőművész az Invalidusok templomának alkotója kijelölte Champs Elysées helyét, az akkori királyi telkeken. A Rue Seine végén állott a Hotel Transylvanie, a híres kártyaklub, melynek jövedelmét a király Rákóczi ruházta. A tulajdonképpeni Párizs délre, a Szajna balpartján terül el. Az ősi utcák közül Rákóczi láthatta a Boulevard Saint Michel-t, a Saint Jacques-ot, a Rue Monge-t... Alig változott azóta az európai kultúra sokszázados központja, a Quartier Latin, a Sorbonne-al. A mai Boulevard Saint Michel és a Boulevard Saint Germain kereszteződésénél húzódik meg a város egyik legősibb épülete, a Cluny-apátság, a X. és XI. századi vallási megújulás központja. Rákóczi álmélkodva látta a városodát s visszaidéződött lelki szemei elé szegény romlott hazája, ahol gyérszámú, kicsiny, felvidéki, falakkal körülvett városokba szorult a magyar polgárosodás és kultúra. A város gazdag, polgársága jómódú. Colbert gazdasági reformjai óta megtollasodott, s napról-napra vagyonosodott a harmadik rend. Igaz, hogy amikor Rákóczi Párizsba érkezett, már jól megkoppasztotta az államhatalom. A király költséges passziói és még költségesebb háborúi töméntelen pénzt nyeltek el, de a polgárság mégis jómódú. Finom bársony ruhában, parókával, csattos cipőkben jelennek meg

a polgárok vasárnap és az ünnepnapokon a nyilvános helyeken ; nők selyemruhákban. A Szajna vize tiszta — nem olyan piszkos-zavaros mint ma, — de a városban az utcákon tisztaságnak nyoma sincs. A tisztaság és a higiéné a városokban a liberális-kapitalista kor szülöttje. A déli rész szűk utcáin kellemetlen szagok üthették meg a járókelők orrát. A közbiztonság — bár megvan a mai Police őse — egészen gyatra. De rendes ember este tíz óra után már nem járt a város utcáin. Ilyen volt nagyjából 1713-ban a francia főváros. Rákóczi élete vágyainak netovábbját érte el, hogy a várost megláthatta.

A városba érkezésekor a király nevében Torcy külügyminiszter üdvözölte, majd a Soisson-palotában adtak neki szállást a király rendeletére. A palotában, amely a Louvre-palota és a mostani nagyvásárcsarnokok között lehetett, Rákóczi fényes lakosztályt kapott. Február 12-én jelent meg Versailles-ban, ahol először Dangeau marquis, a testőrség parancsnoka fogadta, kivel felesége révén rokonsági viszonyban állott, a királyhoz Breteuil báró és Torcy külügyminiszterek kísérték. Rákóczi meghatva állott meg a legnagyobb francia uralkodó és minden idők egyik legnagyobb uralkodójának a színe előtt, akit rendkívül tisztelt. Mint maga elmondja emlékirataiban, megköszönte a királynak addigi támogatását, mire az válaszul kedvesen és nyájasan biztosította őt további jóindulatáról.

Dangeau marquis palotájában roppant szeretettel vették körül, tisztelettel és figyelemmel viseltetett iránta Torcy külügyminiszter is, aki lakomát is adott tiszteletére. Rákóczi, aki meg akarta őrizni inkognitóját és úgy akart viselkedni, mint szegény bujdosó fejedelem, csakhamar belekerült a fényes párizsi társaságokba. Az előkelőségek a kitűnő társalgót, a tanult és művelt embert gyorsan megkedvelték. A királynak is megtetszett Rákóczi. Párizsban különben nem sokáig maradt: néhány nap múlva Chalios-ba költözött, egy kis faluba, amely azóta beolvadt Párizsba, majd a Versailles közelében lévő Passy-ba, amelynek a mai Rue de Passy őrzi emlékét. Innen írt levelet április 27-én a királynak, bujdosó társai érdekében. »Könnyektől áztatva látná e levelet Felséged, — írja Rákóczi — könnyektől, melyeket ügyeink szomorú helyzete folytatna szemeimből, ha a vallás elvei és életem különféle viszontagságai nem tanítottak volna meg imádnom az isteni gondviselést, melynek utai megfoghatatlanok.« Előadja azután családjának tragédiáját, anyai nagyatyja szomorú végét s az üldöztetést, melyet családja szenvedett. Élete Munkács várának feladása óta üldöztetések sorozata és hazájának elnyomtatása, nemzetéhez való bizalma és Franciaország iránt való öröklött ragaszkodása adta kezébe a fegyvert. A francia királyhoz intézett levelei miatt került börtönbe és a francia király jótékonysága vitt vigasz-

talást lengyelországi száműzetésébe. A szükséges pénzerő hiánya, annak a tervének el nem fogadása, hogy Horvátországon keresztül kapjon segédelmet és végül az ellenség fölénye megfosztották a magyar nemzetet az ő törekvéseinek gyümölcseitől.

Szomorú lenne a helyzete, — írja tovább — ha nem állana olyan méltányos és nagylelkű uralkodónak pártfogása alatt, mint a francia király. És miután mindenét feláldozta, felesége inségben, gyermekei fogságban vannak, mindenfelől hallja ellenségeinek szemrehányásait a nekik tett károrkért. Meg van győződve arról, hogy a király a magyar nemzet jó szolgálatai iránt való tekintetből nem fogja megtagadni pénzsegélyét tőle és párthíveitől, kiknek nincsen hova folyamodniok. Arra kéri tehát az uralkodót, hogy működjék közre szegény száműzött párthíveiért a béke megkötésekor és folytassa Besenval követe által megígért támogatásukat.

Rákóczi levele nem üres dicsekvés. Szolgálataira, melyeket Franciaországnak tett, méltán hivatkozhatott. A kurucok nagy császári erőket tartottak lekötve Magyarországon, annyira, hogy őrizni kellett Bécset is, hogy a császár nyugodtan alhasson. Ha a Magyarországon működő 20—50.000 főnyi császári haderő megjelenhetett volna a nyugateurópai csatatereken, a császár és szövetségesei sokkal előbb békére kényszerítették volna Franciaországot.

Levelével célt ért: a király 600.000 livrest utalt ki neki, amiből havonta 6000-et kapott; ugyanakkor a spanyol királynál kieszközölte, hogy mint az aranygyapjas-rend tagja, évi 30.000 livrest kapjon. Ebből az összegből ő maga és kísérete rangjának megfelelő módon élhetett.

NYOLCADIK FEJEZET

A KIRÁLYI UDVARBAN ÉS A KOLOSTOR CSENDJÉBEN

Rákóczi attól fogva, hogy Magyarországot elhagyta, eszméinek a vándora. Arról, amiért harcolt: a nemzeti szabadságnak, jogoknak, függetlenségnek teljességéről, a függetlenség garanciáiról, elsősorban a független és önálló Erdélyről, sohasem mondott le, hanem várta a pillanatot, amikor azok megvalósíthatók. Sokszor tévedett, sokszor volt túloptimista, sokszor ítélte meg rosszul a helyzeteket, ez azonban erkölcsi nagyságából nem von le semmit. Aki olyan óriási áldozatokat hozott elveiért, mint ő, meg tévedéseiben is tiszteletet érdemel. A történelmi szereplők között kevés olyan elvi embert ismerünk, mint Rákóczi, aki a hipokrita barokk-korban sokkal magasabb morált képviselt, mint kortársai közül bármelyik.

Mint szegény magánember akart élni a világ fővárosában, nem is gondolva arra, hogy bejuthat XIV. Lajos ragyogó környezetébe. Egyetlen célja

XIV. Lajos

volt belevétetnia készülő békébe az ő kívánságait, azoknak a nagy szolgálatoknak a fejében, melyeket Franciaországnak tett. Balsorsa azonban mást tartogatott számára. Belekeveredett abba a csillogó, mesterkelt világba, amely méltán keltette fel nemsokára Jean Jacques Rousseau undorát. Rákóczit úgy nézték, mint valami új csillagot, valószínűséggel a tenyerükön hordozták. Szinte ritkaságszámba ment, hogy egyedül ebédelt szerény otthonában és nem Párizs valamelyik előkelőségénél, s nem egyszer összejött a királlyal, aki vadászatára, sőt még hadiszemléjére is meghívta.

XIV. LAJOS UDVARA

A Napkirály életútjának vége felé járt, amikor Rákóczi udvarába érkezett, de az udvar a régi, ragyogó szokásai semmit sem változtak. XIV. Lajos nemzetének történetében örök emléket hagyott. A XX. század írói jobban méltányolják, mint kortársai, vagy a XIX. század történetírói. A francia politikai gényű az ő abszolutizmusában alkotta kétségkívül a legnagyobbat, nem később a demokrácia és a parlamentarizmus vívmányai-ban. Rákóczi vonzalma, rajongása XIV. Lajos személye, udvara és Franciaország iránt érthető. Az irodalom, a művészet kora fiatalságától kezdve érdekelték, bár az ő eszménye az alkotmányos királyság volt, mégis határtalanul tisztelte XIV.

Lajost, kinek személye teljesen összeforrt nemzetének nagy századával. Mai fogalmaink szerint nem igen tudjuk megérteni, mit jelentett ebben a korban ez a két szó : királyi udvar, királyi család. Az udvar az egész francia élet legfőbb kifejezője, összegezője. Nemcsak a politika, hanem az egész francia kultúra, irodalom, művészet ide összpontosult. A hatalmas oligarchák, kiknek letörését IV. vagy Szép Fülöp és XI. Lajos kezdték meg, a XVII. század végén már udvari lakályokká, a trónt ékesítő léha, szolgalelkű, arisztokráciává szelidültek, Richelieu nagy műve befejeződött. Nem csoda, hogy különösen újabban, annyira megragadja a francia írók képzeletét XIV. Lajos ragyogó kora. Századának teljesítményei óriásiak ; a francia hatalom, a francia esprit ereje utólérhetetlen pompájában ragyog, és mindenennek, nemcsak a szorosán vett politikának, hanem az irodalmi és művészeti életnek a központjában áll a király, aki népét képviseli, erényeivel és gyöngeségeivel egyaránt.

XIV. Lajos életének végnapjai komorak. A nagy háborúk, melyeket inkább hiúságból, nem pedig nemzeti érdekből indított meg, az államkasszáját kimerítették. A spanyol örökösödési háború megalázó vereségei s az utrechti, meg a rastatti béke megrendítették az ország vezető hatalmi állását. De a francia életnek még mindig ő a központja. Rákóczi jól érezte magát ebben a környezetben. A fény, a pompa s az élet örömei

íránt már kora fiatalságában nagy érzéket mutatott. Nem kellett átalakulnia lelkileg, hogy jól érezze magát a király környezetében. Saint Simon herceg megírta róla, hogy a francia nyelvet kitűnően beszéli; fellépésében sok a méltóság; alakja előkelőséget árul el és tiszteletet parancsoló.

»Rákóczi igen nagy termetű volt, még sem túlmagas, — írja róla Saint Simon — testes, anélkül, hogy kövér lett volna; igen arányos és csinos külsejű, egész megjelenése erősen határozott és nagyon nemes, tiszteletet parancsoló; de nem durva; arca eléggé kellemes és egészen tatár kifejezésű. Bölcs ember volt, szerény és mértékletes, nem nagy szellem, de telve józansággal és természetes jósággal; nagyon udvarias, de mindig tudja, kivel áll szemben. Mindenkiel nagy könnyedséggel érintkezett, s ugyanakkor — ami ritkán van együtt — éreztetni tudta méltóságát, anélkül, hogy dicsekvésnek érzett volna. Nem sokat beszélt, mégis résztvett a társalgásban, s nagyon jól el tudta mondani, amit látott, anélkül, hogy valaha is magáról beszélt volna. Nagyon derék ember, egyszerű lelkű, igaz, rendkívüli bátor, erősen istenfélő, fitogtatás és leplezés nélkül, természetes őszinteséggel. Titokban sokat adott a szegényeknek, jelentékeny időt töltött imádságban. Megszaporodott háza népét a legnagyobb rendben tartotta, úgy erkölcsi szempontból,

mint a kiadások és pontos fizetés tekintetében, s mindezt szelídséggel tette. Nagyon jó ember volt, igen szeretetreméltó, az érintkezésben szívélyes. De, aki közelebbről látta, annak csodálkozni kellett rajta, hogy egy nagy pártnak lehetett a feje, s hogy annyi feltűnést keltett a világban.«

Ezek a megjegyzések igen elismerőek, különösen ha tudjuk, hogy egy rosszmájú, gáncsokodó ember tollával íródtak. A herceg emlékirataiban még XIV. Lajos személyét sem nagyon kiméli.

AZ UTRECHTI BÉKE

1713 április 11-én aláírták Utrechtben a korszakos jelentőségű békeszerződést, amely az Angliával és Hollandiával folytatott háborúnak végét vetette. XIV. Lajos unokája, V. Fülöp megtartotta a spanyol trónt, de utódai már nem örökölhették. A háború célja, mint Anna királynő mondotta a parlamentben, az volt, hogy megakadályozza Spanyolországnak és Nyugat-Indiának Franciaországgal való egyesülését. És ez sikerült is. Anglia részéről főleg Nyugat-India birtokáért folyt a harc. Megkapta hatalmának máig is egyik legfontosabb támaszpontját, Gibraltárt, Port-Mahont és tönkretette Spanyolország indiai kereskedelmét. »Az angol terjeszkedés történetében

— írja egy angol történetíró — az utrechti szerződés a legnagyobb korszakok egyikét jelöli. Ez a dátum a spanyol Armadához hasonló határkő, mert ez jelenti az angol szupremácia kezdetét. Az Armada idejében azt láttuk, hogy Anglia belép a versenypályára: Utrechtben megnyerte a díjat.« Valóban így volt; ebben a harcban nem Ausztria, hanem Anglia győzött.

Az utrechti béke szelleme egyébként a mult-hoz képest sok tekintetben haladást jelent. Két nagy autokrata ütközött kezdetben össze, akik tisztán dinasztikus érdekeiket tartották szem előtt. Az utrechti békeszerződésnél már olyan nézetek merülnek fel, hogy a népek, az országok, nem a dinasztikiaknak tulajdonai, melyekkel szabadon rendelkezhetnek és a két isteni monarchia: a Habsburg- és a Bourbon-monarchia küzdelmében egy harmadik győz: az alkotmányos Anglia (az alkotmányos Hollandiával együtt) és a békekötésnél az uralkodói jogok és önkény rovására első-sorban nemzeti érdekek érvényesülnek.

XIV. Lajos május 22-én hagyta jóvá a békét. Utána megtartották a békeünnepet, amelyen a két bujdosó fejedelem, Rákóczi és a bajor választó, Miksa Emánuel is megjelentek, kiknek érdekeiről megfeledeztek az utrechti béke szerzői. Rákóczinak és Miksa Emánuelnek még egy reményük maradt, az, hogy XIV. Lajos és VI. Károly császár között tovább folyt a fegyveres mérkőzés, s még hátra volt egy új békekötés, amelybe

esetleg az ő ügyüket is belekapcsolják. Lajos kegyeinek összes jeleivel elhalmozta Rákóczit; tiszteletére ebédet adott, lovakat ajándékozott neki, gyakran meghívta vadászataira. Így Rákóczi udvari ember lett, tagja minden idők legfényesebb udvari életének, melyet élethű realitással Saint Simon említett emlékiratai tárnak elénk. A király mindenható, valósággal földi isten. Vauban, a nagy várépítő, aki felbecsülhetetlen szolgálatokat tett hazájának, az uralkodó egy haragos pillantására magányba vonult vissza. Olyan korról van szó, amelyben a nemzet fogalma az uralkodó fogalmával azonos. A király közelében lenni az elérhető legnagyobb kitüntetést és boldogságot jelentette közönséges halandó számára. Rákóczi szinte nap-nap után megfordult a király társaságában, résztvett az udvari életnek minden multságán, ünnepén, résztvett az előkelőségek szórakozásaiban, kártyázott, sakkozott, vagy tudományos kérdésekről vitatkozott. Ha nem is hódolt mindenben az előkelők szenvedélyeinek, résztvett az ancien régime könnyelmű életében, amelyért később XVI. Lajos fejével lakolt. De Rákóczi szerény, mérsékelt. Kártyázott, de nagyon kis összegekben. Egész Európában, különösen Párizsban, a király környezetében, dühöngött ebben az időben a kártya-mánia.

Itt emlékezünk meg a Rákóczi párizsi tartózkodásával együtt emlegetett Hôtel de Transylvanie-ről, amelyből rossz akarattal vádakat is

lehetne kovácsolni ellene. Ennek történetét a francia rendőrfőnökség ma is megtalálható jelentéseiből hitelesen ismerjük, s azt látjuk, hogy magának a fejedelemnek a kártyabarlang létrejövetelében nem volt semmi része sem. A Hôtel du Perron-ban, amely a mai Bonaparte-utca és a Quai Malaquais sarkán fekszik, Rákóczi volt magyar és francia tisztjei játékbarlangot nyitottak. Ez volt a későbbi Hôtel de Transylvanie, amely ellen a rendőrség eljárást is indított, de azt a király parancsára később megszüntették. Rákóczi ezen a helyen talán csak egyszer fordult meg, amikor egy hercegnővel kártyázott.

XIV. Lajos és a császár között újból kitört a háború, ami felébresztette a csüggeteg Rákóczi reményét. A csataterекről jó hírek érkeztek, s ez fokozta az udvar mulató kedvét. Villars tábornagy megverte Savoyai Jenő hadseregét, Freiburg várost is bevette, mire rögtön megkezdődtek a béketárgyalások a két hadvezér között Rastattban, s Rákóczi reményeinek teljesülésére érkezett a végső alkalom. Azért jött Párisba, hogy őt is vegyék bele a békeszerződésbe és ha ez most nem sikerül, talán mindennek örökre vége.

Kétségbeesve dolgozott, folyton sürgette befolyásos embereit, akiknek szava XIV. Lajosnál valamit számított, hogy teljesítsék a béketárgyalásokon az ő kívánságait, az ő feltételeit is szorítsák bele a készülő békébe.

A RASTATTI ÉS A BADENI BÉKE

XIV. Lajos talán többet is tehetett volna Rákóczi érdekében, ha folytathatta volna a háborút. Káprázatos nagy terve: a hatalmas Bourbon-birodalom, amely magába foglalta volna Spanyolországot, Olaszország egy részét, amelyet a Rajna, az Atlanti Óceán határolt volna — Nagy Károly egykori frank birodalma — összeomlott; hiúságból és sértett büszkeségből megindított háborúi kiapasztották az ország élet-erejét, a kincstár, melyet a merkantilista pénzügyi politika színültig megtöltött, kiürült. A király mindenáron békét akart és Freiburg elfoglalása jó alkalmul kínálkozott a béketárgyalásokra. Ausztria megerősödve került ki a háborúból: megkapta a rastatti békében Nápolyt, Szardiniát, Milanót. Franciaországtól viszont nem sikerült elszedni a wesztfáliai békében neki ítélt szerzeményeket, Elzászt, Strassburgot, Franche Comté-t. A békeszerződés értelmében a Rajna a német birodalom és Franciaország elválasztó vonala. A vesztes Franciaország területéhez a győzők nem nyúltak, a háború előtti határvonalai érintetlenek maradtak. A rastatti békében XIV. Lajos sokkal jobb feltételeket kapott, mint amilyent annyi vereség után várhatott volna. Az eredmény mindössze annyi, hogy Franciaország nagy és félelmetes fölénye megszűnt, viszont egyelőre vezető hatalom sincs Európában. Az utrechti

és a rastatti béke után a vezető szerep megoszlik Franciaország és a Habsburg-birodalom között. A Habsburg-birodalom azonban sokat nyert és visszakapta a wesztfáliai békében elveszített nagyhatalmi állását, az övé Magyarország a kis bánati rész kivételével, amelyet azonban VI. Károly császár rövidesen visszaszerez, megkapta Olaszország említett tartományait, megkapta a Németalföldet.

A bujdosó fejedelem kétségbeesett erőfeszítéseket tett a béketárgyalások alatt, hogy a béke létrejövetelét megakadályozza, terveket dolgozott ki, amelyeket XIV. Lajoshoz juttatott, de hiába: Villars és Savoyai Jenő 1714 március 7-én megkötötték a békét Rastattban.

Rákóczi éppen Versailles-ban tartózkodott és betegen feküdt, amikor a béke híre hozzá érkezett. Megtudta talán azt is, hogy Villars szóbahozta az ő ügyét is, de Savoyai Jenő hallani sem akart kívánságának teljesítéséről. Rákóczi nem tudta megérteni, hogy a győzelem után, amikor szerte a király hadseregeinek nyitva állt az út a német birodalomba, hogyan köthettek ilyen békét.

Rákóczinak már nem egyszer támadtak ebben az időben lelkiismeretfurdalásai. Bántotta lelkiismeretét, hogy egész élete vadászatokban, udvari multságokban telik el, mialatt társai Lengyelországban szükségét látnak. Ő maga sem élt nagy bőségben, de szükségét sem szenvedett. Lassanként azonban megérlelődött benne az a

gondolat, hogy visszavonul a világ zajától és otthagyja az udvari életet. Közben új politikai esemény sujtott rá: 1714 szeptember 7-én a francia király megbízottai megkötötték a békét Badenban a német birodalommal és így is most már Franciaország minden ellenségével kibékült. A bajor választó, Rákóczinak hosszú időn át magyar királyjelöltje, szerencsésebb volt mint bujdosó fejedelemtársa: visszakapta elvesztett országát. Az udvar zenével ünnepelte a békét, Rákóczi azonban leverten, saját sorsán gondolkozott, s a zene hangjain és a rakéták fényén keresztül azt látta, hogy Franciaországot megalázták, mert — szerinte — sokkal jobb lett volna, ha Villars győzelme után folytatják a császár ellen a háborút.

Szomorú lelkét a Magyarországból jövő hírek is izgatták. Összeesküvést fedeztek fel, melynek az ő egykori tisztjei, Czelder Orbán és Pongrácz János állottak az élén és vagy harminchat összeesküvőt a kassai börtönbe csuktak. Mindjobban megérlelődött benne az a gondolat, hogy fáradt, meggyötört lelkére valamely kolostor csöndjében keres vigasztalást. 1714 decemberében még résztvett az udvar vadászatain, de a multságok már untatták. Egyetlen szenvedélye a vadászat maradt. Már a következő év bőjtjén nem fogadta el az ebédre való meghívásokat, bőjtölt, csak főzelékkel táplálkozott és olyan magányos életet élt, mint egykor a jezsuiták iskolájában. Arra

gondolt, hogy hű magyarjaival kolostorba vonul és elsősorban az Ágoston-rendiek kis kolostorára gondolt. Titokban tartotta mindenki előtt szándékát, csak egyik bizalmas barátjának, Tessé tábornagynak vallotta meg, hogy megúnta a zajos életet, minden vágya a csend és nyugalom. Még az előbbi esztendőben tűnt fel neki Grosbois, a Szajna balpartján, a Fontainebleau felé vezető úton fekvő kis falu. Itt találkozott korábban egy öreg remetével, akiben ráismert egyik volt francia tüzerkapitányára, aki őt arra kérte, hogy vétesse fel a camalduliak Grosbois-ban lévő szerzetrendjébe. Azóta erre a csöndes kolostorra sokat gondolt, s egyik emberét megbízta, hogy titokban szobát kérjen számára a camalduli atyáknál. Már április 17-én bevonult és a nagyhét első napjait imádságban és bűnbánatban töltötte. Husvét napján, midőn megjelent a királynál, s az megkérdezte tőle, hogy hol járt, belezavarodott a feleletbe és súgva vallotta meg, hogy kolostorba vonul.

Az öreg királlyal nem akart szakítani, de ugyanekkor elhatározta, hogy a zajos élettel felhagy, s legalább az esztendő egy részét magányban, imádkozással és lelkigyakorlatokkal tölti el. Ez az elhatározás, ha Rákóczi lelki világát ismerjük, nem lephet meg bennünket. Gyermekkorától kezdve a legmélyebb vallásos hit alakult ki lelkében s egészen biztos, hogy az udvar léha, fényűző életét bűnnek tartotta. A pünkösdi három

napját már Grosbois-ban töltötte, ahol megtet-
szett neki a camalduli szerzetesek élete. Most
már egész életmódját megváltoztatta, szórakozása
hébe-korba a vadászat meg az ártatlan billiárd
maradt, gyakran gyónt és imádkozott. Még jelen
volt a király utolsó nyilvános szereplésén, a
perzsa követ búcsúkihallgatásán, ahol az agg
uralkodó életében utoljára jelent meg teljes ural-
kodói díszben.

XIV. Lajos súlyosan megbetegedett. Rákóczi
meghatóan emlékszik meg emlékirataiban a nagy
király végnapjairól, akinek halálát augusztus
utolsó hetében már minden percben várták.
A király rettentő kínokat szenvedett, amelyeket
még fokozott orvosainak tudatlansága. Rákóczi
útálattal látta, hogyan veszekednek már most a
hozzátartozók a végrendeleten.

XIV. Lajos 1715 szeptember 1-én életének
77-ik évében elhunyt. Résztétlenül és megköny-
nyezetlenül kísérték ki udvaroncai a saint-denis-i
királyi sírboltba, igazi, iélekből jövő könnyeket
XIV. Lajosért csak a szegény bujdosó fejedelem,
Rákóczi hullatott. A fejedelem — mint Saint
Simon elmondja emlékirataiban — mélységes tisz-
telettel viseltetett a kor legnagyobb uralkodója
iránt.

Rákóczi már a koporsónál jelentkezett a
régensnél, Orleansi Fülöpnél, hogy résztvétét fejezze
ki neki és kérje a saját maga és az új király,
XV. Lajos támogatását, amit a régens kész-

séggel megígért. Rákóczi méltán tartott attól, hogy járandóságait, amelyeket nem rosszakaratból, hanem az ország nehéz pénzügyi helyzete miatt, már az öreg király leszállított, a régens még jobban megnyirbálja, esetleg teljesen törli. Ettől méltán tarthatott, hiszen a régens köré most már új udvaronchad gyülekezett, olyanok-akiket az elhunyt király ki nem állhatott. A francia udvarban a tehetséges, de laza erkölcsű régens uralmával olyan új éra kezdődött, amelyet Rákóczi valláserkölcsös lelkülete nem bírt volna el. Ez is egyik ok volt arra, hogy végleg visszavonuljon a grosbois-i kolostor szentéletű szerzetesei közé.

RÁKÓCZI VALLÁSOSSÁGA

Rákóczi lelki életének alapja mélységes vallásos hite. Kora nagyon vallásos, bár a közszereplők között, még az egyházak vezetői között is, sokan akadtak hipokriták, kiknek tettei az igaz és őszinte hitet nem igazolják. XIV. Lajos erkölcstelen udvara eleget tett a vallás összes külső követelményeinek, — a parókás urak és dámaik misét hallgatnak, gyónnak, áldoznak, de gőgösek, szívtelenek s életük a hét főbűnnek mindennapi gyakorlása. Rákóczinál a hit kijelentett igazságai realitások. A kételkedés leg-halványabb árnyalata nélkül hitte és vallotta,

hogy az Isten az ő mindennapi életébe is beavatkozik, és minden lépését ellenőrzi az a felsőbb akarat, melynek kezeujját csodás élettörténetének minden mozzanatában tapasztalhatta. A kijelentett vallás nála világ- és életszemlélet, filozófia és metafizika.

Az ilyen mély vallásosság nem a nevelés kérdése. Külön vallási érzéklet szükséges hozzá, melyet a rossz nevelés talán megronthat, de a leggondosabb nevelés sem tud a lélekbe beleplántálni, ha hiányzik. Élettörténetében látjuk, hogy a vallásosság megnyilvánul nála már gyermekkorában. Maga elmondja, hogy mint tizenkét éves gyermek Neuhausban három napig imádkozott, amikor nevelőitől elszakították. Fogságának megpróbáltatásait szinte csodás hittel tűrte s menekülését Isten közbenjárásának tulajdonítva, a hétfői napot, melyen börtönéből sikerült ki-menekülnie, egész életén át megbőjtölte.

A felkelést mélységes alázatra valló imádsággal kezdte meg... Megérdemeltük Uram, hogy a mi nemzetünknek dicsősége idegenekre szálljon, és a mi fiaink idegen nemzeteknek igája alá vettessenek; méltók vagyunk, hogy eltöröltessék s magvunkkal együtt vesszen el a mi nemzetünknek neve, mert Tetőled, Istenünktől, Királyunktól és Urunktól eltávoztunk... Egész szabadságharcát a valláserkölcsei eszme hatja át, akár csak az angol puritánok mozgalmát. Hithű katolikus, de más felekezetűek iránt nem türel-

metlen. Ebben felette áll korának, amely még nem ismerte a mai értelemben vett vallási türelmet. A vallási türelem erkölcsi emelkedettségnek és magasabbrendűségnek a bizonyítéka. Hitte rendületlenül az Egyház kinyilatkoztatott igazságait és az egyház tanításaiban soha sem kételkedett, akkor sem, amikor a jansenista irány hatása alá került. A raconalista áramlat, mely Angolországban John Locke filozófiájával kezdődött, ebben az időben még igen csekély erejű, de aligha rendítette volna meg Rákóczi hitét.

Hit, bűnbánat, erős és szüntelen önkritika jellemzik Rákóczi lelki életét bujdosásának szomorú napjaiban. Ő maga azt írja, hogy mint fejedelmet a szabadságharc alatt még nem hatotta át egészen a vallásosság, igazi, bensőséges hitélete bujdosása alatt kezdődik. XIV. Lajos léha udvarától, ahol színház, kártyajáték, társaságok, bőséges lakomák voltak mindennapi táplálékai, csakhamar megundorodott. 1714-ben elkezdte olvasgatni a Szentírást. Ennek az esztendőnek augusztusában léha társaságával Fontainebleaubá rándult s meglátogatták a Carmeliták zárdáját, ahol a templomban imádságba merült. »Amikor a templomból kiléptem, — írja ő maga — mintha a magánynak magához édesgető kellemét éreztem volna. Irigykedve magasztaltam a szerzetesek szent nyugalját, háborítatlan életét. Azt mondtam, hogy én is képes volnék ilyen életet élni. Társaim kacagva, tréfás és kedélyes gúnyolódás-

sal tárgyalták az imádságban tanúsított buzgóságot. Mire megjegyeztem, hogy ha a király előtt térdet hajthat az alattvaló, ezt még inkább illő teremtetője előtt a teremtménynek tennie.«

Elhatározta, hogy kolostorba vonul, itt keres vigasztalást és nyugalmat sokat csalódott, meggyötört lelkének. Először a Szent Ágoston-rend kolostorára gondolt, közben az említett francia, aki mint tűzértiszt szolgált, azután szerzetes lett, grosboisi kolostorra fordította figyelmét. Elhatározta, hogy elvonul az udvar zajából a kolostor csendjébe. Ebben az elhatározásában a külső körülményeknek is részük volt. XIV. Lajos király halála mélyen megrendítette és reményvesztetten állott a bizonytalan világban. A nagy király utódától, a régenstől és az új környezettől nem sok jót várhatott.

GROSBOIS

Ezt a kolostort, amely máig állja az idők viharát, az Angoulême herceg alapította 1642-ben, azoknak az előkelőségeknek és közszerplőknek, akik a nagyvilágtól, a sok izgalommal, bánatalommal, megaláztatással járó udvari élettől megcsömmörlöttek. A camalduliak Szent Romuald-nak, a rend alapítójának rideg, szigorú szabályai szerint éltek, ugyanolyan hallgatagon, önmagukba fordulva, mint a rájuk sok tekintetben emlékez-

tető karthausiak. Az idevonult hatalmasok kis házat építettek maguknak és szerény összeget fizettek a barátoknak ellátásukért. Rákóczi évente négyszáz tallért fizetett. Az ő házikóját, amely napjainkat szintén megérte, Fiebue nyugalma-zott királyi levéltárnok építette. Két barátja, Tessé tábornagy és Toulouse grófja is idevonul-tak vele együtt, miután az önző, képmutató Ver-sailles-től és Párizs-tól és az udvar százszínű, intrikus gézengúzaitól hasonló módon megundo-rodta.

Grosboisban ismerkedett meg a jansenismus-sal, a XVII. század sokat tárgyalt, nem kishatású vallási irányával, melyet a belga Jansenius, yperni-püspök tanításai keltettek életre. A legnagyobb szelleme a jansenismusnak a filozófus és matema-tikus lángész, Pascal volt. Az új szektát kárhoz-tató Unigenitus-bullát már kihirdették és a Port-Royal des Champs kolostort lerombolták, ami-kor Rákóczi a camalduliak körébe vonult. A Port-Royal szellemét a grosboisi kolostor örökölte. Jansen Szent Ágoston írásából merített ihletet. A hitet sokkal nagyobb mértékben individuali-zálta, semhogy az összeegyeztethető lett volna a hivatalos egyház tanításaival. Hirdette az isteni eleve-elrendelés tanát, melyet Calvin Szent Ágos-tontól vett, a belső megigazulást, a mély, igaz, nem külsőségekben, a formaságok betartásában, nyilvánuló hitet. Szekfü Gyula mutat rá arra, hogy Rákóczi a jansenisták indexre tett írásait

buzgón olvasta. Talán maga sem tudta, hogy beletévedt olyan szektába, melynek tanításait az egyház eretnekségnek bélyegezte. Ő mindvégig buzgó, hű fia maradt a katolikus egyháznak, bár nézetei a Grosboisban magába szívott szellem hatása alatt közel jártak az eretnekséghez. A szabadságharc alatt türelmet mutatott mindig a másfelekezetűek iránt, a protestánsok vallásszabadságáért is harcolt és nem engedett felekezeti villongásokat, de voltak pillanatai, amikor a protestánsokat mint tévelygőket szerette volna visszavezérelni a katolikus egyházba.

Szent Ágoston tanításainak bűvkörében és nagy egyházatya Confessioinak elolvasása után kezdte el írni a saját vallomásait, a magyar irodalom egyik legszebb enemű termékét. Rákóczi lírai, érzelmes természet és megfelelkezve a küzdelmes, nyomorúságos földi életről, sokszor egész énjével belemerült a végtelenségbe. Életszemlélete komor, mint a jansenistáké, mintha kálvinista őseinek hite ütközött volna vissza lelkében. Vallomásai olyan benyomást keltenek bennünk, mint Bunyan híres Zarándokútja, melynek az a tartalma, hogy a zarándok végigküzdí magát a földi téreken és vezeklés, bűnbánás után végre elnyéri az isteni kegyelmet.

A kolostor magányában sokat dolgozott. Itt kezdte meg emlékiratait, a Végrendelet-et, a szabadságharc történetének leírását, amely 1739-ben jelent meg Hágában. A remeteség nagyon meg-

vígasztalta lelkét, visszanyerte lelki egyensúlyát. Tettét sokkal többen gúnyolták mint helyeselték, a magánybavonulást nem tartották ilyen nagy és előkelő úrhoz méltónak. A bécsi udvar leselkedő kémei sokáig nem tudták hol van; azt hitték, titokban eltávozott Franciaországból.

AZ 1712—15-IKI ORSZÁGGYŰLÉS

Nemsokára, magánybavonulása után, hozta meg az 1712—15-i országgyűlés a 49. törvénycikket, amely Rákóczit, Bercsényit és társait javaiktól megfosztja és számkiveti az országból. A nevezetes országgyűlés 1715 szeptember 8-án kezdte meg a pestisjárvány miatt félbeszakított tanácskozásait. Az ország nádorává Pálffy Miklós országbíróvá választották meg, akinek Koháry István lett az utóda, majd nagy fénnel megkoronázták Erzsébet királynét. Az országgyűlés túlzottan reakciós szellemű; a kurucok többségben voltak ugyan, de őket a labancok, kik túlhangosan viselkedtek, minden alkalommal megfélemlítették. A rendek meg akarták nyirbálni még az általános amnesztiát is, amit maga Károlyi Sándor említ Önéletleírásában. Ő maga többször is volt emiatt kihallgatáson az uralkodónál és még Savoyai Jenő herceg is közbejárt. A 49. törvénycikk kimondja többek között, hogy Rákóczi, Bercsényi és társaik a szatmári békében kegyelmet kaptak, de

mivel a határidőn belül vissza nem tértek, a szóval ki sem mondható szörnyű felségárulás bűnében makacsul kitartottak, ezért őket, mint törvényes királyuk, hazájuk nyilvános ellenségeit, mint árulókat, mint az igazi szabadság felforgatóit, törvényesen számúzik... Őket üldözni, elfogni rendelik, összes ingó és ingatlan javaikat elkobozzák.

Ez az országgyűlés még más tekintetben is korszakos jelentőségű. Itt szűnik meg a nemeség honvédelmi kötelezettsége, aminek gondolatával már Mátyás király foglalkozott. Az uralkodói korlátlan hatalom kiterjesztésének külföldön is az a legfontosabb eszköze, hogy az uralkodók kicsavarták a fegyvert a rendek kezéből és a csak nekik engedelmeskedő állandó hadseregnek adták. A nemesi felkelés — mint a kuruc háború is megmutatta — a magasabb hadászat korában nem ért túlsokat, a magyar nemességtől a fegyvert mégis elszedték. Ez nemcsak nemzeti szempontból volt káros, hanem nagy társadalmi igazságtalanságot is jelentett, mert most már a jobbgység vállaira nehezedett minden teher, nemcsak a munka és adófizetés, hanem a honvédelem terhe is. III. Károly király törvényével megszűnt a rendiségnek minden erkölcsi alapja.

Rákóczi ekkor már a kolostorban töltötte csaknem minden idejét, s orvosán, Langon kívül csak három hű kísézője: Mikes Kelemen, Szatmári Király Ádám és Kisfaludy Boldizsár marad-

tak mellette. A többi magyar lassanként elhelyezkedett Franciaországban. Közülök Bercsényi László, a nagy Bercsényi fia, megszervezte a francia huszárságot és a tábornagyságig vitte, Tóth András tábornok lett, s a többiek is legnagyobbbrészt a hadseregnél helyezkedtek el. Hogyan élt Rákóczi a camalduiaknál? Saint Simon elmondja, hogy hetenként kétszer kenyéren és vízen bőjtölt, résztvett a kolostori atyák imáiban még éjjel is. Közben sokat olvasott, elolvasta Szent Ágoston vallomásait és Aquinoi Szent Tamás munkáit, de mint Saint Simon írja, alaposan tájékozott volt mindarról, ami Erdélyben vagy Magyarországban történt.

A TÖRÖK HÁBORÚ

A kolostor falai között tudta meg Rákóczi, hogy háború van készülóban Törökország és Ausztria között. Rögtön megbízta Pápayt, régi törökországi követét, aki ebben az időben Lengyelországban bujdokolt, hogy menjen Oláhországba, keresse fel Kantakuzenos János fejedelmet s kérje meg, hogy ajánlja be őt III. Ahmed szultánnak. Lassanként megérlelődött lelkében az a gondolat, hogy elhagyja grosboisi rideg magányát, s újból a cselekvés terére lép. Mi indíthatta erre Rákóczit? Franciaországban jól érezte magát s úgy látszott, hogy eltemetkezik a kolostorban,

ahol szemlélődéssel, imádsággal, olvasással, írással tölti minden idejét és Franciaországot, melyet rendkívül szeretett, úgy tekintette, mint második hazáját.

Rákóczi nem hitte, hogy a nemzet belenyugodott a szatmári békébe, nem ismerte az otthoni közhangulatot, amely a fegyverletétel után teljesen megváltozott, s ugyanígy nem ismerték az otthoni viszonyokat és a hangulatot a többi emigránsok sem. Azt hitték, hogy a nemzet az első hívó szóra ismét talpra áll.

A szultán 1715 májusában Bécsbe küldött követe útján azt kérte Károly császártól, hogy a háborúban, melyet Velence ellen meg fog indítani, maradjon semleges. A császár nevében Savoyai Jenő herceg válaszolt a követnek. Kijelentette, hogy a szultán és Velence között támadt surlódásban a császár közvetíteni fog és elégtételt szolgáltat, közben azonban az udvar és a haditanács teljes erővel készültek a törökkel való végleges leszámolásra.

Az udvar új adókat vetett ki, a nemességet sem kímélve, XI. Kelemen pápától pedig engedélyt kért a papság megadóztatására. Közben a szultán, akit Damad Ali basa, a nagyvezér felüzelt, megkezdte a háborút Velence ellen. Bécsben csak ezt várták: 1716 április 16-án megköttették a szövetséget a szorongatott köztársasággal.

Velence a hadjárat kezdetén elvesztette az egész Moreát, ami annyira elbizakodottabbá tette

a nagyvezért, hogy Jenő hercegnek azt a követelését, hogy a megbántott Velencének szolgáltatáson elégtételt, gorombán visszautasította. Ezzel megvolt az ok a háborúra. Jenő herceg kitűnően felkészült. Dunai hajóhadat építtetett és szeptemberben már Futaknál állt 70.000 főnyi hadseregével. A legkitűnőbb vezérek szolgáltak alatta, mint Pálffy János, Heister Siegbert, Mercy Kolos stb. A harcokat Pálffy János tábornok nyitotta meg s augusztus 5-én zajlott le Pétervárad alatt a döntő ütközet, amelyben Jenő herceg megsemmisítő csapást mért a törökre. Az ütközetben az elbizakodott nagyvezér is halálát lelte.

Rákóczi, aki Torcy külügyminisztertől meghallotta, hogy Károly császár Velencével szövetséget kötött, grosboisi magányában maga mellé vette Brenner abbét, hogy együtt tárgyalják meg az eseményeket. A lengyelországi bujdosók összeköttetésbe léptek a törökkel a háború első hírére; Bercsényi, Csáky, Esterházy, Forgách rögtön útnak eredtek és a Dnyeszter partján találkoztak az oláhországi török főparancsnokkal. Bercsényi nem nagyon bízott a török sikerben. Levélben figyelmeztette az akkor még Belgrádban időző nagyvezért, hogy a császári hadsereg igen erős, kitűnően ki van képezve, ezért nagyon jól fentolják meg a támadást. Damad Ali a figyelmeztetéssel nem törődve, átkelt a Száván és Pétervárad alatt vesztébe rohant. Khalil, az új nagyvezér, Rákóczi embereit : Pápayt és a törökül jól beszélő

Horváth Ferencet Belgrádba hivatta, hogy megtárgyalja velük, miképpen lehetne a kurucokat hasznosítani a császár elleni hadjáratokban. Közben készülődött, most már nem a támadásra, — a legyengült török erőkkal erről szó sem lehetett — hanem Belgrád és a Száva-Duna vonal megvédésére.

Jenő herceg péterváradai hatalmas győzelme után Zentánál átkelt a Tiszán és Temesvár ellen indult, hogy Magyarországnak a még török kézen lévő területét felszabadítsa. A vár nagyszerűen meg volt erősítve. Hatalmas sáncok s nagykiterjedésű mocsarak védték, sok ágyúval, nagyszámú, többezer főnyi őrséggel látták el. Mehemed basa, a vár védője, visszautasító választ adott, midőn Jenő herceg megadásra szólította fel, mire október 1-én megkezdődött az ostrom. A nagy törökverő több mint két heti ostrom után október 16-án vette be a várat, s ezzel a nagy haditénnyel 164 esztendő multán Dél-Magyarország is felszabadult a török uralom alól.

Rákóczi, aki grosboisi magányában önélet-rajzán dolgozott, sokat elmélkedett azon a kérdésen, hogy otthagyja-e biztos menedékhelyét, vagy hallgasson emberei únszolására. Gondolkodóba esett azon is, hogy hozzá, mint jó keresztényhez, illő-e, hogy Erdélyt török segítséggel foglalja vissza. Kimozdulni semmiesetre sem akart mindaddig, amíg egyességet nem kötött a törökkel. Pápay Konstantinápolyban folyton tárgyalt,

Bonnac francia követ azonban, akit a bujdosók egyre sürgettek, nem látta biztatónak Törökországban a fejedelem jövőjét ; a megvert, demoralizált Törökországot nem tartotta már harcképesnek. Bonnac szerint Bercsényi is elegendő lett volna Törökországban és kár lett volna kicsábítani Rákóczit, aki XV. Lajos és a régens haragját is magára vonta volna azzal, ha most elhagyja Franciaországot, — így gondolta a francia követ.

Temesvár elfoglalása után az udvar és a haditanács elhatározta, hogy tovább folytatják a háborút. Jobb alkalom nem kínálkozhatott a török birodalom megalázására. III. Ahmed szultán Konstantinápolyban kedvteléseinek élt, Khalil basa mint hadvezér nem sokat számított. A levert, legyengült Törökország nem is akart tovább harcolni, a szultán békét ajánlott, amelynek elfogadásáról Bécsben természetesen nem akartak hallani. Jenő herceg tovább készült : a csapatokat szaporította, a Dunán hidakat veretett, közben vigyázott arra, hogy a felkelők Oláhország vagy Lengyelország felől be ne törjenek. A belső béke fenntartását s az északi és a keleti határok védelmét Károlyi Sándorra bízta. Jenő herceg annyira megbízott a volt kuruc vezér hűségében és erélyében, annyira biztosra vette, hogy bent az országban a magyarság békére vágyik, hogy Károlyira és a magyar csapatokra merte bízni az ország határainak védelmét. Károlyi megfelelt a

beléjevetett bizalomnak. Bagosy Lászlót a gyalogsággal és a mezei hadakkal a Lengyelország felőli szorosok védelmére küldte, majd kémeket menesztett Khotinba, hogy megfigyeljék a magyar emigránsokat.

RÁKÓCZI TÁRGYALÁSAI A TÖRÖKKEL

Pápay márciusban érkezett meg Párizsba, de a fejedelem, hogy feltűnést ne keltsen, nem a grosboisi kolostorban, hanem a kapudsi basával együtt egy közeli erdőben fogadta. Itt nyújtotta át Pápay a török szultán aranyos pecsétű, ezüsttokba zárt levelét, melytől Rákóczi nagyon megilletődött. A szultán ilyen külsejű levelet csak szuveréneknek szokott küldeni, a levél külseje tehát azt jelentette, hőgy őt ezzel a külsőséggel elismeri uralkodónak. »Csodálkoztam inkább, mint örültem, — írja maga — midőn a szultánnak ezüst tokba rejtett aranypecsétés és aranyos betűkkel írt levelét előmutatta, minőt ama fejedelem csak hatalmasabb királyoknak szokott írni, s aminővel az én elődeim közül senkit sem tisztelt meg.« A szultán ígéretei szinte káprázatosak voltak. Hivatkozik elsősorban Rákóczi őseinek barátságára, mellyel a szultánok iránt viseltettek, majd megígéri, hogy Rákóczit, ha bemegy országába, csapatokkal, készpénzzel ellátja, legodaadóbban támogatja és ha béketárgyalásokba

bocsátkozik a némettel, a békébe belefoglalja őt, Erdéllyel és Magyarországgal együtt.

Átnyújtotta Pápay a fejedelemnek Ibrahim kajmakám levelét is, aki a szultán nevében kijelentette, hogy Magyarország jogait, szabadságait helyreállítja, a lugosi, karánsebesi, temesi bánságokat, sőt a Havasalföldet is az országhoz viszsza kapcsolja és a háború viselésére 2,500.000 tallért bocsát rendelkezésére. Pápay megismételte a fejedelem előtt a szultán és Ibrahim fényes ígéreteit és azt a tanácsot adta neki, hogy ne mulassza el a kedvező alkalmat, hanem rögtön induljon útnak Konstantinápolyba. »A török még ilyen ígéreteket nem tett keresztény fejedelemnek és ha ajánlatait megveti, haragjában vagy elpusztíttatja a tatárok által Magyarországot, vagy az ő tábornokainak valamelyikét helyezi az erdélyi fejedelemségbe« — magyarázta a fejedelemnek Pápay, aki nem volt jószemű diplomata és a török birodalom erejét nem ismerte. Pápay tanácsát érdemes lett volna elfogadni akkor, ha a szultánok trónján egy Szelim- vagy Szulejmán-szerű nagy egyéniség ül, nem a gyenge III. Ahmed, a hadsereget pedig elsőrangú vezérek vezetik, kik megmérkőzhettek volna Savoyai Jenővel, a világhírű hadvezérrel és annak győztes hadseregével.

A fejedelem jó keresztény létére csak támogatást akart elfogadni a szultántól, de világért sem ment volna bele abba, hogy a szultán vagy a

nagyvezér foglalja el számára Erdélyt és tatárhordák dúlják végig az országot. Pápay azonban telebeszélte a fejedelem fejét, aki a grosboisi kolostor szűk szobájából nem láthatta tisztán a dolgokat és az erőviszonyokkal nem lehetett tisztában. Pápay kifejtette előtte, hogy a péterváradi vereség miatt nem kell aggódnia, mert a török jól fel van fegyverkezve és hatalmas tartalékok állanak rendelkezésére.

Nagyszombat napján a fejedelem a szultán levelével felkereste a régenszt, hogy kikérje tanácsát. A régens szerint — mint Rákóczi maga írja — hasznos lett volna Franciaországra a háború folytatása, de neki mégis azt ajánlotta, hogy ne menjen Törökországba, ne tegye ki veszélynek a saját személyét. Az öreg régens higgadtan, jól látta a helyzetet. Felhívta Rákóczi figyelmét a svéd király sorsára és arra, hogy a török már békét kért a császártól; tanácsolta, hogy várja meg a nyár végét, addig ne mozduljon Franciaországból. Rákóczi azonban kijelentette, hogy tisztában van azzal, mily veszedelmek fenyegetik őt, különösen, ha kiadják a császárnak, de ő nem retten vissza semmitől, sem a bajoktól, sem a tengertől, neki kötelességei vannak, melyeknek véghezvitelére esküt tett; hazáját, híveit meg kell védenie a töröktől, saját személyét az isteni gondviselésre bízva.

»Ön filozófus — mondta az orleansi herceg — csodálom elhatározását.«

A régens megígérte, hogy nem ugyan hivatalosan, de mint magánember mindent megtesz az érdekében és mindenkor bizalommal fordulhat hozzá. A régens tanácsadóit, akik különben jó barátai voltak: La Villière-t, Villeroi-t, Torcy-t, mivel azok a barátságos kapcsolatokat keresték Béccsel, nem akarta beavatni a törökkel való tárgyalás titkába. Egyelőre ő maga sem mozdult, várta, amíg elkészül közte és a szultán között a formális szerződés és várta Nagy Péter cár látogatását.

A cár 1717 április 25-én érkezett meg Calais-ba és május 7-én fogadta őt Tessé tábornagy a király nevében. Rákóczi franciaországi tartózkodása folyamán több ízben tárgyalt vele és beavatta a Törökországgal kapcsolatos terveibe, a cár azonban mind utazását, mind azokat a számításokat, melyeket a török barátságra épített, kockázatosaknak és veszedelmeseknek nyilvánította.

Mialatt Rákóczi Pápaynak és törökországi párthíveinek unszolására elhatározta, hogy jövő sorsát a szultánhoz kapcsolja, Törökország és a Habsburg-birodalom között újra kezdődött a háború. Jenő herceg Pancsovánál június közepén 61 gyalogászlóaljból, 176 század lovasságból álló hadseregét áttette a Duna túlsó partjára. A gyalogságot Heister, a lovasságot Pálffy tábornagy vezette, akik mellett már az előbbi harcokban bevált kiváló vezérek vezették az egyes csapattesteket. Június 18-án megkezdte Jenő herceg

Belgrád körülzárását, melyet Musztafa basa 30.000 főnyi hadserege védett. A császáriak megépíteték a védősáncokat, de közben igen nehéz helyzetbe kerültek. Khalil, a nagyvezér Nis felől közeledett nagy hadsereggel és a császáriak igen könnyen két tűz közé szorulhattak volna, ha a várbeliek és a nagyvezér egyszerre támadnak. Egy volt kuruc vállalkozott arra, hogy Khalil basa levelét becsempészi a várba, aki azonban — hogy amnesztiát kapjon — előbb Pálffynak vitte, a várból kijövet pedig ismét átadta a választ Pálffynak, így Jenő herceg teljesen tisztában volt a törökök szándékaival. Hogy a nagyvezér támadását megelőzze, ő maga ment át támadásba és augusztus 15-én hajnalban véres harc után a nagy török hadsereget teljesen szétverte. A várbeliek, kiknek szemei előtt zajlott le Khalil nagyvezér katasztrófális veresége, megadták magukat. Belgrád eleste után határozta el magát Rákóczi a törökországi útra, amelytől a régens és összes francia barátai óva intették.

Már útban volt Törökország felé, midőn Spanyolország felől egészen váratlanul új reménysugár csillant fel. Az utrecht-rastatti és badeni béke korántsem hozta meg Európa nyugalrát és Savoyai Jenő győzelmei annyira megnövelték a császár hatalmát, hogy a többi államok méltán rettegtek; nem lehetett tudni, hogy a császár nem érvényesíti-e rögtön uralkodói jogait Spanyolországban, be sem várva V. Fülöp halálát.

Egészen titokban új hármasszövetség keletkezett. A francia régens 1716 elején kiküldte az ügyes és ravasz Dubois abbét Londonba, aki ott megkötötte a francia-angol szövetséget, amelynek éle nyilvánvalóan VI. Károly császár túlhatalma ellen irányult.

V. Fülöp spanyol királyban II. Fülöp dicső uralma, a letúnt spanyol nagyság emléke felébresztették a becsvágyat, s képzeletében már visszaszerezte Spanyolország számára az egykori olasz birtokokat, a Németalföldet, amelyet a békeszerződések Károlynak ítéltek. Az ellenségeskedések megkezdésére ürügy is kínálkozott. Alberoni bíbornokot, a király mindenható miniszterét, Rómából visszatértében elfogták, iratait elkobozták, mire V. Fülöp elhatározta, hogy Nápoly ellen háborút indít. Rákóczi szinte isteni végzetszerűséget látott a császár és V. Fülöp összeütközésében s azonnal megkezdte a tárgyalásokat, még Párizsban, Celamore herceggel, a párizsi spanyol követtel.

Rákóczi abban a meggyőződésben hagyta ott augusztus 16-án grosboisi menhelyét, hogy Törökországban egy magyar-török-spanyol szövetséget kovácsol össze. Könnyek között vált meg az Orleansi hercegtől, aki oly jóindulattal viseltetett iránta és jó barátaitól, akik még egyszer megpróbálták lebeszélni veszedelmes vállalkozásáról. Augusztus 21-én Lyonba érkezett, ahonnét hajón folytatta útját Marseilleba. 1717 szeptember 14-én francia hajóra szállt és negyven főnyi kíséretével

elindult reményeinek új földjére, Törökországba. Ott hagyta magányát, ahol zavartalanul élhetett gondolatainak, élhetett az irodalomnak. Ebből is látjuk, hogy elsősorban mégis tettember. Sarkallja őt az a gondolat, hogy visszaszerzi hazájának teljes szabadságát és függetlenségét. Nem törődve a nagyszerű kultúrmilióval, nekivágott a veszélyes, bizonytalan útnak. »Mely, ha mind úgy történnék is, mégis jobban szeretem tiszta lelkiismerettel Istenbe vetnem reménységemet egyedül, mintsem hitetlenséggel azt bemocskolván, attól is mind eltávoznom, mind érdemtelenné tenni magamat. Ez oly végső resolútióm, amelytől csak a halál választ el; s nincs nyomorúság és rabság, amely elmémbe habozást okozzon.« A nagy akarat- és tettemberek nem szokták sem nézni, sem látni az akadályokat.

CAROLUS VI. DG. ROMANORUM IMP. S. A. HISPAN. ET INDIARUM REX.

III. Károly

KILENCEDIK FEJEZET

A MÁRVÁNY-TENGER PARTJÁN

A török és a magyar nemzet viszonya tragikus nemzeti történetünknek egészen sajátos jelensége. A rabszolga tartó pogány nagyhatalom pusztító ellenség volt, de sokszor barát is és néha mindkettő egyszerre. A németellenes magyar-párt a Zápolya-idők óta a török felé húzódott; a Bécs-től és a fenyegető német inváziótól rettegő magyarok Bécs 1683-i felmentését és Buda visszafoglalását nemzeti szerencsétlenségnek tekintették. Thököly is a törökbe vetette minden reményét. És most a török segítség utolsó reménye Rákóczinak, akinél pedig keresztényebb érzületű szereplő alig van történetünkben.

Rákóczi hajója a Hyères szigeteknél állott meg kényszerpihenésre, innét küldte a spanyol udvarba volt francia ezredesét, D'Absac grófot, azzal a megbízatással, hogy hozzon létre mennél szorosabb kapcsolatot, esetleg szövetséget közte és V. Fülöp király közt. Október 10-én kötött ki Rákóczi viharvert hajója a Dardanellák bejáratá-

nál, Gallipoli kikötőjében, ahol hasonló módon viharvert életének új korszaka kezdődik. Rögtön írt Bonnac francia követnek, aki nem helyeselve törökországi, szerinte, teljesen reménytelen vállalkozását, hidegen válaszolt neki. Szállására a kapudsi basa kísérte, de a fogadtatás nem volt valami fényes, sem túlságosan szívélyes. Rákóczit az is meglepte, hogy a szultán, aki szövetséget ígért neki, mindössze csak 4000 tallér pénzüsszeget küldött s ez annyira bántotta, hogy már azon gondolkozott, hogy rögtön visszatér Franciaországba. Még az a gondolat is megborzongatta Rákóczit, hogy a törökök szorult helyzetükben esetleg az ő kiadatása árán kötnek békét a császárral. Október 22-én kíséretével együtt lóra ült és elindult Drinápolyba a szultán akkori tartózkodási helyére.

A TÖRÖK SZULTÁNNÁL

A fogadtatás itten már fényes volt, s olyan pompás keleti külsőségek között ment végbe, amilyenben még nem részesült keresztény fejedelem. November 7-én meghívta Ibrahim kajmakám, hogy megbeszélje vele a közös ellenség elleni küzdelmet. Ibrahim, akivel a fejedelem hosszabban tárgyalt, szinte túlsokat ígért, de ő a spanyol támadás sikerétől tett mindent függővé. Ha a spanyol megtámadja a császár olaszországi birtó-

kait, az erők annyira megoszlanak, hogy Törökország a siker reményével indíthat meg egy új hadjáratot a Habsburg-birodalom ellen. Ő, ha elegendő pénzt kap, legalább 30.000 főnyi hadsereggel indul meg Magyarország felé. De a török csak ígért. Az akkor már rozoga török nagyhatalmat Jenő herceg világgraszoló győzelmei annyira megrendítették, hogy Konstantinápoly is a német támadástól rettegett. December 17-én hosszabban tanácskozott Khalil nagyvezérrel, aki kijelentette előtte, hogy a szultán folytatni akarja a háborút, s felszólította, hogy közölje vele haditerveit. A fejedelem azonban nem akart török vagy tatár sereg élére állani mint a nagyvezér egyik alvezére, s nem engedett abból az elhatározásából, hogy maga gyűjt keresztény sereget, ha a török erre költséget ad és azzal kísérli meg erdélyi fejedelemségének visszaszerzését. Végre 1718 január 4-én kihallgatáson jelenhetett meg III. Ahmed szultán-nál, kézzelfogható eredménnyel azonban ez sem járt.

Rákóczi márciusban szorosabb kapcsolatba lépett Boissimène ezredessel, egy szédelgő, kalandor áldiplomatával, aki úgy szerepelt Konstantinápolyban mint V. Fülöp spanyol király követe, holott csak kémje volt. A francia ezredes azt újságolta Rákóczinak, hogy feltétlenül számíthat a spanyol király támogatására; eget-földet ígért királya és Alberoni miniszter nevében: minden pillanatban támadásra kész nagy hadsereget, hajó-

hadat és Spanyolország legodaadóbb támogatását. Elhitette a fejedelemmel és a török udvarral, hogy a török-magyar-spanyol szövetség egészen természetes és semmi akadálya nincs. Rákóczi szinte maga sem mert hinni a spanyol kém káprázatos ígéreteinek, amikor a rendszerváltozás egyszerre eloszlatta a csalóka délibábokat. A török udvarban a békepárt kerekedett felül, amelynek Ibrahim kajmakám állt az élén, a bukott nagyvezérnek, Khalilnak utóda. Rákóczi egyszerre olyan rossznak látta a helyzetét Konstantinápolyban, hogy már menekülésre gondolt, attól félve, hogy a szultán kiadja a császáriaknak. Folyton a kétségbeesés és a remény végletei között lebegett. Néha már a menekülésre gondolt, máskor viszont mindent Alberoni megbízottjának, Boissimène-nek fantasztikus ígéreteire épített és hitt egy új háború lehetőségében. Közben kiderült, hogy a francia ezredesnek még meghatalmazása sem volt a nagyvezérrel való tárgyalásokra, s amikor hazugságait nem tudta leplezni, gyorsan elillant Konstantinápolyból. Rákóczi most már, mivel a francia követ nem nagyon támogatta, ott állt egyedül a megalázott szultán udvarában, aki kétségbeejtő helyzetében egyezkedni kezdett a császárral.

A fejedelem egyes dolgokat egészen jól látott, de bizonyos kérdésekben tévedett. Jól látta például, hogy a török birodalom nem harcképes és arra többé számítani nem lehet; de tévedett a spanyol segítségben, amely nem volt egyéb, mint

a nagyravágyó, megbízhatatlan Alberoni bíbornoknak üres, semmit jelentő ígérete. A kalandor diplomaták ebben a korban igen gyakoriak. A gyálázatos Klement, Rákóczi egykori londoni és hollandiai megbízottja, majdnem háborúba bonyolította Poroszországot, Szászországot és Lengyelországot. A rosszul informált fejedelemnek számításai, tervezetései mind megtörnek a politikai élet realitásainak áttörhetetlen gátján.

Most már a szultán védelme alá került. Pasz-szarovicban 1718 júniusban megkezdődött a békealku, melyet Károly császár nevében gróf Virmont tábornoszernagy, Thalman és Fleischmann haditanácsosok vezettek, Magyarországot báró Sándor Gáspár, Horvátországot Antonics János képviselték, akik azonban a császári biztosok mellett szóhoz sem jutottak. Törökország képviselőiben Ibrahim nagyvezér, Mahomed effendi és Maurocordato oláh vajda jelentek meg a tárgyalásokon. A császár megbízottai siettették a békét, mert Spanyolország felől háború fenyegetett és már 1718 július 22-én, alig néhány hetes tárgyalás után létrejött a korszakos jelentőségű békeszerződés. Határvonalul az Olt, Duna, Timok, Kismorava, Drina, Száva és Unna folyókat állapították meg; tehát Szerbia, Bosznia északi részét, azonkívül Oláhország öt kerületét a Habsburg-birodalomhoz kapcsolták. Magyarország a békeszerződés értelmében teljesen felszabadult a török uralom alól, de régi határait nem kapta vissza. Az újon-

nan megszerezett területekből a bécsi kormány a határőrvidéket alakította, melyet közigazgatásilag közvetlenül a bécsi központi kormánynak rendelték alá !

A császár megbízottai már július 25-én, a béketárgyalások első napjaiban követelték Rákóczinak, Bercsényinek és társaiknak kiadatását, de Ibrahim kijelentette, hogy inkább félbeszakítja a béketárgyalásokat, s rögtön visszamegy Konstantinápolyba, semhogy kiadja a török udvar vendégeit, amit a vendégbarátság elve és a Korán törvényei egyaránt tiltanak. A nagyvezér mindössze annak a követelésnek engedett, hogy Rákóczi, Bercsényi, Forgách, Esterházy, Csáky Mihály a végektől távolabb eső helyeken kapjanak szállást.

Rákóczi 1718 augusztus 16-án a szultán rendeletére elhagyja Drinápolyt, ahol tizenegy hónapot töltött és embereivel együtt a Konstantinápoly közelében levő Böjükdérébe költözött. Már az úton a legrosszabb sejtelmek gyötörték ; érezte, hogy tervei számításai mind füstbe mennek, s hogy őt most a valóságban számúzik. Mielőtt a Boszporus legnyugotibb öblében fekvő kis török községbe költözött volna, más szerencsétlenség is érte : XV. Lajos francia király Bonnac követet értesítette, hogy a londoni egyezmény értelmében nem adhatja meg Rákóczinak a régi menedékjogot. Egyszerre rengeteg csapás szakadt Rákóczi nyakába, amelyeket csak az ő

páratlanul erős és a viszontagságokban megedzett lelke viselt el zokszó nélkül. A császár követei addig intrikáltak Varsóban, hogy feleségét Lengyelországból kiutasították. Mindezek tetejébe ebben az időben anyagi viszonyai sem a legfényesebbek.

JENIKŐBEN

A bujdosók a romokban heverő faluból, ahol tisztességes szállást sem kaptak, 1718 szeptember 22-én a kellemes fekvésű Jenikőbe költöztek, ahol a bostandzsi basa, a szultán palotáinak és kertjeinek felügyelője, kényelmes házakat jelölt ki nekik. Rákóczi belemerült könyveibe és tovább folytatta már Párizsban megkezdett irodalmi műveit. Életmódjában, gondolkozásában mindinkább közeledett megint régi ideáljához, a szerzetesi élethez. A hivalkodást, a külsőségeket voltaképpen megvetette. Végignézte a nagyvezér meghívására, hogyan vonul be a szultán Konstantinápolyba, a káprázatos keleti pompa, a hivalkodás, a szertartásosság, a szultán rettentő gögje azonban utálatot keltettek benne. A nagyvezér magához kérte és a leghatározottabb formában biztosította őt a szultán rendíthetetlen barátságáról. Alighogy visszatért a nagyvezértől szállására, megkapta egyik legjobb francia barátjának, a Toulouse-i grófnak a levelét, melyben arról értesíti, hogy a császárral kötött szerződés értelmében

nem mehet többé Franciaországba; a régens azonban továbbra is jóbarátja marad, ezért azt tanácsolja neki, hogy költözzön át Spanyolországba, ahol a francia udvar régi évdíját továbbra is pontosan megkapja.

December 15-én megérkezett Konstantinápolyba Bercsényi Miklós gróf is, már egész reményevesztetten. Bercsényi sohasem volt annyira optimista, mint Rákóczi, sokszor jobban látott helyzeteket, mint a fejedelem, akinek törökországi útjától semmi jót sem remélt. Most is ő igazolódott. Az európai helyzet, a spanyol örökösödési háború vihara után, nem nyugodott ugyan meg s egymást követték a nagy események, de nem hoztak semmi jót. 1718 december 11-én meggyilkolták XII. Károly svéd királyt, de utóda, a régensnő, alkudozni kezdett és békülni készült Oroszországgal. A következő esztendő májusában Daskow orosz követ a cár megbízásából Konstantinápolyba érkezett és Rákóczival több ízben hosszabban tárgyalt, azonban összes tervezgetéseik, összes számításaik megdőlték a török szultán békés szándékán.

A török udvar félt a császártól, még a paszarovici béke után is. Augusztus 9-én bevonult Konstantinápolyba a német császár első nagykövete, Virmont gróf táborszernagy, nagy fénnyel és pompával, szinte éreztetve, hogy a győztes birodalomnak képviselőjében jön a legyőzöttek fővárosába. Virmont azonnal megkezdte akna-

munkáját Rákóczi és a bujdosók ellen. Arra hivatkozva, hogy Rákóczi fel fogja borítani a Törökország és a Habsburg-birodalom közt nagynehezen létrejött békét, először kiadatásukat követelte, majd a főváros közeléből való eitávolításukat. A nagyvezér és a szultán felháborodtak, s a vendégbarátságra és a mohamedán vallás törvényeire hivatkozva, leghatározottabban elutasították Virmont követelését. Rákóczi hetek múlva meghatottan értesült arról, hogy a nagyvezérben és a szultánban mennyivel több emberiség, lelki erő, lovagiasság volt mint a keresztény fejedelmekben.

A Daskow-val való tárgyalásokból azt látjuk, hogy az orosz cár továbbra is figyelembe vette Rákóczit és igyekezett felhasználni saját céljaira olyanformán, mint később III. Napoleon vagy Bismarck Kossuthot. A fejedelem most határozott diplomáciai sikert ért el a Daskow-val való tárgyalásokon : az oroszok és a törökök az ő közvetítésével 1720 november 5-én tartós békét kötöttek. Az orosz-német háború reménye azonban eltűnt. Alberoni, a spanyol király minisztere, megbukott és 1719. év végén szomorúnak, kietlennek és csaknem kilátástalannak látja saját jövőjét. »A fájdalom kenyéréből íme mennyi baj alatt roskadozunk ! Szomorúsággal telnek napjaink. Ellenségeink ennyivel sem érik be ; üldöznek bennünket és életünkre törnek. Mit mondjak, Uram, pásztorom, a juhokról, kiket egykor őrizte-

temre bízta, s most béresek kezébe adta» — írja bús lehangoltságában a fejedelem. Könyvei közé temetkezett és írta tovább valláserkölcsei elmékedéseit.

A következő, 1720. év márciusában a janicsár-
agától szép ajándékokat kapott, maga sem sejtette, miért. Néhány nap múlva a nagyvezér magához hívatta Horváth Ferencet és tudtára adta, hogy Jenikőnél sokkal jobb helyet szemeltek ki a bujdosók számára. A fejedelem éppen negyvennegyedik születésnapját ünnepelte. Ilyenkor mindig mélyen magába szált és végiggondolta egész életet. Gyermekeitől, feleségétől elszakítva, Franciaországból, melyet úgy szeretett, mint hazáját, száműzve, kiközösítve a keresztény kultúrából és világból, kietlennek, szomorúnak, céltalannak látta életét. A nagyvezér rávette, hogy maga kérje elhelyeztetését, ne tűnjék fel úgy, hogy a szultán a császári követ kívánságainak engedett. 1720 április 16-án végre »megütötték a dobot«. A szultán saját gályáját küldte Rákócziért, amelyre Forgách, Lang, Sibrik és Mikes kíséretében szállt fel. Bercsényiért a szultán külön hajót küldött Therápiába. Mikes szépen írja le az utat és a bujdosók megérkezését. Április 24-én érkeztek meg Rodostóba, száműzetésüknek végleges helyere, ahol másfél évtized múlva bezárult Rákóczi földi pályája.

RODOSTÓBAN

Rodostó nagyon megnyerte a bujdosók tetszését. A 15—20.000 lakosságú város kies hegyoldalon terül el, amelyen gazdag szőlők, mezők, gyümölcsösök váltakoznak. A fejedelem és társai — vagy nyolcvanan — kényelmes lakóházakat kaptak, amelyeknek bérét a szultán fizette, aki még egy külön fermánban örökjoggal egy nagyobb területet is ajándékozott nekik. Rákóczi maga több házat kapott, amelyeket összekötő folyosókkal láttak el. Ezeket ő maga előkelő ízléssel díszítette fel ottartózkodásuk alatt. A szultán elhalmozta a bujdosókat kegyeinek és megbecsülésének összes jeleivel. A főkapunál állandóan harmincfőnyi janicsárság állott díszőrséget egy aga parancsnoksága alatt. Bercsényi egészen külön házat és udvartartást kapott a szultántól.

A fejedelem, aki elérkezett földi vándorútjának utolsó állomására, most érezte magát először száműzöttnek. Párizs, Drinápoly, Jenikő még mind a reményeknek egy-egy támaszpontjai. Ránehazedett lelkére az a keserű érzés, hogy kiközösítették a keresztény világból. De nem az a mindennapi ember volt, aki összeroskad a balsors ostromcsapásai alatt. Ő egy más világban élt, egész élete hitélet. Azt a sok csapást, munkát, izgalmat, hányattatást, amely kora ifjúságától kijutott neki, nem tudta volna elviselni közönséges halandó. Ezért még Rodostóban sem a végleg

letört, kétségbeesett hajótörött, még itt is remélt, még itt is hitt az isteni akarat kiszámíthatatlanságában, amely visszaviszi még őt esetleg fejedelemségébe és eléri végcélját, melyért vagyonát és életét feláldozta.

A bujdosók életmódját Mikes Kelemen írta meg gyönyörű leveleiben. Szabályos, rendszeres, szinte kolostori életmód volt az. A fejedelem korán kelt, hat órakor misét hallgatott, aztán reggelihez ült, majd ismét a mise következett, utána írt, olvasott, festett vagy kézimunkáin dolgozott ebédig, féltenekettőig. Három órakor délután kápolnájában imádkozott s háromnegyed ötkor dobszó jelezte az esti imádságot. Félhétkor vacsora, utána lefekvés. A fejedelem korán feküdt, éjfél után kettőkor felkelt imádkozni. Néha közben vadászgatott, legnagyobb szenvedélyéről itt sem mondott le, némán, panasz nélkül tűrte az új állapotot, de nem nyugodott meg sorsában. Megbízható hívét Le Bon francia ezredest, aki már negyedik esztendeje állott szolgálatában, most V. Fülöp spanyol királyhoz küldötte, azzal a kéréssel, hogy a cambray-i értekezleten támogassa az ő ügyét, esetleg eszközölje ki, hogy fiai visszakapják magyarországi birtokaikat. Dubois bíbornok, az új francia külügyminiszter, azt üzenete neki, hogy támogatja az ő ügyeit Madridban, csak ez is üres ígélet maradt.

ÚJABB CSALÓDÁSOK ÉS REMÉNYEK

Az 1721. esztendő újabb csapásokat mért a fejedelemeire. Akit a sors annyit üldözött, nem kerülhette el, hogy ne sujtsa őt is az a világraszóló botrány, amelyet Law, a vakmerő skót kalandorbankár, a bankjegyinfláció atyja zúdított Franciaországra. A fejedelem, akiben megvolt a Rákócziak takarékosága, a XIV. Lajosnál lévő követelését, 600.000 livres-t, a párizsi városházára szóló kötvényekben biztosította magának; 82.000 livres Sárosy gróf névre szolt. Amikor Párizsból eltávozott, ottmaradt papírjait a Toulouse gróf kincstárnokánál helyezte el. Régi diplomatája, a túl ambíciózus Brenner abbé azonban elszedte a kincstárnoktól a papírokat, hogy becserélje azokat a Law-féle állami bank részvényeire. A túl buzgó abbé így akarta megsokszorozni Rákóczi Párizsban levő vagyonát. Az egész Law-féle vállalkozás azonban összeomlott, s a részvények elvesztették értéküket, Franciaország belefulladt a papíráradatba, emberek ezrei vesztették el vagyonukat máról-holnapra. A skót kalandor, aki a régenst elámította, alig tudta megmenteni a puszta életét. Brenner abbé buzgósága Rákóczinak súlyos veszteséget okozott. Alig tudta megmenteni a Toulouse támogatásával azt a 100.000 livrest évdíjat, melyet XIV. Lajostól kapott. Az elveszett 82.000 livre kötvényért kárpótlásul 6000 livre életjáradékot kapott a régenstől.

Bonnac francia követ egy alkalommal azt írta Rákóczinak, hogy sehol, Európa egy országában sincs olyan biztonságban, mint Törökországban, Rákóczi mégis megpróbált szabadulni szépszerével a török fogságból. Pedig a törökök enyhítették a száműzetés szomorúságát, a szultán a bujdosókkal szinte túludvariasan bánt. 1721 tavaszán megbántották azzal, hogy napi 60 piaszter segélyét 50-re szállították el. Rögtön Bonnac követhoz fordult, hogy emeltesse fel a segélyt a régi összegre és beszélje rá a nagyvezért, hogy bocsássák őt el Spanyolországba vagy Franciaországba, ő mindkét helyen sokat használhat még a portának. A török kormány hajthatatlan maradt.

1722-ben két emlékiratot is írt Franciaországba; az egyiket Dubois-nak küldte, az új külügyminiszternek, a másikat a régensnek. Mindkettő érdekes politikai elmefuttatás, van bennük sok fantázia és sok igazság. Azt ajánlotta, hogy Franciaország és Anglia kössenek titkos szövetséget, ő a cárral, akit sikerült kibékíteni a törökkel, megtámadja a császárt. Még mindig bízott abban, hogy egész Magyarország fegyvert ragadna az ő első hívó szavára, pedig ebben csalódott. Igaz, hogy a protestánsok elégedetlenkedtek és azok talán fegyvert is fogtak volna és a harcias rácok, akiket nem sikerült megnyernie annakidején, most felajánlották neki szolgálatukat, de olyan általános felkelést, mint 1703-ban, aligha sikerült volna támasztania. Még talán a cár is kapható lett volna

a német elleni támadásra, a nyugateurópai nagyhatalmak azonban békét akartak, s minthogy azt az újonnan létrejött négyes szövetséggel biztosítottak látták, mind Dubois bíbornok, mind a régens napirendre tértek Rákóczi ajánlata felett.

Az 1722. esztendő a szomorúság esztendeje volt a fejedelemeire és a bujdosókra nézve. Felesége, aki a Chasse-Midi apácakolostorban élt, február 18-án vérmérgezésben meghalt. Sarolta Amália hercegnő, osztozva férjének balsorsában, 1706 óta, amikor a bécsi udvar Érsekújvárra küldte fontos politikai üzenettel, folyton bujdosott. A hercegnő, aki Európa legelőkelőbb uralkodóházai-
val állott rokonságban, más jövőt álmodhatott, amikor feleségül ment a fiatal, daliás Rákóczihoz, a római szent birodalom hercegéhez és Európa egyik leggazdagabb főúrához. Összetörve, egész fiatalon halt meg, negyvenkét éves korában. Rákóczit mélyen lesújtotta feleségének halálhíre. Lengyelországban vált el tőle és tizenegy esztendő óta nem látta.

Augusztusban, az akkor egész keleten dühöngő pestisjárványban gróf Esterházy Antal halt meg, a kuruc harcok egyik legkiválóbb tábornoka; őt ragadta el legelőször a halál Rákóczi főrangú bujdosótársai közül. Fia, Bálint francia szolgálatba állt, unokája, az ifjabb Bálint pedig mint tábornok Franciaország katonai kiválóságai közé emelkedett. A veszteségek lesújtották Rákóczit, s még jobban elszomorította az a tudat, hogy

lassanként az ő politikai megsemmisülése is elkövetkezhet. Végőskig leverte az, hogy az erdélyi és a magyarországi rendek elfogadták a pragmatica sanctio-t, a Habsburgház leányágának trónörökösödési jogát, hozzá még egy volt kuruc, Szluha Ferenc indítványára. Keserű levélben panaszkodik állapotáról francia barátnőjének, Conti hercegnőnek, s várta tőle a választ, de hiába, — a hercegnőt közben az örök nyugalomra helyezték a saint-denis-i sírboltban. Néha már mindenről lemondott és Istenbe vetett bizalommal, megnyugvással várta a halált, hogy szenvedéseitől megváltsa.

A következő évben is új csapások érték a bujdosókat. 1723 áprilisában meghalt Bercsényiné, gróf Csáky Krisztina. Az öreg Bercsényi félév múlva újra megnősült, elvette felesége volt társalkodónőjét, Kőszeghy Zsuzsikát, Mikes Kelemen szerelmét. Példátlan kicsapongásai nemsokára sírbavították Rákóczi utolsó francia barátját, a régenszt is, akinek utóda Rákóczi egykori vadásztársa, a jelentéktelen Bourbon herceg lett. Dubois-t, aki 1723 decemberében húnyt el, Morville követte a külügyminiszterségben, tőle Rákóczi semmi jót sem várhatott; mind az új régens, mind Morville az eddigi kitaposott ösvényen haladtak. Eközben folyton aggasztotta Rákóczit gyermekei bizonytalan sorsa. Német lapok megírták, hogy a császár mennyire kegyes és jó irányukban: 1723 júliusában megjelent adománylevelében szicíliai

földesurakká tette meg őket, be is iktatták mindkét Rákóczi-fiút még ez év augusztusában új birtokaikba.

1724—25-ben egyre halnak a fejedelem emberei. 1725 januárjában elhunyt Konstantinápolyban hű és mellette mindvégig kitartó háziorvosa, Lang Ambrus, aki végigkísérte lengyelországi bujdosásába, átment vele Franciaországba, ahol még XIV. Lajos királyt is kezelte és végül követte Törökországba. 1725 februárban meghalt Nagy Péter cár, Rákóczi egyetlen számottevő szövetségese, aki kedvező politikai viszonyok között talán használhatott volna a magyar ügynek. Ennek az esztendőnek novemberében (6-án) dőlt ki Rákóczi mellett a legnagyobb magyar bujdosó, gróf Bercsényi Miklós, 61 éves korában. Ő állott a fejedelemhez mindvégig a legközelebb, ő legbizalmasabb tanácsadója, valósággal jobbkeze. Mint katona kezdte pályáját Budavár ostrománál, de Rákóczi tábornokai között jobb katonának akadtak nála. Annál jobban bevált mint politikus, főleg mint diplomata. A tetterős, munka lázától égő Bercsényi lelki és testi erőit felmorzsolta a tétlenség a törökországi számkivetettségben. A görög templomban az érseki trónszék elé temették el, és sírján a következő felirat volt olvasható :

»Címeinél fogva híres, érdemeit tekintve dicsőséges és most egy maréknyi föld fedi a száműzöttet. Ebből tanuld meg utazó, hogy az emberi viszonytagságok feltétele szerint száműzetésben senkinek

sincs állandó örökös vagyona. Hogyan kell élni az ég számára, életében példás jámborsággal, a száműzetésben megnyugvással, a betegségben hosszas türelemmel, a halálban rövid, de bátor küzdelemben nemes példát adott az utódoknak. Menj utazó és ne feledkezzél meg a jámborul elhúnytról, gondold meg, hogy ezekkel a fegyverekkel vívta ki az eget.« A gyönyörű sírfelirat valószínűleg magától a fejedelemtől való.

Ebben az esztendőben készült el politikai végrendeletével, amelynek alapgondolata a népszuverénitás eszméje és az uralkodónak alattvalói iránt való kötelezettsége s az egész át van szöve Rákóczi humanizmusával, emberszeretetével, a keresztényi kötelességek gondolatával. Főleg György fiának szánta a végrendeletet, aki ennek az esztendőnek az őszén iratkozott be joghallgatónak a páduai egyetemre. A rodostói bujdosók életéből minden derű hiányzott. A pestis folyton szedte áldozatait; egy alkalommal a küszöbön ölte meg a fejedelem egyik ajtónállóját. Bonnac konstantinápolyi francia követ nemsokára visszatért hazájába és 1725 szeptemberében érkezett meg az utóda, D'Andrezel, akinek megbízásából Vigouroux orosz ezredes kereste fel, egy bizonytalan nemzetiségű diplomatakalandor. Franciaország külügyeit már Fleury André bíbornok, az új miniszter irányította, akihez a fejedelem hosszú memorandumot intézett, de az már tele van lemondással és sorsáért való aggodalommal. A kö-

vetkező 1726. és 27. esztendőkhöz egyforma lomhán vonulnak el a bujdosók feje felett, munkával, szomorúsággal, unalommal. Mikes szorgalmasan írja leveleit, a fejedelem, kinek szép kézikönyvtára volt, olvasgatott, írt vagy esztengályos munkával töltötte idejét. Olyan buzgón dolgozott faragványain, hogy őszülő szakállja sokszor tele volt forgáccsal. 1727 júniusában nagy öröm érte a kis szomorú magyar kolóniát: Rodostóba érkezett György herceg, kisebbik fia. Születése előtt került a bécsújhelyi börtönbe, így kisebbik fiát eddig nem láthatta. Nagy örömmel fogadta, elhalmozta apai szeretetével, gyengédségével és Mikes, a bús agglegény írja, hogy ahhoz, hogy valaki megértse az apai örömöket, apának kell lennie.

A fejedelem szinte megdöbbsen fiának hiányos neveltetésén. Az udvar a Rákóczi-gyermekeket nem neveltette olyan gondosan, mint atyjukat. György tudatlan volt és atyja itt Rodostóban próbálta meg elhanyagolt neveltetését és hiányos ismereteit pótolni. Kis István diák, a filozófus, kezdte tanítani a fiatal Rákóczit, csak hogy annak a tanulás nem volt ínyére, már a következő 1728. év márciusában kiutazott Párizsba. A komor rodostói élet nem ízlett a fiatal hercegnek, aki valószínűleg nem tudta megérteni sem atyját, sem a bujdosó magyarok szomorúságát. A kolostori fegyelem, a szigorúság, az óráról-óra beosztott munkarend, mise, imádságok idegenszerűen hatottak a fiatal Rákóczira és a

szomorúság helyéről tanulás ürügye alatt Párizsba, a fény, pompa és multságok városába menekült.

A lemondás mindinkább erőt vett Rákóczin, pedig odahaza mintha erőre kapott volna a gondolat, melynek zászlóvivője volt. A nép őt hazavárta szüntelen, a protestánsok, kiknek jogait a bécsi kormány nem respektálta, vele éreztek, a nagy urak sütkéreztek a bécsi kegy fényében és elmerültek a barokk-kor képmutató pompájában, de a nemzet nagy tömege nem számúzta őt lelkéből, sőt miután az abszolutizmus ismét leplezetlenebbül jelentkezett, a fejedelem hívei egyre jobban szaporodtak.

Hiába számúzta őt az 1712—15-iki szervilis országgyűlés, 1729 szeptemberében nagyobb küldöttség kereste fel Rodostóban és előadták neki panaszait. Bent az országban ugyanebben az időben gyanúsítottakat és összeesküvőket tartóztattak le; a bécsi udvar nem ok nélkül félt a Rákóczi-névtől. Ha ő jelentéktelen, talajátvesztett, letört és örökre megbukott száműzött lett volna, az udvar nem fizette volna Bohn-t, a körmönfont kémét, aki befurakodott bizalmába és minden lépését tudatta Thalmann követtel. Rákóczitól féltek Bécsben, mert hívei szaporodtak és ha valamely hatalom háborús összeütközés esetén őt felhasználja, könnyen veszedelmessé válhatott volna.

ÚJABBSZÖVETSEG AZ OSZTRÁK HÁZ ELLEN

1729. év végén és a következő év elején igen feszült a külpolitikai helyzet. Spanyolország, Anglia és Hollandia szövetkeztek az Osztrák Ház ellen, könnyen kitörhetett a háború és akkor Franciaország ismét elővette volna Rákóczit. Nagy változások mentek végbe a török birodalom belső életében. A török kormány, mely Béctől annyira remegett, 1730 őszén megbukott. A túlóvatos, harciatlan III. Ahmed szultánt és Ibrahim nagyvezért a fellázadt janicsárok letették és utóda unokaöccse, I. Mahmud lett. A véres, belső harc, amely Konstantinápolyban vagy 50,000 ember életébe került és a legyengült török birodalmat minden eresztékében megreszkettette, nem érintette a bujdosókat, akik úgy éltek Rodostóban az ádáz belső harcok szomszédságában, mint valami szigeten. Pedig kissé féltek, hogy oda is átsap a forradalom hulláma és a fellázadt törökök kifosztják majd az örmény és görög kereskedőket, de semmi sem történt; a városban, mint Mikes Kelemen írja: »minden oly csendességben volt, mintha csak álom lett volna a rebellió«. Az új szultán csakhamar vérbefojtotta a nyakára nőtt forradalmat, melynek uralmát köszönhette, a bukott szultán leányát pedig, aki a janicsárokat megkísérelte újból fellázítani, vízbe ölette. A bujdosóknak az a hasznuk volt a forradalomból, hogy a fejedelem visszakapta régi évdíját.

Nyugat-Európában már egymásra torlódtak az események, de Ibrahim utóda, a harcias Topal Ozman, az új nagyvezér tehetetlenül vergődött: az új európai bonyodalomba a török hadsereg gyengesége és a belső állapotok züllöttsége miatt nem tudott beavatkozni. Ozman uralma nem sokáig tartott: a kizleraga csakhamar elmozdította helyéről.

Rákóczi egy különös emberrel kötött ismeret-séget, aki már többször cserélt életében hazát s végre a mohamedán világban próbálta meg a szerencsét és érvényesülést. Bonneval, francia származású egykori császári tábornok volt ez, Savoyai Jenő legnagyobb ellensége. Ez a kor a kalandoroknak a kora és igen gyakran fordul elő, hogy előkelő származású katonák hazájuk ellen harcoltak. Ezek közé tartozik még a nagy Savoyai Jenő is, aki született francia volt, ott is nevelkedett és mégis a leghalálosabb ellensége lett hazájának és az Osztrák Ház hatalmának, nagyságának megalapozására fordította ebben a korban páratlanul álló hadvezéri képességeit. Hazáját elárulta s új honában fényben, pompában élt, hatalmas birtokokat kapott, végül szobrot állítottak neki a Habsburg-birodalom mindkét fővárosában. Bonneval sokáig Savoyai Jenő hadseregeiben harcolt Franciaország ellen, megsebesült, kitüntetésekert kapott, de nem tudták kielégíteni a nyughatatlan túlabmiciózus ember becsvágyát. Botrányai miatt bebörtönözték, Ve-

lencébe szökött és bosszút esküdött a császár és Savoyai Jenő ellen, majd Törökországba ment, áttért a mohamedán vallásra és felajánlotta szolgálatait a török kormánynak.

1733-ik év elején a francia-osztrák háború már biztosnak látszott és ez volt az utolsó reménysugár, amely belecsillant a rodostói szomorú világba. De Rákóczi már öregnek érezte magát s ugyanúgy, mint mostohaapja Thököly, idő előtt megroppant, haja, szakála megőszült, a köszvény, melyről Mikes már Törökországba érkezésük alkalmával említést tesz, egyre jobban kínozta. Villeneuve konstantinápolyi francia követnek egyszeriben kedvelt embere lett Bonneval, aki Topal Ozman eltávolítása óta bukott ember volt a portán, de most ismét felszínre került. Sokat tárgyalt Bonneval Rákóczival is arról a kérdésről, miképpen lehetne Ali nagyvezért és Mahmud szultánt rávenni arra, hogy a császár ellen megindítsák a háborút. Bonneval tehetséges kalandor volt és elgondolása, amelynek szerette volna megnyerni a törököt, valóban nagystílú. Mindenekelőtt le kellett kötni Oroszország kezét, ebből a célból Villeneuve Tóth Andrást, a későbbi francia brigadérost, a tatár khánhoz küldte, hogy bujtassa fel az oroszok ellen. Ugyanakkor, 1734 elején felszólította Rákóczit is, de a fejedelem kitérő választ adott, mert a török nélkül s kellő biztosítékok hiányában már nem mért komoly vállalkozásba kezdeni. Ő maga már nem

a régi; egykori tettereje megroppant. A háború 1733-ban a lengyel trónkérdés miatt megindult, a császári seregeket egymásután verték meg Olaszországban és az Osztrák-Ház egész fel Mantuáig mindent elvesztett. Savoyai Jenő, aki annyi világraszóló nagy győzelmet aratott a császári seregek élén, már aggastyán. Erdélyben magyar és tatár betöréstől rettegetek. Franciaország nem érezte a török segítség szükségét, habár XV. Lajos gyámoltját, Szaniszló lengyel királyt az oroszok elűzték, de viszont a francia hadseregek igen jól állottak az olaszországi csatatereken. A nép Magyarországon várta Rákóczit, ámde a porta, melynek segítségével nélkül semmit sem tehetett, nem mozdult.

A kétesztendeig tartó európai háború felverte kissé a rodostói magyarok csendes nyugalomát. Bonneval, kinek legfőbb becsvágya volt, hogy a törököt a Perzsia elleni háború abba-hagyására és a császár elleni hadjáratra megnyerje, minden tőle telhetőt megtett Villeneuve követtel együtt. Rákóczi egyre-másra kapta az üzeneteket Magyarországból, ami arra vall, hogy nem lehet az ő politikai haláláról beszélni. Pero szerb kapitány megesküdött, hogy ha Rákóczi visszatér, az ő rácai, akik annakidején ellene harcoltak, most az utolsó csepp vérükig kitartanak mellette. A fáradt fejedelem már fiaiba vetette minden reményét, főleg Józsefbe, aki Bécsből akkoriban Velencébe érkezett. De az óvatos és

különben is lomha törököt nem tudták tétlenségéből kimozdítani. Hasztalan gyúrta Ali nagyvezért Villeneuve és biztatta Bonneval, aki még azzal is ijesztgette, hogy ha a császár győzni talál, megszegi a passzarovici békét és egész erejét rázúdítja Törökországra. A fejedelem ügyei azonban nem állottak legjobban Párisban. Bohnról, aki ravaszul rászedte mind Rákóczit, mind a nagyvezért és Villeneuve-t, kiderült, hogy a császár és Anna cárnő kéme és a Bastille-ba került, de viszont sokat ártott Rákóczi tekintélyének. Így a magyar emigránsok senki másban nem bízhattak, csak a törökben, de az nem mert támadni. Az öreg fejedelem különben is már kedvetlen és fáradt. A tervektől, bármilyen káprázatos színben is festette le azokat Bonneval, nem volt nagyon elragadtatva. Francia sereggel berontani Isztrián vagy Fiumén keresztül Nyugat-Magyarországra és menni egyenesen Budának, mialatt a császár megvert hadseregei a nyugati harctéren vannak elfoglalva, szinte regényes elgondolás, de ő már nem hisz senkinek, sem franciának, sem töröknek. A megvert Ausztria igyekezett mennél gyorsabban megkötni a békét.

RÁKÓCZI MINT IRÓ

A fejedelem Rodostóban folytatta irodalmi munkásságát, melyet kolostori magányában, Gros-

boisban megkezdett. Azok közé a kevésszámú írók közé tartozik, akik benső lelki szükségletből írnak, nem is gondolva talán arra, hogy írásaik valaha nyomtatásban is napvilágot látnak. Írói- és tudóshajlamai korán ébredtek. Említettük pályájának kezdetén, hogy ha a felsőmagyarországi szörnyű tapasztalatok el nem keserítik s le nem térítik életútjáról, talán író, történész vagy bölcselkedő válik belőle.

Korának hatása alól természetesen nem vonhatta ki magát. Az yperni püspök eretnekségnek bélyegzett katolicizmusát állapítja meg egyik méltatója — Zolnai Béla — összes vallási elmélkedéseiben. Másik nagy mestere a világgraszoló nagy politikai író, a Szentírásból merített politika szerzője, Bossuet, a ragyogó tollú meauxi püspök. Ennek a kornak írói és gondolkodói sokat foglalkoznak valláserkölcsei kérdésekkel. Mintha felújult volna a középkor mély hite. Írók, gondolkodók folyton tárgyalják azt a kérdést, mi az ember üdvözülésének módja. Könyveink nagy része ma arról a kérdésről szól, hogyan rendezzük be kényelmesen földi életünket és hogy nyújthassuk meg különböző rendszabályokkal az ember élettartamát. A felvilágosodást közvetlenül megelőző kor az égre szegezte tekintetét s azon töprengett, mimódon meneküljön meg az örök kárhozattól. Rákóczi is mint író, szervesen bekapcsolódik korának ebbe a kontempláló, erkölcsvilágrendes irodalmába.

A kornak összes számottevő irodalmi munkáit megtalálták Grosboisból Rodostóba vitt könyvtárában. Olvasta a kor sokat olvasott jansenistáit és jezsuita íróit, de Szent Ágoston vallomásai gyakorolták rá a legnagyobb hatást; a hippói püspök az ő mestere, kinek írásait néha előszokták venni az emberek, főleg nehéz, válságos korokban. Jellemző, hogy a hívő lelkek örök vigasztalásának, a Confessióknak, ma két magyar kiadása is forog közkézen.

Latin nyelven írt vallomásait Grosboisban kezdte és Rodostóban folytatta. Az első rész befejező soraiban fejti ki elhatározását. »Számkivetett vagyok, megfosztottak fejedelemségemtől és alattvalóimtól; már pedig megesküdtem a Te színed és szentjeim előtt, hogy őket sohasem hagyom el. Fiaim árvák és koldusok és Te most eszközöket nyújtasz nekem hazám, alattvalóim, gyermekeim felszabadítására, sok ezer léleknek a pogány fogságból való felmentésére. Ne engedd, hogy csalóka remények elhomályosítsák elmémet, mely egyedül a Te akaratodat kívánja követni; ezért imádsággal, böjttel, virrasztással, önsanyargatással kérem magam is, és nálamnál méltóbb szolgálid, a szerzetesek által is kértem kegyelmedet.«

Életéből még tizenhat esztendő volt hátra, amikor zarándokútjának végső megálló helyére, Rodostóba költözött. A kifürkészhetetlen felsőbb akarat tétlenségre kárhoztatott egy hatalmas

fizikummal megáldott, roppant erejű embert. Testi és szellemi ereje teljében érkezett ide; egyetlen feljegyzés sem szól arról, hogy azelőtt betegeskedett volna. Egészséges, igen erős ember lehetett, bár ez a kor nem ismerte a mi testkultuszunkat s az átlagos életkor is jóval kisebb a mainál. Rodostóban egész életét — mint Mikes Kelemen leveleiből és Saussure Cézár feljegyzéseiből látjuk — írással, elmélkedésekkel és szakadatlan munkával töltötte. Megírta a Vallomások folytatását, az Áhítatot latin és francia nyelven. Nyelvtelhetsége szinte bámulatos: három nyelven, magyarul, latinul, franciául tökéletesen írt és beszélt. Az akkor már kidolgozott, nagy fráziskészletű, nehéz francia nyelven szépen, könnyedén, folyékonyan írt, mintha csak anyanyelve lett volna. Történeti nagyjaink közül még Mátyás király, Kossuth Lajos és Apponyi Albert hasonlítanak e tekintetben hozzá.

Vallomásait átszővi az Örök elvégzés hite, Szent Ágoston és a jansenisták predestinációs tanítása. Imádságain — a keresztény fejedelem fohászán — (*Aspirationes principis christiani*) Kempis Tamás elmélkedéseinek befolyása érzik. Közvetlenek, mélységes vallási élmények s a valóságos léleknek a magyar irodalomban majdnem páratlanul álló megnyilvánulásai. Bossuet említett nagy művének hatása alatt keletkezett a hatalomról szóló értekezése. De mesterének felfogását nem viszi túlzásba és nem tagadja meg sem a

törvények uralmát, sem a népakaratot. A fejedelem »Isten végzése és a nép akarata által emeltett trónjára«. Ismerte első írásos törvényünket, Szent István királynak intelmeit, amely az alattvalók iránti uralkodói kötelezettségnek szinte remekbe készült foglalata. Szent István — írja Rákóczi — a szabadságot a szeretet igaz törvényeinek alapjára építette. »Eljő majd a nap, amikor az élők és a halottak félelmetes bírójának ajkairól ég és föld meghallják az igazságot... En mindig dicsőségemet fogom keresni az Úrban, kinek sugallatát követve, a hazaszeretetnek és a törvények által biztosított szabadságnak szellemében cselekedtem«.

Gyermekeihez intézett francia nyelvű intelmeiben szintén mély vallásos áhítattal fejti ki, hogy mik a keresztény ember kötelezettségei embertársai iránt. Szól benne az emberekkel való bánásmódról, a nők helyzetéről, a keresztény fejedelemnek alattvalói iránti kötelezettségeiről. Brenner szepesi préposttal, ki őt Rodostóba elkísérte, megíratta francia nyelven a szabadságharc történetét, hogy a nyugateurópai közvéleményt a magyar ügyről tájékoztassa.

Rákóczi irodalmi hagyatéka igen gazdag és értékes és sokkal több érdeklődést, méltánylást érdemelt volna. Az élet, a társadalom, a politika minden kérdését szemügyre vette és mindent a vallás világánál old meg. Kétkedés nélkül hitt mindent, amit az egyház tanított. Hogy eltér-e

s mennyiben tér el a hivatalos egyház tanításaitól bizonyos kérdések értelmezésében és mennyire egyezik meg a jansenista eretnekséggel, — ezt a kérdést nem feladatunk feszegetni. Az isteni elvégzésben való hite kétségtől kívül kicsendül a Confessiók gazdagon áradó mondataiból s az a benyomásunk, hogy szabad akaratban valóban nem hitt, s közbenjárók nélkül állt szemben a legfőbb lénnel, ami protestáns jellegű felfogás. Elmékedései gondolatokban gazdagok, valamenynyiből finom analízis és líra árad felénk... egész világa egy csodásan gazdag érzelmi világ. Élete vallásos élet, melynek megvan a maga sajátos vallásos logikája és ismerettana. Nem szabad tehát őt a mai nemhívó vagy félig hívó átlagember szemüvegén nézni. Alapos elemzés és kritika találhat az ő írásaiban az eretnekséget surló nézeteket, de mégis egyik katolikus főpapbírálójának adunk igazat, aki őt a legnagyobb katolikus szellemek egyikének nevezi. Különben ő maga többször hangsúlyozza katolikus voltát és igyekezett azt a tanítást követni, melyet az egyház századok óta hirdetett.

Politikai írásai között a legértékesebb a szabadságharcról szóló emlékirat. A nagy embereket jellemző őszinteséggel, igazmondással tárja fel a névéhez kapcsolódó mozgalom hibáit. Nem tagadja sem a felszerelés hiányait, sem embereinek jellembeli fogyatkozásait. Leleplezi a bécsi kormány zsarnokságát és megvédi saját nemzetét a

bécsi vádakkal szemben, de ugyanakkor kíméletlen őszinteséggel rámutat arra, hogy emberei hogyan pártoskodtak, intrikáltak nem egyszer nála is egymás ellen és katonái mennyire nem állottak sokszor a kötelességteljesítés magaslatán. Szinte túlszigorú önmagóval és embereivel szemben. Kedvezőtlen képet ad az akkori köznemességről, megelőzve majdnem másfél évszázaddal a nagy Széchenyit, aki elmaradottságunkért az elparlagiasodott középnemességet tette felelőssé. Az emlékiratokban szinte tökéletes hűséggel rajzolja meg az akkori Magyarországot. Irodalmi hagyatéka alapján elfogulatlan bírálója így fogalmazhatja meg ítéletét: Rákóczi történetünk legnagyobb etikai értéke.

Az a kis társaság, melyet a Márvány-tenger partjára vetett balsorsa, hogy itt a török szultán kegyelméből és oltalma alatt élje le bujdosásának szomorú napjait, a magyarság legjobbjaiból állott. Mikes Kelemen, aki tisztán szeretetből, ragaszkodásból követte a fejedelmet, kitűnő, elegáns tollforgató, a hanyatló század legjobb magyar írója. Rodostóba vetődött a kis társasággal egy filozófus is. Erőtéljes, zamatos magyarsággal megírott művét, a Magyar Philosophiát, a Nemzeti Múzeum eredeti kéziratban őrzi. Ez a filozófus Kis István volt, korának egyik legműveltebb magyarja. Művében a kormányformáról, az emberek kormányzásáról, a velük való bánásmód művészetéről elmélkedik. Mind a kornak divatos

kérdései. Nem eredeti gondolkodó, csak okos, szellemes író és kompilátor és az ő művén is főleg Bossuet hatása érzik. Foglalkozik az udvari ember, — a politikus — hivatásával is, az akkor általában elterjedt nézetek szerint, amelyek a népszuverénitás elvét tagadják. Egyik bírálója (Kornis Gyula) megtalálja a kapcsolatot közte és Zrinyi Miklós, a költő-hadvezér között. Filozófiája különleges, eklektikus magyar filozófia s egyik bizonyítéka a rodostói magyar társaság nem mindennapi értelmi színvonalának.

AZ UTOLSÓ HÓNAPOK

Az 1735-ik esztendő első napján értesült a fejedelem Bohn említett árulásáról. Itt kezdődik nála az erős testi hanyatlás. Mikes Kelemen sajátságos módon nem emlékszik meg Bohnról; az ügyet összes részleteiben Saussure feljegyzéseiből ismerjük.

Bohn (Paul Wilhelmb) dán nemes, hadmérnök-kapitányt Rákócziné (aki akkoriban Varsóban tartózkodott) ajánlotta férjének. Az ő ajánlólevelével és a bécsi kormány titkos megbízásából utazott Konstantinápolyba 1722-ben vagy 1723-ban. Egy darabig a török fővárosban tartózkodott és a porta számára készített katonai térképeket és rajzokat. Az itt megforduló magyar emigránsok révén ismerkedett meg Rákóczival,

aki őt, miután felesége ajánlólevelét megmutatta, kegyeibe fogadta és beavatta minden titkába. 1733-ban Villeneuve konstantinápolyi francia nagykövethez küldte. Villeneuve-öt, ezt az ügyes, tapasztalt diplomatát is sikerült neki teljesen behálózni. Ekkoriban tárgyalták Európaszerte a lengyel ügyet. Rákóczi Villeneuve-vel és Bonneval-lal azt tervezte, hogy a török szultán üzenje meg mennél előbb a háborút a bécsi udvarnak és ugyanakkor az orosz cárnőnek. Bohn rendkívül ügyesen, a legrészletesebben tájékoztatta minderről a bécsi udvart és közben Konstantinápolyban mindent elkövetett, hogy a tervet meggyőztse.

1734 áprilisában Rákóczi Bohnt Párisba küldte ajánlólevéllel és ott az ő nevében többek között Du Maine herceggel, a toulouse-i gróffal, Chauvelin miniszterrel tárgyalt. Itt leplezte le őt Rákóczinak egy másik megbízottja, Bon (Le Bon) ezredes. Bon észrevette, hogy az övéhez hasonló nevű dán titokban leveleket, iratokat küldött a holland követhez, aki nem állott a legjobb lábon a francia udvarral. Gyanút fogott és észrevételét jelentette a francia kormánynak, mire Chauvelin házkutatást rendelt el s a rendőrség megtalálta a dánnál a kompromittáló iratoknak egész tömegét. A dán spion, aki Rákóczit nyolc esztendőn keresztül páratlan művészettel és komédiás talentummal ámította, a Bastille-ba került.

Rodostóban az év elején már a halálelőtti csend honolt. A fejedelem testi ereje egyre

hanyatlott, kedélyállapota nyomott s hirtelen soványodni kezdett. Emberei észrevették, hogy a vidámságot csak mutatja és csak nagy lelkiereje küzdi le a test erőtlenségét. Március 23-án a bujdosók meglepődve látták, hogy milyen bágyadt. Este 8 órakor megkérdezte Mikest, aki a lefekvésnél jelen volt, nem fázik-e? Mikes azt felelte, hogy nem érez hideget. A fejedelem panaszkodott, hogy a hideg borzongatja és még ezen az éjszakán erősen hányt. Társait meglepte hirtelen rosszulléte, mert egész életében egészséges embernek ismerték. Tudjuk, hogy nagy vadász, kitűnő lovas volt és a hadjáratok alatt tűrte és megosztotta katonáival a hadiélet minden nélkülözését. 1713 óta néha kínoztta a reuma, amit a háborúkban szerzett, de senki sem tud arról, hogy súlyosabb szervi baja lett volna. Emberei azt hitték, hogy betegsége mulékony természetű. Gyümölcsoltó Boldogasszony napján még felkelt, misét hallgatott, de állapota szemlátomást rosszabbodott. Még együtt ebédelt embereivel, orvosa figyelmeztetése ellenére megtartotta a böjtnapot és Mikesnek arra a kérdésére, hogyan érzi magát, ezt felelte: jól vagyok. A feljegyzésekből orvosszakértők megállapították, hogy Rákóczit sárgaságos tüdőgyulladás támadta meg s az vitte sírba.

Mikes 1735 március 12-én és 25-én keltezett leveleiben aggódással írja le ura állapotát. »Talán májusnak nevezhetném ezt a hónapot

— írja Mikes — olyan szép idők járnak és az idő sokkal vidámabb az elmémnél, mert egy-néhány naptól fogva nem látom urunkat olyan állapotban mint azelőtt. Mert ha igen titkolja is, de észre lehet venni, hogy vagyon valami belső baja. Az ő természet szerint való minden-kori jókedve most nem olyan gyakorta való, és mintha erőszakkal volna. Mert egy kevés időtől fogvást igen kezd apadni az ő kövér teste és ábrázatja igen megvékonyodik. Mind ezek egy kevés nyughatatlanságba vetettek engemet; mert ha ezek a belső szomorúságtól, vagy valamely belső nyavalyától, vagy egyszersmind mindkettőtől jönnek, — a meggyújtott gyertyát nem kell csudálni, ha fogy.«

Saussure jegyezte fel, hogy Rákóczi április 7-én rosszabbul érezte magát, a szokottnál korábban feküdt le s igen rosszul aludt. Másnap reggelre betegsége még súlyosbodott; már nem titkolhatták előtte, hogy élete veszélyben forog. Elhivatta papját, meggyónt s felvette a szentségeket. Közben buzgón imádkozott, majd végrendeletét módosította. Egyre gyengült és hű emberei szorongva álltak körül halálos ágyát. Ott álltak ágya mellett: gróf Csáky Mihály, báró Zay Zsigmond, Sibrik Miklós, Mikes Kelemen, a két Pápay, Jávorka Ádám, Jean Jacques Charrière, Louis Béchon, francia titkárja és Césare Saussure. Felvette az utolsó kenetet s a pap vigasztaló szavára maga is könnyezett. Lassanként gyengült,

szemeit mégegyszer felnyitotta és Istenhez való végső fohász után 1735 április 8-án hajnali 3 órakor, küzdelmes élete 60-ik esztendejének küszöbén meghalt. A legtisztább lelkek egyike szállt fel az Örökkévaló trónusához.

Holttestét bebalzsamozták hogy elszállíthassák Konstantinápolyba. Szívét külön urnába tették, hogy végrendeletéhez híven elküldhessék a grosboisi atyák kolostorába. Anyyira szerette Franciaországot, hogy szívét ott temettette el. Először ideiglenesen temették el egy sziklaboltba. majd júliusban, minthogy a török kormány nem adta meg az engedélyt, titokban Konstantinápolyba a Saint Benoit székesegyházba vitték és oda temették édesanyja Zrinyi Ilona mellé, ki harminckét esztendő óta ott nyugodott.

AZ EMIGRÁCIÓ

A bujdosók árván maradtak. »Amitől tartottunk, — írja Mikes — abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra tett bennünket és kivette közülünk ma mi édes urunkat és apánkat. Három után reggel. Ma nagypéntek lévén mind a mennyei mind a földi atyánknak halálukat kell siratnunk. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak, azért is, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma meghalt érettünk... Hullassuk bőséggel könnyein-

ket, mert a keserűségnek ködje valóságosan reánk szállott. De ne ezt a jó atyánkat sirassuk, mert őt az Isten annyi szenvedés után a mennyei lakodalomba vitte, ahol gyönyörűségnek és örömek poharából itatja; hanem min magunkat sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sírás és keserűség vagyon itt miközöttünk, még csak a legalábbvalón is.»

A fejedelem halála Konstantinápolyban, az udvarnál is nagy hatást keltett. Még Ali basa, a nagyvezér is könnyekre fakadt, amikor a halálhírt közölték vele. Franciaországban barátai és tisztelői mindenütt megilletődtek. A bujdosók nem tudták elfelejteni a fejedelmet: »Nevekedik és nem kisebbedik az urunk után való keserűségünk«, — írja Mikes. A fejedelem halála után gróf Csáky Mihály tábornok lett a bujdosók feje. Szegényen halt meg; mindössze ötszáz tallért találtak annak a nagyúrnak holmija között, aki valamikor egész Észak-Magyarországot beutazhatta saját birtokain keresztül. Nem élt szegényen, 60—70 tallért kapott naponta a Portától, ami egy esztendő alatt nagy összegre rúg, kapta a francia udvartól is járandóságát, sőt az Aranygyapjas rend után járó illetéket is, de minden pénzt elosztott vagy elajándékozott. Huszonnégy ládába csomagolták ingóságait, hogy Konstantinápolyba szállítsák. Négy ládát töltöttek meg munkái s a Magyarországra vonatkozó iratok, húsz ládába ékszereit és ezüstneműit rakták.

A halálba nemsokára hű udvarmestere, Sibrik Miklós követte. Csáky halála után Mikes Kelemen lett a bujdosók feje s lassanként kihalt a fejedelem hű embereinek kicsiny csoportja. Végsőnek Horváth István maradt, aki 120 esztendő korában halt meg 1799-ben.

RÁKÓCZI GYERMEKEI

Rákóczi tragédiája beteljesült földi életének folytatóiban, gyermekeiben. Hessen-Rheinfelsi Sarolta Amáliával kötött házasságából négy gyermek származott: Lipót Lajos György, aki 1696 május 28-án született Kistapolcsányban; József, 1700 augusztus 17-én Bécsben; György, 1701 augusztus 8-án Bécsben; Sarolta, 1706 november 16-án, a csehországi Theusing-ban. Lipót Lajos György négyéves korában, Sarolta pedig alig néhány hetes korában, meghalt. Józsefet, mint csecsemőt látta utoljára, Györgyöt pedig akkor látta, amikor őt 1727-ben Rodostóban meglátogatta.

A gyermekek neveléséről az udvar gondoskodott. Lukinich Imre hívja fel a figyelmet arra a tanra, amit a bécsi udvar magáévá tett, hogy rebellis szülők gyermekei öröklik a rebellis hajlamot, ezért vigyáztak, hogy ezek az állítólagos hajlamok fel ne ébredjenek bennük. A gyermekeket már csecsemő korukban elvették anyjuktól, külön

megbízott nevelőnőkkel neveltették őket, hogy ne is tudjanak magyar voltukról. Atyjuk fáradozása, hogy adják ki nekik gyermekeit, hiábavalónak bizonyult. Anyjuk 1706 tavaszán, a nagyszombati tárgyalások előtt, amikor férjéhez utazott, abban a reményben búcsúzott el gyermekeitől, hogy nemsokára viszontlátja őket, de nem találkozott többé velük az életben.

A Rákóczi-gyermekeket lelkiismeretlenül, felületesen nevelték s mindketten gyengeakaratúak és tudatlanok maradtak. György hiányos neveltetéséről atyja maga győződött meg, amikor őt Rodostóban felkereste. Milyen öröklött hajlamokkal áldotta meg őket végzetük, örökölték-e atyjuk sokoldalú tehetségeit, — ezt az adatok hiányossága miatt nem tudjuk, amint azt sem tudjuk, milyen nevelésben részesültek, nevelőik mire oktatták őket. Amikor felnőttek, az udvar úgy döntött róluk, hogy a gyűlölt Rákóczi nevet elveszi tőlük. VI. Károly császár 1723 július 3-án kelt adománylevelével Rákóczi Józsefnek adta az Abruzzókban levő Romanuccio hűbér birtokot, őt magát Marchio de Romanucci néven örgróffá és olasz főnemessé emelte. Testvére György, ugyanakkor a Szicilia szigetén levő del Contrasto és Vallis de Giunchi nevű hűbérbirtokot kapta és olasz gróffá lett. Az olasz birtokok szerény jövedelmet hoztak és a Rákóczi-fiuknak a rangjukhoz illő megélhetést nem igen biztosították. Mindketten lementek Olaszországba, meglátogatták

birtokaikat, de — nem tudni mi okból — visszatértek Bécsbe, ahol tétlenségben töltötték életüket.

György nemsokáig birta a semmittevést, 1725-ben engedélyt kért az udvartól, hogy Olaszországba utazhasson és a padovai egyetemre beiratkozzék. De a tanulás nem volt inyére, belefáradt és Velencébe utazott, ott megismerkedett a francia követtel, aki őt Franciaországba szöktette. 1727 áprilisában a francia kormány kívánságára Rodostóba utazott atyjához.

Az apa és fiú most látták életükben először egymást. A találkozást Mikes meghatva írja le és Györgyről a következőket jegyzi meg: »A mi hercegünk felől elmondhatjuk, hogy szép ifjú, eszes és értelmes, de természet szerént. Mert a tudomány azokat fel nem ékesítette, se jó nevelés fel nem cifrázta.« György nem érezve jól magát atyja kissé rideg és számára unalmas környezetében, kiment Párizsba és itt élt 1728 óta. Élettörténete ez időtől fogva homályos. Párizsban és környékén élt abból a 20.000 livres évjáradékból, melyet a francia királytól kapott. Először beházasodott a magyarbarát Bethume marquis családjába, feleségének halála után pedig egy Marguerite-Suzanne Pintherau de Bois l'Isle nevű francia leánnyal élt együtt. Kényelemben töltötte napjait, élete vége felé teljesen ellustult. Politika, tudomány, irodalom, egyáltalában nem érdekelték. Észrevétlenül, ismeretlenül húnyt el Párizsban 1756 június 17-én.

Sokkal zajosabban telt el Rákóczi József élete. Bécsben vidáman élt; gáláns kalandjai egymást érték, nyakra-főre csinálta az adósságokat, de a politikai kérdések iránt nem sok érdeklődést mutatott, mígnem egyszer csak eltűnt Bécsből, 1734 tavaszán. Először Velencébe, onnan Bolognába, majd Rómába ment és a francia meg a spanyol udvarok költségén kényelemben élt. Az 1735. év végén Párizsba távozott, onnét Madridba s itt kapcsolódik bele az 1736—39-iki török háborúba. Bécset az 1726-iki szerződés kapcsolta Oroszországhoz és az udvar a könnyű győzelem reményében megindította Törökország ellen a háborút. Ahmed basa (az előbbieken említett Bonneval) megpróbált egy francia-török szövetséget létrehozni, melynek éle a Habsburg-birodalom és Oroszország ellen irányult volna. Bekapcsolta terveibe Rákóczi idősebb fiát is. Tudta, hogy a Péro-féle lázadásba belekeverték Rákóczi nevét s értesült arról is, hogy Magyarországon, mivel nagy az elégedetlenség, a Rákóczi névvel nem volna nehéz lángralobbantani egy felkelést.

Rákóczi József 1736 decemberében jelent meg Konstantinápolyban, ami nem kis ijedelmet keltett Bécsben, de a török kormány még nem tartotta tanácsosnak, hogy vele tárgyaljon. Az új császári fővezér, gróf Seckendorf (Jenő herceg utóda) 1737 júliusában megkezdte a támadást a készületlen Törökország ellen és egészen Nisig

nyomult előre. Seckendorf tehetségtelen hadvezérnek bizonyult. A császáriakat egymásután érték a csúfos kudarok. Nis október 16-án török kézre jutott; Seckendorfort felmentették és teljesen igazolódott Ahmed basa (Bonneval) politikája. A török kormány most már jónak látta felhasználni Rákóczi Józsefet, abban a hiszemben, hogy megjelenése kirobbantja a forradalmat Magyarországon. A feltevés nem mondható alaptalannak, mert Magyarországon éppen ebben az időben jöttek rá egy nagyobb összeesküvés nyomára. Rákóczi Józsefet a szultán 1737 december 3-án ünnepélyesen fogadta, majd hosszabb tárgyalások után létrejött közte és a Porta között az írásos megegyezés, melyben a szultán egyenrangú szerződő félnek ismerte őt el, mindössze azt kötve ki, hogy a felszabadítandó Magyarország külpolitikája sohasem irányulhat a török birodalom ellen. Mindezt szépen előkészítették, de a nagy remények összeomlottak. Bár a Rákóczi-név nem vesztette el varázsát, s a bécsi kormányt gyűlölték, de a magyar csapatok lent az Aldunánál nemigen gyülekeztek, pedig gróf Csáky Mihály és báró Zay Zsigmond Viddinben mindent elkövettek, hogy a magyar ezredeket a császári hadsereg elhagyására bírják. A kormány közben könyörtelenül elfojtott bent az országban minden megmozdulást és szigorúan eljár a gyanusok ellen.

Rákóczi József Cernavodába indult, ahová február 19-én érkezett meg. Ezt megelőzőleg

(1738 januárjában) kiáltványt tett közzé, melyben felszólította a magyar nemzetet a függetlenségi harc megkezdésére. De felszólítása nem ért el általános hatást. A kormány erélyesen s ügyesen védekezett ellene. XII. Kelemen pápát a bécsi udvar rávette, hogy mondja ki az egyházi átkot (a pogány törökkel való szövetkezése miatt) Rákóczi Józsefre és követőire. Ez is hatott. A vizsgálatok ugyan kiderítették, hogy neve sok helyen lázba hozta az embereket, s visszavárták a fejedelmet a hozzá annyira hűrutén parasztjai is.

Rákóczi József fizikai alkatánál fogva sem volt a tettembere. Állandóan malária kínozza. Törékeny fizikuma képtelenné tette őt minden nagyobb erőfeszítést igénylő cselekedetre. 1738 november 10-én Csernavodában meghalt és halálával elhárította a bécsi udvar egyre súlyosabb gondjait. Ha életben marad, néhány esztendő múlva súlyos gondokat okozhatott volna. Azok a hatalmak, melyek Mária Terézia ellen felkeltek, felhasználták volna őt arra, hogy Magyarországot elszakítsa a dinasztától.

Mikes Kelemen az utolsó Rákócziról kitűnő jellemrajzot írt. Nem állítja, hogy tehetségtelen ember volt, de viszont megállapítja róla, hogy sem akaraterőben, sem készségben, sem jellemileg nem vetekedhetett atyjával. Nem szokta meg a munkát, a tanulást, nem szerette nemzetét, hiszen nem is ismerte. Mind a két Rákóczi áldozata a tudatosan irányított rossz nevelésnek.

RÁKÓCZI MITOSZA

Visszatekintve Rákóczi csodás élettörténetére és a szerepre, melyet hazánk történetében betöltött, Carlyle Tamásnak egy mélyértelmű megállapítását idézzük: »Nincs erkölcsibb tény az emberek között, mint az uralkodás és engedelmesség ténye. Jaj annak, aki engedelmességet követel, amikor arra jogos igénye nincs; jaj annak is, aki azt megtagadja, amikor azzal tartozik.« A parancsban és engedelmisségben, ha az jogos és szükségszerű, a nagy angol gondolkodó isteni törvényt lát. Részletesen kifejtettük az előzményekben, hogy a XVII. és XVIII. századforduló történetünk legválságosabb időszaka: a magyarság nemzeti léte sohasem forgott kockán annyira, mint a Kollonics-érában. Ezért Rákóczi nyolc esztendeig tartó vezérsége gondviselesszerű. Hívták — elsősorban saját jobbjai — és bejött; arra kérték, hogy parancsoljon nekik és ők engedelmeskednek. Mindez isteni törvény szerint történt, — mint az angol bölcs mondaná: Ő maga a vezérséget úgy tekintette, mint Istentől ráruházott hivatást.

*Kardom felkötöttem Uram szent nevedben,
Népemet vezetem szép rendelt seregben...*

mondatja vele egy egykorú ének.

Presztizse életében s halála után egyformán nagy. Halála után egyideig elhalványult, majd ismét óriásivá nőtt. Ez a presztizs részben vele született: köszönhette nemzetsége fényének, előkelőségének, vagyonának, amelyek előtt ebben a korban mindenki meghódolt; részben szerzett: kiváló egyéni tulajdonságaival érte el. A nagy tömegvezetőkre annyiban emlékeztet, hogy ő is formát, realitást adott annak, ami élt a lelkekben és az emberekre szuggesztív hatást gyakorolt. A hatás eszközei bőségesen megvoltak benne: a daliás alak, az ékes szó hatalma, az erős akarat, a törhetetlen kitartás. Az individualista magyar népet nem egykönnyen lehet befolyásolni ma sem. A tömeghatás mai eszközei, mint a sajtó, propaganda, csaknem ismeretlenek, egyéniségének erejével tartotta ébren nyolc éven át a mozgalmat, s bírta rá nemzetét történetünkben szinte páratlanul álló áldozatokra. A saját akaratát átvarázsolta emberei lelkébe.

Emléke elévülhetetlenül belevésődött a nép lelkébe, s elevenen él az egész XVIII. századon keresztül. Neve belekerült az 1735-iki Péro-féle parasztlázadásba, éppen abban az időpontban, amikor ő az örökkévalóságba költözött. Csernovics Arzén rácai, akiknek Lipót császár annak idején kiváltságokat adott és a kuruc szabadságharc alatt hű császári csatlósoknak bizonyultak, a század harmadik évtizedében elégedetlenkedni kezdtek. A főpanaszuk az volt, hogy a bécsi

katonai kormányzat még vallásukban is bántalmazza őket. Elégedetlenségük egyre nőtt és Rákóczinak azt üzenték Rodostóba, hogyha bejön az országba, valamennyien őt támogatják. Péro rác ezredes, a marosmenti határőrség parancsnoka állott a lázadók élére s nagy számmal csatlakoztak hozzá a magyar parasztság közül is. Tárgyalt-e Rákóczi Péro megbízottaival, — nem tudjuk, — csak az biztos, hogy a lázadók magyar vezérei az ő nevében toboroztak katonákat és kurucoknak nevezték magukat. 1735-ben elfogtak egy kalandort, aki Bercsényi Lászlónak, Bercsényi Miklós fiának adta ki magát. Ugyanekben az időben egy lengyel kalandor azt hirdette önmagáról, hogy ő György, a fejedelem kisebbik fia. A felvidéki tót parasztság között a Rákóczi név nagy hatást ért el. Lukinich Imre több pert ismertet, melyeket olyanok ellen folytattak, kik Rákóczi nevében toboroztak és zendülést akartak szítani. 1781-ben a Nagyikunágban bukkant fel egy ál-Rákóczi. A szórványos adatok arra vallanak, hogy neve a XVIII. század végéig erősen él a nép emlékezetében. Gyakran tűnnek fel alakok, akik magától a fejedelemtől vagy György fiától származtatják magukat. Neve az írástudatlan magyar nép emlékében él egészen a XIX. század elejéig, mint Lukinich kimutatja. A 48-iki szabadságharc után a nép emlékezetében elhomályosodott s a másik nemzetvezér, a jobbagyfelszabadító Kossuth Lajos kerül be a

magyar nép köztudatába. Az értelmiség azonban nem felejtette el ; a szabadságharctól kezdve egyre erősebb a Rákóczi-kultusz.

A magyar költészetre Rákóczi és a kuruckor olyan hatást gyakorolt, melyhez semmiféle más hatás nem hasonlítható. A magyar költészetben Rákóczi mozgalma külön korszakot teremtett s fellépése egy sajátos irodalmi műfajt keltett életre. Annyira nemzeti ügy volt az ő ügye, annyira érezte a politikai nemzet és a nép is, hogy sorsa az ő kezében van letéve, hogy harcai nyomán egész irodalom született. A rögtönzött, sokszor döcögős versekben a szerzők dicsőítik a fejedelmet s a németet meg a labancokat gyilkos gúnnyal vágják. A fejedelemről még latinnyelvű iskoladrámát is írtak.

Később a költészet eszményítette őt magát és korát, ugyanúgy, mint a XVIII. században a nép fantáziája. Nagyon nehéz eldöntenünk történeti szereplő személyekkel kapcsolatban, mi a valóság. Az a kép-e, melyet az analitikus történetírás nyújt valamely korról és személyről, vagy az, melyet a nép vagy a költő képzelete alkotott róla. Történeti szempontból a szereplőkről alkotott eszmény, az alakjuk köré szövődött mítosz legalább annyira fontos, mint a rideg valóság.

A szatmári béke után békés világ következik ; az ország lassan benépesül, nagy pusztító

háborúk, legalább az ország határain belül, nincsenek. Különös korszak kezdődik, melyről nehéz eldönteni: virágzás-e vagy tespedés? Rákóczi él a nép lelkében, de a hatalmon levők, a béke hasznélvezői, elfelejtik. A nemzeti öntudat is mintha elhalványulna, a nyelv leromlik, a magyar irodalom hanyatlóban van. A magyarság, beékelve a nagy Habsburg-összbirodalomba, melynek élén Európa legtekintélyesebb dinasztíája állott, ebben a korban tűrhető életet él; nemzeti érzelmeiben nem bántották, sarkalatos törvényeit nem taposták lábbal, úgy, mint Kollonics korában. Kétségtelen, hogy Rákóczi a szélesebb körökben elfelejtődött, József császár rendeleteinek kellett jönniök, hogy feltámadjon a kuruckor dicső, de elfelejtett emléke. A fejedelem mítosza egyszerre felébredt, a Rákóczi-nóta divatossá lett. A kuruckor dallamai nem mentek feledésbe. A Rákóczi-korabeli motívumokat összegyűjtötték és a következő század közepén Berlioz megalkotta belőlük minden idők legmonumentálisabb indulóját.

Császár Elemér írja, hogy az első költő, aki a fejedelem nevét említi, Ányos Pál. A Rákóczi-kultuszt megkezdte Kölcsey és folytatta Vörösmarty, de valamennyi nagy költőnk közül Petőfit ihlette meg leginkább a kuruckor és Rákóczi alakja, ő alkotta meg a legszebb apotheozist a bujdosó fejedelemről. Arany János megrázó víziója kiegészíti Petőfi csodaszép ódáját. A XIX. század szabadelvű eszméi, melyek egybekapcso-

lódva jelentkeznek a nemzeti szabadság és önállóság gondolatával, a Rákóczi-kultusznak rendkívül kedveztek. A népszabadság, a szabadelvű nemzetállam, a nemzeti öncélúság gondolata, ha nem is azonosak, de rokoneszmék Rákóczi eszméjével, aki az uralkodói abszolutizmussal szemben a törvények uralmát hirdette. Még a vallási szabadságnak is híve volt, melyet igazában a szabadelvű nemzetállam valósított meg. A szabadelvű kor csaknem minden fontosabb eszméjével és törekvésével megtalálta őset Rákócziban.

A Rákóczi-mítosz meglelte igen lelkes, fáradhatatlan történetkutatóját Thaly Kálmánban, aki az abszolutizmus éveitől kezdve egymásután bocsátotta közre a levéltárak elrejtett anyagából a kuruckor adatait tartalmazó hatalmas köteteket. Közzétette Rákóczi munkáit, összegyűjtötte a Thököly—Rákóczi-kor irodalmi maradványait; annyira beleélte magát a korba, annyira megcsodálta magát a fejedelmet és a többi szereplőt, hogy a kor stílusában még költeményeket is írt, ezeket beleillesztette az adalékokba, sokáig azt hitte mindenki róluk, hogy a kor költői termékei. Történeti munkássága szervesen hozzátartozik a Rákóczi-mítoszhoz, melyet költőink teremtetek meg. Túlzott dicséretekkal halmozza el az egyes szereplőket, például Bercsényit és mint ördögi gonosztevőt jellemzi Ocskayt, aki pedig csak egyike volt azoknak a kalandoroknak, akikkel tele van a XVIII. század. Thaly sokkal több

fantáziával, mint kutató értelemmel látta az eseményeket, de a Rákóczi-mítosznak hatalmas ösztönzést adott.

A nemzet nem nyerte el 67-ben a szabadságjogoknak és függetlenségnek azt a teljességét, amelynek megvalósításáért Rákóczi és Kossuth küzdöttek, ezért a kor politikai viszonyai a Rákóczi kultusznak, melyet Thaly munkássága felébresztett, nagyon kedveztek. És kedvezett irodalmunk iránya is. Az életben a nyugateurópai materializmus, de irodalmunkban a romantizmus uralkodik 67 után. (A legnépszerűbb író Jókai.) És ez az irány kedvezett annak a történelmi szemléletnek, melyet Thaly képviselt. Thaly maga is romantikus költő. Néhány költeménye szinte meghatóan szép s hűen kifejezi a kurucnak megmaradt magyarság érzületét a szatmári béke után:

*Mikor rég elmentem
Visszasóhajtotok,
Mikor rég megholtam,
Akkor is sirattok.
Haló poromból is
Feltámasztanátok
Összeszednétek még
Porhanyó csontimat.*

Császár Elemér rámutat arra, hogy a kiegyezés óta majdnem minden költő megírta a maga Rákóczi-versét. A kuruc-kornak, Rákóczi sze-

mélyének a magyar költőkre gyakorolt hatása szinte rendkívüli. Ányos Pál gyatra versétől Ady remek kuruc költeményeiig alig van magyar költő, akit ez a kor meg ne ihletett volna. Endrődi Sándor művésziesen, eleganciával tárja fel a kor érzésvilágát. Költőink képzeletében Rákóczi a szabadságeszmény örök, egyetlen s legtisztább megsemmélyesítője. Széchenyi, a nemzet nagy apostola és tanítómestere sem költészetünkre, sem a magyar nép képzeletére nem hatott. »A legnagyobb magyar« Arany János remek verse nélkül nem szerepelne a magyar költészetben. A Lánchíd és a többi gyakorlati alkotás nem hatnak a képzeletre; Rákóczi szenvedései, regényes élete, bujdosása, mártíromsága viszont érthető módon hatottak. 1906-ban, mikor a fejedelmet Zrinyi Ilonával és néhány bujdosó társával hazahozták, tetőfokát érte el a Rákóczi-kultusz. Mítosza táplálta a nemzeti önállóság és a magyar imperializmus gondolatát. Közvetlenül hazahozatala előtt ért véget a »nemzeti ellenállás«, a hosszú közjogi küzdelem, melyet Béccsel folytattunk.

Az egész könyvtárt kitevő szépirodalom, melynek az ő kora a tárgya s ő a hőse, nem véletlen és nem is túlzás. Mítoszát az a kiolthatatlan vágy élesztette és formálta, hogy az ország elérje, természetesen szentistváni formájában, teljes önállóságát. Ez a magyarázata annak, hogy annyi glóriát még nem fontak senkinek a feje köré költőink, íróink, mint az ő feje köré, az egyetlen

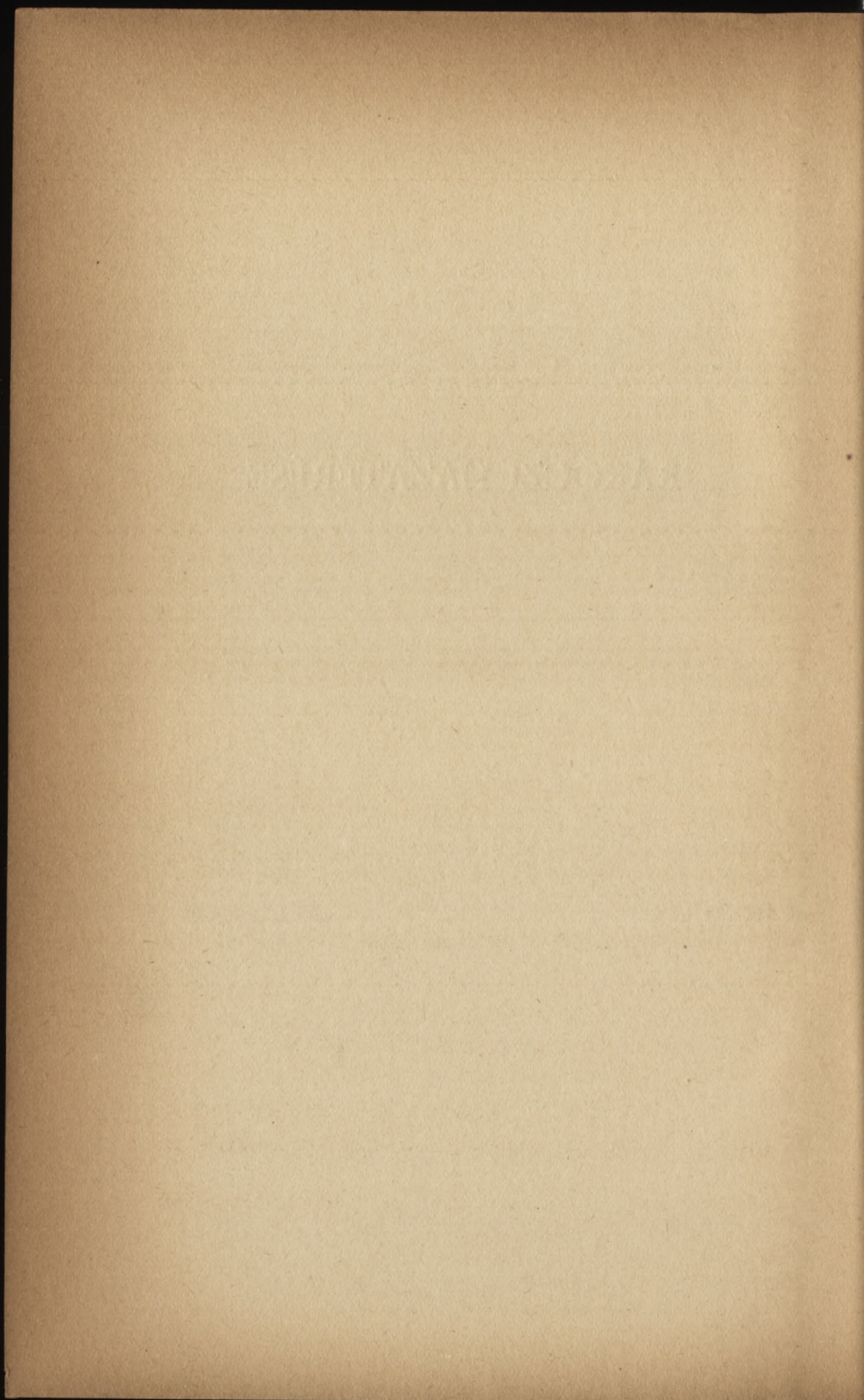
Szent Istvánt kivéve. Szenvedéseieért nemzetétől bőséges kárpótlást kapott: egész könyvtárt kitevő irodalom dicsőíti nevét és hirdeti nagyságát.

Bukott hős-e Rákóczi? — vessük még fel utoljára ezt a kérdést. Nem; megmentette a magyar alkotmányt, megmentette népét, országát az elsüllyedéstől. Csak győzelme nem volt teljes, de lelke azóta táplálta a függetlenség tudatát, szelleme megjelent valahányszor ez a függetlenség veszélyben forgott. Az elfogulatlan, tárgyilagos történetírás igazolja a Rákóczi-mítoszt.

RÁKÓCZI HAZATÉRÉSE

II. Rákóczi Ferenc 1906 októberében tért vissza diadalmenetben Magyarország földjére, miután az 1906-iki országgyűlés eltörölte az 1715 : 49. törvénycikket, mely őt hazaárulónak nyilvánította. Sokáig senki nem tudta, hol alussza örök álmát. A köztudat általában azt hitte, hogy Rodostóban pihen jeltelen sírban. Tisza Kálmán 1878-ban, amikor a Ház színe előtt Rákóczi hamvainak hazahozataláról beszélt, kijelentette, hogy nem biztos, hol nyugszanak, vagy egyáltalában megvannak-e még. Petőfi Sándor a gyönyörű Rákóczi-ódában így sóhajt fel :

Hamvaidnak elhozása végett

Elzarándokolnánk szívesen :

De hol tettek le a földbe Téged?

Hol sírod? nem tudja senki sem.

Legelőször még 1873-ban Zemplén vármegye intézett feliratot Rákóczi hamvainak hazahoza-

talára. Hosszú kutatás után végre 1889-ben Thaly Kálmán megtalálta a Lazaristák galatai templomában a koporsót. Nemsokára újult erővel éledt fel a mozgalom és fordulópontra jutott 1904 április 21-én, amikor a hivatalos lap királyi kéziratot közölt, melyben I. Ferenc József elrendelte a hamvak hazaszállítását.

1906-ban a Wekerle-kormány fogott hozzá az örökség végrehajtásához és október első hetében országszerte folyt a készülődés a Rákóczi-ünnepre. Október 5-én Wekerle Sándor miniszterelnök leiratot intézett a fővároshoz, hogy Rákóczi hamvainak Budapestre érkezésétől, Budapestről való továbbszállításáig milyen intézkedéseket kell tenni az ünnepekre. Október 11-én országos bizottság alakult, melynek báró Forster Gyula főrendiházi tag, Fraknói Vilmos püspök, Thaly Kálmán képviselő, Ponori Török Aurél voltak tagjai, akik október 14-én Konstantinápolyba utaztak.

A francia lazaristák templomában a fejedelem és bujdosó társai hamvainak átadása alkalomával október 18-án requiem volt, melyet Fraknói Vilmos püspök celebrált. A mise után Labry, a lazaristák superiorja, lendületes beszéd közben adta át a magyar küldöttségnek a bujdosók féltve őrzött földi maradványait. A superior szavaira Thaly Kálmán válaszolt. Közben megállapították a budapesti ünnepek rendjét a következőképpen: a menet a keleti pályaud-

varról a Kerepesi-úton és a Károly-körúton át a Deák-térre megy, ahol a Thököly tetemeit vívő kocsi kiválik és a koporsót az evangélikus templomba viszik. A menet többi része a Váci-körúton halad tovább a Szent István Bazilikába, ahol istentiszteletet tartanak. A menet indulásától a templomba vonulásig az összes harangok zúgnak és az útvonalon az összes gázlámpák égnek. A Kerepesi-útnak Baross-téri végpontján diadalkaput állítanak fel. A Bazilika lépcsőjén hölgyek várják a koporsókat és Zrinyi Ilona koporsóját megkoszorúzzák.

A fejedelem temetése nagy fantáziával és olyan festői pompával volt megrendezve, amelyre csak nagymultú történelmi nemzetek képesek. A menetet gróf Hadik János államtitkár lóháton két csatlóssal vezeti. Utána négy kürtös következik címerzászlós harsonákkal. Az ország zászlaját vívő lovas után gróf Vay Ádám lovát két csatlós vezeti és mellette fiai: Ádám és Rezső, mint apródok. A székesfőváros és Pestmegye lovasbandériumai következnek ezután, majd azoknak a törvényhatóságoknak lovasbandériumai, amelyek nem Kassán, hanem a fővárosi ünnepélyen kívánnak résztvenni. Ezután következnek a temetési kornétát vívő lovas, páncélba öltözött lovas, apród Rákóczi-korabeli öltözetben, egy apród lefelé fordított hegyű pallossal, ismét egy apród, aki piros bársonypárnán lovagi sarkantyúkat és vezérbotot visz; egy apród a spanyol

aranygyapjas rendjellel, fekete mén Rákóczi címerével díszített feketebársony terítővel, melynek földig érő uszályát két apród tartja, a lovat két csatlós vezeti. Utána a katolikus papság következik, majd három lovas lámpavívó, utánuk lovasok, Rákóczi régi hadilobogóival.

II. Rákóczi fejedelem és anyja, Zrinyi Ilona és fia József herceg halotti díszkocsija hat fehér lótól vonva. Minden pár lovat két csatlós vezet féken, a koporsó aranylángnyelvekkel hímzett bíborszínű terítővel van letakarva, közepén a Rákóczi- és Zrínyi-címerrel. A testőrséget Bereg, Zemplén, Sáros, Ung, Abauj, Borsod, Máramaros vármegyék és Kolozsvár város két-két kiküldöttje alkotják.

A halottaskocsit két lovas lámpavívó kíséri, utánuk a Rákóczi nővérétől, Juliannától leszármazó családok megjelent képviselői haladnak.

A második halottaskocsin a gróf Bercsényi Miklós és felesége gróf Csáky Krisztina, gróf Esterházy Antal és Sibrik Miklós hamvait tartalmazó koporsókat helyezik el. A koci után a családok leszármazói haladnak.

A halottaskocsit lovas gyászkornétás követi Thököly fejedelmi címerével. Két lovas lámpavívó s az ágostai evangélikus és református papság jönnek ezután, majd a Thököly Imre hamvait vívó koci következik, melyet hat fekete ló vontat. Két lovas lámpavívó, Szepes vármegye és Kés-márk város küldöttségei követik a gyászkocsit.

Ezután haladnak Thaly Kálmán vezetése alatt a tetemeket hazahozó ötésbizottság, majd a miniszterek és államtitkárok, a főrendiház, a képviselőház tagjai, az állami főméltóságok, a hatóságok és intézetek képviselői.

Az országgyűlés október 19-én hódolt Rákóczi emlékének. Wekerle Sándor miniszterelnök törvényjavaslatot terjesztett elő, melyet mindkét Ház egyhangulag elfogadott.

Október 26-án délután 5 órakor indult el Konstanzából a bujdosók hamvait szállító különvonat, s a következő délelőtt 9 órakor érkezett Verciorovára. Abban a pillanatban, amikor a magyar határt átlépte, megállott, az átvevő küldöttség tagjai leszállottak a kocsikról és tisztelegtek a hamvakat szállító vasúti kocsi előtt. A kocsi közepén ravatalszerű emelvényen voltak elhelyezve II. Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona sárgaréz koporsói. A fejedelem ravatalán jogar, kard és korona volt elhelyezve, jobbra Thököly Imre és Rákóczi József koporsói, balra Bercsényi, Esterházy, Sibrik koporsói feküdtek. A határ város ködös, őszi reggelre ébredt. A fővárosból négy különvonat érkezett s a negyedik hozta a kormány tagjait, amely 8 órakor robogott be az orsovai pályaudvarra. Ezen érkeztek meg: Wekerle Sándor miniszterelnök, Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter, gróf Apponyi Albert kultuszminiszter, gróf Andrássy Gyula belügyminiszter, Josipovich Géza horvát miniszter, Jekel-

falusy Lajos honvédelmi miniszter, gróf Zichy Aladár a király személyekörüli miniszter, Justh Gyula a képviselőház elnöke. Thaly Kálmán az ötosbizottság tagjaival leszállott a kocsiról s a közönség sorfala között átmelve, megállott Wekerle miniszterelnök előtt és rövid beszéd kíséretében átadta a hamvakat a magyar kormánynak.

A keleti pályaudvar érkezési oldalának nagycsarnoka már 7 óra tájban az elmúlt magyar idők ragyogó pompás színpéjét mutatta. Pont félkilenckor érkezett meg a pályaudvar torkolatához Rákóczi vonata. Csöndesen, méltóságteljesen érkezik a vonat és 8 óra 34 perckor megáll. A ravatalos kocsi a kijárat elé kerül. Fedetlen fővel, némán, megilletődve néz mindenki a kocsi elé. A következő pillanatban kitárul a kocsi ajtaja és felzendül a Szózat. A Szózat hangjai után előlépett Bárczy István, a főváros polgármestere és nagyobb beszédben hódolt az ország szívébe érkezett fejedelmi hamvaknak. A koporsókat ezután felrakták a két halottaskocsira, s az előbb ismertetett program szerint kibontakozott a menet, melynek vonulása félóránál tovább tartott.

A Szent István székesegyház belseje impozáns és megrendítő látványt nyújtott. A ravatalok körül ragyogás, tündöklés. Az ünneplő nép a templom előcsarnokában a nagy lépcsőn várta a diadalmi menetet. Élükön Kossuth Ferenc,

mellette gróf Széchenyi Béla koronaőr, kétoldalt úrinők, a maguk külön hősét várva, csoportosultak. Egyszerre megkondultak a harangok s messziről sajátságos harmóniájú zene hallatszott. A templom diadalkapujában megjelenik a papság, élén a plébános. Ezüstös feszületet fog s fogadni készül a fejedelmet, aki eljött »hallgatni a nagymisét«. A menet élén fehér paripán gróf Hadik János halad. Ő vezeti most Rákóczi népét. A menet elvonul a templom előtt, a lovasok leszállnak a nyeregből, paripáikat a csatlósok elvezetik. A fejedelem rézkoporsóját régi várme gyéinek alispánjai viszik vállukon a templomba. A fejedelem koporsójára hermelines bíborpalástot borítanak, koronát, kardot tesznek rája. Zrinyi Ilona koporsóját az asszonyok koszorúja díszíti. A papság a templom ajtajának tart, Samassa József egri bíboros-érseket várja. A beteg Vaszary Kolos hercegprímás helyett ő a pontifikáló főpap. A vezérlő fejedelem ötnegyed óráig hallgatta a papok imádságát, az énekesek zsoltosmáját, a zenészek »Istent dicsőítő« muzsikálását, azokat a régi magyar egyházi énekeket, melyeket a kassai, eperjesi templomban hallgatott. A mise végeztével az ünneplő sokaság felemelkedett, hogy a másik fejedelem elé járuljon: Thököly Imre elé, az evangélikusok Deák-téri templomába. Az evangélikus templomban Scholtz Gusztáv bányakerületi püspök mondott gyönyörű, lendületes beszédet. Az esti órákban a koporsókat vissza-

szállították a pályaudvarokra, s a vonat megindult Kassa és Késmárk felé.

A hamvakat vivő különvonat a reggeli órákban érkezett Kassára. A megérkezés után a kísérő küldöttségek tagjai leemelték a koporsókat és díszcsarnokba helyezték el. Thököly Imre koporsóját Késmárkra való szállításáig a Késmárkról érkezett díszőrség vette őrizet alá. A Klobusiczky-utca sarkán felállított dízsátorban foglaltak helyet a kormány, a főrendiház, a képviselőház tagjai, a törvényhatóságok kiküldöttei és a horvát küldöttség Drohobeczky Gyula püspök vezetésével. Az egyházi szertartás után Thaly Kálmán mondott beszédet. Ezután megindult a menet a székesegyház felé. A Rákóczi Ferenc, Zrinyi Ilona és Rákóczi József herceg hamvait vivő kocsit hat fehér ló vonta. A koporsó arany lángnyelvekkel hímzett bíbor selyemterítővel volt letakarva. A terítő földig érő uszályát Abauj, Sáros, Zemplén, Borsod és Bereg vármegyék alispánjai s Kassa város polgármestere vitték. A második halottas kocsit négy fekete ló vonta. Ezen voltak a gróf Bercsényi Miklós és felesége, gróf Csáky Krisztina, gróf Esterházy Antal és Sibrik Miklós hamvait rejtő koporsók. A két gyászhintó között haladtak a díszmenetben a Rákóczi-családnak és a bujdosók családjainak leszármazottjai. A második halottas koci után ment Thaly Kálmán az ötös bizottság tagjaival, utánuk a kormány tagjai és az országgyűlés

elnökei. Résztvett a horvát országgyűlés tizenkéttagú küldöttsége is Drohobeczky Gyula püspök és Medákovits Bogdán képviselő vezetésével. A horvátok megjelenése nagy örömet keltett és többször megéljenezték őket.

A koporsókat a Dóm közepén felállított katalakon helyezték el. A szarkofágok mind-mind barokkstílusban készültek. Rákóczi rózsaszínű, csiszolt márványból való 1.75 méter, Bercsényi haraszi márványból készült, s ugyanebből készült Sibrik Miklósé és Esterházy Antalé is. A szarkofágon a következő felirat van a két-két címer között :

Itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc, Magyarország és Erdély fejedelme. Meghalt 1735 április 8-án Rodostóban. Az ő hőslélekű anyja Zrinyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc, utóbb Thököly Imre fejedelemnek hitvese. Meghalt 1703 február 18-án Nikodémiában és fia, Rákóczi József, meghalt 1738 november 18-án Csernovodában, kiket nemzetünk balsorsa számkivetésre juttatott.

A gyászmisért Fischer-Colbrie Ágost püspök mondotta. Délután 5 órakor fényes papi kíséret mellett, miután a Dóm ajtait lezárták, megjelent Fischer-Colbrie püspök a kormány tagjaival s a koporsókat megegyeszer beszentelte. A koporsókat ezután leszállították a sírboltba.

Thököly Imre hamvait október 30-án éjjel után 1 órakor vitték Késmárcra az országos bizottság és a kormány tagjai. 8 óra után érkezett

meg a fejedelmi hamvakat vivő vonat. Hat polgármester leemelte a ravatalos kocsiról a koporsót, s az állomás közepén levő dízsátorban felállított katafalkra helyezte. Kossuth Ferenc kereskedelemi miniszter lépett a szószékre és mondott beszédet, majd Thaly Kálmán tartotta meg emlékbeszédét. A templom előtt a koporsót a tiszavidéki evangélikus egyházmegyék főesperesei emelték le a halottaskocsiról és vitték be a templomba. Az »Erős vár a mi Istenünk« kezdetű ének elhangzása után Terray Gyula evangélikus főesperes mondott magasröptű gyászbeszédet.

A magyar nemzet mélységes megilletődéssel és szinte páratlan gyászpompával róttá le háláját a bujdosók iránt. A bujdosókat eltemették; haláluk befejeződött — életük halhatatlanul lobog tovább a magyar életben, a magyar történelemben.

I R O D A L O M

II. Rákóczi Ferenc kora kiadott forrásanyagban igen gazdag. *Thaly Kálmán*, akinek történetírói felfogása és módszere már nem felel meg napjaink kívánalmainak, megbecsülhetetlen értékű levéltári anyagot gyűjtött össze: az Archivum Rákóczianum I—X. kötete; De Saussure Cézár törökországi levelei; Rákóczi Tár I—II.; a Bercsényi-család I—III.; Bottyán János, Ocskay László életrajzai. Fontosak még: *Simonyi Ernő*, Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc koráról I—III. (Pest, 1871), és az Akadémia több kötetes kéziratos példánya. *Lukinich Imre*, II. Rákóczi Ferenc levéltára I—II. (Bpest, 1935). *Lukinich Imre*, A szatmári béke története és okirattára (Bpest, 1925).

A korszaknak fontos forrásai magának a fejedelemnek az iratai: *Confessiones et aspirationes principis ohristiani*, Bpest, 1876. *Memoires sur la guerre de Hongrie depuis de l'année 1703 jusque à sa fin*, Bpest, 1875. II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem és a szövetkezett rendek 1705 szeptember 20-án a széchenyi gyűlésen kiállított szövetséglevelek (Borovszky Samu bevezetésével), Bpest, 1911. Ezeket kiegészítik: *Károlyi Sándor* önéletírása, *Beniczky Gáspár*, *Szatmári Király Ádám*, *Ráday Pál* naplója; *Mikes Kelemen* levelei. *Fiedler, Joseph*, *Aktenstücke zur Geschichte Franz Rakoczy's*, Wien, 1871. *Thaly Kálmán*, gróf Esterházy Antal kuruc generális tábori könyvei, Bpest, 1901. *Angyal Dávid*, *Adalékok II. Rákóczi Ferenc törökországi bujdosása történetéhez*, Bpest, 1905. *Histoire de prince Rákóczi*, Paris, 1707. *Tomašivsky István*, *Adalékok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez* (Századok, 1912).

Összefoglaló feldolgozások: *Szalay László* nagy műve 6-ik kötetében, *Horváth Mihály* a Magyarország történelme

6-ik kötetében ; *Szekfü Gyula*, Magyar történet 4-ik kötetében. *Márki Sándor*, II. Rákóczi Ferenc I—III. Bpest, 1907—10. *Hengelmüller, Ladislaus*, Hungary's fight for nation existence, London, 1913. A korra nézve : *Churchill, Winston*, Marlborough, His Life and Times I—IV London, 1933. A volt osztrák-magyar vezérkar kiadványa : *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen I—VIII.*, Wien, 1886. Részletesen foglalkozik a korról és Rákóczi személyével gróf *Andrássy Gyula* A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai (I—III.) című művében. *Lukinich Imre*, Rákóczi Emlékkönyv, 2. k. Bpest, 193. Többen írták ; a mű a Rákóczi-kérdést a legújabb adatok alapján minden részletében megvilágítja. Felhasználtam főleg *Markó Árpád*, *Lukinich Imre*, *Wellmann Imre*, *Zolnay Béla* és *Kornis Gyula* tanulmányait.

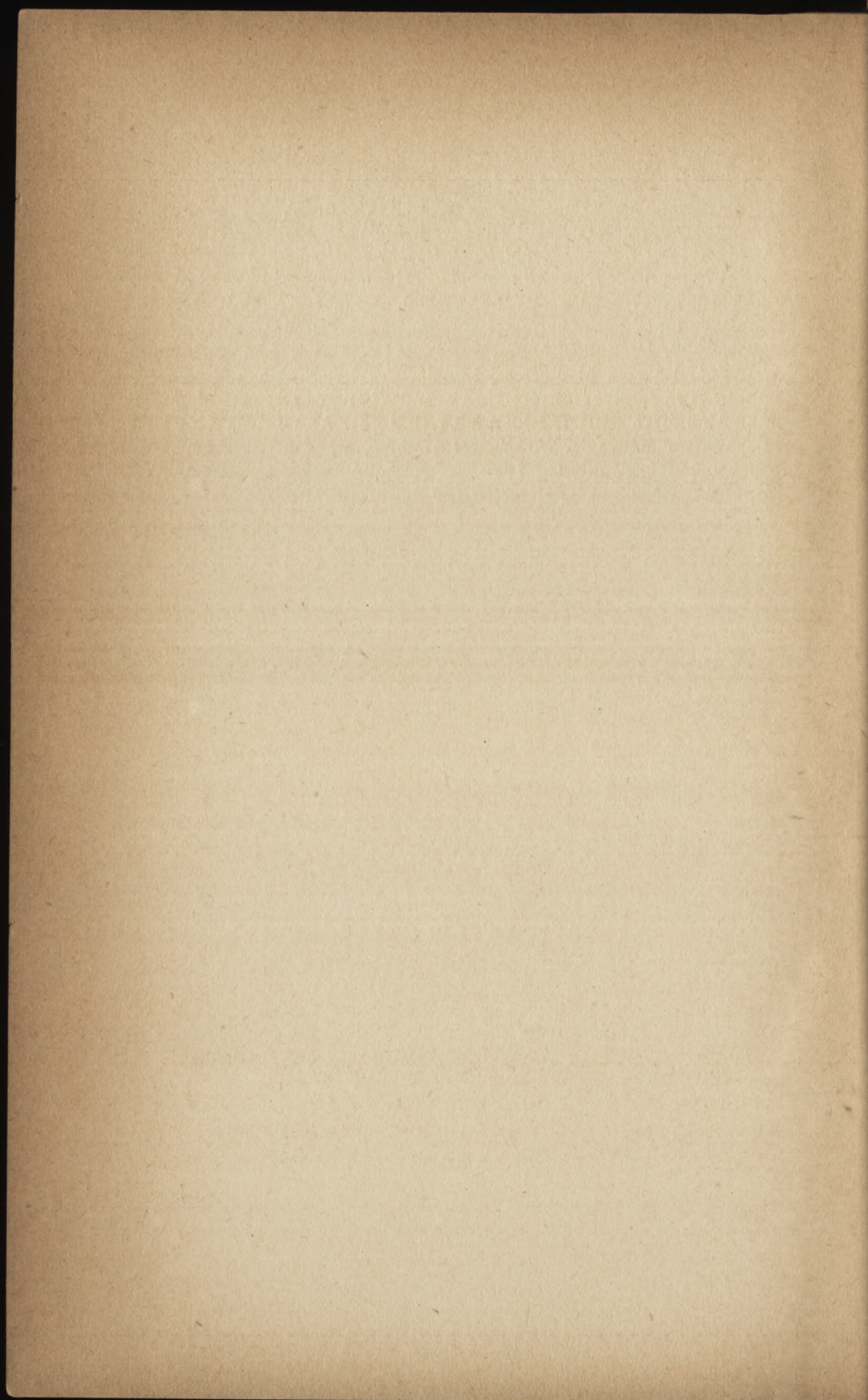
A felkelés és a kor egyes részleteit tárgyaló munkák : Szekfü Gyula, A száműzött Rákóczi, Bpest, 1913. *Ballagi Aladár*, Az igazi Rákóczi, Bpest, 1916. Gróf *Andrássy Gyula*, A száműzött Rákócziról, Bpest, 1914. *Szádeczky Lajos*, II. Rákóczi Ferenc Erdélyben, Kolozsvár, 1907. *Szalay László*, II. Rákóczi Ferenc bujdosása, Pest, 1864. *Márki Sándor*, Nagy Péter cár és II. Rákóczi Ferenc szövetkezése, Bpest, 1901. *Thaly Kálmán*, II. Rákóczi Ferenc ifjúsága, Pozsony é. n. *Angyal Dávid*, Erdély politikai érintkezése Angliával a mohácsi vésztől a szatmári békéig. Bpest, 1902. *Lukinich Imre* kisebb tanulmányai : Rákócziné életéből ; *Bezerédy Imre* árulásáról ; Rákóczi Julianna házassága. *Takács János*, Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában, Zalaegerszeg, 1941. *Szimonidesz Lajos*, II. Rákóczi Ferenc hadiujságja. *Szabó Adorján*, II. Rákóczi Ferenc anyja és édesatyja, Kassa, 1903. *Biloveszky József*, Adalékok a rézpénz és adózás történetéhez (a veszprémi kegyesrendi gimnázium 1914. évi értesítője. *Ortutay Gyula*, Rákóczi két népe, Bpest, 1939. *Pillias Émile*, Etudes sur François Rákóczi, prince de Transylvanie, Préf. Jules Szekfü, Paris, 1939. *Jurkovich Emil*, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca és Besztercebánya. Besztercebánya, 1903. *Hodinka Antal*, II. Rákóczi Ferenc és a „gens fidelissima”. Pécs, 1937. *Horn Émile*, François Rákóczi, prince de Transylvanie, Paris, 1906. *Hildenstab György*, Közgazdasági viszonyaink II. Rákóczi Ferenc korában. Székelyudvarhely, 1910. *Fraknói Vilmos*, II. Rákóczi Ferenc vallásos élete és munkái. *Horváth Mihály*, Zrínyi Ilona életrajza, Pest, 1869. *Szilágyi Sándor*, Felső-vadászi Rákóczi Zsigmond, Bpest, 1886. *Szilágyi*

Sándor, A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. Bpest, 1875. Zolnay Béla, A janzenista Rákóczi, Szeged, 1927. Zolnay Béla, II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bpest, 1926. Markó Árpád, II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér. Bpest, 1934. (A Rákóczi-kor katonai történetének legjobb feldolgozása.)

A korra nézve fontosak: Angyal Dávid, Késmárki Thököly Imre, 1657—1705. Bpest, 1888—1889. Ballagi Aladár, XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon 1709—1713, Bpest, 1922. Bertrand, Louis, Louis XIV. Paris, é. n. *Saint Simon* 20 kötetes Memoires-jei. Az egész kor rajza megtalálható Churchill említett nagy művében és Os. Redlich munkájában (a Hubert-féle mű VI. kötete). Az Osztrák Ház törekvéseire nézve l. *Srbik, Heinrich*, von, Die deutsche Einheit I—II. München, 1936. — A Rákóczi hazahozataláról szóló adatokat Lengyel Ernő barátom állította össze.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Absac, D', gróf 385	Bádeni Lajos, örgróf, 55, 277
Absolon Dániel 41	Badinyi János 46
Adók a Kollonics-érában, 107, 108	Balogh Ádám (Béri) 160, 233, 248
Adózás a szabadságharcban 216	Baltadzi Mehmed 327
Ady Endre 435	Bánffy György gróf 305
Ágost, II., lengyel király 75, 94, 105, 251	Barbesieux 73, 74
Ahmed III., szultán 373, 377, 387	Barcsay Ákos 31
Ali basa (nagyvezér) 421	Barkóczy Krisztina 122
Althan Mihály, gróf, 305	Básta 21
Andrássy György, gróf, 158	Báthory Gábor 22
— Gyula, ifj. 15 152, 169, 200, 213, 315.	— Zsófia 38
— István 245	Batthyány Ádám 51, 62
Angolország terület nyereségei az utrechti békében 356, 357	— Ádámné 127
Anna királyné 344, 356	Béchon, Louis 419
Ányos Pál 432, 435	Bécs ostroma 1683-ban 10, 39
Apafy Mihály 335	Belgiojoso 21
Aquinói Szent Tamás 373	Belgrád elfoglalása 1717-ben 382
Arany János 432, 435	Bellarmini 201
Aspremont Ferdinánd Gobert gróf, 43, 51	Beniczky Gáspár 92
Aspremontok 304	— Márton 149
	Bercsényi Miklós, gróf, 12, 58, 64, 69, 73, 83—86, 94—99, 101, 110, 121, 155, 161, 162, 166, 242, 259, 291, 295, 323, 372, 401
	— jelleme 65
	— tárgyalása Nagy Péter cárral, 207, 210

- Berzeviczy Ádám 70
 Besenval 350
 Bethlen Gábor 10, 22, 23, 63
 — Miklós 170
 Bezerédy Imre 183, 184, 204
 — árulása 233, 236
 Bocskay István 10, 22
 Bogáth-Radvány-nemzetség 18
 Bohn 416
 Boissiméne 387, 388
 Bőjükdere 390
 Bokros Pál 141
 Bolinbroke-kormány 343
 Bonefous 184
 Bonnac 104, 109, 398, 402
 Bonneval 406, 409
 Bossuet 410
 Bottyán János 134, 139, 144, 174, 175, 204, 225, 279
 — dunántúli győzelmei 215
 Brenner abbé 397
 Buccelleni 71, 74, 87
 Bulyovszky Dániel 274

 Calvin 369
 Camalduliak 368, 371
 Caprara 40
 Caraffa 416
 Charrière 419
 Chasse-Midi kolostor 399
 Chauvelin 417
 Churchill, Winston, 113
 Clissow 105
 Conti hercegnő 400
 Cromwell 10, 151, 167
 Csajághy János 288
 Csáky Imre, gróf, 289
 — Krisztina 400
 — Mihály 161, 237, 419, 421
 — Zsigmond 289

 Császár Elemér 432, 434
 Császári hadsereg 1711-ben 314
 Cserey Mihály 312
 Csernavoda 427
 Csernovics Arzén 133, 429
 Csipkés György 251
 Cusani 269
 Czelde Orbán 227, 362

 Damad Ali basa 374, 375
 Dancig 331—337
 Dangeau marquis 349
 Daskow 393
 Deák Ferenc kuruc ezredes 125
 Debrecen kölcsöne 193
 Debreceni tárgyalások 258
 •Defensio pro populo Anglicano• 201
 De Foe Dániel 223
 Des Alleurs 149, 172, 187, 208, 225, 296
 Dolgoruckij herceg 255, 294
 Dolhai csata 119
 Drinápoly 390
 Dubois 398, 400
 Du Heron 94—98, 100, 103, 108
 Dujardin 67, 71
 Du Maine 417
 Dunántúli hadjárat 128
 Dupon 325

 Ebeczky István 229, 251, 279
 — Sámuel 326
 Eger 125
 Eillers 71, 74
 Elbingi találkozó 333
 Eleonora 51, 52, 269, 288
 Érsekújvár 245, 272

- Esterházy Antal 248, 261
     295, 399
 — Bálint 399
 — Dániel 155
 — Ferenc (labanc tábornok) 247
 Miklós (nádor) 23, 25.
 — Pál (nádor) 11, 80, 153, 203
 Esze Tamás 12, 108, 119, 121, 141, 215

Felvidéki parasztlázadás 59
 Fénélon 214
 Ferdinánd, II., 22
 Ferhád basa 19
 Fleury bíbornok 402
 Forgách Simon 144, 171, 250, 261, 394
 Frigyes I., (porosz király) 223, 238
 Futak 375
 Fülöp, V., (spanyol király) 382, 385

Garamszegi Géczi Julianna 264
 Gazdasági bizottság 170
 Glöckelspeg 173
 Golovkin 209
 Grosbois 363, 368—371
 Grotius 154
 Gusztáv Adolf 24
 Gyapoly (Rákóczi-ös) 18
 Gyöngyösi tanácskozások 130, 136
 Gyürky (tábornok) 248

Hadsereg (kérdése) 147—149
 Hamel-Bruyninx 129, 242
 Harrach 146
 Hartl 324, 325

 Heister 131—133, 136, 139, 140—144, 145, 175, 225—229, 233, 234, 381
 Helebrandt János 134
 Hellenbach 60, 250, 308
 Herberstein 289, 323
 Herbeville 153, 154, 155—159, 170, 171, 172, 173
 Hidy György 36
 Hoher Márton 87
 Hochstädti útközet 135
 Horváth Ferenc 394
 Hunyadi János 283
 Huszt 223

 Ibrahim basa 39
 Illésházy Miklós 289
 Ince, XII., pápa 52
 Intranszigensek 290—292

Javak visszaadása 297—299
 János Kázmér (lengyel király) 29
 Jansenius 369
 Jaroslaw 311
 Jávorka Ádám 429
 Jenikő 391
 Jeszenszky 127
 Jezsuita cokolák 46
 József I., 151, 153, 212, 220, 221, 268, 269, 291

Kabai Márton 59
 Kálló 123
 Kara Musztafa 34
 Károly I., (angol király) 151, 167, 200
 — II., (spanyol király) 72
 — III., (VI.), 268, 300, 306, 322, 332, 336, 372
 — X., (svéd király) 29, 30
 — XII. (svéd király) 105, 207, 211, 241, 246, 278, 392

- Károlyi Sándor 15, 119, 125, 128, 145, 147, 172, 215, 230, 242, 251, 252, 254, 257, 258—277, 291
— szerepe és megítélése 311—317
- Katalin I (cárnő) 327
— II (cárnő) 210
- Kaunitz 146
- Keczer Sándor 54, 76, 250, 308
- Kelemen, XI. (pápa) 374
- Kemény János 26, 31
- Kempis Tamás 412
- Keresztély Ágost (szász herceg) 218
- Kertzel András 89
- Keserői Dajka István 28
- Khalit basa 377, 382, 387
- Kinsky Ulrich 60, 63
- Kis István 403, 415
- Kisfaludy Boldizsár 344
— György 183
- Kiskunhalasi csata 125
- Kiskunság elzálogosítása 107
- Klement 34, 330
- Klobusiczky Ferenc 170, 198
- Koháry István 62, 137
- Kölcsey 432
- Kollonics-éra 12, 63—66, 116, 117
- Kollonics Lipót 13, 42, 47—49, 54, 60, 153
- Kornis Gyula 416
- Koronázó országgyűlés 1712-ben 337, 338
- Kossuth Lajos 9, 152, 155
- Körmend bevétele 217
- Köszeghy Zsuzsika 400
- Kuruc költészet 431
- Kyba János 125
- Labanc országgyűlés 217—220
- Lajos, XIV. 13, 56, 73, 78, 92, 95, 96, 103, 122, 135, 154, 164, 221, 223, 282, 303, 334, 335, 353, 364, 397
- Lamberg Ferenc gróf 305
- La Motte 157
- Lang Ambrus 384, 401
- Law-féle bankjegykaland 397
- Le Bon 396
- Lehmann Gottfried 70, 89, 90—93
- Le Maire 146, 157
- Lengyelország 318, 319
- Leopoldianum Diploma 138
- Lipót, I., 12, 13, 36, 51, 96, 133, 139, 150, 297, 298, 367
- Longueval 67, 68, 93
— szerepe és vallomása 77—81
- Lónyay Ferenc 149
- Lorántfy Zsuzsánna 21
- Lotharingiai Károly 39
- Lőcse feladása 245
- Löffelholtz 245, 292
- Lubomirska 100
- Lukinich Imre 423
- Lupuj vajda 29
- Luxembourg herceg 345
- Mahmud I., szultán 405, 407
- Major János 110
- Mansfeld gróf 83
- Malplaquet-i csata 242
- Markó Árpád 148, 149
- Marlborough 15, 113, 135, 238, 281
- Marosvásárhelyi országgyűlés 183

- Marsigli 61
 Medici, III., Cosimo 52
 Mencsinski 100
 Mercurius Veridicus 231
 Mercy Kolos 375
 Mesko Jakab 305
 Metternich (porosz követ) 256
 Mikes Kelemen 344, 384, 400,
 419, 427
 — Mihály 301
 Miksa Eőmánuel 103, 224
 Milton 201
 Morville 400
 Munkács ostroma 40
 — kapitulációja 297
 Nagymajtény 275
 Nagy Péter cár 223, 231, 241,
 247, 255, 281, 292, 294,
 295, 321, 381
 — politikája 205
 — veresége a Pruth folyónál
 327
 Nagyszombati békealku
 174—183
 — csata 139—144
 Nedeczky Sándor 212
 Német zsoldosok 150
 Nemzetiségek a szabadság-
 harcban 189
 Neo acquistica Commissio 180
 Neuhaus 46
 Nigrelli 54, 61
 Nyárády-ezred 141
 Nyitra eleste 232
 Ocskay László 132, 137, 141,
 215, 433
 — árulása 232, 242
 Okolicsányi és Rakovszky
 esete 147
 Olcsva 247
 Ónodi gyűlés 185, 193
 — trónfosztás 200
 Ordas (Rákóczi Edictuma)
 132
 Orleansi Fülöp francia régens
 364, 380, 383
 Országgyűlés, 1712—15-ki 371
 Oudenarde-i csata 231
 Öttingen 71
 Pálffy János gróf 131, 228,
 258—277, 291, 300, 301
 Palocsai György 247
 Pap Mihály 110
 Pápay 373, 379
 Páris (XIV. Lajos korában)
 346—348
 Pascal 369
 Pasztarovoczi béke 389
 Pekry Lőrinc 170, 185, 186,
 203, 204, 227
 Pénzügyek 144, 145, 189, 190,
 191—193
 Péro-féle lázadás 429, 430
 Peterborough lord 257
 Petki Dávid 39
 Petőfi 432
 Petrőczy István 109
 Pongrácz György 274, 288
 Potocki 246
 Pongrácz János 362
 Prágai egyetem 47
 Pragmatica Sanctio 400
 Pudmerici ütközet 156—158
 Pultavai csata 240
 Rabutin 123, 126, 170, 184,
 203
 Ráday Pál 207, 267, 273
 Radics 41, 184
 Radzsiejovski 100
 Rákóczi Ferenc I. 33

- Rákóczi György I. 21—29
 — György II. 29—34
 — György (R. II. fia) 403
 — József (R. II. fia) 422—27
 — Juliánna 42, 43, 45, 48,
 49, 177, 179, 304
 — Zsigmond 19—21
 Rákócziak eredete 18
 Rastatti és bádeni béke
 360—362
 Ranow tábornok 161
 Rebenstock 26
 Rechteren 178
 •Recrudescunt . . . 112
 Ribinszky 323
 Rodosto 395
 Rousseau 353
 Rudolf császár 19
 Ruzzini 112

 Sagel 88
 Saint Simon Rákóczi-ról 355
 Salm 153
 Sándor Gáspár 76, 82—86
 Sarolta Amália Hessen-rhein-
 felsi hercegnő (Rákócziné)
 54
 Sárospataki országgyűlés 234
 Saussure 412, 419
 Savoyai Jenő 15, 62, 63, 249,
 257, 270, 277, 281, 288,
 313, 359, 361
 Schlick Lipót 125
 Schönborn Frigyes Károly 306
 Schwarzenau 139
 Seckendorf 426
 Seilern 138, 139, 269, 289
 Selmeci tárgyalások 138
 Semsey László 62
 Sennyey István 123, 257, 270
 Sieniawski 100, 106, 322
 Sibrik Miklós 384, 419

 Sickingen 243, 244, 245
 Sobieski Jakab 105
 — János 39, 75
 — Konstantin 328
 Solari 69
 Spanyol örökösödési háború
 107
 Starhemberg Guido 143, 183,
 184, 204, 217
 — Miksa 217
 Stepney lord 113, 146, 176,
 178
 Strattmann 13, 99, 103, 104
 Sunderland 176, 194
 Szaidi Ahmed basa 32
 Szalontai György 59, 60
 — János 101
 Szatmár 271
 Szatmári béke 284
 — következményei 311
 — végrehajtása 297—302
 Szatmári Király Ádám 344
 Széchenyi Pál 83, 129, 130,
 150
 Szécsényi gyűlés 164—170
 Szeged ostroma 133
 Szekfű Gyula 369
 Szelepcsényi György 30, 83
 Szent Ágoston 370
 Szentgotthárd-nagyfalui győ-
 zelem 133
 Szerencs 205, 22
 Szirmay István 75, 77, 80,
 87, 130
 — Tamás 304
 Szluha Ferenc 69, 400
 Szomolányi győzelem 132
 Strij 263, 264

 Telekessy István 126, 167, 195
 Temesvár (elfoglalása) 377
 Terebes 208

- Tessé 369
 Thaly Kálmán 45, 50, 64, 433, 434
 Thököly Imre 37, 43, 46, 58, 67, 79, 81—83, 109, 303
 Thorn 331
 Tokaj ostroma 125
 Tokaji Ferenc 59, 62
 Topal Ozman 407
 Torcy 215, 296, 348, 349, 375
 Tóth András 407
 Toulouse grófja 391
 Török háború (1716-ban) 373—378
 Trautsohn 269
 Trencsényi csata 225—230
 Uhlefeld 69
 Ulászló IV. (lengyel király) 29
 Unigenitus bulla 369
 Urbich Kristóf 359
 Utrechti béke 356—359
 Vadkert-romhányi csata 241
 Vaudemont 61, 62
 Vay Ádám 69, 75, 82, 232, 257, 261, 295
 Veszteségek (a szabadságharcban) 313
 Vetésy László 239, 249, 296, 326, 329
 Vigouroux 402
 Villars 281, 359, 361
 Villeneuve 407, 417
 Virmont 392*δ*
 Voltaire 46
 Vörösmarthy 432
 Wallis 324
 Wilczek 292, 310, 255
 Withwordth 129
 Wolff Péter 89
 Wratisslaw 181, 269
 Zavadka 120, 122, 264
 Zay Zsigmond 419
 Zentai győzelem 63, 376
 Zichy Pál 325
 — Péter 289
 Zrínyi Ilona 17, 34—41, 45, 115, 435
 Zrínyi Miklós (költő) 35, 115, 116, 283
 — Péter 35
 Zsibói ütközet 172

TARTALOM

II. RÁKÓCZI FERENC TÖRTÉNELMI SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE	9
---	---

ELSŐ FEJEZET

A <i>Rákócziak</i>	17
Rákóczi Zsigmond — I. Rákóczi György. —	
II. Rákóczi György. — Zrínyi Ilona.	

MÁSODIK FEJEZET

Rákóczi Ferenc gyermekkora és ifjúsága	45
A jezsuiták iskolájában. — Első lépései az életben. — Házassága. — Felvidéki útja. — A felvidéki parasztlázadás. — A Kollonics-éra, elfogatása és felségsértési pere. — Longueval szerepe. — Longueval vallomása. — A tanúk. — Szökése és menekülése. — Lengyel földön. — A felkelés diplomáciai előkészítése. — Az általános helyzet.	

HARMADIK FEJEZET

» <i>Recrudescunt</i> ...«	112
A felkelés kezdete. — Ijedtség Bécsben. — Heister tábornok. — A hochstädti csata hatása. A nagyszombati vereség. — A pénzügyek és a hadsereg kérdése. — Lipót császár halála. — I. József. — A pudmerici ütközet.	

NEGYEDIK FEJEZET

Szécsénytől Ónodig 163

A zsibói csata. — A nagyszombati békealku. — A marosvásárhelyi gyűlés. — A szabadságharc pénzügyei. — Az ónodi országgyűlés. — Rákóczi meghívják a lengyel trónra. Szövetsége Nagy Péter cárral. — Az 1707—1708 év harcai. — A labanc országgyűlés.

ÖTÖDIK FEJEZET

Trencsén és Nagymajtény 221

A trónkérdés. — A trencsényi csata. — A sárospataki országgyűlés. — A hanyatlás. — A vadkert-romhányi csata. — Tervek a mozgalom megmentésére. — Az alkudozások kezdete. — Károlyi és Pálffy tárgyalásai. — Rákóczi és Károlyi elszakadnak. — A Rendekek utolsó gyűlése. — A nagymajtényi mezőn. — Összefoglalás.

HATODIK FEJEZET

A szatmári béke 284

A békeokmány tartalma. — Az intranzigensek. — Találkozás a cárral. — A szatmári béke végrehajtása. — A Rákóczi-birtokok sorsa. — Az emigráció. — Károlyi Sándor szerepe.

HETEDIK FEJEZET

Lengyelországban! 318

A bécsi udvar tervei. — Rákóczi és Nagy Péter. — Dancig. — A koronázó országgyűlés. — A béketanácskozások Utrechtban. — Az utazás Franciaországba. — Párizsban.

NYOLCADIK FEJEZET

A királyi udvarban és a kolostor csendjében 352

XIV. Lajos udvara. — Az utrechti béke. — A rastatti és a bádénai béke. — Rákóczi vallásos-

sága. — Az 1712—15-iki országgyűlés. — A török háború. — Rákóczi tárgyalásai a törökkel.

KILENCEDIK FEJEZET

A Márvány-tenger partján..... 385

A török szultánnál. — Jenikőben. — Rodostóban. — Újabb csalódások és remények. — Újabb szövetség az Osztrák Ház ellen. — Rákóczi mint író. — Az utolsó hónapok. — Az emigráció. — Rákóczi gyermekei. — Rákóczi mítosza.

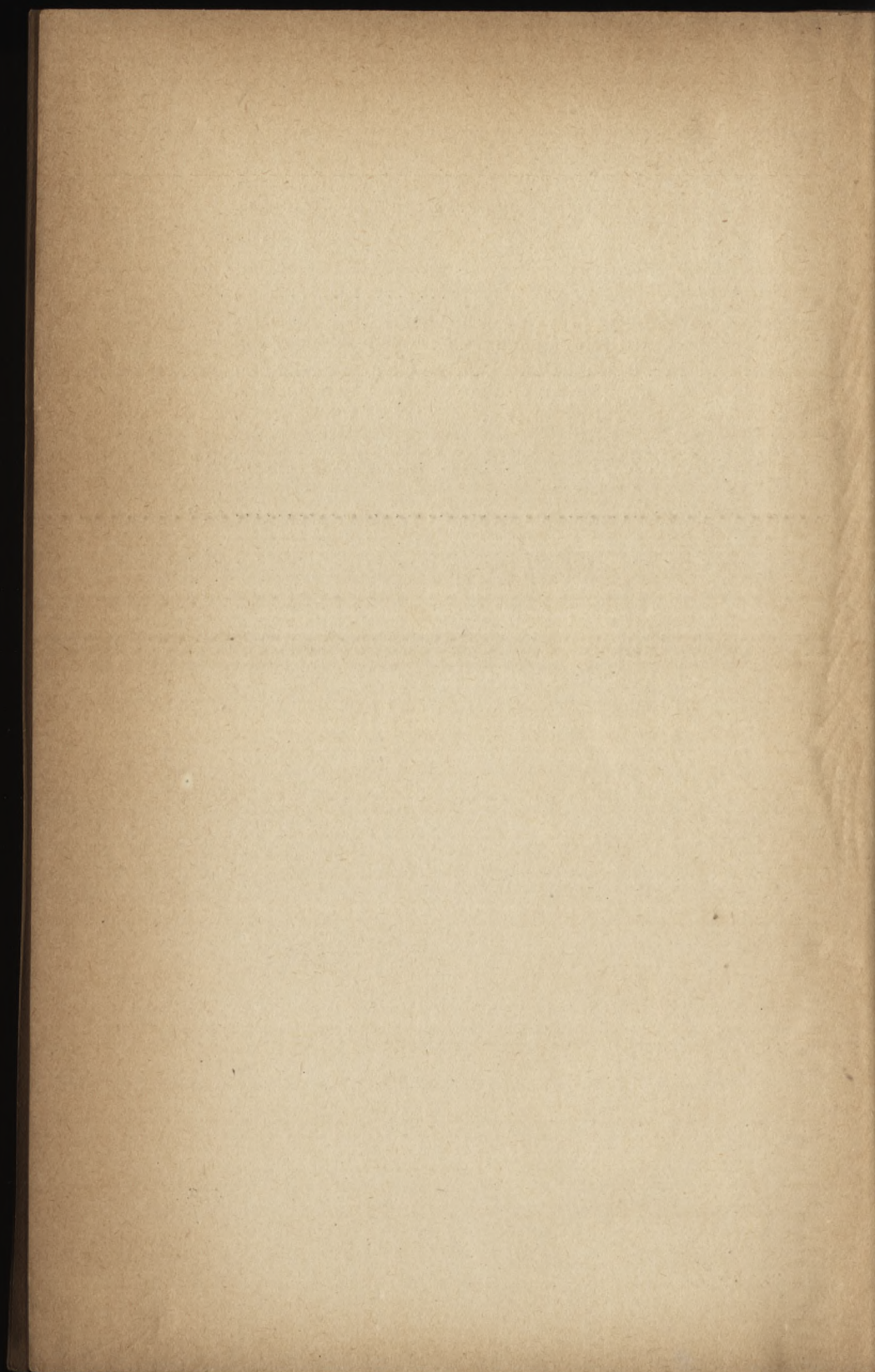
RÁKÓCZI HAZATÉRÉSE 439

Irodalom 449

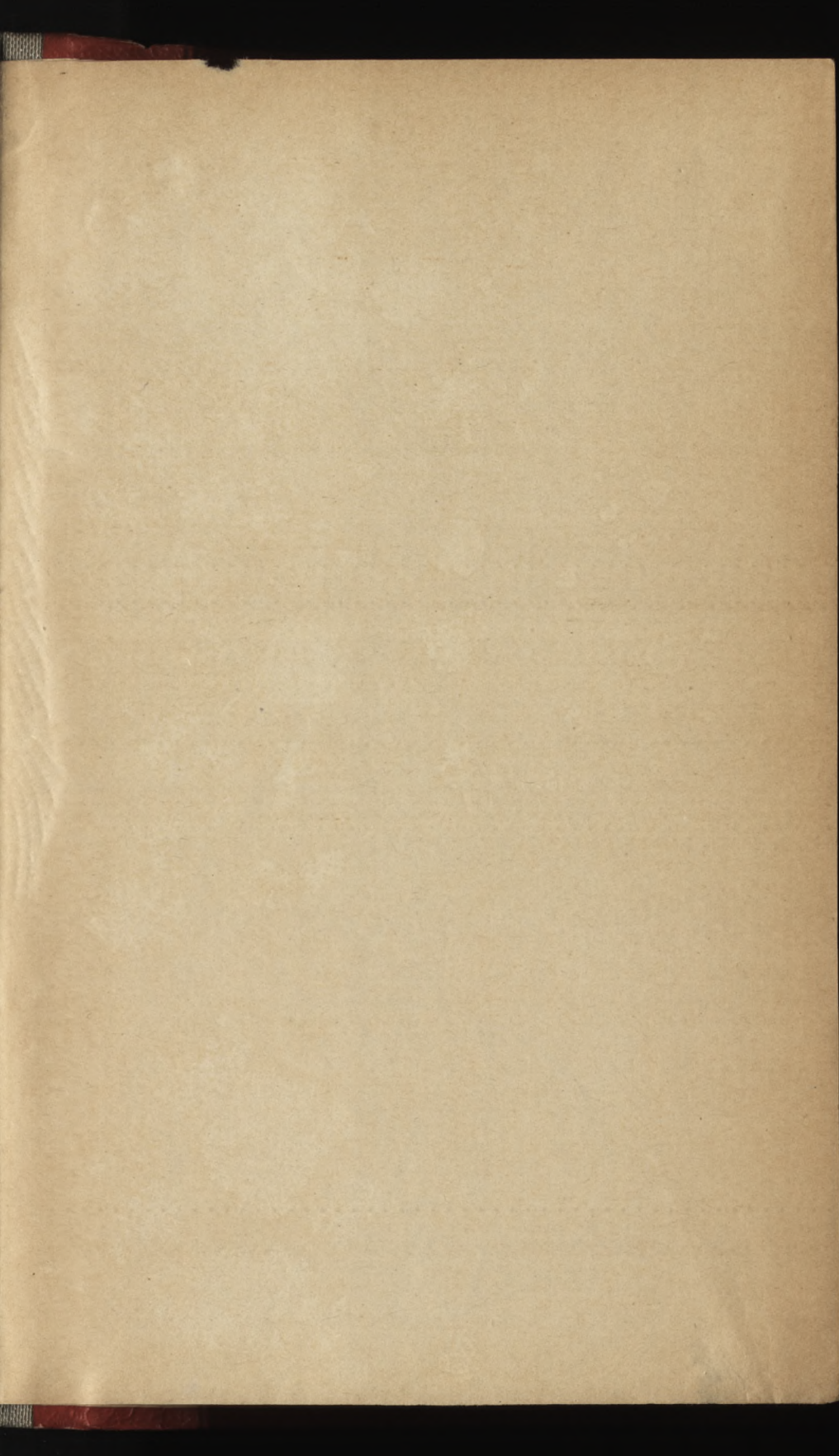
Név és tárgymutató 453

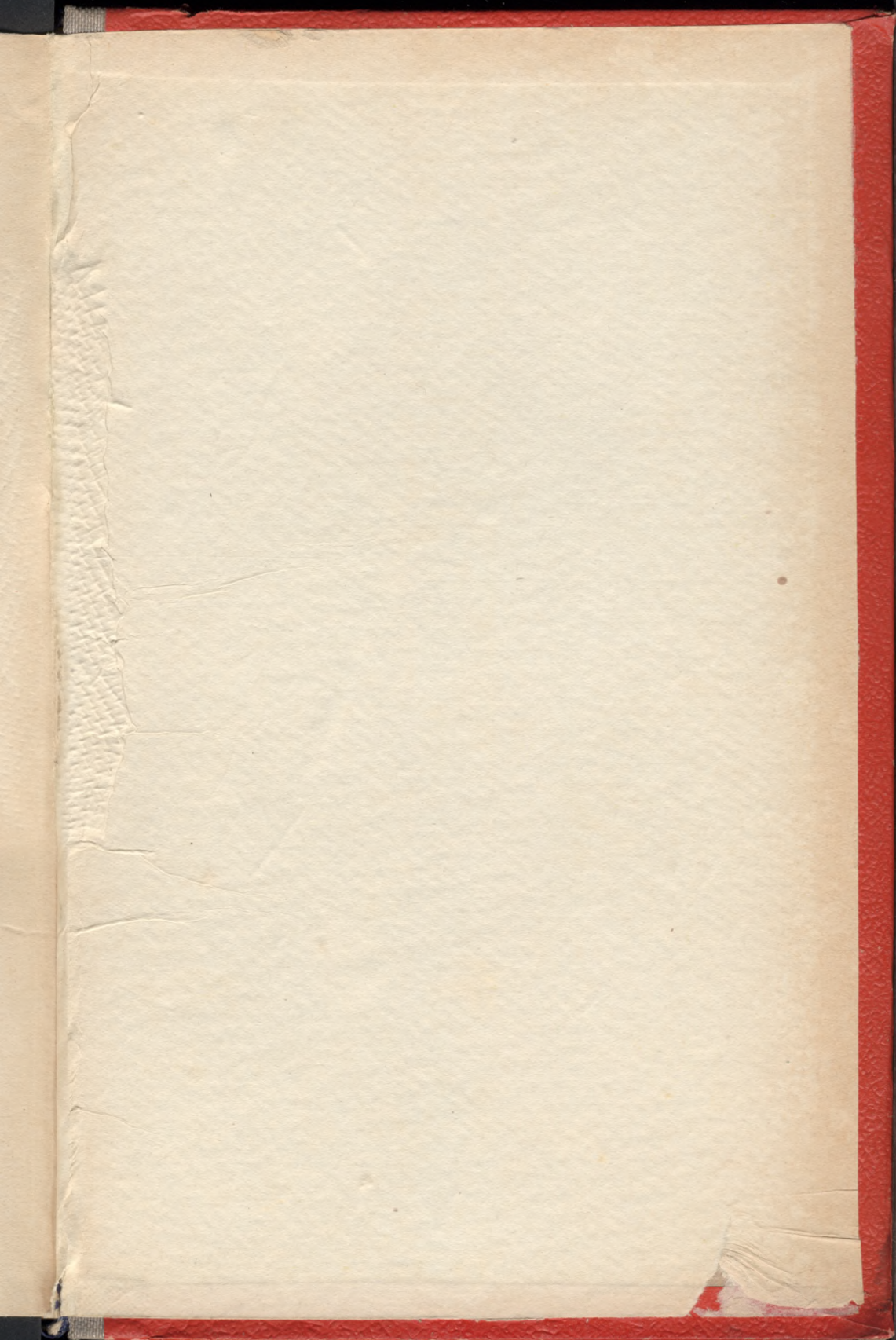
150 -

27831

~~62482~~

(H)

1861
1862

BA

ILL

NAGYKÖNYV
NAGYEMBERV

8

BALLA A.

II. Rákóczi
Ferenc

M
.....
15.317
.....
8
.....

OSZK